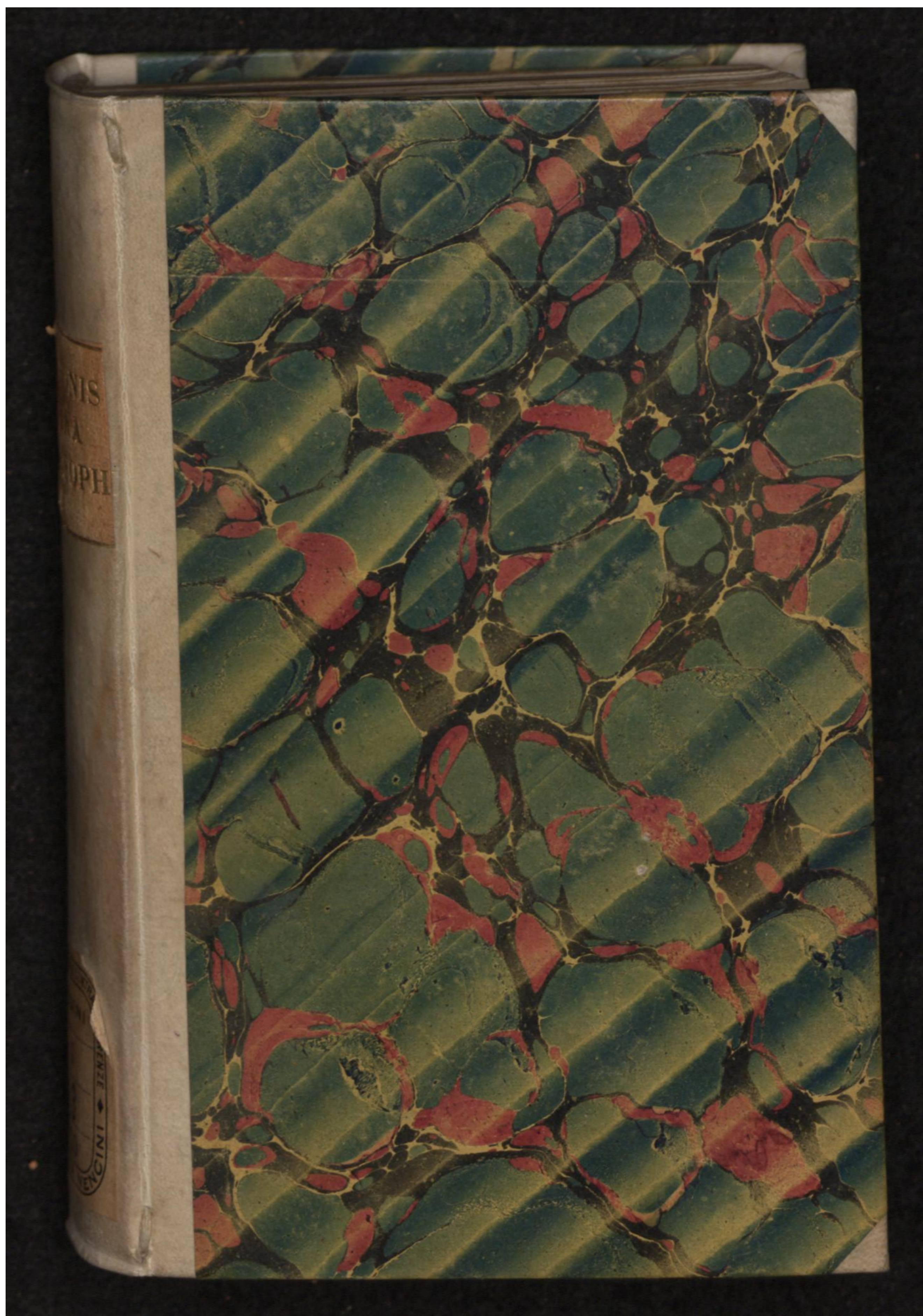

CICERONIS
OP. ERA
PHILOSOPH
2
BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE - FIRENZE
RACCOLTA NENCINI
ALDINI
I
3
10

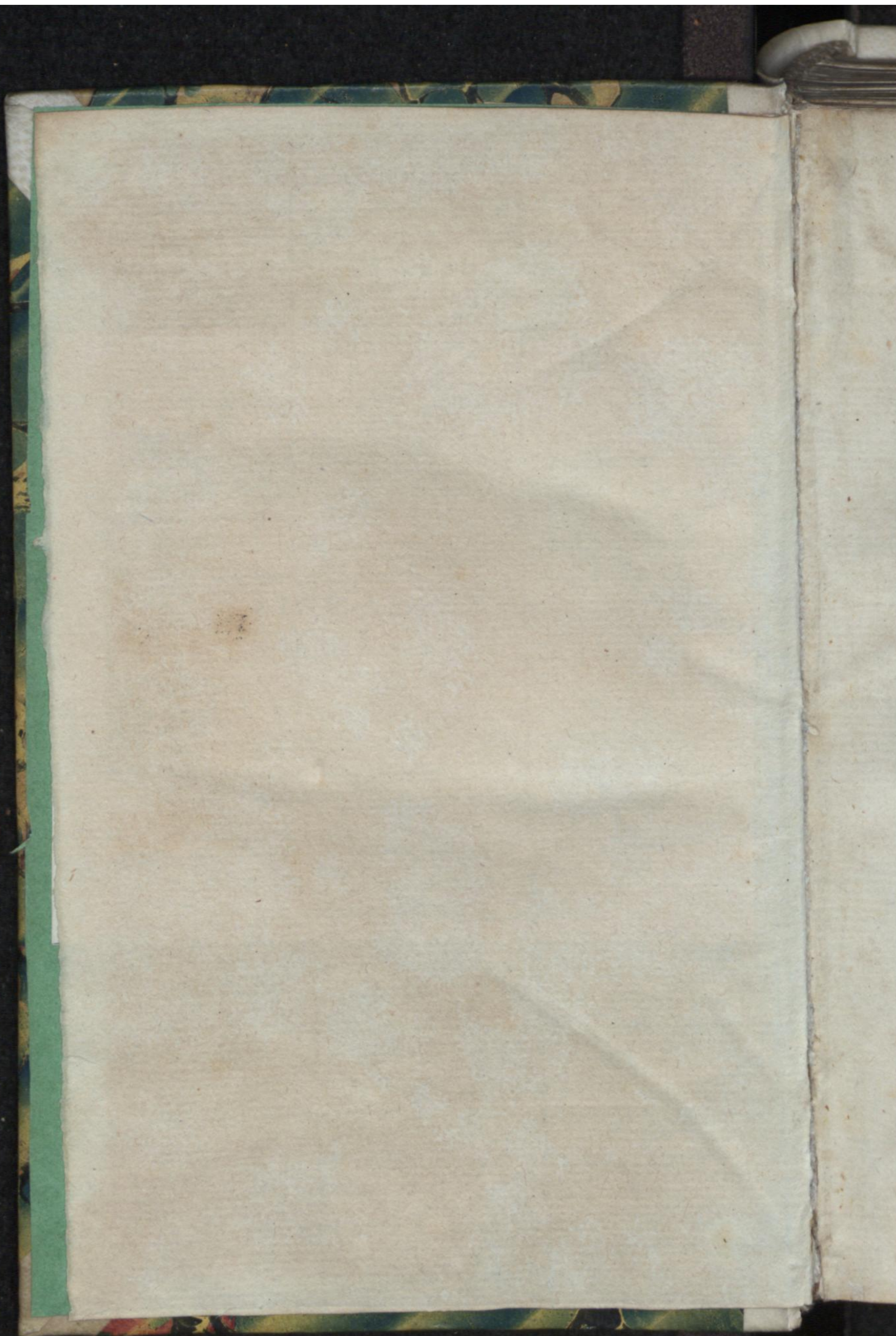

BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE-FIRENZE
ALDINI
I
3
10
RACCOLTA NENCINI

OTIVM
SINE LITERIS
MORS EST
Seneca
Ex Libris Joannis Nencini
1872

Avv.to Pietro Gini

M. TVLLII CICERONIS DE PHILOSOPHIA VOLVMEN SECVNDVM, IDEST,

Quæ sunt omnia, collatis libris manuscriptis, & adhibito iudicio, locis non paucis emendata.

PAVLVS MANVTIVS ALDI F.

VENETIIS. M. D. XLI.

AD MARCELLVM CERVINVM, Reuerendissimum Sanctæ Crucis Cardinalem, Pauli Manutij, Aldi filij, in alteram Ciceronis philosophiæ partem præfatio.

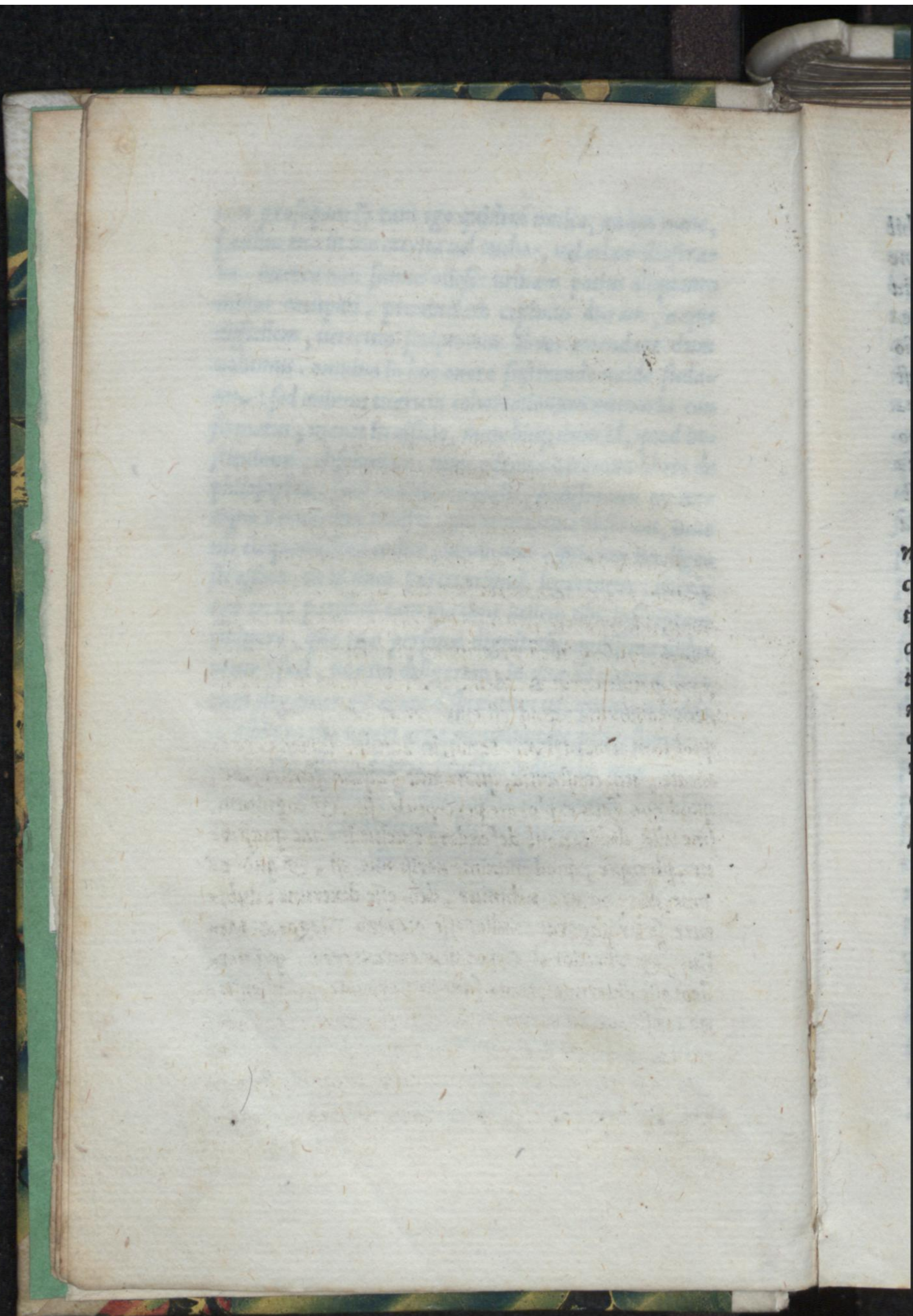
E

St genus hominum, qui ita sentiunt: philosophari, aut totum nihil esse; aut non eorum esse, qui rerum agendarum in studio uersantur. quorum in altero mihi uidentur, cum homines sint, bestiarum consuetudinem imitari, quæ tantum ea, quæ pedibus teruntur, quæq; adsunt, intuentur, nihil altum suspiciunt, nihil longinquum cogitant: in altero res à natura copulatas uelle seiungere. nam qui ab actione rerum philosophiam excludit, is, quantum in se ipso est, corporis & animi societatem dirimit, cum & corpus regimine animi, & animus ministerio corporis indigeat. Sed proferunt multos, quibus ignoratio philosophiæ non obstitit, quo minus ea, quæ uolebant, rectissime perficerent. quasi uero sit eadem rerum omnium natura, & quod uni aliqua in causa contigerit, id cuilibet omnibus in causis posse contingere credibile sit. naufragium facit natationis ignarus: arripit tabulam, & amplexu tenens, ad litus incolumis à fluctibus appellitur. num iccirco natandi peritiam negemus esse utilem, quòd, sine ea qui fuit, è periculo tempestatis euaserit? incidit aliquis in febrem, non curatur, & conualescit. tollemus igitur medicinam, quoniam sunt qui sine eius ope sanentur? nihil minus: nisi si ea, quæ in casu sita sunt, anteponimus ijs, quæ ratio gubernat.

quod idem de philosophia dicendum est. nam ut illud demus, sine ea multos esse laudem consecutos: non & hoc dabimus, fore, ut sine eadem consequi omnes possint. non eiusdem semper generis agendæ sunt res. est, ubi prudentia uel mediocris abunde satisfaciat: est item, ubi mentis altior speculatio requiratur. hoc extremum qui poterit, sequitur ut & illud primum possit: sed qui illud primum, non & hoc extremum. quod cum ita sit: utrum præstet habere, facilis est dijudicatio. in optione enim, & eligendi potestate nemo ferè est quin totum partibus censeat esse preferendum: propterea quòd non totum in partibus, sed partes includuntur in toto. Ergo cum perspicuum hoc sit, accidere & posse, & solere, ut philosophiæ cognitio utilitatem afferat, ignoratio detrimentum: dubium non est, quin ea uideatur esse cum rerum actione coniungenda. sed ijdem coniungi posse negant: quo argumento? aiunt eas dissimili in genere uersari, alteram in otio, alteram in negotijs: itaque se non uidere, qui possit in utraque unus excellere. Hic ego Ceruine præstantissime meam memoriam non excutiam, ut ea, quæ legerim, aut audiuerim, reminiscar. non est consilium, quæ ad illos redarguendos faciant, ueterum è scriptis eruere. uolo, ut exemplo tuo refellantur. Romæ uiuis, et uixisti multos iam annos. nunquam omnino tua uirtus tam illustri loco latuit: sed postea quàm te Paulus III. incredibili Pontifex non modo sapientia, sed bonitate etiam ornatus, in altiore dignitatis gradu collocatum, suorum omnium consiliorum & participem, & adiutorem esse uoluit; tum uero clarissime sese

ostendit lumen animi, ingenijq; tui; ut nullus esset honor tantus, qui in te collatus, non uideretur ei, qui contulisset, magnam esse iudicij laudem allaturus. itaque paulo post Cardinalis factus es, & factus tanto bonorum applausu, tantáq; lætitia, quantam in animis hominum recte sentientium summa dignitas uirtuti tributa potuit excitare. quo toto tempore ualde tu quidem fuisti, atque es etiam nunc, districtus à negotijs, maximeq; ab ijs, quæ & ad sedandas Christianorum principum discordias, & ad reprimendam Lutheranæ hæresis immanitatem pertinent: sed te tamen à philosophiæ studio nulla res unquam potuit diuellere. sic & animo, & corpori suis cuique muneribus apte distributis, quotidie ferè modo à cognitione ad res agendas, modo à rebus agendis ad cognitionem traductus, teq; ipse in hoc quasi circulo identidem reuoluens, effecisti quod ab ijs, de quibus initio dixi, fieri posse negatur, ut & in tractandis negotijs, & in considerandis rerum humanarum diuinarumq; causis occupatus, dispari in studio, pari tamen cum laude uerseris. ex quo intelligitur, ab ijs, qui rerum actioni se dant, & percipi philosophiam, & tractari posse: debere autem ostendimus: est igitur eorum, qui aliter existimant, sententia omnis explodenda. nos quidem & nostra sponte commoti, & tuo exemplo impulsi, quotidie magis philosophiam admirantes, in eius cognitione cupimus acquiescere, ad eamq; magnis defatigati laboribus & molestijs tanquam ad iucundissimum diuersorium properamus. quò si peruenero, uel potius cum peruenero (cur enim meam ipse cupiditatem ominibus optimis

non prosequar?) tum ego quidem multo, quàm nunc, facilius tua in me merita uel tuebor, uel etiam illustrabo. interea non sumus otiosi: utinam potius aliquanto minus occupati. prouinciam cepimus duram, atque difficilem, ueterum scriptorum libros emendare dum uolumus. omnino in hoc onere sustinendo ualde sudamus: sed animus tuarum cohortationum memoria confirmatus, manet in officio, manebitq; dum id, quod instituimus, absoluatur. nunc edemus Ciceronis libros de philosophia, sanè multis à mendis, potissimum ex antiquo Bernardini Maffei, qui te maxime obseruat, iuuenis eloquentissimi codice, uindicatos. qui cum ita digesti essent, ut in duas partes tributi legerentur; cumq; ego ex ijs partibus eam maxime uellem tibi inscriptam emittere, quæ tuæ personæ dignitatiq; aptissima uideretur: feci, ut eam deligerem, in qua de natura deorum eleganter & acute disputatur: ut, quoniam ualde tibi pro tua ueteri erga me uoluntate, proq; summis officijs deberi fructus industriæ meæ uidentur; ij dum ad maturitatem peruenirent, his te interim quasi floribus oblectares.

M. TVLLII CICERONIS DE NATVRA DEORVM AD MARCVM BRVTVM LIBER I.

CVm multæ res in philosophia nequaquam satis adhuc explicatæ sunt, tum perdifficilis Brute, quod tu minime ignoras, & perobscura quæstio est de natura deorum: quæ & ad agnitionem animi pulcherrima est, & ad moderandam religionem necessaria. de qua tam uariæ sunt doctissimorum hominũ, tamq; discrepantes sententiæ, ut magno argumento esse debeat, causam, idest principium philosophiæ, esse scientiam, prudenterq; Academicos à rebus incertis assensionem cohibuisse: quid est enim temeritate fortius? aut quid tam temerarium, tamq; indignum sapientis grauitate, atq; constantia, quàm aut falsum sentire, aut, quod non satis explorate perceptum sit, & cognitum, sine ulla dubitatione defendere? uelut in hac quæstione, plerique, quod maxime uerisimile est, & quò omnes duce natura uehimur, deos esse dixerunt: dubitare se Protagoras: nullos esse omnino Diagoras Melius, & Theodorus Cyrenaicus putauerunt. qui uero deos esse dixerunt, tanta sunt in uarietate, ac dissensione constituti, ut eorum molestum sit annumerare sententias. nam & de figuris deorum, & de locis, atq; sedibus, & actione uitæ multa dicuntur: deq; his summa philosophorum dissensione certatur. quod uero maxime

rem, causamq; continet, est, utrum nihil agant, nihil moliantur, an ab omni curatione, & administratione rerum uacent: an contra ab his & à principio omnia facta, & constituta sint, & ad infinitum tempus regantur, atq; moueantur. in primisq; magna dissensio est: eaq; nisi dijudicatur, in summo errore necesse est homines, atq; in maximarum rerum ignoratione uersari. Sunt enim philosophi, & fuerunt, qui omnino nullam habere censerent humanarum rerum procurationem deos. quorum si uera sententia est, quae potest esse pietas? quae sanctitas? quae religio? haec enim omnia pure, ac caste tribuenda deorum numini ita sunt, si animaduertuntur ab his, & si est aliquid à dijs immortalibus hominum generi tributum. sin autem dij neq; possunt nos iuuare, nec uolunt, nec curant omnino, nec, quid agamus, animaduertunt, nec est quod ab his ad hominum uitam permanare possit: quid est, quod ullos dijs immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus? in specie autem fictae simulationis, sicut reliquae uirtutes, ita pietas inesse non potest: cum qua simul & sanctitatem, & religionem tolli necesse est: quibus sublatis, perturbatio uitae sequitur, & magna confusio. atq; haud scio, an, pietate aduersus deos sublata, fides etiam, & societas humani generis, & una excellentissima uirtus iustitia tollatur. Sunt autem alij philosophi, & hi quidem magni, atque nobiles, qui deorum mente, atque ratione omnem mundum administrari & regi censeant: neque uero id solum, sed etiam ab iisdem uitae hominum consuli, & prouideri: nam & fruges, & reliqua, quae terra pariat, &

tempestates, ac temporum uarietates, cœliq; mutationes, quibus omnia, quæ terra gignat, maturata pubescant, à dijs immortalibus tribui generi humano putant: multaq;, quæ dicentur in his libris, colligunt: quæ talia sunt, ut ea ipsa dij immortales ad usum hominum fabricati penè uideantur. contra quos Carneades ita multa disseruit, ut excitaret homines non socordes ad ueri inuestigandi cupiditatem: res enim nulla est, de qua tantopere non solum docti, sed etiam indocti dissentiant. quorum opiniones cum tam uariæ sint, tamq; inter se dissidentes: alterum fieri profecto potest, ut earum nulla; alterum certe non potest, ut plus una uera sit. qua quidem in causa & beneuolos obiurgatores placare, & inuidos uituperatores confutare possumus, ut alteros reprehendisse pœniteat, alteri se didicisse gaudeant. nam qui admonent, amice docendi sunt: qui inimice insectantur, repellendi. multum autem fluxisse uideo de libris nostris, quos complures breui tempore edidimus, uariumq; sermonem, partim admirantium, unde hoc philosophandi nobis subito studium extitisset; partim, quid quaq; de re certi haberemus, scire cupientium. multis etiam sensi mirabile uideri, eam nobis potissimum probatam esse philosophiam, quæ lucem eriperet, & quasi noctem quandam rebus offunderet, desertæq; disciplinæ, & iampridem relictæ patrocinium nec opinatum à nobis esse susceptum. nos autem nec subito cœpimus philosophari: nec mediocrem à primo tempore ætatis in eo studio operam, curamq; consumpsimus, &, cum minime uidebamur, tum maxime philosophabamur.

quod & orationes declarant refertæ philosophorum sententijs; & doctissimorum hominum familiaritates, quibus semper domus nostra floruit; & principes illi Diodotus, Philo, Antiochus, Posidonius, à quibus instituti sumus. & si omnia philosophiæ præcepta referuntur ad uitam, arbitramur nos & publicis, & priuatis in rebus ea præstitisse, quæ ratio & doctrina præscripserit. sin autem quis requirit, quæ causa nos impulerit, ut hæc tam sero literis mandaremus: nihil est, quod expedire tam facile possimus. nam cum otio langueremus, & is esset Reip. status, ut eam unius consilio, atq; cura gubernari necesse esset: primum ipsius Reip. causa philosophiam nostris hominibus explicandam putaui, magni existimans interesse ad decus & laudem ciuitatis res tam graues, tamq; præclaras latinis etiam literis contineri. eóq; me minus instituti mei pœnitet, quòd facile sentio, quàm multorum non modo discendi, sed etiam scribendi studia commouerim: complures enim græcis institutionibus eruditi, ea, quæ didicerant, cum ciuibus suis communicare non poterant, quòd illa, quæ à Græcis accepissent, latine dici posse diffiderent. quo in genere tantum profecisse uidemur, ut à Græcis ne uerborum quidem copia uinceremur. Hortata est etiam, ut me ad hæc conferrem, animi ægritudo, fortunæ magna, & graui commota iniuria. cuius si maiorem aliquam leuationem reperire potuissem, non ad hanc potissimum confugissem. ea uero ipsa nulla ratione melius frui potui, quàm si me non modo ad legendos libros, sed etiam ad totam philosophiam pertractandam dedissem. omnes autem eius partes, atq; o=

mnia membra tum facillime nascuntur, cum totæ quæ=
stiones scribendo explicantur: est enim admirabilis quæ=
dam continuatio, seriesq; rerum, ut alia ex alia nexa, &
omnes inter se aptæ, colligatæq; uideantur. qui autem
requirunt, quid quaq; de re ipsi sentiamus, curiosius id
faciunt, quàm necesse est: non enim tam auctores in di=
sputando, q̃ rationis momenta quæréda sunt. quin etiam
obest plerunq; ijs, qui discere uolunt, auctoritas eorum,
qui se docere profitentur: desinunt enim suum iudicium
adhibere, id habent ratum, quod ab eo, quem probant, iu=
dicatum uident. nec uero probare soleo id, quod de Pytha
goricis accepimus: quos ferunt, si quid affirmarent in
disputando, cum ex ijs quæreretur, quare ita esset, re=
spondere solitos, ipse dixit. ipse autem, erat Pythago=
ras. tantum opinio præiudicata poterat, ut etiam sine
ratione ualeret auctoritas. qui autem mirantur nos
hanc potissimum disciplinam secutos, his quatuor Aca
demicis libris satis responsum uidetur. nec uero deser=
tarum, relictarumq; rerum patrocinium suscepimus:
non enim hominum interitu sententiæ quoque occidunt,
sed lucem auctoris fortasse desiderant: ut hæc in philo=
sophia ratio contra omnia disserendi, nullamq; rem
aperte iudicandi, profecta à Socrate, repetita ab Ar=
cesila, confirmata à Carneade, usque ad nostram ui=
guit ætatem: quam nunc propemodum orbam esse in
ipsa Græcia intelligo. quod non Academiæ uitio, sed
tarditate hominum arbitror contigisse. nam si singulas
disciplinas percipere magnum est, quanto maius omnes?
quod facere ijs necesse est, quibus propositum est, ueri
reperiendi causa & contra omnes philosophos, &

pro omnibus dicere. cuius rei tantæ, tamq; difficilis facultatem consecutum esse me non profiteor, secutum esse præ me fero. nec tamen fieri potest, ut, qui hac ratione philosophentur, ij nihil habeant quod sequantur. dictū est hac de re alio loco diligentius: sed quia nimis indociles quidam, tardiq; sunt, admonendi uidentur sæpius: non enim sumus ij, quibus nihil uerum esse uideatur; sed ij, qui omnibus ueris falsa quædam adiuncta esse dicamus, tanta similitudine, ut in ijs nulla insit certa iudicandi, & assentiendi nota. ex quo existit & illud, multa esse probabilia: quæ quanquam non perciperentur, tamen quia uisum haberent quendam insignem, & illustrem, his sapientis uita regeretur. sed iam, ut omni me inuidia liberem, ponam in medio sententias philosophorum de natura deorum. quo quidem loco conuocandi omnes uidentur, qui, quæ sit earum uera, iudicent. tum demum mihi procax Academia uidebitur, si aut consenserint omnes, aut erit inuentus aliquis, qui, quid uerum sit, inuenerit. itaque mihi libet exclamare, ut Statius in Synephebis:

» Prò deum, popularium omnium adolescentium
» Clamo, postulo, obsecro, oro, ploro, atq; imploro fidem.

non leuissima de re, ut queritur ille fieri in ciuitate facinora capitalia,

» Ab amico amante argentum accipere meretrix nō uult:

sed ut adsint, cognoscant, animaduertant, quid de religione, pietate, sanctitate, cerimonijs, fide, iureiurando, quid de templis, delubris, sacrificiisq; solennibus, quid de ipsis auspicijs, quibus non præsumus, existimandum sit: hæc enim omnia ad hanc de dijs im=

mortalibus quæstionem referenda sunt. profecto eos ipsos, qui se aliquid certi habere arbitrantur, addubitare coget doctissimorum hominum de maxima re tanta dissensio. quod cum sæpe aliàs, tum maxime animaduerti, cum apud C. Cottam familiarem meum accurate sanè, & diligenter de dijs immortalibus disputatum sit. Nam cum ferijs Latinis ad eum ipsius rogatu, accersituq; uenissem, offendi eum sedentem in exhedra, & cum C. Velleio senatore disputantem, ad quem tum Epicuri primas ex nostris hominibus deferebant. aderat etiam Q. Lucilius Balbus: qui tantos progressus habebat in Stoicis, ut cum excellentibus in eo genere Græcis compararetur. tum ut me Cotta uidit, peropportune, inquit, uenis: oritur enim mihi magna de re altercatio cum Velleio: cui pro tuo studio non est alienum te interesse. Atqui mihi quoque uideor, inquam, uenisse, ut dicis, opportune: tres enim trium disciplinarum principes conuenistis: M. enim Piso si adesset, nullius philosophiæ, earum quidem, quæ in honore sunt, uacaret locus. Tum Cotta, si, inquit, liber Antiochi nostri, qui ab eo nuper ad Balbum missus est, uera loquitur: nihil est, ꝙ Pisonem familiarem tuum desideres: Antiocho enim Stoici cum Peripateticis re consentire uidentur, uerbis discrepare. quo de libro uelim scire Balbe quid sentias. Ego ne? inquit ille. miror Antiochum hominem in primis acutum non uidisse; interesse plurimum inter Stoicos, qui honesta à commodis non nomine, sed genere toto disiungerent; & Peripateticos, qui honesta commiscerēt commodis; ut ea inter se magnitudine, & quasi gradibus, non genere differrent: hæc enim est nō

uerborum parua, sed rerum permagna dissensio. uerum hæc aliàs. nunc quod cœpimus, si uidetur. Mihi uero, inquit Cotta, uidetur. sed ut hic, qui interuenit, me intuens, ne ignoret quæ res agatur, de natura agebamus deorum. quæ cum mihi uideretur perobscura, ut semper uideri solet: Epicuri ex Velleio sciscitabar sententiam. quamobrem, inquit, Vellei, nisi molestum est, repete quæ cœperas. Repetam uero: quanquam non mihi, sed tibi hic uenit adiutor: ambo enim, inquit arridens, ab eodem Philone nihil scire didicistis.

Tum ego, quid didicerimus, Cotta uiderit: tu autem nolo existimes me adiutorem huic uenisse, sed auditorem, & quidem æquum, libero iudicio, nulla eiusmodi astrictum necessitate, ut mihi, uelim, nolim, sit certa quædam tuenda sententia. Tum Velleius fidenter sanè, ut solent isti, nihil tam uerens, quàm ne dubitare aliqua de re uideretur; tanquam modo ex deorum concilio, & ex Epicuri intermundijs descendisset, audite, inquit, non commentitias, futilesq; sententias, non opificem, ædificatoremq; mundi Platonis de Timæo deum, nec anum fatidicam Stoicorum πρόνοιαν, quam latine licet prouidentiam dicere, neq; uero mundum ipsum animo & sensibus præditum, rotundum, ardentem, uolubilem deum, portenta & miracula non disserentium philosophorum, sed somniantium. quibus enim oculis intueri potuit uester Plato fabricam illam tanti operis, qua construi à deo, atque ædificari mundum facit? quæ molitio? quæ ferramenta? qui uectes? quæ machinæ? qui ministri tanti muneris fuerunt? quemadmodum autem obedire, & parere uo

luntati architecti aer, ignis, aqua, terra potuerunt? unde uero ortæ illæ quinq; formæ, ex quibus reliquæ formantur, apte cadentes ad animum efficiendum, pariendosq; sensus? longum est iter ad omnia. quæ talia sunt, ut optata magis, quàm inuenta uideantur. sed illa palmaris quidem, quòd, qui non modo natum mundum introduxerit, sed etiam manu penè factum, is eum dixerit fore sempiternum. hunc censes primis, ut dicitur, labris gustasse physiologiam, qui quicquam, quod ortum sit, putet æternum esse posse? quæ est enim coagmentatio non dissolubilis? aut quid est, cuius principium aliquod sit, nihil sit extremum? Pronœa uero si uestra est Lucili, eadem requiro quæ paulo ante, ministros, machinas, omnem totius orbis designationem, atque apparatum: sin alia est, cur mortalem fecerit mundum, non, quemadmodum Platonicus deus, sempiternum. ab utroq; autem sciscitor, cur mundi ædificatores repente extiterint, innumerabilia ante secula dormierint. non enim, si mundus nullus erat, secula non erant. secula nunc dico, non ea, quæ dierum noctiumq; numero annuis cursibus conficiuntur: nam fateor ea sine mundi conuersione effici non potuisse: sed fuit quædam ab infinito tempore æternitas, quam nulla temporum circunscriptio metiebatur; spatio tamen qualis ea fuerit, intelligi non potest: quod ne in cogitationem quidem cadit, ut fuerit tempus aliquod, nullum cum tempus esset. isto igitur tam immenso spatio quæro Balbe cur Pronœa uestra cessauerit. laborem ne fugiebat? at iste nec attingit deum, nec erat ullus, cum omnes naturæ numini diuino, cœlum, ignes, terræ, maria parerent. quid autem erat, quod con-

cupisceret deus mundum signis, & luminibus tanquam Aedilis ornare? si ut deus ipse melius habitaret: antea uidelicet tempore infinito in tenebris tanquam in gurgustio habitauerat. post autem uarietate ne eum delectari putamus, qua cœlum & terras exornatas uidemus? quæ ista potest esse oblectatio deo? quæ si esset, non ea tandiu carere potuisset. An hæc, ut ferè dicitis, hominum causa à deo constituta sunt? sapientum ne? propter paucos ergo tanta est facta rerum molitio. an stultorum? at primum causa non fuit, cur de improbis bene mereretur: deinde quid est assecutus, cùm omnes stulti sint sine dubio miserrimi, maxime quòd stulti sunt? miserius enim stultitia quid possumus dicere? deinde q ita multa sunt incommoda in uita, ut ea sapientes commodorum compensatione leniant, stulti nec uitare uenientia possint, nec ferre præsentia. Qui uero mundum ipsum animantem, sapientemq; esse dixerunt, nullo modo uiderunt animi naturam, intelligentes in quam figuram cadere posset: de quo dicam paulo post. nunc autem hactenus admirabor eorum tarditatem, qui animantem, immortalem, & eundem beatum, & rotundum esse uelint, q ea forma ullam neget esse pulchriorem Plato. at mihi uel cylindri, uel quadrati, uel coni, pyramidis uidetur esse formosior. Quæ uero uita attribuitur isti rotundo deo? nempe ut ea celeritate contorqueatur, cui par nulla ne cogitari quidem possit. in qua non uideo ubinam mens constans, & uita beata possit insistere: quodq; in nostro corpore si minima ex parte significetur, molestum sit; cur hoc idem non habeatur molestum in deo? terra enim profecto,

quoniam pars mundi est, pars est etiam dei. atqui terræ maximas regiones inhabitabiles, atque incultas uidemus, quod pars earum appulsu solis exarserit, pars obriguerit niue, pruináq;, longinquo solis abscessu. quæ, si mundus est deus, quoniam partes mundi sunt, dei membra partim ardentia, partim refrigerata dicenda sunt. Atque hæc quidem uestra Lucili. qualia uero sint, ab ultimo repetam superiorum. Thales enim Milesius, qui primus de talibus rebus quæsiuit, aquam dixit esse initium rerum: deum autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret. Si dij possunt esse sine sensu & mente, cur aquæ adiunxit, si ipsa mens constare potest uacans corpore? Anaximandri autem opinio est natiuos esse deos, longis interuallis orientes, occidentesq;, eosq; innumerabiles esse mundos. sed nos deum nisi sempiternum intelligere qui possumus? post Anaximenes aera deum statuit, eumq; gigni, esseq; immensum, & infinitum, & semper in motu: quasi aut aer sine ulla forma deus esse possit, cum præsertim deum non modo aliqua, sed pulcherrima specie esse deceat; aut non omne, quod ortum sit, mortalitas consequatur. inde Anaxagoras, qui accepit ab Anaximene disciplinam, primus omnium rerum descriptionem, & modum mentis infinitæ ui ac ratione designari, & confici uoluit: in quo non uidit, neq; motum sensui coniunctum & continentem in infinito ullum esse posse, neque sensum omnino, quo non ipsa natura pulsa sentiret. deinde si mentem istam quasi animal aliquod esse uoluit, erit aliquid interius, ex quo illud animal nominetur. quid autem interius mente? cingitur igitur corpore externo.

mundus est deus

quod quoniam non placet, aperta simplexq; mens nulla re adiuncta, quæ sentire possit, fugere intelligentiæ nostræ uim & notionem uidetur. Crotoniates autem Alcmeo, qui soli, & lunæ, reliquisq; sideribus, animoq; præterea diuinitatem dedit, non sensit sese mortalibus rebus immortalitatem dare. nam Pythagoras, qui censuit animum esse per naturam rerum omnem intentum & commeantem, ex quo nostri animi caperentur, non uidit distractione humanorum animorum discerpi, & dilacerari deum; & cum miseri animi essent, quod plerisque contingeret, tum dei partem esse miseram: quod fieri non potest. cur autem quicquam ignoraret animus hominis, si esset deus? quomodo porrò deus iste, si nihil esset animus, aut infixus, aut infusus esset in mundo? tum Xenophanes, qui mente adiuncta omne præterea, quod esset infinitum, deum uoluit esse, de ipsa mente ita reprehenditur, ut cæteri; de infinitate autem uehementius, in qua nihil neque sentiens, neque coniunctum esse potest. nam Parmenides commentitium quiddam coronæ similitudine efficit: Stephanem appellat, continentem ardore lucis orbem, qui cingit cœlum, quem appellat deum. in quo neque figuram diuinam, neque sensum quisquam suspicari potest. multa eiusdem monstra, quippe qui bellum, qui discordiam, qui cupiditatem, cæteraq; generis eiusdem ad deum reuocat: quæ uel morbo, uel somno, uel obliuione, uel uetustate delentur. eademq; de sideribus. quæ reprehensa iam in alio, in hoc omittantur. Empedocles autem multa alia peccans, in deorum opinione turpissime labitur. quatuor enim naturas, ex

quibus omnia conſtare uult, diuinas eſſe cenſet: quas & naſci, & extingui perſpicuum eſt, & ſenſu omni carere. nec uero Protagoras, qui ſeſe negat omnino de dijs habere quod liqueat, ſint, non ſint, qualeſ'ue ſint, quicquam uidetur de natura deorum ſuſpicari. quid Democritus, qui tum imagines, earumq; circuitus in deorum numero refert, tum illam naturam quæ imagines fundat, ac mittat, tum ſcientiam, intelligentiamq; noſtram, non'ne in maximo errore uerſatur? cum idem omnino, quia nihil ſemper ſuo ſtatu maneat, neget eſſe quicquam ſempiternum: non ne deum ita tollit omnino, ut nullam opinionem eius reliquam faciat? quid aer, quo Diogenes Apolloniates utitur deo, quem ſenſum habere poteſt, aut quam formam dei? iam de Platonis inconſtantia longum eſt dicere: qui in Timæo, patrem huius mundi nominari negat poſſe: in legum autem libris, quid ſit omnino deus, inquiri oportere non cenſet. quod uero ſine corpore ullo deum uult eſſe, ut Græci dicunt, ἀσώματον; id quale eſſe poſſit, intelligi non poteſt: careat enim ſenſu neceſſe eſt, careat prudentia, careat uoluptate: quæ omnia unà cum deorum notione comprehendimus. idem & in Timæo dicit, & in legibus, & mundum deum eſſe, & cœlum, & aſtra, & terram, & animos, & eos quos maiorum inſtitutis accepimus: quæ & per ſe ſunt falſa perſpicue, & inter ſeſe uehementer repugnantia. atq; etiam Xenophon paucioribus uerbis eadem ferè peccat: facit enim in ijs, quæ à Socrate dicta retulit, Socratem diſputantem formam dei quæri non oportere, eundemq; & ſolem, & animum deum dicere, & modo unum,

tum autem plures deos. quæ sunt iísdem in erratis ferè, quibus ea, quæ de Platone dicimus. atque Antisthenes in eo libro, qui physicus inscribitur, populares deos multos, naturalem unum esse dicens, tollit uim & naturam deorum. nec multo secus Speusippus Platonem auunculum subsequens, & uim quandam dicens, qua omnia regantur, eamq; animalem, euellere ex animis conatur cognitionem deorum. Aristoteles quoq; in tertio de philosophia libro multa turbat, à magistro Platone uno dissentiens: modo enim menti tribuit omnem diuinitatem; modo mundum ipsum deum dicit esse; modo quendam alium præficit mundo; eiq; eas partes tribuit, ut replicatione mundi quadam motum regat, atq; tueatur: tum cœli ardorem deum dicit esse, non intelligens cœlum mundi esse partem: quem alio loco ipse designarit deum. quo modo autem cœli diuinus ille sensus in celeritate tanta conseruari potest? ubi deinde illi tot dij, si numeramus etiam cœlum deum? cum autem sine corpore idem uult esse deum, omni illum sensu priuat, & prudentia. quo porrò modo mundus moueri potest carens corpore? aut quo modo semper se mouens esse quietus & beatus potest? nec uero eius condiscipulus Xenocrates in hoc genere prudentior: in cuius libris, qui sunt de natura deorum, nulla species diuina describitur: deos enim octo esset dicit; quinq; eos, qui in stellis uagis nominantur; unum, qui ex omnibus sideribus, quæ infixa cœlo sunt, ex dispersis quasi membris simplex sit putandus deus; septimum solem adiungit, octauamq; lunam: qui quo sensu beati esse possint, intelligi non potest. ex eadem Platonis schola Ponticus

Heraclides puerilibus fabulis refersit libros: & tamen modo mundum, tum mentem diuinam esse putat: errantibus etiam stellis diuinitatem tribuit, sensúq; deum priuat, & eius formam mutabilem esse uult: eodemq; libro rursus terram, & cœlum refert in deos. nec uero Theophrasti incōstantia ferenda est: modo enim menti diuinum tribuit principatum, modo cœlo, tum autem signis, sideribusq; cœlestibus. nec audiendus eius auditor Strato, is qui physicus appellatur; qui omnem uim diuinam in natura sitam esse censet, quæ causas gignendi, augendi, minuendi'ue habeat, sed careat omni sensu & figura. Zeno autem (ut iam ad uestros Balbe ueniam) naturalem legem diuinam esse censet, eamq; uim obtinere recta imperantem, prohibentemq; contraria. quam legem quo modo efficiat animantem, intelligere non possumus. deum autem animantem certe uolumus esse. atque hic idem alio loco æthera deum dicit esse, si intelligi potest nihil sentiens deus, qui nunquam nobis occurrit neque in precibus, neque in optatis, neque in uotis. alijs autem libris rationem quandam per omnem pertinentem naturam, ut diuinā, esse affectam putat. idem astris hoc idem tribuit, tum annis, mensibus, annorumq; mutationibus. cum uero Hesiodi theogoniam interpretatur, tollit omnino usitatas, perceptasq; cognitiones deorum: neq; enim Iouem, neq; Iunonem, neq; Vestam, neq; quenquam, qui ita appelletur, in deorum habet numero, sed rebus inanimatis, atq; mutis per quandam significationem hæc docet tributa nomina. cuius discipuli Aristonis non minus magno in errore sententia est: qui neque formam dei in-

Theo:

natura

Zeno

telligi posse censeat, neq; in dijs sensum esse dicat, dubitetq; omnino deus animans nec ne sit. Cleanthes autem, qui Zenonem audiuit unà cum eo, quem proxime nominaui, tum ipsum mundum deum dicit esse, tum totius naturæ menti, atq; animo hoc nomen tribuit, tum ultimum, & altissimum, atq; undiq; circunfusum, & extremum, omnia cingentem, atque complexum ardorem, qui æther nominetur, certissimum deum iudicat. idem quasi delirans in ijs libris, quos scripsit contra uoluptatem, tum fingit formam quandam, & speciem deorum, tum diuinitatem omnem tribuit astris, tum nihil ratione censet esse diuinius. ita fit, ut deus ille, quem mente noscimus, atque in animi notione tanquam in uestigio uolumus reponere, nusquam prorsus appareat. at Perseus eiusdem Zenonis auditor eos dicit esse habitos deos, à quibus magna utilitas ad uitæ cultum esset inuenta, ipsasq; res utiles, & salutares deorum esse uocabulis nuncupatas: ut ne hoc quidem diceret, illa inuenta esse deorum, sed ipsa diuina. quo quid absurdius, quàm aut res sordidas, atque deformes deorum honore afficere; aut homines iam morte deletos reponere in deos, quorum omnis cultus esset futurus in luctu? iam uero Chrysippus, qui Stoicorum somniorum uaferrimus habetur interpres, magnam turbam congregat ignotorum deorum, atque ita ignotorum, ut eos ne coniectura quidem informare possimus, cum mens nostra quiduis uideatur cogitatione posse depingere: ait enim uim diuinam in ratione esse positam, & uniuersæ naturæ animo, atque mente; ipsumq; mundum deum dicit esse, & eius animi fusionem uniuersam:

tum eius ipsius principatum, qui in mente & ratione uersetur, communemq; rerum naturam uniuersa, atq; omnia continentem, tum fatalem umbram, & necessitatem rerum futurarum: ignem praeterea, & eum, quem antea dixi, aethera: tum ea quae natura fluerent, atque manarent, ut aquam, & terram, & aera, solem, lunam, sidera, uniuersitatemq; rerum, qua omnia continerentur, atque homines etiam eos, qui immortalitatem essent consecuti. idemq; disputat, aethera esse eum, quem homines Iouem appellarent; quiq; aer per maria manaret, eum esse Neptunum; terram, eam, quae Ceres diceretur. similiq; ratione persequitur uocabula reliquorum deorum. idemq; etiam legis perpetuae, & aeternae uim, quae quasi dux uitae, & magistra officiorum sit, Iouem dicit esse: eandemq; fatalem necessitatem appellat, sempiternam rerum futurarum ueritatem: quorum nihil tale est, ut in eo uis diuina inesse uideatur. & haec quidem in primo libro de natura deorum: in secundo autem uult Orphei, Musei, Hesiodi, Homeriq; fabellas accommodare ad ea, quae ipse primo libro de dijs immortalibus dixerit: ut etiam ueterrimi poetae, qui haec ne suspicati quidem sint, Stoici fuisse uideantur. quem Diogenes Babylonius consequens in eo libro, qui inscribitur de Minerua, partum Iouis, ortumq; uirginis ad physiologiam traducens disiungit à fabula. Exposui ferè non philosophorum iudicia, sed delirantium somnia: nec enim multo absurdiora sunt ea, quae poetarum uocibus fusa, ipsa suauitate nocuerunt, qui & ira inflammatos, & libidine furentes induxerunt deos, feceruntq; ut eorum bella,

pugnas, prælia, uulnera uideremus, odia præterea, dissidia, discordias, ortus, interitus, querelas, lamentationes, effusas in omni intemperantia libidines, adulteria, uincula, cum humano genere concubitus, mortalesq; ex immortali procreatos. cum poetarum autem errore coniungere licet portenta magorum, Aegyptiorumq; in eodem genere dementiam: tum etiam uulgi opiniones, quæ in maxima inconstantia, ueritatis ignoratione uersantur. ea qui consideret quàm inconsulte ac temere dicantur, uenerari Epicurum, & in eorum ipsorum numero, de quibus hæc quæstio est, habere debeat: solus enim uidit primum esse deos, quòd in omnium animis eorum notionem impressisset ipsa natura: quæ est enim gens, aut quod genus hominum, quod non habeat sine doctrina anticipationem quandam deorum? quam appellat πρόληψιν Epicurus, id est anteceptam animo rei quandam informationem, sine qua nec intelligi quicquam, nec quæri, nec disputari possit. cuius rationis uim atque utilitatem ex illo cœlesti Epicuri de regula, & iudicio uolumine accepimus. quod igitur fundamentum huius quæstionis est, id præclare iactum uidetis. cum enim non instituto aliquo, aut more, aut lege sit opinio constituta, maneatq; ad unum omnium firma consensio: intelligi necesse est, esse deos, quoniam insitas eorum, uel potius innatas cognitiones habemus. de quo autem omnium natura consentit, id uerum esse necesse est. esse igitur deos confitendum est. quod quoniam ferè constat inter omnes non philosophos solum, sed etiam indoctos: fateamur constare illud etiam, hanc nos habere siue anticipatio=

nem, ut ante dixi, ſiue prænotionem deorum: ſunt
enim rebus nouis noua ponenda nomina, ut Epicurus
ipſe πρόληψιν appellauit, quam antea nemo eo uerbo
nominarat. hanc igitur habemus, ut deos beatos, &
immortales putemus. quæ enim nobis natura informa
tionem deorum ipſorum dedit, eadem inſculpſit in men
tibus, ut eos æternos & beatos haberemus. quod ſi ita
eſt, uere expoſita illa ſententia eſt ab Epicuro; quod
æternum beatumq́; ſit, id nec habere ipſum negocij
quicquam, nec exhibere alteri; itaq; neque ira, neque
gratia teneri, quòd, quæ talia eſſent, imbecilla eſſent
omnia. ſi nihil aliud quæreremus, niſi ut deos pie cole=
remus, & ut ſuperſtitione liberaremur, ſatis erat di=
ctum: nam & præſtans deorum natura hominum pie=
tate coleretur, cum & æterna eſſet, & beatiſſima; ha
bet enim uenerationem iuſtam quicquid excellit: et me=
tus omnis à ui atque ira deorum pulſus eſſet: intelli=
gitur enim, à beata immortaliq; natura & iram &
gratiam ſegregari: quibus remotis, nullos à ſuperis im
pendere metus. ſed ad hanc confirmandam opinionem
inquirit animus & formam, & uitam, & actionem
mentis, atque agitationem in deo. ac de forma qui=
dem partim natura nos admonet, partim ratio docet:
nam à natura habemus omnes omnium gentium ſpe=
ciem nullam aliam, niſi humanam deorum: quæ enim
alia forma occurrit unquam aut uigilanti cuiquam,
aut dormienti? ſed ne omnia reuocentur ad primas
notiones, ratio hoc idem ipſa declarat. nam cum præ=
ſtantiſſimam naturam, uel quia beata eſt, uel quia
ſempiterna, conuenire uideatur eandem eſſe pulcher=

rimam, quæ compositio membrorum, quæ conformatio lineamentorum, quæ figura, quæ species, humana potest esse pulchrior? uos quidem Lucili soletis (nam Cotta meus modo hoc, modo illud) cum artificium effingitis, fabricamq; diuinam, quàm sint omnia in hominis figura non modo ad usum, uerum etiam ad uenustatem apta, describere. quòd si omnium animantium formam uincit hominum figura, deus autem animans est: ea figura profecto est, quæ pulcherrima sit omnium. quoniamq; deos beatissimos esse constat, beatus autem esse sine uirtute nemo potest, nec uirtus sine ratione constare, nec ratio usquam inesse, nisi in hominis figura: hominis esse specie deos confitendum est. nec tamen ea species corpus est, sed quasi corpus; nec habet sanguinem, sed quasi sanguinem. hæc quanquam & inuenta sunt acutius, & dicta subtilius ab Epicuro, quàm ut quiuis ea possit agnoscere: tamen fretus intelligentia uestra dissero breuius, quàm causa desiderat. Epicurus autem, qui res occultas, & penitus abditas non modo ui-
* derat animo, sed etiam sic tractat, ut manu, doceat eam esse uim & naturam deorum, ut primum non sensu, sed mente cernatur, nec soliditate quadam, nec ad numerum, ut ea, quæ ille propter firmitatem στερέμνια appellat, sed imaginibus similitudine, & transitione perceptis, cum infinita simillimarum imaginum species ex innumerabilibus indiuiduis existat, & ad deos affluat, cum maximis uoluptatibus in eas imagines mentem intentam, infixamq; nostram intelligentiam, capere quæ sit & beata natura & æterna. summa uero uis infinitatis, & magna, ac diligenti contemplatione

dignissima est: in qua intelligi necesse est, eam esse naturam, ut omnia omnibus paribus paria respondeant: hanc ἰσονομίαν appellat Epicurus, idest æquabilem tributionem. ex hac igitur illud efficitur, si mortalium tanta multitudo sit, esse immortalium non minorem: & si, quæ interimant, innumerabilia sunt, etiam ea, quæ conseruent, infinita esse debere. & quærere à nobis Balbe soletis, quæ uita deorum sit, quæq; ab ijs degatur ætas. ea uidelicet, qua nihil beatius, nihil omnino bonis omnibus affluentius excogitari potest: nihil enim agit: nullis occupationibus est implicatus: nulla opera molitur: sua sapientia, & uirtute gaudet: habet exploratum fore se semper tum in maximis, tum in æternis uoluptatibus. hunc deum rite beatum dixerimus, uestrum uero laboriosissimum: siue enim ipse mundus deus est, quid potest esse minus quietum, quàm nullo puncto temporis intermisso uersari circum axem cœli admirabili celeritate? nisi quietum autem nihil beatum est. siue in ipso mundo deus inest aliquis qui regat, qui gubernet, qui cursus astrorum, mutationes temporum, rerum uicissitudines, ordinesq; conseruet, terras & maria contemplans hominum commoda, uitasq; tueatur: næ ille est implicatus molestis negocijs, & operosis. nos autem beatam uitam in animi securitate, & in omnium uacatione munerum ponimus: docuit enim nos idem qui cætera, natura effectum esse mundum, nihil opus fuisse fabrica, eamq; rem ei esse tam facilem, quàm uos negatis effici sine diuina posse solertia, ut innumerabiles natura mundos effectura sit, efficiat, effecerit. quod quia quemadmodum natura efficere sine aliqua

mente possit non uidetis: ut tragici poetæ, cum explicare argumenti exitum non potestis, confugitis ad deum. cuius operam profecto non desideraretis, si immensam, & interminatam in omnes partes magnitudinem regionum uideretis: in quam se iniiciens animus, & intendens, ita late, longeq; peregrinatur, ut nullam tamen oram ultimi uideat, in qua possit insistere. in hac igitur immensitate latitudinum, longitudinum, altitudinum infinita uis innumerabilium uolitat atomorum: quæ interiecto inani cohærescunt tamen inter se, & aliæ alias apprehendentes continuantur: ex quo efficiuntur hæ rerum formæ, atque figuræ: quas uos effici posse sine follibus, & incudibus non putatis. itaque imposuistis in ceruicibus nostris sempiternum dominum, quem dies, & noctes timeremus: quis enim non timeat omnia prouidentem, & cogitantem, & animaduertentem, & omnia ad se pertinere putantem, curiosum, & plenum negocii deum? hinc uobis extitit primum illa fatalis necessitas, quam εἱμαρμένην dicitis: ut quicquid accidat, id ex æterna ueritate, causarumq; continuatione fluxisse dicatis. quanti autem hæc philosophia æstimanda est, cui, tanquam aniculis, & iis quidem indoctis, fato fieri omnia uideantur? sequitur μαντικὴ uestra, quæ latine diuinatio dicitur: qua tanta imbueremur superstitione, si uos audire uellemus, ut aruspices, augures, arioli, uates, & coniectores nobis essent colendi. his terroribus ab Epicuro soluti, & in libertatem uendicati, nec metuimus eos, quos intelligimus nec sibi fingere ullam molestiam, nec alteri quærere; & pie sanctéq; colimus naturam excellentem, atque præ=

ſtantem. Sed elatus ſtudio uereor ne longior fuerim. erat autem difficile rem tantam, tamq́; præclaram, inchoatam relinquere. quanquam non tam dicendi mihi ratio habenda fuit, quàm audiendi. Tum Cotta comiter, ut ſolebat, atqui, inquit, Vellei niſi tu aliquid dixiſſes, nihil ſanè ex me quidem audire potuiſſes: mihi enim non tam facile in mentem uenire ſolet, quare uerum ſit aliquid, quàm quare falſum. idq́; cum ſæpe, tum cum te audirem paulo ante contigit. roges me qualem deorum naturam eſſe ducam: nihil fortaſſe reſpondeam. quæras, putem ne talem eſſe, qualis modo à te ſit expoſita: nihil dicam mihi uideri minus. ſed antequam aggrediar ad ea, quæ à te diſputata ſunt, de te ipſo dicam quid ſentiam. ſæpe enim de L. Craſſo, familiari tuo illo, uideor audiſſe, cum te togatis omnibus ſine dubio anteferret, & paucos tecum Epicureos è Græcia compararet. ſed quòd ab eo te mirifice diligi intelligebam, arbitrabar illum propter beneuolentiam id uberius dicere. ego autem, & ſi uereor laudare præſentem, iudico tamen de re obſcura, atque difficili à te dictum eſſe dilucide; neque ſententijs ſolum copioſe, ſed uerbis etiam ornatius, quàm ſolent ueſtri. Zenonem, quem Philo noſter Coryphæum appellare Epicureorum ſolebat; cum Athenis eſſem, audiebam frequenter, & quidem ipſo auctore Philone, credo ut facilius iudicarem quàm illa bene refellerentur, cum à principe Epicureorum acceпiſſem quemadmodum dicerentur. non igitur ille, ut plerique, ſed iſto modo, ut tu, diſtincte, grauiter, ornate. ſed quod in illo mihi uſu ſæpe uenit, idem modo, cũ te audirem, acciderat, ut moleſte ferrem tantum inge=

nium (bona uenia me audies) in tam leues, ne dicam in tam ineptas, sententias incidisse. nec ego nunc ipse aliquid afferam melius: ut enim modo dixi, omnibus ferè in rebus, & maxime in physicis, quid non sit citius, quàm quid sit, dixerim. roges me, quid, aut qualis sit deus: auctore utar Simonide: de quo cum quæsiuisset hoc idem tyrannus Hiero, deliberandi causa sibi unum diem postulauit: cum idem ex eo postridie quæreret, biduum petiuit: cum sæpius duplicaret numerum dierum, admiransq; Hiero quæreret cur ita faceret, quia quanto, inquit, diutius considero, tanto mihi res uidetur obscurior. sed Simonidem arbitror (non enim poeta solum suauis, uerum etiam cæteroqui doctus sapiensq; traditur) quia multa uenirent in mentem acuta, atque subtilia, dubitantem quid eorum esset uerissimum, desperasse omnem ueritatem. Epicurus uero tuus (nam cum illo malo disserere, quàm tecum) quid dicit, quod non modo philosophia dignum esset, sed etiam mediocri prudentia? quæritur primum in ea quæstione, quæ est de natura deorum, sint'ne dij, nec ne sint. difficile est negare: credo, si in concione quæratur: sed in huiuscemodi sermone, & consessu, facillimum. itaque ego ipse Pontifex, qui cerimonias, religionesq; publicas sanctissime tuendas arbitror, is hoc, quod primum est, esse deos, persuaderi mihi non opinione solum, sed etiam ad ueritatem planè uelim: multa enim occurrunt, quæ conturbent, ut interdum nulli esse uideantur. sed uide, q̃ tecum agam liberaliter. quæ communia sunt uobis cum cæteris philosophis, non attingam, ut hoc ipsum: placet enim omnibus ferè, mihiq; ipsi in primis, deos esse: ita=

que non pugno : rationem tamen eam, quæ à te affertur, non ſatis firmam puto. quod enim omnium gentium, generumq; hominibus ita uideretur, id ſatis magnum eſſe argumentum dixiſti, cur eſſe deos confiteremur. quod cum leue per ſe, tum etiam falſum eſt. primum enim unde notæ tibi ſunt opiniones nationum? equidem arbitror, multas eſſe gentes ſic immanitate efferatas, ut apud eas nulla ſuſpicio deorum ſit. quid? Dyagoras, Atheos qui dictus eſt, poſteaq; Theodorus, nonne aperte deorum naturam ſuſtulerunt? nam Abderites quidẽ Protagoras, cuius à te modo mentio facta eſt, ſophiſtes temporibus illis uel maximus, cum in principio libri ſui ſic poſuiſſet, de dijs neque ut ſint, neque ut non ſint, habeo dicere, Athenienſium iuſſu urbe atque agro eſt exterminatus, libriq; eius in concione combuſti. ex quo equidem exiſtimo tardiores ad hanc ſententiam profitendam multos eſſe factos, quippe cum pœnam ne dubitatio quidem effugere potuiſſet. quid de ſacrilegis, quid de impijs, periuriſq; dicemus?

" =Tubulus ſi Lucius unquam,
" Si Lupus, aut Carbo, aut Neptuni filius,=

ut ait Lucilius, putaſſet eſſe deos, tam periurus, aut tam impius fuiſſet? non eſt igitur tam explorata iſta ratio ad id, quod uultis, confirmandum, quàm uidetur. ſed quia commune eſt hoc argumentum aliorum etiam philoſophorum, omittam hoc tempore, ad ueſtra propria uenire malo. concedo eſſe deos : doce me igitur, unde ſint, ubi ſint, quales ſint corpore, animo, uita. hæc enim ſcire deſidero. abuteris ad omnia atomorum regno & licentia. hinc quodcunque in ſolum uenit, ut dicitur, effingis, atq;

efficis. quæ primum nullæ sunt: nihil enim quod uacet corpore: corporibus autem omnis obsidetur locus: ita nullum inane, nihil esse indiuiduum potest. hæc ego nunc physicorum oracula fundo: uera an falsa, nescio; sed ueri tamen similiora, quàm uestra: ista enim flagitia Democriti, siue etiam ante Leucippi, esse corpuscula, quædam leuia, alia aspera, rotunda alia, partim angulata, curuata quædam, & quasi adunca: ex his effectum esse cœlum, atque terras, nulla cogente natura, sed concursu quodam fortuito. hanc tu opinionem C. Vellei usque ad hanc ætatem perduxisti, priusq; te quis de omni uitæ statu, quàm de ista auctoritate deiecerit: ante enim iudicasti Epicureum te esse oportere, quàm ista cognouisti. ita necesse fuit aut hæc flagitia animo concipere, aut susceptæ philosophiæ nomen amittere. quid enim mereas, ut Epicureus esse desinas? nihil equidem, inquis, ut rationem uitæ beatæ, ueritatemq; deseram. ista igitur est ueritas? nam de uita beata nihil repugno: quam tu ne in deo quidem esse censes, nisi planè ocio langueat. sed ubi est ueritas? in mundis credo innumerabilibus, omnibus minimis temporum punctis, alijs nascentibus, alijs cadentibus; an in indiuiduis corpusculis, tam præclara opera, nulla moderante natura, nulla ratione, fingentibus? sed oblitus liberalitatis meæ, qua tecum paulo ante uti cœperam, plura complector. concedam igitur ex indiuiduis constare omnia. quid ad rem? deorum enim natura quæritur. sint sanè ex atomis. non igitur æterni. quod enim ex atomis sit, id natum aliquando sit. si natum, nulli dij ante quàm nati. & si ortus est deorum, interitus sit necesse est, ut tu paulo ante de Platonis

mundo diſputabas. ubi igitur illud ueſtrum beatum, & æternum? quibus duobus uerbis ſignificatis deum. quod cum efficere uultis, in dumeta correpitis: ita enim dicebas, non corpus eſſe in deo, ſed quaſi corpus; nec ſanguinem, ſed quaſi ſanguinem. hoc perſæpe facitis, ut, cum aliquid non ueriſimile dicatis, & effugere reprehenſionem uelitis, afferatis aliquid, quod omnino ne fieri quidem poſſit: ut ſatius fuerit id ipſum, de quo ambigebatur, concedere, quàm tam impudenter reſiſtere. uelut Epicurus, cum uideret, ſi atomi ferrentur in locum inferiorem ſuopte pondere, nihil fore in noſtra poteſtate, quòd eſſet earum motus certus, & neceſſarius, inuenit quo modo neceſſitatem effugeret; quod uidelicet Democritum fugerat: ait atomum, cum pondere & grauitate directo deorſum feratur, declinare paululum. hoc dicere turpius eſt, quàm illud, quod uult, non poſſe defendere. idem facit contra dialecticos: à quibus cum traditum ſit, in omnibus diſiunctionibus, in quibus aut etiam, aut non poneretur, alterutrum uerum eſſe; pertimuit, ne, ſi conceſſum eſſet huiuſmodi aliquid, aut uiuet cras, aut non uiuet Epicurus, alterutrum fieret neceſſarium. totum hoc aut etiam, aut non, negauit eſſe neceſſarium. quo quid dici poteſt obtuſius? urgebat Arceſilas Zenonem, cum ipſe omnia falſa diceret, quæ ſenſibus uiderentur: Zeno autem non nulla uiſa eſſe falſa, non omnia. timuit Epicurus, ne, ſi unum uiſum eſſet falſum, nullum eſſet uerum: omnes ſenſus ueri nuncios dixit eſſe: nihil horum, niſi callide: grauiorem enim plagam accipiebat, ut leuiorem repelleret. idem facit in natura deorum: dum indiuiduorum

corporum concretionem fugit, ne interitus & dissipatio consequatur, negat esse corpus deorum, sed tanquam corpus; nec sanguinem, sed tanquam sanguinem. mirabile uidetur, quòd non rideat aruspex, cum aruspicem uiderit: hoc mirabilius, quòd uos inter uos risum tenere possitis. non est corpus, sed quasi corpus. hoc intelligerem quale esset, si id in cereis fingeretur, aut fictilibus figuris: in deo quid sit quasi corpus, aut quasi sanguis, intelligere non possum: ne tu quidem Vellei: sed non uis fateri: ista enim à uobis quasi dictata redduntur: quæ Epicurus oscitans hallucinatus est, cum quidem gloriaretur, ut uidemus in scriptis, se magistrum habuisse nullum. quod & non prædicanti tam facile quidem credam, sicut mali ædificij domino glorianti se architectum non habuisse: nihil enim olet ex Academia, nihil ex Lyceo, nihil ne è puerilibus quidem disciplinis. Xenocratem audire potuit: quem uirum dij immortales: & sunt qui putant audiuisse, ipse non uult: credo plus nemini. Pamphilum quendam Platonem auditorem ait à se Sami auditum: ibi enim adolescens habitabat cum patre & fratribus, quòd in eam pater eius Neocles agripeta uenerat. sed cum agellus eum non satis aleret, ut opinor, ludi magister fuit. sed hunc Platonicum mirifice contemnit Epicurus. ita metuit, ne quid unquam didicisse uideatur. in Nausiphane Democriteo tenetur. quem cum à se non neget auditum, uexat tamen omnibus contumelijs. atqui si hæc Democritea non audisset, quid audierat? quid est in physicis Epicuri non à Democrito? nam etsi quædam cõmutauit, ut quod paulo ante de inclinatione atomorum dixi: tamen pleraque

dicit

dicit eadem, atomos, inane, imagines, infinitatem locorum, innumerabilitatemq́; mundorum, eorum ortus, & interitus, omnia ferè, quibus naturæ ratio continetur. nunc istuc quasi corpus, & quasi sanguinem, quid intelligis? ego enim scire te ista melius quàm me, non fateor solum, sed etiam facile patior. cum quidem semel dicta sunt, quid est quod Velleius intelligere possit, Cotta non possit? itaq; corpus quid sit, sanguis quid sit, intelligo: quasi corpus, & quasi sanguis quid sit, nullo prorsus modo intelligo. Nec tu me cælas, ut Pythagoras solebat alienos: nec consulto dicis occulte, tanquam Eraclitus: sed, quod inter nos liceat, ne tu quidem intelligis. illud uideo pugnare te, species ut quædam sit deorum, quæ nihil concreti habeat, nihil solidi, nihil expressi, nihil eminentis, sitq; pura, leuis, perlucida. dicemus ergo idem, quod in Venere Coa: corpus non est, sed simile corpori: nec ille fusus, & candore mixtus rubor sanguis est, sed quædam sanguinis similitudo: sic in Epicureo deo non res, sed similitudines rerum esse. fac id, quod ne intelligi quidem potest, mihi esse persuasum: cedò mihi istorum adumbratorum deorum lineamenta, atque formas. non deest hoc loco copia rationum, quibus docere uelitis humanas esse formas deorum: primum quòd ita sit informatum, anticipatumq́; mentibus nostris, ut homini, cum de deo cogitet, forma occurrat humana: deinde, ut, quoniam rebus omnibus excellat natura diuina, forma quoque esse pulcherrima debeat, nec esse humana ullam pulchriorem. tertiam rationem affertis, quòd nulla alia figura domicilium mentis esse possit. primum igitur quidq; con=

sideras quale sit? arripere enim mihi uidemini quasi uestro iure rem nullo modo probabilem. quis tam cæcus in contemplandis rebus unquam fuit, ut non uideret species istas hominum collatas in deos aut consilio quodam sapientum, quo facilius animos imperitorum ad deorum cultum à uitæ prauitate conuerterent; aut superstitione, ut essent simulacra, quæ uenerantes, deos ipsos se adire crederent? auxerunt autem hæc eadem poetæ, pictores, opifices. erat autem non facile agentes aliquid & molientes deos in aliarum formarum imitatione seruare. accessit etiam ista opinio fortasse, quòd homini homine nihil pulchrius uideatur. sed tu hoc physice non uides, quàm blanda conciliatrix, & quasi sui sit lena natura. an putas ullam esse terra mariq; beluam, quæ non sui generis belua maxime delectetur? quod ni ita esset, cur non gestiret taurus equæ contrectatione, equus uaccæ? an tu aquilam, aut leonem, aut delphinum ullam anteferre censes figuram suæ? quid igitur mirum, si hoc eodem modo homini natura præscripsit, ut nihil pulchrius quàm hominem putaret, eam esse causam, cur deos hominum similes putaremus? quid censes si ratio esset in beluis, non suo quasq; generi plurimum tributuras fuisse? at mehercle ego (dicam enim ut sentio) quamuis amem ipse me, tamen non audeo dicere pulchriorem esse me, quàm ille fuit taurus, qui uexit Europam. non enim hoc loco de ingenijs, aut de orationibus nostris, sed de specie, figuráq; quæritur. quòd si fingere nobis, & iungere formas uelimus, qualis ille maritimus Triton pingitur, natantibus inuehens beluis, adiunctis humano

corpori, nolis eſſe? difficili in loco uerſor. eſt enim uis tanta naturæ, ut homo nemo uelit niſi hominis ſimilis eſſe. & quidem formica formicæ. ſed tamen cuius hominis? quotus enim quiſque formoſus eſt? Athenis cum eſſem, è gregibus ephebорum uix ſinguli reperiebantur. uideo, quid arriſeris: ſed tamen ita res ſe habet. deinde nobis, qui, concedentibus philoſophis antiquis, adoleſcentulis delectamur, etiam uitia ſæpe iucunda ſunt. næuus in articulo pueri delectat Alcæum. at eſt corporis macula næuus. illi tamen hoc lumen uidebatur. Q. Catulus, huius collegæ & familiaris noſtri pater, dilexit municipem tuum Roſcium: in quem etiam illud eſt eius.

» Conſtiteram exorientem auroram forte ſalutans,
» Cum ſubito à læua Roſcius exoritur.
» Pace mihi liceat cœleſtes dicere ueſtra,
» Mortalis uiſus pulchrior eſſe deo.

huic pulchrior deo? at erat, ſicut hodie eſt, peruerſiſſimis oculis. quid refert? ſi hoc ipſum ſalſum & uenuſtum illi uidebatur. redeo ad deos: ecquos ſi non tam ſtrabones, at petulos eſſe arbitramur? ecquos næuum habere? ecquos ſilos, flaccos, frontones, capitones, quæ ſunt in nobis? an omnia emendata in illis? detur id uobis. num etiam eſt una omnium facies? nam ſi plures, aliam eſſe alia pulchriorem neceſſe eſt. igitur aliquis non pulcherrimus deus. ſi una omnium facies eſt, florere in cœlo Academiam neceſſe eſt. ſi enim nihil inter deum, & deum differt: nulla eſt apud deos cognitio, nulla perceptio. quid, ſi etiam Vellei falſum illud omnino eſt, nullam aliam nobis de deo cogi=

tantibus ſpeciem niſi hominis occurrere: tamen ne iſta tam abſurda defendes? nobis fortaſſe ſi occurrit ut dicis: Iouem, Iunonem, Mineruam, Neptunum, Vulcanum, Apollinem, reliquos deos ea facie nouimus, qua pictores, fictoresq; uoluerunt; neque ſolum facie, ſed etiam ornatu, ætate, atque ueſtitu: at non Aegyptij, nec Syri, nec ferè cuncta barbaries: firmiores enim uideas apud eos opiniones eſſe de beſtijs quibuſdam, quàm apud nos de ſanctiſſimis templis, & ſimulacris deorum. etenim fana multa expoliata, & ſimulacra deorum de locis ſanctiſſimis ablata uidemus à noſtris: at uero ne fando quidem auditum eſt, Crocodilum, aut ibim, aut felem uiolatum ab Aegypto. quid igitur cenſes? Apim illum ſanctum Aegyptiorum bouem, non'ne deum uideri Aegyptijs? tam hercle, quàm tibi illam noſtram Soſpitam, quam tu nunquam ne in ſomnis quidem uides, niſi cum pelle caprina, cum haſta, cum ſcutulo, cum calceolis repandis. & non eſt talis Argiua, nec Romana Iuno. ergo alia ſpecies Iunonis Argiuis, alia Latinis. & quidem alia nobis Capitolini, alia Afris Ammonis Iouis. non pudet igitur phyſicum, id eſt ſpeculatorem, uenatoremq; naturæ, ab animis conſuetudine imbutis petere teſtimonium ueritatis? iſto enim modo dicere licebit Iouem ſemper barbatum, Apollinem ſemper imberbem, cæſios oculos Mineruæ, ceruleos eſſe Neptuni. & quidem Athenis laudamus Vulcanum eum, quem fecit Alcamenes: in quo ſtante, atq; ueſtito leuiter appa ret claudicatio non deformis. claudum igitur habebimus deum, quoniam de Vulcano ſic accepimus. age & his uocabulis deos eſſe facimus, quibus à nobis nominan=

tur. at primum quot hominum linguæ, tot nomina deorum. non enim, ut tu Velleius quocunq; ueneris, ſic idem in Italia Vulcanus, idem in Africa, idem in Hiſpania. deinde nominum non magnus numerus ne in Pontificijs quidem noſtris, deorum autem innumerabilis. an ſine nominibus ſunt? iſtud quidem ita uobis dicere neceſſe eſt. quid enim attinet, cum una facies ſit, plura eſſe nomina? quàm bellum erat Vellei, confiteri potius neſcire quod neſcires, quàm iſta effutientem nauſeare, atq; ipſum ſibi diſplicere. an tu mei ſimilem putas eſſe, aut tui deum? profecto non putas. quid ergo? ſolem dicam, aut lunam, aut cœlum deum? ergo etiam beatum. quibus fruentem uoluptatibus? & ſapientem. qui poteſt eſſe in eiuſmodi trunco ſapientia? hæc ueſtra ſunt. ſi igitur nec humano uiſu, quod docui; nec tali aliquo, quod tibi perſuaſum eſt: quid dubitas negare deos eſſe? non audes. ſapienter id quidem. etſi hoc loco non populum metuis, ſed ipſos deos. noui ego Epicureos omnia ſigilla numerantes: quanquam uideo non nullis uideri, Epicurum, ne in offenſionem Athenienſium caderet, uerbis reliquiſſe deos, re ſuſtuliſſe. itaque in illis ſelectis eius, breuibuſq; ſententijs, quas appellatis κυρίας δόξας, hæc, ut opinor, prior ſententia eſt. Quod beatum & immortale eſt, id nec habet, nec exhibet cuiquam negocium. In hac ita expoſita ſententia, ſunt qui exiſtiment, quod ille inſcitia planè loquendi fecerit, feciſſe conſulto. de homine minime uafro male exiſtimant. dubium eſt enim, utrum aliquid dicat iſte beatum & immortale, an, ſi quod ſit beatum, id eſſe immortale. non animaduertunt, hic eum ambigue lo=

cutum esse, sed multis alijs locis & illum, & Metrodorum tam aperte, quàm paulo ante te. ille uero deos esse putat: nec quenquam uidi, qui magis ea, quæ timenda esse negaret, timeret, mortem dico & deos. quibus mediocres homines non ita ualde mouentur, his ille clamat omnium mortalium mentes esse perterritas. tot milia latrocinantur morte proposita. alij omnia, quæ possunt, fana compilant. credo, aut illos mortis timor terret, aut hos religionis. sed quoniam non audes (iam enim cum ipso Epicuro loquar) negare esse deos, quid est quod te impediat aut solem, aut lunam, aut mundum, aut mentem aliquam sempiternam in deorum natura ponere? nunquam uidi, inquis, animam rationis consilijq; participem in ulla alia, nisi humana figura. quid? solis nunquidnam aut lunæ, aut quinq; errantium siderum simile uidisti? sol duabus unius orbis ultimis partibus definiens motum, cursus annuos conficit. huius hanc illustrationem eiusdem incensa radijs menstruo spatio luna complet. quinque autem stellæ eundem orbem tenentes, aliæ propius à terris, aliæ remotius, ab ijsdem principijs, disparibus temporibus eadem spatia conficiunt. nunquid tale Epicure uidisti? ne sit igitur sol, ne luna, ne stellæ: quoniam nihil esse potest, nisi quod attigimus, aut uidimus. quid? deum ipsum num ne uidisti? cur igitur credis esse? tollamus ergo omnia, quæ aut historia nobis, aut noua ratio affert. ita sit, ut mediterranei mare esse non credant. quæ sunt tantæ animi angustiæ, ut, si Seriphi natus esses, nec unquam egressus ex insula, in qua lepusculos, uulpeculasq; sæpe uidisses, non crederes leones, & pan-

theras esse, cum tibi, quales essent, diceretur? si uero de
elephanto quis diceret, etiam irrideri te putares? Et tu
quidem Vellei non uestro more, sed dialecticorum, quæ
funditus gens uestra non nouit, argumenti sententiam
conclusisti: beatos esse deos sumpsisti. concedimus. bea=
tum autem sine uirtute neminem esse posse, id quoq; da=
mus, & libenter quidem. uirtutem autem sine ratione
constare non posse, conueniat id quoq; necesse est. adiun
gis, nec rationem esse nisi in hominis figura. quem tibi
hoc daturum putas? si enim ita esset, quid opus erat te
gradatim istuc peruenire? quid autem est istuc grada=
tim? sumpsisses tuo iure. nã à beatis ad uirtutem, à uir
tute ad rationem uideo te uenisse gradibus. à ratione ad
humanam figuram quo modo accedis? præcipitare istuc
quidem est, non descendere. nec uero intelligo, cur ma=
luerit Epicurus deos hominum similes dicere, quàm homi
nes deorum. quæres, quid intersit. si enim hoc illi simi=
le sit, esse illud huic uideo. sed hoc dico, non ab homini=
bus formæ figuram peruenisse ad deos: dij enim sem=
per fuerunt, & nati nunquam sunt, si quidem æterni
sunt futuri. at homines nati: ante igitur humana for
ma, quàm homines, ea qua erant forma dij immortales.
non ergo illorum humana forma, sed nostra diuina di=
cenda est. uerum hoc quidem, ut uoletis. illud quæro,
quæ fuerit tanta fortuna: nihil enim in rerum natura
ratione factum esse uultis. sed tamen quis iste tantus ca
sus, unde tam felix concursus atomorum, ut repente ho
mines deorum forma nascerentur? semina deorum deci
disse de cœlo in terras putamus, & sic homines patrum
similes extitisse? uellem diceretis: deorum cognationem

agnoscerem non inuitus. nihil tale dicitis: sed casu esse factum, ut deorum similes essemus. & nunc argumenta quærenda sunt, quibus hoc refellatur? utinam tam facile uera inuenire possem, quàm falsa conuincere. etenim enumerasti memoriter, & copiose, ut mihi quidem admirari liberet in homine esse Romano tantam scientiam, usq; à Thalete Milesio de natura deorum philosophorum sententias. omnes ne tibi illi delirare uisi sunt, qui sine manibus & pedibus constare deum posse decreuerunt? nec hoc quidem uos mouet considerantes quæ sit utilitas, quæq; opportunitas in homine membrorum, ut iudicetis membris humanis deos non egere? quid enim pedibus opus est sine ingressu? quid manibus, si nihil cōprehendatur? quid reliqua descriptione omnium corporis partium? in qua nihil inane, nihil sine causa, nihil superuacaneum est. itaque nulla ars imitari solertiam naturæ potest. habebit igitur linguam deus, & non loquetur; dentes, palatum, fauces nullum ad usum: quæq; procreationis causa natura corpori affinxit, ea frustra habebit deus: nec externa magis, quàm interiora. cor, pulmones, iecur, cæteraq;, detracta utilitate, quid habent uenustatis? quandoquidem hæc esse in deo propter pulchritudinem uultis. istis ne fidentes somnijs non modo Epicurus, & Metrodorus, & Hermachus contra Pythagoram, Platonem, Empedoclemq; dixerunt, sed meretricula etiam Leontium contra Theophrastum scribere ausa sit? scito quidem illa sermone, & Attico. sed cum tantum Epicuri hortus habuerit licentiæ, etiam soletis queri, Zeno quidem etiam litigabat, quid dicam Albutium? nam Phædro nihil ele=

gantius, nihil humanius. sed stomachabatur senex, siquid asperius dixeram: cum Epicurus contumeliosissime Aristotelem uexarit, Phædoni Socratico turpissime maledixerit, Metrodori sodalis sui fratrem Timocratem, quia nescio quid in philosophia dissentiret, totis uoluminibus conciderit, in Democritum ipsum, quem secutus est, fuerit ingratus, Nausiphanem magistrum suum, à quo nihil didicerat, tam male acceperit: Zeno quidem non eos solum, qui tum erant, Apollodorum, Syllum, cæterosq; figebat maledictis, sed Socratem ipsum, parentem philosophiæ, latino uerbo utens, scurram Atticum fuisse dicebat, Chrysippum nunquam nisi Cesippum uocabat. tu ipse paulo ante, cum tanquam senatum philosophorum citares, summos uiros desipere, delirare, dementes esse dicebas. quorum si nemo uerum uidit de natura deorum, uerendum est ne nulla sit omnino. nam ista, quæ uos dicis, sunt tota commentitia, uix digna lucubratione anicularum: non enim sentitis, quàm multa uobis suscipienda sint, si impetraueritis, ut concedamus eandem esse hominum & deorum figuram. omnis cultus, & curatio corporis erit eadem adhibenda deo, quæ adhibetur homini; ingressus, cursus, accubatio, inclinatio, sessio, comprehensio, ad extremum etiam sermo, & oratio. nam quod & mares deos, & fœminas esse dicitis, quid sequatur uidetis. equidem mirari satis non possum, unde ad istas opiniones uester ille princeps uenerit. sed clamare non desinitis, retinendum hoc esse, deus ut beatus immortalisq; sit. quid autem obstat, quo minus sit beatus, si non sit bipes? aut ista siue beatitas, siue beatitudo dicenda est (utrunque omnino durum, sed

usu mollienda nobis uerba sunt) uerum ea, quæcunque est, cur aut in solem illum, aut in hunc mundum, aut in aliquam mentem æternam, figura membrisq; corporis uacuam, cadere non potest? nihil aliud dicis, nisi, nunquam uidi solem, aut mundum beatum. quid? mundũ præter hunc unquam ne uidisti? negabis. cur igitur nõ sexcenta millia esse mundorum, sed innumerabilia ausus es dicere? ratio docuit. ergo hoc te ratio non docebit, cum præstantissima natura quæratur, eaq; beata, & æterna, quæ sola in diuina natura sunt, ut immortalitate uincamur ab ea natura, sic animi præstantia uinci; atque ut animi, item corporis? cur igitur, cum cæteris rebus inferiores simus, forma pares sumus? ad similitudinem enim deo propius accedebat humana uirtus, quàm figura. an quicquam tam puerile dici potest (ut eundem locum diutius urgeam) quàm si ea genera beluarũ, quæ in rubro mari India'ue gignantur, nulla esse dicamus? atqui ne curiosissimi quidem homines exquirendo audire tam multa possunt, quàm sunt multa, quæ terra, mari, paludibus, fluminibus existunt. quæ negemus esse, quia nunquam uidimus. Ipsa uero quàm nihil ad rem pertinet, quæ uos delectat maxime, similitudo? quid? canis non ne similis lupo? atque, ut Ennius,

" Simia quàm similis turpissima bestia nobis?

at mores in utroque dispares. elephanto beluarum nulla prudentior. at figura quæ uastior? de bestijs loquor. quid? inter ipsos homines non ne & simillimis formis dispares mores, & moribus figura dissimilis? etenim si semel Vellei suscipimus genus hoc argumenti, attende quò serpat: tu enim sumebas, nisi in hominis figura ra=

tionem inesse non posse. sumet alius, nisi in terrestri; nisi in eo, qui natus sit; nisi in eo, qui adoleuerit; nisi in eo, qui didicerit; nisi in eo, qui ex animo constet, & corpore caduco, & infirmo; postremo nisi in homine, atque mortali. quòd si in omnibus his rebus obsistis, quid est, quòd te una forma conturbet? his enim omnibus, quæ proposui, adiunctis, in homine rationem esse, & mentem uidebas. quibus detractis, deum tamen nosse te dicis, modo lineamenta maneant. hoc est non considerare, sed quasi sortiri quid loquare. nisi forte ne hoc quidem attendis, non modo in homine, sed etiam in arbore, quicquid superuacaneum sit, aut usum non habeat, obstare. quàm molestum est uno digito plus habere? quid ita? quia nec speciem, nec usum alium quinque desiderant. tuus autem deus non digito uno redundat, sed capite, collo, ceruicibus, lateribus, aluo, tergo, poplitibus, manibus, pedibus, fœminibus, cruribus. si ut immortalis sit, quid hæc ad uitam membra pertinent? quid ipsa facies? magis illa, cerebrum, cor, pulmones, iecur: hæc enim sunt domicilia uitæ. oris quidem habitus ad uitæ firmitatem nihil pertinet. at eos uituperabas, qui ex operibus magnificis, atque præclaris, cum ipsum mundum, cum eius membra, cœlum, terras, maria, cumq́; horum insignia solem, lunam, stellasq́; uidissent, cumq́; temporum mutationes, maturitates, uicissitudinesq́; cognouissent, suspicati essent aliquam excellentem esse, præstantemq́; naturam, quæ hæc fecisset, moueret, regeret, gubernaret. qui, etiam si aberrant à coniectura, uideo tamen quid sequantur. tu quod opus tandem magnum, & egregiũ habes, quod effectum diuina

mente uideatur, ex quo esse deos suspicere? habeo, inquis, in animo insitam informationem quandam dei. & barbati quidem Iouis, galeatæ Mineruæ. num igitur tales putas? quanto melius hæc uulgus imperitorum: qui non membra solum hominis deo tribuunt, sed usum etiam membrorum: dant enim arcum, sagittas, hastam, clypeum, fuscinam, fulmen: & si, actiones quæ sint deorum, non uident, nihil agentem tamen deum non queunt cogitare. ipsi, qui irridentur, Aegyptij nullam beluam, nisi ob aliquam utilitatem, quam ex ea caperent, consecrauerunt. Ibes maximam uim serpentium conficiunt, cum sint aues excelsæ, cruribus rigidis, corneo proceroq; rostro: auertunt pestem ab Aegypto, cum uolucres angues ex uastitate Libyæ uento Africo inuectas interficiunt, atque consumunt. ex quo fit, ut illæ nec morsu uiuæ noceant, nec odore mortuæ. possum de Ichneumonum utilitate, de Crocodilorum, de Felium dicere: sed nolo esse longus. ita concludam tamen, beluas à barbaris propter beneficium consecratas, uestrorum deorum non modo beneficium nullum extare, sed ne factum quidem omnino. Nihil habet, inquit, negocij. profecto Epicurus, quasi pueri delicati, nihil cessatione melius existimat. at ipsi tamen pueri, etiam cum cessant, exercitatione aliqua ludicra delectantur: deum sic feriatum uolumus cessatione torpere, ut, si se commouerit, uereamur, ne beatus esse non possit. hæc oratio non modo deos spoliat motu, & actione diuina, sed etiam homines inertes efficit, si quidem agens aliquid ne deus quidem esse beatus potest. uerum sit sanè, ut uultis, deus effigies hominis, & imago: quod eius est do-

micilium? quæ ſedes? qui locus? quæ deinde actio uitæ? quibus rebus, id quod uultis, beatus eſt? utatur enim ſuis bonis oportet, & fruatur, qui beatus futurus eſt. nam locus quidem ijs etiam naturis, quæ ſine animis ſunt, ſuus eſt cuique proprius, ut terra infimum teneat, hanc inundet aqua, ſuperior aer, ignibus altiſſima ora reddatur. beſtiarum autem tarrenæ ſunt aliæ, partim aquatiles, aliæ quaſi ancipites, in utraque ſede uiuentes: ſunt quædam etiam, quæ igne naſci putentur, appareantq; in ardentibus fornacibus ſæpe uolitantes. quæro igitur, ueſter deus primum ubi habitet: deinde quæ cauſa eum loco moueat; ſi modo mouetur aliquando: poſtremo, cum hoc proprium ſit animantium, ut aliquid appetant, quod ſit naturæ accommodatum; deus quid appetat; ad quam denique rem motu mentis, ac rationis utatur: poſtremo, quo modo beatus ſit, quo modo æternus. quicquid enim horum attigerit, ulcus eſt. ita male inſtituta ratio exitum reperire non poteſt. ſic enim dicebas, ſpeciem dei percipi cogitatione, non ſenſu, nec eſſe in ea ullam ſoliditatem, neque eandem ad numerum permanere, eamq; eſſe eius uiſionem, ut ſimilitudine & tranſitione cernatur, neque deficiat unquam ex infinitis corporibus ſimilium acceſſio; ex eoq; fieri, ut in hæc intenta mens noſtra beatam illam naturam, & ſempiternam putet. hoc, per ipſos deos, de quibus loquimur, quale tandem eſt? nam ſi tantum modo ad cogitationem ualent, nec ullam habent ſoliditatem, nec eminentiam: quid intereſt, utrum de Hippocentauro, an de deo cogitemus? omnem enim talem confirmationem animi cæteri philoſophi motum inanem uocãt: uos

autem aduentum in animos, & introitum imaginum dicitis. ut igitur Ti. Gracchum cum uideor concionantem in Capitolio uidere de M. Octauio deferentem sitellam, tum eum motum animi dico esse inanem; tu autem & Gracchi & Octauij imagines remanere, quæ, in Capitolium cum peruenerint, tum ad animum meum referantur: hoc idem fieri in deo, cuius crebra facie pellantur animi, ex quo esse beati atque æterni intelligantur. fac imagines esse, quibus pulsentur animi: species duntaxat obijcitur quædam. num etiam cur beata sit, cur æterna? quæ autem istæ imagines uestræ, aut unde? à Democrito omnino hæc licentia. sed & ille reprehensus à multis est, nec uos exitum reperitis, totaq; res uacillat, & claudicat. nam quid est, quod minus probari possit, quàm omnium in me incidere imagines? Homeri, Archilochi, Romuli, Numæ, Pythagoræ, Platonis, nec ex forma, qua illi fuerunt? quo modo ergo illi? & quorum imagines? Orpheum poetam docet Aristoteles nunquam fuisse, & hoc Orphicum carmen Pythagorici ferunt cuiusdam fuisse Cercopis. at Orpheus, idest imago eius, ut uos uultis, in animum meum sæpe incurrit. quid, quod eiusdem hominis in meum aliæ, aliæ in tuum? quid, quod earum rerum, quæ nunquam omnino fuerunt, neque esse potuerunt, ut Scyllæ, ut Chimeræ? quid, quod hominum, locorum, urbium earum, quas nunquam uidimus? quid, quod, simul ac mihi collibitum est, præsto est imago? quid, quod etiam ad dormientem ueniunt inuocatæ? tota res Vellei nugatoria est: uos autem non modo oculis imagines, sed etiam animis inculcatis: tanta est impunitas garriendi. at quàm li=

center? fluentium frequenter transitio fit uisionum, ut
è multis una uideatur. puderet me dicere non intellige=
re, si uos ipsi intelligeretis, qui ista defenditis. quo mo=
do enim probas continenter imagines ferri? aut, si con
tinenter, quo modo æternæ? innumerabilitas, inquis,
suppeditat atomorum. num eadem ergo ista facient,
ut sint omnia sempiterna? confugis ad æquilibritatem:
sic enim ἰσονομίαν, si placet, appellemus: & ais, quo=
niam sit natura mortalis, immortalem etiam esse opor=
tere. isto modo, quoniam homines mortales sunt, sint ali
qui immortales: & quoniam nascuntur in terra, nascã
tur & in aqua: & quia sunt quæ interimant, sint quæ
conseruent. sint sanè: sed ea conseruent, quæ sunt. deos
istos esse non sentio. omnis tamen ista rerum effigies ex
indiuiduis quo modo corporibus oritur? quæ etiam si es=
sent, quæ nulla sunt; pellere se ipsa & agitari inter se
concursu fortasse possent; formare, figurare, colora=
re, animare non possent. nullo igitur modo immorta=
lem deum efficitis. Videamus nunc de beato. sine uirtu=
te certe nullo modo. uirtus autem actuosa, & deus ue=
ster nihil agens: expers uirtutis igitur: ita ne beatus qui=
dem. quæ ergo uita? suppeditatio, inquis, bonorum
nullo malorum interuentu. quorum tandem bonorum?
uoluptatum. credo: nempe ad corpus pertinentium:
nullam enim nouistis nisi profectam à corpore, & re=
deuntem ad corpus animi uoluptatem. non arbitror
te Vellei similem esse Epicureorum reliquorum: quos
pudeat earum Epicuri uocum, quibus ille testatur, se
ne intelligere quidem ullum bonum, quod sit seiun=
ctum à delicatis, & obscœnis uoluptatibus: quas qui=

dem non erubescens persequitur omnes nominatim. quē cibum igitur, aut quas potiones, aut quas uocum & florum uarietates, aut quos tactus, quos odores adhibebis ad deos, ut eos perfundas uoluptatibus? at poetæ quidem nectar, ambrosiam epulas comparant, & aut Iuuentatem, aut Ganymedem pocula ministrantem. tu autem Epicure quid facies? neque enim, unde habeat ista deus tuus, uideo, nec quo modo utatur. locupletior igitur hominum natura ad beate uiuendum est, quàm deorum, quòd pluribus generibus fruitur uoluptatum. at has leuiores ducis uoluptates, quibus quasi titillatio (Epicuri enim hoc uerbum) sensibus adhibetur. quousque ludis? nam Philo noster ferre non poterat aspernari Epicureos molles & delicatas uoluptates: summa enim memoria pronunciabat plurimas Epicuri sententias ijs ipsis uerbis, quibus erant scriptæ: Metrodori uero, qui est Epicuri collega sapientiæ, multa impudentiora recitabat: accusat enim Timocratem fratrem suum Metrodorus, quòd dubitet omnia, quæ ad beatam uitam pertineant, uentre metiri: neque id semel dicit, sed sæpius. annuere te uideo: nota enim tibi sunt. proferrem libros, si negares. neque nunc reprehendo, quòd ad uoluptatem omnia referantur: alia est ea quæstio: sed doceo deos uestros esse uoluptatis expertes: ita uestro iudicio ne beatos quidem. at dolore uacant. satin est id ad illam abundātem bonis, uitam beatissimam? cogitant, inquis, assidue beatos esse se: habent enim nihil aliud, quod agitent in mente. comprehende igitur animo, & propone ante oculos, deum nihil aliud in omni æternitate, nisi, mihi pulchre est, & ego beatus sum, cogitantē. nec tamen uideo,

quo modo

quo modo uideatur iste deus beatus, cum sine ulla intermissione pulsetur, agiteturq́; incursione atomorum sempiterna, cumq́; ex ipso imagines semper affluant. ita nec beatus est uester deus, nec æternus. At etiam de sanctitate, de pietate aduersus deos, libros scripsit Epicurus. at quo modo in his loquitur? ut Coruncanum, aut Scæuolam Pontifices maximos te audire dicas; non eum, qui sustulerit omnem funditus religionem; nec manibus, ut Xerxes, sed rationibus, deorum immortalium templa & aras euerterit. quid est enim, cur deos ab hominibus colendos dicas, cum dij non modo homines non colant, sed omnino nihil curent, nihil agant? at est eorum eximia quædam præstansq́; natura, ut ea debeat ipsa per se ad se colendam elicere sapientem. an quicquam eximium potest esse in ea natura, quæ sua uoluptate lætans, nihil nec actura sit unquam, neq; agat, neq; egerit? quæ porrò pietas ei debetur, à quo nihil acceperis? aut quid omnino, cuius nullum meritum sit, ei deberi potest? est enim pietas, iustitia aduersum deos: cum quibus quid potest nobis esse iuris, cum homini nulla cum deo sit communitas? sanctitas autem, est scientia colendorum deorum: qui quamobrem colendi sunt, non intelligo, nullo nec accepto ab ijs, nec sperato bono. quid est autem, quòd eos ueneremur propter admirationem eius naturæ, in qua egregium nihil uidemus? Nam superstitione, quod gloriari soletis, facile est liberare, cum sustuleris omnem uim deorum. nisi forte Diagoram, aut Theodorum, qui omnino deos esse negabant, censes superstitiosos esse potuisse. ego ne Protagoram quidem: cui neutrum liquerit, nec esse deos, nec non esse. horum

enim ſententiæ omnium non modo ſuperſtitionem tollunt, in qua ineſt timor inanis deorum; ſed etiam religionem, quæ deorum cultu pio continetur. quid? iȷ, qui dixerunt totam de diȷs immortalibus opinionem fictam eſſe ab hominibus ſapientibus Reip. cauſa, ut, quos ratio non poſſet, eos ad officium religio duceret; non'ne omnem religionem funditus ſuſtulerunt? quid Prodicus Chius? qui ea, quæ prodeſſent hominum uitæ, deorum in numero habita eſſe dixit, quam tandem religionem reliquit? quid, qui aut fortes, aut claros, aut potentes uiros tradunt poſt mortem ad deos perueniſſe, eoſq; eſſe ipſos, quos nos colere, precari, uenerariq; ſoleamus? non'ne expertes ſunt religionum omnium? quæ ratio maxime tractata ab Euhemero eſt: quem noſter & interpretatus, & ſecutus eſt præter cæteros Ennius. ab Euhemero autem & mortes, & ſepulturæ demonſtrantur deorum. utrum igitur hic confirmaſſe religionem uidetur, an penitus totam ſuſtuliſſe? omitto Eleuſinam ſanctam illam & auguſtam,

" Vbi initiantur gentes orarum ultimæ:

præterea Samothraciam, eaq;, quæ Lemni nocturno aditu occulta coluntur ſilueſtribus ſepibus denſa. quibus explicatis, ad rationemq; reuocatis, rerum magis natura cognoſcitur, quàm deorum. mihi quidem etiam Democritus, uir magnus in primis, cuius fontibus Epicurus hortulos ſuos irrigauit, nutare uidetur in natura deorum. tum enim cenſet imagines diuinitate præditas ineſſe uniuerſitati rerum: tum principia, menteſq;, quæ ſunt in eodem uniuerſo, deos eſſe dicit; tum animantes imagines, quæ uel prodeſſe nobis ſolent, uel

nocere; tum ingentes quasdam imagines, tantasq́; , ut uniuersum mundum complectantur extrinsecus. quæ quidem omnia sunt patria Democriti, quàm Democrito digniora. quis enim istas imagines comprehendere animo potest? quis admirari? quis aut cultu, aut religione dignas iudicare? Epicurus uero ex animis hominum extraxit radicitus religionem, cum dijs immortalibus & opem, & gratiam sustulit: cum enim optimam & præstantissimam naturam dei dicat esse, negat idem esse in deo gratiam: tollit id, quod maxime proprium est optimæ præstantissimæq́; naturæ: quid enim est melius, aut quid præstantius bonitate, & beneficentia? qua cum carere deum uultis, neminem deo nec deum, nec hominem charum, neminem ab eo amari, neminem diligi uultis. ita fit, ut non modo homines à dijs, sed ipsi dij inter se ab alijs alij negligantur. quanto Stoici melius, qui à uobis reprehenduntur. censent autem sapientes sapientibus etiam ignotis esse amicos: nihil est enim uirtute amabilius. quam qui adeptus erit, ubicunque erit gentium, à nobis diligetur. uos autem quid mali datis, cum imbecillitatem, gratificationem, & beneuolentiam ponitis? ut enim omittam uim & naturam deorum, ne homines quidem censetis, nisi imbecilli essent, futuros beneficos, & benignos fuisse. nulla est charitas naturalis inter bonos. charum ipsum uerbum est amoris: ex quo amicitiæ nomen est ductum: quam si ad fructum nostrum referemus, non ad illius commoda, quem diligimus; non erit ista amicitia, sed mercatura quædã utilitatum suarum. prata, & arua, et pecudum greges diliguntur isto

modo, quòd fructus ex eis capiuntur. hominum charitas, & amicitia gratuita est. quanto igitur magis deorum? qui nulla re egentes & inter se diligunt, & hominibus consulunt. quod ni ita sit, quid ueneramur, quid precamur deos? cur sacris Pontifices, cur auspicijs augures præsunt? quid optamus à dijs immortalibus? quid uouemus? at etiam Epicuri liber est de sanctitate. ludimur ab homine non tam faceto, quàm ad scribendi licentiam libero. quæ enim potest esse sanctitas, si dij humana non curant? quæ autem animans natura, nihil curans? uerius est igitur illud nimirum, quod familiaris omnium nostrum Posidonius disseruit in libro quinto de natura deorum, nullos esse deos Epicuro uideri; quæq; is de dijs immortalibus dixerit, inuidiæ detestandæ gratia dixisse: neq; enim tam desipiens fuisset, ut homunculis similem deum fingeret, lineamentis duntaxat extremis, non habitu solido; membris hominis præditum omnibus, usu membrorum ne minimo quidem; exilem quendam, atq; perlucidum, nihil cuiquam tribuentem, nihil gratificantem, omnino nihil curantem, nihil agentem. quæ natura primum nulla esse potest: idq; uidens Epicurus, re tollit, oratione relinquit deos. deinde si maxime talis est deus, ut nulla gratia, nulla hominum charitate teneatur; ualeat; quid enim dicam, propitius sit? esse enim propitius potest nemini, quoniam, ut dicitis, omnis in imbecillitate est & gratia, & charitas.

M. TVLLII CICERONIS DE NATVRA DEORVM LIBER II.

QVæ cum Cotta dixisset, tum Velleius, næ ego, inquit, incautus, qui cum Academico, & eodem rhetore congredi conatus sum. nam neq; indisertum Academicum pertimuissem, nec sine ista philosophia rhetorem quamuis eloquentem: neq; enim flumine conturbor inanium uerborum, nec subtilitate sententiarum, si orationis est siccitas. tu autem Cotta utraq; re ualuisti: corona tibi, & iudices defuerunt. sed ad ista aliàs. nunc Lucilium, si ipsi commodum est, audiamus. Tum Balbus, eũdem, inquit, mallem audire Cottam, dum, qua eloquentia falsos deos sustulit, eadem ueros inducat: est enim et philosophi, & pontificis, & Cottæ, de dijs immortalibus habere non errantem, & uagam, ut Academici, sed, ut nostri, stabilem, certamq; sententiam. nam contra Epicurum satis superq; dictum est. sed aueo audire, tu ipse Cotta quid sentias. An, inquit, oblitus es, quod initio dixerim, facilius me, talibus præsertim de rebus, quid non sentirem, quàm quid sentirem, posse dicere? quòd si haberem aliquid, quod liqueret; tamen te audire uicissim uellem, cum ipse tam multa dixissem. Tum Balbus, geram tibi morem, et agam quã breuissime potero: etenim conuictis Epicuri erroribus, longa de mea disputatione detracta oratio est. Omnino diuidunt nostri totam

istam de dijs immortalibus quæstionem in partes quatuor. primum docent esse deos: deinde quales sint: tum mundum ab his administrari: postremo cōsulere eos rebus humanis. nos autem hoc sermone, quæ priora duo sunt, sumamus: tertium, et quartum, quia maiora sunt, puto in aliud esse tempus differenda. Minime uero, inquit Cotta: nam & ociosi sumus, & ijs de rebus agimus, quæ sunt etiam negocijs anteponendæ. Tum Lucilius, ne egere quidem uidetur, inquit, oratione prima pars: quid enim potest esse tam apertum, tamq; perspicuum, cum cœlum suspeximus, cœlestiaq; contemplati sumus, quàm esse aliquod numen præstantissimæ mentis, quo hæc regantur? quod ni ita esset, qui potuisset assensu omnium dicere Ennius,

" Aspice hoc sublime candens, quem inuocant omnes Iouē.

illum uero & Iouem, & dominatorem rerum, et omnia nutu regentem, &, ut idem Ennius,

" - patrem diuumq; hominumq;,

& præsentem, ac præpotentem deum. quod qui dubitat, haud sanè intelligo, cur non idem, sol sit, an nullus sit, dubitare possit. quid enim est hoc illo euidentius? quod nisi cognitum comprehensumq; animis haberemus, non tam stabilis opinio permaneret, nec confirmaretur diuturnitate temporis, nec unà cum seculis, ætatibusq; hominum inueterare potuisset. etenim uidemus cæteras opiniones fictas, atq; uanas diuturnitate extabuisse. quis enim Hippocentaurum fuisse, aut Chimæram putat? quæ'ue anus tam excors inueniri potest, quæ illa, quæ quondam credebantur, apud inferos portenta extimescat? opinionum enim cōmenta delet dies, na=

turæ iudicia confirmat. itaque & in nostro populo, & in cæteris deorum cultus religionumq; sanctitates existunt in dies maiores, atq; meliores. idq; euenit non temere, nec casu, sed quòd præsentiam sæpe diui suam declarant: ut & apud Regillum bello Latinorum, cum A. Posthumius Dictator cum Octauio Mamilio Tusculano prælio dimicaret, in nostra acie Castor, & Pollux ex equis pugnare uisi sunt; & recentiore memoria ijdem Tyndaridæ Persem uictum nunciauerunt: P. enim Vatienus, auus huius adolescentis, cum è præfectura Reatina Româ uenienti noctu duo iuuenes cum equis albis dixissent, Regem Persem illo die captum, senatuî nunciauit, & primo, quasi temere de Rep. locutus esset, in carcerem coniectus est, post à Paulo literis allatis, cum idem dies constitisset, & agro à senatu, & uacatione donatus est. atq; etiam cum ad fluuium Sagram Crotoniatas Locri maximo prælio deuicissent, eo ipso die auditam esse eam pugnã ludis Olympiæ memoriæ proditum est. sæpe Faunorum uoces exauditæ, sæpe uisæ formæ deorum, quemuis aut non hebetem, aut impium deos præsentes esse confiteri coegerunt. prædictiones uero, & præsensiones rerum futurarum quid aliud declarant, nisi hominibus ea, quæ sint, ostendi, monstrari, portendi, prædici? ex quo illa ostenta, monstra, portenta, prodigia dicuntur. quòd si ea ficta credimus licentia fabularum, Mopsum, Tiresiam, Amphiaraum, Calchantem, Helenum, quos tamen augures ne ipsæ quidem fabulæ asciuissent, si res omnino repudiarent: ne domesticis quidem exemplis docti, numen deorum cõprobabimus? nihil nos P. Claudij bello Punico primo temeritas mouebit? quẽ

etiam per iocum deos irridens, cum cauea liberati pulli non pascerentur, mergi eos in aquam iussit, ut biberent, quoniam esse nollent. qui risus classe deuicta multas ipsi lacrymas, magnam populo R. cladem attulit. quid? collega eius Iunius eodem bello non'ne tempestate classem amisit, cum auspicijs non paruisset? itaq; P. Claudius à populo condemnatus est, Iunius necem sibi ipse consciuit. C. Flaminium Celius religione neglecta cecidisse apud Thrasimenum scribit, cum magno Reip. uulnere. quorum exitio intelligi potest, eorum imperijs Remp. amplificatam, qui religionibus paruissent. & si conferre uolumus nostra cum externis, cæteris rebus aut pares, aut etiam inferiores reperiemur, religione, id est cultu deorum, multo superiores. an Actij Nauij lituus ille, quo ad inuestigandum suem regiones uineæ terminauit, contemnendus est? crederem, nisi eius augurio Rex Hostilius maxima bella gessisset. sed negligentia nobilitatis augurij disciplina omissa, ueritas auspiciorũ spreta est, species tantum retenta. itaq; maximæ Reip. partes, in his bella, quibus Reip. salus continetur, nullis auspicijs administrantur, nulla perennia seruantur, nulla ex acuminibus, nulli uiri uocantur: ex quo in procinctu testamenta perierunt. tum enim bella gerere nostri duces incipiunt, cum auspicia posuerunt. at uero apud maiores tanta religionis uis fuit, ut quidam imperatores etiam se ipsos dijs immortalibus capite uelato uerbis certis pro Rep. deuouerent. multa ex Sibyllinis uaticinationibus, multa ex aruspicum responsis commemorare possum, quibus ea confirmentur, quæ dubia nemini debent esse. atqui &

nostrorum augurum, & Hetruscorum, & aruspicum disciplinam P. Scipione, C. Figulo Consulibus res ipsa probauit. quos cum Ti. Gracchus Consul iterum crearet, primus rogatorum, ut eos retulit, ibidem est repente mortuus. Gracchus cum comitia nihilo minus peregisset, remq; illam in religionem populo uenisse sentiret, ad senatum retulit. senatus, quos ad soleret, referendum censuit. aruspices introducti, responderunt, non fuisse iustum comitiorum rogatorem. tum Gracchus, ut è patre audiebam, incensus ira, ita ne uero? ego non iustus, qui & Consul rogaui, & augur, & auspicato? an uos Thusci ac barbari auspiciorum populi R. ius tenetis, & interpretes esse comitiorum potestis? itaque tum illos exire iussit. post autem ex prouincia literas ad collegium misit, se, cum legeret libros, recordatum esse uitio sibi tabernaculum captum fuisse in hortos Scipionis, quòd, cum pomœrium postea intrasset habendi senatus causa, in redeundo, cum idem pomœrium transiret, auspicari esset oblitus: itaque uitio creatos esse Consules. augures rem ad senatum: senatus, ut abdicarent: Consules abdicauerunt. quæ quærimus exempla maiora? uir sapientissimus, atque haud scio an omnium præstantissimus, peccatum suum, quod cælari posset, confiteri maluit, quàm hærere in Rep. religionem: Consules summum imperium statim deponere, quàm id tenere punctum temporis contra religionem. magna augurum auctoritas. quid aruspicum ars, non'ne diuina? hæc innumerabilia ex eodem genere qui uideat, non'ne cogatur confiteri deos esse? quorum enim interpretes sunt, eos ipsos esse certe necesse est. deorum autem interpretes

sunt: deos igitur esse fateamur. at fortasse non omnia eueniunt, quæ prædicta sunt. ne ægri quidem, quia non omnes conualescunt, iccirco ars nulla medicina est. signa ostenduntur à dijs rerum futurarum. in his si qui errauerunt, non deorum natura, sed hominum coniectura peccauit. itaque inter omnes omnium gentium sententia constat: omnibus enim innatum est, & in animo quasi insculptum, esse deos. quales sint, uarium est: esse nemo negat. Cleanthes quidem noster quatuor de causis dixit in animis hominum informatas deorum esse notiones. primam posuit eam, de qua modo dixi; quæ orta esset ex præsensione rerum futurarum: alteram, quam ceperimus ex magnitudine commodorum, quæ percipiuntur cœli temperatione, fœcunditate terrarum, aliarumq; commoditatum complurium copia: tertiam, quæ terreret animos fulminibus, tempestatibus, nimbis, niuibus, grandinibus, uastitate, pestilentia, terræmotibus, & sæpe fremitibus, lapideisq; imbribus, & guttis imbrium quasi cruentis, tum lapidibus, aut repentinis terrarum hiatibus, tum præter naturam hominum, pecudumq; portentis, tum facibus uisis cœlestibus, tum stellis ijs, quas Græci Cometas, nostri Crinitas uocant: quæ nuper bello Octauiano magnarum fuerunt calamitatum prænunciæ: tum sole geminato, quod, ut è patre audiui, Tuditano, & Aquilio Consulibus euenerat: quo quidem anno P. Africanus sol alter extinctus est. quibus exterriti homines uim quandam esse cœlestem, & diuinam suspicati sunt. quartam causam esse, eamq; uel maximam, æquabilitatem motus, conuersionem cœli, solis, lunæ, siderumq;

omnium diſtinctionem, uarietatem, pulchritudinem, ordinem: quarum rerum aſpectus ipſe ſatis indicaret, non eſſe fortuita. ut ſi quis in domum aliquam, aut in gymnaſium, aut in forum uenerit: cum uideat omnium rerum rationem, modum, diſciplinam, non poſſit ea ſine cauſa fieri iudicare, ſed eſſe aliquem intelligat, qui præſit, & cui pareatur: multo magis in tantis motibus, tantiſq; uiciſſitudinibus, tam multarum rerum, atque tantarum ordinibus, in quibus nihil unquam immenſa, & infinita uetuſtas mentita ſit, ſtatuat neceſſe eſt, ab aliqua mente tantos naturæ motus gubernari. Chryſippus quidem, quanquam eſt acerrimo ingenio, tamen ea dicit, ut ab ipſa natura didiciſſe, nō ut ipſe reperiſſe uideatur. ſi enim, inquit, eſt aliquid in rerum natura, quod hominis mens, quod ratio, quod uis, quod poteſtas humana efficere non poſſit: eſt certe id, quod illud efficit, homine melius. atqui res cœleſtes, omneſq; eæ, quarum eſt ordo ſempiternus, ab homine confici non poſſunt: eſt igitur id, quo illa conficiuntur, homine melius. id autem quid potius dixerim, quàm deum? etenim ſi dij non ſunt, quid eſſe poteſt in rerum natura homine melius? in eo enim ſolo ratio eſt, qua nihil poteſt eſſe præſtantius. eſſe autem hominem, qui nihil in omni mundo melius eſſe, quàm ſe putet, deſipientis arrogantiæ eſt. ergo eſt aliquid melius. eſt igitur profecto deus. an uero, ſi domum magnam, pulchramq; uideris, non poſſis adduci, ut, etiam ſi dominum non uideas, muribus illã, & muſtellis ædificatam putes: tantũ uero ornatum mundi, tantam uarietatem, pulchritudinemq; rerum cœleſtium, tantam uim, & magnitudinem

maris, atque terrarum, si tuum, ac non deorum immortalium domicilium putes, non'ne planè desipere uideare? an ne hoc quidem intelligimus, omnia supera esse meliora? terram autem esse infimam, quam crassissimus circunfundat aer, ut ob eam ipsam causam, quod etiam quibusdam regionibus, atque urbibus contingere uidemus, hebetiora ut sint hominum ingenia propter cœli pleniorem naturam, hoc idem generi humano euenerit, quòd in terra, hoc est in crassissima regione mundi collocati sint. & tamen ex ipsa hominum solertia esse aliquam mentem, & eam quidem acriorem, & diuinam existimare debemus. unde enim hanc homo arripuit? ut apud Xenophontem Socrates. quin & humorem, & calorem, qui est fusus in corpore, & terrenam ipsam uiscerum soliditatem, animum denique illum spirabilem si quis quærat unde habemus; apparet, quòd aliud à terra sumpsimus, aliud ab humore, aliud ab igne, aliud ab aere eo, quem spiritu ducimus. illud autem, quod uincit hæc omnia, rationem dico, &, si placet pluribus uerbis, mentem, consilium, cogitationem, prudentiam ubi inuenimus? unde sustulimus? an cætera mundus habebit omnia, hoc unum, quod plurimi est, non habebit? atqui certe nihil omnium rerum melius est mundo, nihil præstabilius, nihil pulchrius, nec solum nihil est, sed ne cogitari quidem quicquam melius potest. & si ratione & sapientia nihil est melius, necesse est hæc inesse in eo, quod optimum esse concedimus. quid uero tanta rerum consentiens, conspirans, continuata cognatio? quem non coget ea, quæ à me dicuntur, comprobare? posset ne uno tempore florere, de-

inde uicissim horrere terra? aut, tot rebus ipsis se immutantibus, solis accessus, discessusq́; solstitijs, brumisq́; cognosci? aut æstus maritimi, fretorumq́; angustiæ ortu, aut obitu lunæ commoueri? aut una totius cœli conuersione cursus astrorum dispares conseruari? hæc ita fieri omnibus inter se concinentibus mundi partibus profecto non possent, nisi ea uno diuino, & continuato spiritu continerentur. atque hæc cum uberius disputantur, & fusius, ut mihi est in animo facere, facilius effugiunt Academicorum calumniam: cum autem, ut Zeno solebat, breuius, angustiusq́; concluduntur, tum apertiora sunt ad reprehendendum. nam ut profluens amnis aut uix, aut nullo modo, conclusa autem aqua facile corrumpitur: sic orationis flumine reprehensoris uicia diluuntur, angustia autem conclusæ orationis non facile se ipsa tutatur: hæc enim, quæ dilatantur à nobis, Zeno sic premebat. quod ratione utitur, id melius est, quàm id quod ratione non utitur. nihil autem mundo melius: ratione igitur mundus utitur. similiter effici potest, sapientem esse mundum; similiter, beatum; similiter, æternum. omnia enim hæc meliora sunt, quàm ea, quæ sunt his carentia: nec mundo quicquam melius: ex quo efficitur esse mundum deum. idemq́; hoc modo. nullius sensu carentis pars aliqua potest esse sentiens. mundi autem partes sentientes sunt: non igitur caret sensu mundus. pergit idem, & urget angustius. nihil, inquit, quod animi, quodq́; rationis est expers, id generare ex se potest animantem, compotemq́; rationis. mundus autem generat animantes, compotesq́; rationis: animans est igitur mundus, cōposq́; rationis. ideq́;

similitudine, ut sæpe solet, rationem conclusit hoc modo. si ex oliua modulate canentes tibiæ nascerentur; nõ dubitares, quin esset in oliua tibicinis quædam scientia. quid, si platani fidiculas ferrent numerose sonantes? idem scilicet censeres, in platanis inesse musicam. cur igitur mundus non animans, sapiensq; iudicetur, cum ex se procreet animantes, atque sapientes? sed quoniam cœpi secus agere, atque initio dixeram; negaram enim hãc primam partem egere oratione, quòd esset omnibus perspicuum, deos esse: tamen id ipsum rationibus physicis confirmari uolo: sic enim res se habet, ut omnia, quæ alantur, & crescant, contineant in se uim caloris: sine qua neque ali possent, neque crescere. nam omne, quod est calidum, & igneum, cietur, & agitur motu suo: quod autem alitur, & crescit, motu quodam utitur certo, & æquabili: qui quandiu remanet in nobis, tandiu sensus, & uita remanet: refrigerato autem, & extincto calore, occidimus ipsi, & extinguimur. quod quidem Cleanthes his etiam argumentis docet, quanta uis insit caloris in omni corpore: negat enim ullum esse cibum tam grauem, quin is die, & nocte concoquatur: cuius etiam in reliquijs inest calor, ijs, quas natura respuerit. am uero uenæ, & arteriæ micare non desinunt quasi quodam igneo motu: animaduersumq; sæpe est, cum cor animantis alicuius euulsum, ita mobiliter palpitaret, ut imitaretur igneam celeritatem. omne igitur, quod uiuit, siue animal, siue terra editum, id uiuit propter inclusum in eo calorem. ex quo intelligi debet, eam caloris naturam uim in se habere uitalem per omnem mundum pertinentem. atque id facilius cerne=

mus toto genere hoc igneo, quod tranat omnia, subti=
lius explicato. omnes igitur partes mundi tangam,
quæ maximo calore fulctæ sustinentur. quod primum
in terrena natura perspici potest. nam & lapidum
conflictu, atque tritu elici ignem uidemus: & recen=
ti fossione
=terram fumare calentem,
atque etiam ex puteis iugibus aquam calidam trahi, &
id maxime hibernis fieri temporibus, quòd magna uis
terræ cauernis contineatur caloris, eaq; hieme sit densior,
ob eamq; causam calorem insitum in terris contineat ar
ctius. longa est oratio, multæq; rationes, quibus doce=
ri possit, omnia, quæ terra concipiat, semina, quæq; ip=
sa ex se generata stirpibus infixa contineat, ea tempera=
tione caloris & oriri, & augescere. atque aquæ etiam
admistum esse calorem, primum ipse liquor, tum aquæ
declarat effusio: quæ neque conglaciaret frigoribus, ne=
que niue pruináq; concresceret, nisi eadem se admisto ca
lore liquefacta, & dilapsa diffunderet. itaque & a=
quilonibus, reliquisq; frigoribus adiectis durescit humor:
& idem uicissim mollitur tepefactus, & tabescit calo=
re. atque etiam maria agitata uentis ita tepescunt, ut in
telligi facile possit in tantis illis humoribus inclusum esse
calorem: nec enim ille externus, & aduentitius haben=
dus est tepor, sed ex intimis maris partibus agitatione ex
citatus: quod nostris quoque corporibus contingit, cum
motu atque exercitatione recalescunt. ipse uero aer, qui
natura est maxime frigidus, minime est expers caloris.
ille uero & multo quidem calore admistus est: ipse enim
oritur ex respiratione aquarum: earum enim quasi

uapor quidam aer habendus est. is autem existit motu eius caloris, qui aquis continetur. quã similitudinem cernere possumus in ijs aquis, quæ efferuescunt subditis ignibus. iam uero reliqua quarta pars mundi, ea & ipsa tota natura feruida est, & cæteris naturis omnibus salutarem impertit, & uitalem calorem. ex quo concluditur, cum omnes mundi partes sustineantur calore, mundum etiam ipsum simili, pariq; natura in tanta diuturnitate seruari, eóq; magis, quòd intelligi debet calidum illud, atque igneum ita in omni fusum esse natura, ut in eo insit procreandi uis, & causa gignendi: à quo & animantia omnia, & ea, quorum stirpes terra continentur, & nasci sit necesse, et augescere. natura est igitur, quæ contineat mundum omnem, eumq; tueatur, & ea quidem non sine sensu, atque ratione: omnem enim naturam necesse est, quæ non solitaria sit, neque simplex, sed cum alio coniuncta, atque connexa, habere aliquem in se principatum, ut in homine mentem, in belua quiddam simile mentis, unde oriantur rerum appetitus. in arborum autem, & earum rerum, quæ gignuntur è terra, radicibus inesse principatus putatur. principatum autem id dico, quod græci ἡγεμονικόν uocant: quo nihil in quoque genere nec potest, nec debet esse præstantius. itaque necesse est illud etiam, in quo sit totius naturæ principatus, esse omnium optimum, omniumq; rerum potestate dominatuq; dignissimum. uidemus autem in partibus mundi (nihil est enim in omni mundo, quod non pars uniuersi sit) inesse sensum & rationem. in ea parte igitur, in qua mundi est principatus, hæc inesse necesse est, & acriora quidẽ, atq; maiora. quo

circa

circa ſapientem eſſe mundum neceſſe eſt,naturamq́; eã,
quæ res omnes complexa teneat,perfectione rationis ex=
cellere, eoq́; deum eſſe mundum, omnemq́; uim mundi
diuina natura contineri. atque mundi feruor ille pu=
rior, perlucidior, mobiliorq́; multo, ob easq́; cauſas
aptior ad ſenſus commouendos,quàm hic noſter calor,
quo hæc,quæ nota nobis ſunt,retinentur,& uigent. ab=
ſurdum eſt igitur dicere,cum homines,beſtiæq́; hoc calo=
re teneantur,& propterea moueantur,& ſentiant,mun
dum eſſe ſine ſenſu, qui integro,& puro,& libero,eo=
demq́; acerrimo, & mobiliſſimo ardore teneatur, præ=
ſertim cum is ardor, qui eſt mundi, non agitatus ab
alio, neque externo pulſu, ſed per ſe ipſe, ac ſua ſpon
te moueatur. nam quid poteſt eſſe mundo ualentius,
quod pellat, atque moueat calorem eum, quo ille tenea=
tur? audiamus enim Platonem quaſi quendam deum
philoſophorum: cui duos placet eſſe motus, unum ſuũ,
alterum externum; eſſe autem diuinius,quod ipſum ex
ſe ſua ſponte moueatur,quàm quod pulſu agitetur alie=
no. hunc autem motum in ſolis animis eſſe ponit, ab
hiſq́; principium motus eſſe ductum putat. quapropter
quoniam ex mundi ardore motus omnis oritur,is autem
ardor non alieno impulſu, ſed ſua ſponte mouetur:
animus ſit neceſſe eſt. ex quo efficitur, animantem eſſe
mundum. atque ex hoc quoque intelligi poterit, in eo
ineſſe intelligentiam, quòd certe eſt mundus melior,
quàm ulla natura. ut enim nulla pars corporis noſtri
eſt,quæ non ſit minor,quàm noſmet ipſi ſumus: ſic mun
dum uniuerſum pluris eſſe neceſſe eſt,quàm partem ali=
quam uniuerſi. quod ſi ita eſt, ſapiens ſit mundus ne=

cesse est: nam ni ita esset, hominem, qui est mundi pars, quoniam rationis est particeps, pluris esse, quàm mundum omnem, oporteret. atq; etiam si à primis inchoatisq; naturis ad ultimas perfectasq; uolumus procedere, ad deorum naturã perueniamus necesse est. primo enim animaduertimus à natura sustineri ea, quæ gignuntur è terra, quibus natura nihil tribuit amplius, quàm ut ea alendo, atq; augendo tueretur. bestijs autem sensum & motum dedit, & cum quodam appetitu accessum ad res salutares, à pestiferis recessum: homini hoc amplius, quòd addidit rationem, qua regerentur animi appetitus, qui tum remitterentur, tum continerentur. quartus autem gradus, & altissimus, eorum, qui natura boni, sapientesq; gignuntur: quibus à principio innascitur ratio recta, constansq;, quæ supra hominem putanda est, deoq; tribuenda, id est mundo: in quo necesse est perfectam illam, atq; absolutam inesse rationem. neq; enim dici potest, in ulla rerum institutione non esse aliquid extremum, atq; perfectum. ut enim in uite, ut in pecude (nisi quæ uis obstitit) uidemus naturam suo quodam itinere ad ultimum peruenire; atq; ut pictura, & fabrica, ceteræq; artes habent quendam absoluti operis effectum: sic in omni natura, ac multo etiam magis, necesse est absolui aliquid ac perfici. etenim cæteris naturis multa externa, quo minus perficiantur, possunt obsistere: uniuersam autem naturam nulla res potest impedire: propterea quòd omnes naturas ipsa cohibet, et continet. quo circa necesse est esse illum quartum, & altissimum gradum, quò nulla uis possit accedere. is autem gradus est, in quo rerum omnium natura ponitur: quæ

quoniam talis est, ut præsit omnibus, & eam nulla res possit impedire, necesse est intelligentem esse mundum, & quidem etiam sapientem. quid autem est inscitius, quàm aut eam naturam, quæ omnes res sit complexa, non optimam dici; aut, cum sit optima, non primum animantem esse, deinde rationis, & consilij compotem, postremo sapientem? qui enim aliter potest esse optima? neq; enim, si stirpium similis sit, aut etiam bestiarum, optima putanda sit potius, quàm deterrima: nec uero, si rationis particeps sit, nec sit tamen à principio sapiens, non sit deterior mundi potius, quàm humana conditio: homo enim sapiens fieri potest: mundus autem, si in æterno præteriti temporis spatio fuit insipiens, nunquam profecto sapientiam consequetur: ita erit homine deterior. quod quoniam absurdum est, & sapiens à principio mundus, & deus habendus est. neque enim est quicquam aliud præter mundum, cui nihil absit, quodq; undique aptum, atq; perfectum, expletumq; sit omnibus suis numeris, & partibus. scite enim Chrysippus, ut clypei causa inuolucrum, uaginam autem gladij, sic præter mundum cætera omnia aliorum causa esse generata, ut eas fruges, atq; fructus, quos terra gignit, animantium causa, animantes autem hominum, ut equum uehendi causa, arandi bouem, uenandi, & custodiendi canem. ipse autem homo ortus est ad mundum contemplandum, & imitandum, nullo modo perfectus, sed quædam particula perfecti. sed mundus, quoniam omnia complexus est, nec est quicquam quod non insit in eo, perfectus undiq; est. quid igitur potest ei deesse, quod est optimum? nihil autem est mente &

ratione melius: ergo hæc mundo deesse non possunt. bene igitur idem Chrysippus, qui similitudines adiungens omnia in perfectis, & maturis docet esse meliora; ut in equo, quàm in equulo, in cane, quàm in catulo; in uiro, quàm in puero: item quod in omni mundo optimum sit, id in perfecto aliquo, atq; absoluto esse debere. est autem mundo nihil perfectius, nihil uirtute melius: igitur mundi est propria uirtus. nec uero hominis natura perfecta est: & efficitur tamen in homine uirtus. quanto igitur in mundo facilius? est ergo in eo uirtus: sapiens igitur est, & propterea deus. atq; hac mundi diuinitate perspecta, tribuenda est sideribus eadem diuinitas: quæ ex nobilissima, purissimáq; ætheris parte gignuntur, neq; ulla præterea sunt admista natura, totaq; sunt calida, atq; perlucida, ut ea quoq; rectissime & animantia esse, & sentire, atque intelligere dicantur. atque ea quidem tota esse ignea duorum sensuum testimonio confirmari Cleanthes putat, tactus, & oculorum. nam solis candor illustrior, quàm ullus ignis, quippe qui immenso mundo tam longe, latéq; colluceat: & is eius tactus est, non ut tepefaciat solum, sed etiam sæpe comburat. quorum neutrum faceret, nisi esset igneus. ergo, inquit, cum sol igneus sit, oceaníq; alatur humoribus, quia nullus ignis sine pastu aliquo possit permanere: necesse est, aut ei similis sit igni, quem adhibemus ad usum, atq; ad uictum; aut ei, qui corporibus animantium continetur. atq; hic noster ignis, quem usus uitæ requirit, confector est, & consumptor omnium, idémq;, quocunq; inuasit, cuncta disturbat, ac dissipat. contra ille corporeus, uitalis, & salutaris omnia conser=

uat, alit, auget, ſuſtinet, ſenſuq́; afficit . negat ergo eſſe dubium, horum ignium ſol utri ſimilis ſit, cum is quoq; efficiat, ut omnia floreant, & in ſuo quæq; genere pubeſcant . quare cum ſolis ignis ſimilis eorum ignium ſit, qui ſunt in corporibus animantium : ſolem quoque animantem eſſe oportet, & quidem reliqua aſtra, quæ oriantur in ardore cœleſti, qui æther, uel cœlum nominatur. cum igitur aliorum animantium ortus in terra ſit, aliorum in aqua, in aere aliorum : abſurdum eſſe Ariſtoteli uidetur, in ea parte, quæ ſit ad gignenda animalia aptiſſima, animal gigni nullum putare . Sidera autem æthereum locum obtinent: qui quoniam tenuiſſimus eſt, & ſemper agitatur, & uiget ; neceſſe eſt, quod animal in eo gignatur, idem quoq; ſenſu acerrimo, & mobilitate celerrima eſſe . quare cum in æthere aſtra gignantur, conſentaneum eſt, in ijs ſenſum ineſſe, & intelligentiam . ex quo efficitur, in deorum numero aſtra eſſe ducenda . etenim licet uidere acutiora ingenia, & ad intelligendum aptiora eorum, qui terras incolant eas, in quibus aer ſit purus, ac tenuis, quàm illorum, qui utantur craſſo cœlo, atque concreto . quin etiam, cibo quo utare, intereſſe aliquid ad mentis aciem putant . probabile eſt igitur, præſtantem intelligentiam in ſideribus eſſe, quæ & æthereum mundi partem incolant, & marinis, terreniſq́; humoribus longo interuallo extenuatis alantur . ſenſum autem aſtrorum, atque intelligentiam maxime declarat ordo eorum, atq; conſtantia : nihil eſt enim, quod ratione, & numero moueri poſſit ſine conſilio : in quo nihil eſt temerarium, nihil uarium, nihil fortuitum . ordo autem ſiderum, & in

omni æternitate constantia, neq; naturam significat, est enim plena rationis; neq; fortunam, quæ amica uarietati constantiam respuit. sequitur ergo, ut ipsa sua sponte, suo sensu, ac diuinitate moueantur. Nec uero Aristoteles non laudandus in eo, quòd omnia, quæ mouentur, aut natura moueri censuit, aut ui, aut uoluntate: moueri autem solem, & lunam, & sidera omnia: quæ autem natura mouerentur, hæc aut pondere deorsum, aut leuitate in sublime ferri: quorum neutrum astris contingeret, propterea quòd eorum motus in orbem circunferretur. nec uero dici potest ui quadam maiore fieri, ut contra naturam astra moueantur: quæ enim potest maior esse? restat igitur, ut motus astrorum sit uoluntarius. quæ qui uideat, non indocte solum, uerum etiam impie faciat, si deos esse neget. nec sanè multum interest, utrum id neget, an eos omni procuratione, atq; actione priuet: mihi enim, qui nihil agit, esse omnino non uidetur. esse igitur deos ita perspicuum est, ut, id qui neget, uix eum sanæ mentis existimem.

Sanè restat, ut, qualis eorum natura sit, consideremus: in quo nihil est difficilius, quàm à consuetudine oculorum aciem mentis abducere: ea difficultas induxit & uulgo imperitos, & similes philosophos imperitorum, ut, nisi figuris hominum constitutis, nihil possent de dijs immortalibus cogitare. cuius opinionis leuitas confutata à Cotta non desiderat orationem meam. sed cum talem esse deum certa notione animi præsentiamus, primum ut sit animans, deinde ut in omni natura nihil eo sit præstantius: ad hanc præsensionem, notionemq; nostram, nihil uideo, quod potius accommodem, quàm

ut primum hunc ipſum mundum, quo nihil fieri excel=
lentius poteſt, animantem eſſe, & deum iudicem. hic
quàm uolet Epicurus iocetur, homo non aptiſſimus ad
iocandum, minimeq́; reſpiciens patriam; & dicat ſe
non poſſe intelligere, qualis ſit uolubilis, & rotundus
deus: tamen ex hoc, quod ipſe etiam probat, nunquam
me mouebit. placet enim illi eſſe deos, quia neceſſe ſit
præſtantem aliquam eſſe naturam, qua nihil ſit melius.
mundo autem certe nihil eſt melius. nec dubium, quin,
quod animans ſit, habeatq́; ſenſum, & rationem, &
mentem, id ſit melius, quàm id, quod his careat. ita
efficitur, animantem, ſenſus, mentis, rationis mundum
eſſe compotem. qua ratione, deum eſſe mundum, con=
cluditur. Sed hæc paulo poſt facilius cognoſcentur ex
ijs rebus ipſis, quas mundus efficit. interea Vellei noli
quæſo præteferre uos planè expertes eſſe doctrinæ. co=
num tibi ais, & cylindrum, & pyramidem pulchrio=
rem, quàm ſphæram, uideri. nouum etiam oculorum
iudicium habetis. ſed ſint iſta pulchriora, duntaxat aſpe
ctu: quod mihi tamen ipſum non uidetur: quid enim
pulchrius ea figura, quæ ſola omnes alias figuras com
plexa continet, quæq́; nihil aſperitatis habere, nihil of=
fenſionis poteſt, nihil inciſum angulis, nihil anfracti=
bus, nihil eminens, nihil lacunoſum? cumq́; duæ for=
mæ præſtantes ſint, ex ſolidis globus (ſic enim σφαῖ=
ραν interpretari placet) ex planis autem circulus, aut
orbis, qui κύκλος græce dicitur: his duabus formis
contingit ſolis, ut omnes earum partes ſint inter ſe ſi=
millimæ, à medioq́; tantum abſit extremum, quantum
idem à ſummo. quo nihil fieri poteſt aptius. ſed ſi

hæc non uidetis, quia nunquam eruditum illum puluerem attigistis: an ne hoc physici quidem intelligere potuistis, hanc æqualitatem motus, constantiamq; ordinum in alia figura non potuisse seruari? itaq; nihil potest esse indoctius, quàm quod à uobis affirmari solet. nec enim hunc ipsum mundum pro certo rotundum esse dicitis: nam posse fieri, ut sit alia figura: innumerabilesq; mundos, alios aliarum esse formarum. quæ, si bis bina quid essent didicisset Epicurus, certe nō diceret. sed dum palato, quid sit optimum, iudicat, cœli palatum (ut ait Ennius) non suspexit. nam cum duo sint genera siderum, quorum alterum spacijs immutabilibus ab ortu ad occasum commeans, nullum unquam cursus sui uestigium inflectat; alterum autem continuas conuersiones duas ijsdem spacijs cursibusq; conficiat: ex utraq; re & mundi uolubilitas, quæ nisi in globosa forma esse non posset, & stellarum rotundi ambitus cognoscuntur; primusq; sol, qui astrorum obtinet principatum, ita mouetur, ut cum terras larga luce compleuerit, easdem modo his, modo illis partibus opacet: ipsa enim umbra terræ soli officiens, noctem efficit: nocturnorum autem spatiorum eadem est æqualitas, quæ diurnorum: eiusdemq; solis tum accessus modici, tum recessus, & frigoris, & caloris modum temperant: circuitus enim solis orbium V defectibus et L X et C C C, quarta ferè diei parte addita, conuersionem conficiunt annuam: inflectens autem sol cursum tum ad septentriones, tum ad meridiem, æstates, & hiemes efficit, et ea duo tempora, quorum alterum hiemi senescenti adiunctum est, alterum æstati. ita ex quatuor temporum

mutationibus omnium, quæ terra, mariq; gignuntur, initia, causæq; ducuntur. iam solis annuos cursus spacijs menstruis luna consequitur: cuius tenuissimum lumen facit proximus accessus ad solem, digressus autem longissimus quisque plenissimum. neque solum eius species ac forma mutatur tum crescendo, tum defectibus in initia recurrendo, sed etiam regio, quæ tum est aquilonalis, tum australis. in lunæ quoque cursu est & brumæ quædam, & solstitij similitudo: multaq; ab ea manant, & fluunt, quibus & animantes alantur, augescantq; & pubescant, maturitatemq; assequantur, quæ oriuntur è terra. maxime uero admirabiles sunt motus earum quinque stellarum, quæ falso uocantur errantes: nihil enim errat, quod in omni æternitate conseruat progressus, & regressus, reliquosq; motus constãtes, & ratos. quod eo est admirabilius in his stellis, quas dicimus, quia tum occultantur, tum rursus aperiuntur; tum abeunt, tum recedunt; tum accedunt, tum subsequuntur; tum celerius mouentur, tum tardius; tum omnino ne mouentur quidem, sed ad quoddam tempus insistunt. quarum ex disparibus motionibus magnum annum mathematici nominauerunt: qui tum efficitur, cum solis, & lunæ, & quinque errantium ad eandem inter se comparationem confectis omnium spatijs est facta conuersio. quæ quàm longa sit, magna quæstio est: esse uero certam, & definitam, necesse est. nam ea quæ Saturni stella dicitur, φαίνωνq; à Græcis nominatur, quæ à terra abest plurimum, XXX. ferè annis cursum suum conficit. in quo cursu multa mirabiliter efficiens tum antecedendo, tum retardando, tum uesper=

tinis temporibus deliteſcendo, tum matutinis rurſum ſe aperiendo, nihil immutat ſempiternis ſeculorum ætatibus, quin eadem iiſdem temporibus efficiat. infra autem hanc propius à terra Iouis ſtella fertur, quæ φαέθων dicitur; eaq; eundem XII. ſignorum orbem annis XII. conficit; eaſdemq;, quas Saturni ſtella, efficit in curſu uarietates. huic autem proximum inferiorem orbem tenet πυρόεις, quæ ſtella Martis appellatur; eaq; IIII. & XX. menſibus, VI, ut opinor, diebus minus eundem luſtrat orbem, quem duæ ſuperiores. infra hanc autem ſtella Mercurij eſt: ea στίλβων appellatur à Græcis: quæ anno ferè uertente ſigniferum luſtrat orbem, neque à ſole longius unquam unius ſigni interuallo diſcedit, tum anteuertens, tum ſubſequens. infima eſt quinque errantium, terræq; proxima ſtella Veneris: quæ φώσφορος græcæ, Lucifer latine dicitur, cum antegreditur ſolem; cum ſubſequitur autem, Heſperos. ea curſum anno conficit, & latitudinem luſtrans ſigniferi orbis, & longitudinem: quod idem faciunt ſtellæ ſuperiores: neque unquam ab ſole duorum ſignorum interuallo longius diſcedit tum antecedens, tum ſubſequens. hanc igitur in ſtellis conſtantiam, hanc tantam tam uarijs curſibus in omni æternitate conuenientiam temporum non poſſum intelligere ſine mente, ratione, conſilio. quæ cũ in ſideribus ineſſe uideamus, non poſſumus ea ipſa non in deorum numero reponere. nec uero ſtellæ eæ, quæ inerrantes uocantur, non ſignificant eandem mentem, atque prudentiam; quarum eſt quotidiana conueniens, conſtanſq; conuerſio: nec habent æthereos curſus, neque cœlo inhærentes, ut plerique dicunt phyſicæ rationis

ignari : non est enim ætheris ea natura, ut ui sua stellas complexa contorqueat : nam tenuis, ac perlucens, & æquabili calore suffusus æther, non satis aptus ad stellas continendas uidetur. habent igitur suam sphæram stellæ inerrantes ab ætherea coniunctione secretam, & liberam. earum autem perennes cursus, atque perpetui, cum admirabili, incredibiliq; constantia, declarant in his uim, & mentem esse diuinam : ut, hæc ipsa qui non sentiat deorum uim habere, is nihil omnino sensurus esse uideatur. nulla igitur in cœlo nec fortuna, nec temeritas, nec erratio, nec uanitas inest : contráq; omnis ordo, ueritas, ratio, constantia. quæq; his uacant, ea mentita, & falsa, plenaq; erroris eunt circum terras, infra lunam : quæ omnium ultima est, in terrisq; uersatur. cœlestem ergo admirabilem ordinem, incredibilemq; constantiam, ex qua conseruatio, & salus omnium omnis oritur, qui uacare mente putat, is ipse mentis expers habendus est. haud ergo, ut opinor, errauero, si à principe inuestigandæ ueritatis huius disputationis principium duxero. Zeno igitur ita naturam diffinit, ut eam dicat ignem esse artificiosum ad gignendum progredientem uia : censet enim artis maxime proprium esse, creare, & gignere; quodq; in operibus nostrarum artium manus efficiat, id multo artificiosius naturam efficere, idest, ut dixi, ignem artificiosum, magistrum artium reliquarum. atque hac quidem ratione omnis natura artificiosa est, quòd habet quasi uiam quandam, & sectã, quam sequatur. ipsius uero mundi, qui omnia complexu suo coercet, & continet, natura non artificiosa solum, sed planè artifex, ab eodem Zenone dicitur consul=

trix, & prouida utilitatum, opportunitatumq; omnium. atque ut cæteræ naturæ suis seminibus quæq; gignitur, augescunt, continentur: sic natura mundi omnes motus habet uoluntarios; conatusq;, & appetitiones, quas ὁρμὰς Græci uocant, & his consentaneas actiones sic adhibet, ut nosmet ipsi, qui animis mouemur, & sensibus. talis igitur mens mundi cum sit, ob eamq; causam prouidentia appellari recte possit (græce enim πρόνοια dicitur) hæc potissimum prouidet, & in his maxime est occupata, primum ut mundus quamaptissimus sit ad permanendum, deinde ut nulla re egeat, maxime autem ut in eo eximia pulchritudo sit, atque omnis ornatus. Dictum est de uniuerso mundo: dictum est etiam de sideribus: ut iam propemodum appareat multitudo nec cessantium deorum, nec ea, quæ agant, molientium cum labore operoso, ac molesto. non enim uenis, & neruis, & ossibus continentur, nec ijs escis aut potionibus uescuntur, ut aut nimis acres, aut nimis concretos humores colligant: nec ijs corporibus sunt, ut aut casus, aut ictus extimescant, aut morbos metuant ex defatigatione membrorum. quæ uerens Epicurus monogrammos deos & nihil agentes commentus est. illi autem pulcherrima forma præditi, purissimaq; in regione cœli collocati, ita feruntur, moderanturq; cursus, ut ad omnia conseruanda, & tuenda consensisse uideantur. multæ autem aliæ naturæ deorum ex magnis beneficijs eorum non sine causa & à Græciæ sapientibus, & à maioribus nostris constitutæ, nominatæq; sunt: quicquid enim magnam utilitatem generi afferret humano, id non sine diuina bonitate erga homines fieri ar=

bitrabantur . itaque tum illud, quod erat à deo natum, nomine ipſius dei nuncupabant : ut cum fruges Cererem appellamus, uinum autem Liberum : ex quo illud Terentij,

» Sine Cerere, & Libero friget Venus .

tum autem res ipſa, in qua uis ineſt maior aliqua, ſic appellatur, ut ea ipſa uis nominetur deus, ut fides, ut mens, quas in Capitolio dedicatas uidemus proxime à M. Aemilio Scauro, ante autem ab Attilio Calatino erat fides conſecrata . uides Virtutis templum, uides Honoris à M. Marcello renouatum : quod multis ante annis erat bello Liguſtico à Q. Maximo dedicatum . quid Opis? quid Salutis? quid Concordiæ? Libertatis? Victoriæ? quarum omnium rerum quia uis erat tanta, ut ſine deo regi non poſſet, ipſa res deorum nomen obtinuit. quo ex genere Cupidinis, & Voluptatis, & Lubentinæ Veneris uocabula conſecrata ſunt, uitioſarum rerum, neque naturalium : quanquam Velleius aliter exiſtimat: ſed tamen ea ipſa uitia naturam uehementius ſæpe pulſant . utilitatum igitur magnitudine conſtituti ſunt ij dij, qui utilitates quaſque gignebant . atque his quidem nominibus, quæ paulo ante dicta ſunt à me, quæ uis ſit in quoque declaratur deo . ſuſcepit autem uita hominũ, conſuetudóq; communis, ut beneficijs excellentes uiros in cœlum fama, ac uoluntate tollerent . hinc Hercules, hinc Caſtor, & Pollux, hinc Aeſculapius, hinc Liber etiam : hunc dico Liberum Semele natum, non eum, quem noſtri maiores auguſte, ſanctéq; Liberum cum Cerere, & Libera conſecrauerunt : quod quale ſit, ex myſterijs intelligi poteſt . ſed quòd ex nobis natos liberos

appellamus, iccirco Cerere nati nominati sunt Liber, &
Libera: quod in Libero seruant, in Libera non item.
hinc etiam Romulus, quem quidam eundem esse Quiri=
num putant: quorum cum remanerent animi, atque æ=
ternitate fruerentur, dij rite sunt habiti, cum & opti=
mi essent, & æterni. alia quoque ex ratione, & qui=
dem physica, magna fluxit multitudo deorum: qui in=
duti specie humana fabulas poetis suppeditauerunt, ho=
minum autem uitam superstitione omni referserunt. at=
que hic locus à Zenone tractatus, post à Cleanthe, &
Chrysippo pluribus uerbis explicatus est. nam uetus hæc
opinio Græciam oppleuit, exectum Celum à filio Satur=
no, uinctum autem Saturnum ipsum à filio Ioue. phy=
sica ratio non inelegans inclusa est in impias fabulas: cæ
lestem enim altissimam, æthereamq; naturam, idest igne
am, quæ per sese omnia gigneret, uacare uoluerunt e
parte corporis, quæ coniunctione alterius egeret ad pr
creandum. Saturnum autem eum esse uoluerunt, qu
cursum, & conuersionem spaciorum, ac temporum con
tineret: qui deus græce id ipsum nomen habet: Κρόνος
enim eijcitur: qui est idem κρόνος, temporis spatium.
Saturnus autem est appellatus, quòd saturetur annis: ex
se enim natos comesse fingitur solitus, quia consumit æ
tas temporum spacia, annisq; præteritis insaturabilite
expletur. uinctus est autem à Ioue, ne immoderatos cu
sus haberet, atque ut eum siderum uinculis alligaret.
sed ipse Iuppiter, idest iuuans pater, quem conuersis ca
sibus appellamus à iuuando Iouem, à poetis pater di=
uumq; hominumq; dicitur, à maioribus autem nostris
optimus, maximus, & quidem ante optimus, idest be

neficentissimus, quàm maximus; quia maius est, certéq; gratius prodesse omnibus, quàm opes magnas habere. hunc igitur Ennius, ut supra dixi, nuncupat ita dicens,

» Aspice hoc sublime candens, quem inuocant omnes Iouē.

planiusq; alio loco idem,

» Cui, quod in me est, execrabor hoc, quo lucet, quicqd est.

hunc etiam augures nostri cum dicunt, Ioue fulgente, tonante: dicunt enim in cœlo fulgente, tonante. Euripides autem, ut multa præclare, sic hoc breuiter,

» Vides sublime fusum, immoderatum æthera,
» Qui tenero terram circumuectu amplectitur:
» Hunc summum habeto diuum: hunc perhibeto Iouem.

Aer autem, ut Stoici disputant, interiectus inter mare & cœlum Iunonis nomine consecratur: quæ est soror, & coniux Iouis, quòd & similitudo est ætheris, & cum eo summa coniunctio. effœminarunt autem eum, Iunoniq; tribuerunt, quòd nihil est eo mollius. sed Iunonem à iuuando credo nominatam. Aqua restabat & terra, ut essent ex fabulis tria regna diuisa. datum est igitur Neptuno alterū Iouis, ut uolunt, fratri maritimum omne regnum: nomenq; productum, ut Portunus à portu, sic Neptunus à nando, paulum primis literis immutatis. Terrena autem uis omnis, atque natura Diti patri dedicata est: qui Dis, ut apud Græcos πλούτων, quia & recidant omnia in terras, & oriantur è terris. is rapuit Proserpinam, quod Græcorum nomen est: ea enim est, quæ περσεφόνη græce nominatur: quam frugum semen esse uolunt, absconditamq; quæri à matre fingunt. mater autem

est à gerendis frugibus Ceres, tanquam geres: casúq; prima litera itidem immutata, ut à Græcis: nam ab illis quoque δημήτηρ, quasi γημήτηρ nominata est. iam qui magna uerteret Mauors, Minerua autem quæ uel minueret, uel minaretur. cumq; in omnibus rebus uim haberent maxima prima, & extrema, principem in sacrificando Ianum esse uoluerunt: quod ab eundo nomen est ductum: ex quo transitiones peruiæ, Iani; foresq; in liminibus profanarum ædium, ianuæ nominantur. nam Vestæ nomen à Græcis: ea enim, quæ ab illis ἑστία dicitur. uis autem eius ad aras, & focos pertinet. itaque in ea dea, quæ est rerum custos intimarum, omnis & precatio, & sacrificatio extrema est. nec longe absunt ab hac ui dij penates, siue à penu ducto nomine (est enim, omne quo uescuntur homines, penus) siue ab eo, quòd penitus insident, ex quo etiam penetrales à poetis uocantur. iam Apollinis nomen est græcum: quem solem esse uolunt: Dianam autem, & Lunam eandem esse putant: cum sol dictus sit, uel quia solus ex omnibus sideribus est tantus, uel quia, cum est exortus, obscuratis omnibus solus apparet; Luna à lucendo nominata sit: eadem est enim Lucina: itaque ut apud Græcos Dianam, eamq; Luciferam, sic apud nostros Iunonem Lucinam in pariendo inuocant: quæ eadem Diana omniuaga dicitur, non à uenando, sed quòd in septem numeratur tanquam uagantibus. Diana dicta, quia noctu quasi diem efficeret. adhibetur autem ad partus, quòd ij maturescunt aut septem non nunquam, aut plerunque nouem lunæ cursibus: qui quia mensa spacia conficiunt, menses nominantur. concinnéq;, ut multa,

Timæus:

Timæus: qui cum in historia dixisset, qua nocte natus Alexander esset, eadem Dianæ Ephesiæ templum deflagrauisse, adiunxit, minime id esse mirandum, quòd Diana, cum in partu Olympiadis adesse uoluisset, abfuisset domo. Quæ autem dea ad res omnes ueniret, Venerem nostri nominauerunt: atq; ex ea potius uenustas, quàm Venus ex uenustate. Videtis ne igitur, ut à physicis rebus bene, atq; utiliter inuentis tracta ratio sit ad commentitios, & fictos deos? quæ res genuit falsas opiniones, erroresq́; turbulentos, & superstitiones penè aniles: & formæ enim nobis deorum, & ætates, & uestitus, ornatusq́; noti sunt: genera præterea, coniugia, cognationes, omniaq; traducta ad similitudinem imbecillitatis humanæ: nam & perturbatis animis inducuntur: accipimus enim deorum cupiditates, ægritudines, iracundias: nec uero, ut fabulæ ferunt, dij bellis, prælijsq́; caruerunt; nec solum, ut apud Homerum, cum duos exercitus contrarios alij dij ex alia parte defenderent; sed etiam, ut cum Titanis, ut cum gigantibus, propria bella gesserunt. hæc & dicuntur, & creduntur stultissime, & plena sunt futilitatis, summæq; leuitatis. sed tamen his fabulis spretis, ac repudiatis, deus pertinens per naturam cuiusque rei, per terras Ceres, per maria Neptunus, alij per alia, poterunt intelligi qui, qualesq́; sunt, quoq́; eos nomine consuetudo nuncupauerit, quos deos & uenerari, & colere debemus. cultus autem deorum est optimus, idemq́; castissimus, atq; sanctissimus, plenissimusq́; pietatis, ut eos semper pura, integra, incorrupta & mente, & uoce ueneremur: non enim philosophi solum, uerum etiam maio=

res noſtri ſuperſtitionem à religione ſeparauerunt. nam qui totos dies precabantur, & immolabant, ut ſui liberi ſibi ſuperſtites eſſent, ſuperſtitioſi ſunt appellati: quod nomen poſtea latius patuit. qui autem omnia, quæ ad cultum deorum pertinerent, diligenter pertractarent, & tanquam relegerent, ſunt dicti religioſi ex relegendo, ut elegantes ex eligendo, tanquam à diligendo diligentes, ex intelligendo intelligentes: his enim in uerbis omnibus ineſt uis legendi eadem, quæ in religioſo. ita factum eſt in ſuperſtitioſo, & religioſo, alterum uitij nomen, alterum laudis. Ac mihi uideor ſatis, & eſſe deos, & quales eſſent, oſtendiſſe. Proximum eſt, ut doceam, deorum prouidentia mundum adminiſtrari. magnus ſanè locus, & à ueſtris Cotta uexatus: ac nimirum uobiſcum omne certamen eſt. nã uobis Vellei minus notum eſt, quemadmodum quidq; dicatur. ueſtra enim ſolum legitis, ueſtra amatis: cæteros cauſa incognita condemnatis. uelut à te ipſo heſterno die dictum eſt, anum fatidicam πρόνοιαν à Stoicis induci, id eſt prouidentiam. quod eo errore dixiſti, quia exiſtimas ab his prouidentiam fingi quaſi quandam deam ſingularem, quæ mundum omnem gubernet, & regat: ſed id præciſe dicitur. ut, ſi quis dicat Athenienſium Remp. conſilio regi, deſit illud, Ariopagi: ſic, cum dicimus prouidentia mundum adminiſtrari, deeſſe arbitrator, deorum. plene autem & perfecte ſic dici exiſtimato, prouidentia deorum mundum adminiſtrari. ita ſalem iſtum, quo caret ueſtra natio, in irridendis nobis nolitote conſumere, & mehercle, ſi me audiatis, ne experiamini quidem. non decet: non

datum est: non potestis. nec uero hoc in te unum conuenit moribus domesticis, ac nostrorum hominum urbanitate limatum, sed cum in reliquos uestros, tum in eum maxime, qui ista peperit, hominem sine arte, sine literis, insultantem in omnes, sine acumine ullo, sine auctoritate, sine lepore. dico igitur prouidentia deorum mundum, & omnes mundi partes & initio constitutas esse, & omni tempore administrari: eamq; disputationem tres in partes nostri ferè diuidunt: quarum pars prima est, quæ ducitur ab ea ratione, quæ docet esse deos; quo concesso, confitendum est eorũ consilio mundum administrari. secunda est autem, quæ docet omnes res subiectas esse naturæ sentienti, ab eáq; omnia pulcherrime geri. quo cõstituto, sequitur ab animantibus principijs eam esse generatam. tertius locus est, qui ducitur ex admiratione rerum cœlestium, atq; terrestrium. Primum igitur aut negandum est deos esse, quod & Democritus simulacra, & Epicurus imagines inducens quodam pacto negat: aut, qui deos esse concedant, ijs fatendum est, eos aliquid agere, idq; præclarum. nihil est autem præclarius mundi administratione: deorum igitur consilio administratur mundus. quod si aliter est, aliquid profecto sit necesse est melius, & maiore ui præditum, quàm deos, quale id cunq; est, siue inanima natura, siue necessitas ui magna incitata, hæc pulcherrima opera efficiens, quæ uidemus. nõ est igitur natura deorum præpotens, neq; excellens, siquidem ea subiecta est ei uel necessitati, uel naturæ, qua cœlum, maria, terræq; regantur. nihil autem est præstantius deo: ab eo igitur necesse est mundum regi. nulli igitur est naturæ obediens, aut subiectus deus.

omnem ergo regit ipse naturam. etenim si concedimus intelligentes esse deos, concedimus etiam prouidentes, & rerum quidem maximarum. ergo utrum ignorant, quæ res maximæ sint, quóq; hæ modo tractandæ, & tuendæ, an uim non habent, qua tantas res sustineant & gerant? at & ignoratio rerum aliena naturæ deorum est, & sustinendi muneris propter imbecillitatem difficultas minime cadit in maiestatem deorum. ex quo efficitur id, quod uolumus, deorum prouidentia mundum administrari. atqui necesse est, cum sint dij, si modo sint, ut profecto sunt, animantes esse, nec solum animantes, sed etiam rationis compotes, inter séq; quasi ciuili conciliatione & societate coniunctos, unum mundum, ut communem Remp. atq; urbem aliquam regentes. sequitur, ut eadem sit in his, quæ in genere humano, ratio, eadem ueritas utrobiq; sit, eadémq; lex: quæ est recti præceptio, prauiq; depulsio. ex quo intelligitur, prudentiam quoq;, & mentem à dijs ad homines perueniſſe: ob eamq; causam maiorum institutis mens, fides, uirtus, concordia, consecratæ, & publice dedicatæ sunt. quæ qui conuenit penes deos esse negare, cum eorum augusta, & sancta simulacra ueneremur? quòd si inest in hominum genere mens, fides, uirtus, concordia: unde hæc in terras, nisi à superis, defluere potuerunt? cumq; sit in nobis consilium, ratio, prudentia, necesse est deos hæc ipsa habere maiora, nec habere solum, sed etiam his uti in maximis, & optimis rebus. nihil autem est nec maius, nec melius mundo: necesse est ergo eum deorum consilio, & prouidentia administrari. postremo cum satis docuerimus hos

esse deos, quorum insignem uim, & illustrem faciem uideremus, solem dico, & lunam, & uagas stellas, & inerrantes, & cœlum, & mundum ipsum, & earum rerum uim, quæ inessent in omni mundo cum magno usu, & commoditate generis humani: efficitur, omnia regi diuina mente atq; prouidentia. Ac de prima quidem parte satis dictum est. Sequitur, ut doceam, omnia subiecta esse naturæ, eaq; ab ea pulcherrime regi. sed quid sit ipsa natura, explicandum est ante breuiter, quo facilius id, quod docere uolumus, intelligi possit. nanq; alij naturam censent esse uim quandam sine ratione, cientem motus in corporibus necessarios: alij autem uim participem rationis, atq; ordinis, tanquam uia progredientem, declarantemq;, quid cuiusque rei causa efficiat, quid sequatur, cuius solertiam nulla ars, nulla manus, nemo opifex consequi possit imitando: seminis enim uim esse tantam, ut id, quanquam sit perexiguum, tamen, si inciderit in concipientem, comprehendentemq; naturam, nactumq; sit materiam, qua ali, augeriq; possit, ita fingat, & efficiat in suo quidq; genere, partim ut tantum modo per stirpes alantur suas, partim ut moueri etiam, & sentire, & appetere possint, & ex sese similia sui gignere. sunt autem, qui omnia naturæ nomine appellent, ut Epicurus, qui ita diuidit, omnium, quæ sint, naturam esse, corpora, & inane, quæq; his accidant. sed nos cum dicimus natura constare, administrariq; mundum, non ita dicimus ut glebam, aut fragmentum lapidis, aut aliquid eiusmodi nulla cohærendi natura, sed ut arborem, ut animal, in quibus nulla temeritas, sed ordo apparet, & artis quæ=

dam similitudo. quòd si ea, quæ à terra stirpibus continentur, arte naturæ uiuunt, & uigent: profecto ipsa terra eadem ui continetur & arte naturæ, quippe quæ grauidata seminibus omnia pariat, & fundat ex sese, stirpes amplexa alat, & augeat, ipsaq; alatur uicissim à superis, externisq; naturis. eiusdemq; expirationibus aer alitur, & æther, & omnia sidera. ita si terra natura tenetur, & uiget, eadem ratio in reliquo mundo est: stirpes enim terræ inhærent: animantes autem à spiratione aeris sustinentur: ipseq; aer nobiscum uidet, nobiscum audit, nobiscum sonat: nihil enim eorum sine eo fieri potest. quin etiam mouetur nobiscum: quacunq; enim imus, quacunq; mouemur, uidetur quasi locum dare, & cedere. quæq; in medium locum mundi, qui est infimus, & quæ à medio in superum, quæq; conuersione rotunda circum medium feruntur, ea continentem mundi efficiunt, unamq; naturam. & cum quatuor sint genera corporum, uicissitudine eorum mundi continuata natura est. nam ex terra aqua, ex aqua oritur aer, ex aere æther: deinde retrorsum uicissim ex æthere aer, ex aere aqua, ex aqua terra infima. sic naturis his, ex quibus omnia constant, sursum, deorsum, ultro, citroq; commeantibus, mundi partium coniunctio continetur. quæ aut sempiterna sit necesse est, hoc eodem ornatu, quem uidemus; aut certe perdiuturna, permanens ad longinquum, & immensum penè tempus. quorum utrumuis ut sit, sequitur, natura mundum administrari. quæ enim classium nauigatio, aut quæ instructio exercitus, aut rursus (ut ea, quæ natura efficit, conferamus) quæ procreatio uitis, aut arboris,

quæ porrò animantis figura conformatioq́; membrorum, tantam naturæ solertiam significat, quantam ipse mundus? aut igitur nihil est, quod sentiente natura regatur: aut mundum regi confitendum est. etenim qui reliquas naturas omnes, earumq́; semina contineat, qui potest ipse non natura administrari? ut si quis dentes, & pubertatem natura dicat existere, ipsum autem hominem, cui ea existant, non constare natura, non intelligat ea, quæ efferant aliquid ex se, perfectiorem habere naturam, quàm ea, quæ ex ijs efferantur. omnium autem rerum, quæ natura administrantur, seminator, & sator, & parens, ut ita dicam, atq; educator, & altor est mundus: omniaq;, sicut membra, & partes suas, nutricatur, & continet. quòd si mundi partes natura administrantur, necesse est mundum ipsum natura administrari: cuius quidem administratio nihil habet in se, quod reprehendi possit: ex ijs enim naturis, quæ erant, quod effici potuit optimum, effectum est. doceat ergo aliquis potuisse melius. sed nemo unquam docebit. & si quis corrigere aliquid uolet, aut deterius faciet, aut id, quod fieri non potuit, desiderabit. quòd si omnes mundi partes ita constitutæ sunt, ut neq; ad usum meliores potuerint esse, neque ad speciem pulchriores: uideamus, utrum ea fortuita sint, an eo statu, quo cohærere nullo modo potuerint, nisi sensu moderante, diuináq; prouidentia. si ergo meliora sunt ea, quæ natura, quàm illa, quæ arte perfecta sunt, nec ars efficit quicquam sine ratione: ne natura quidem rationis expers est habenda. qui igitur conuenit, signum, aut tabulam pictam cum aspexeris, scire adhibitam esse artem;

cumq; procul cursum nauigij uideris, non dubitare quin id ratione atq; arte moueatur; aut cũ solariũ uel descriptum, aut ex aqua contemplere, intelligere declarari horas arte, non casu; mundum autem, qui & has ipsas artes, & earum artifices, & cuncta complectatur, consilij, & rationis esse expertem putare? quòd si in Scythiam, aut in Britaniam sphæram aliquis tulerit hanc, quam nuper familiaris noster effecit Posidonius, cuius singulæ conuersiones idem efficiũt in sole, & in luna, et in quinq; stellis errantibus, quod efficitur in cœlo singulis diebus, & noctibus: quis in illa barbarie dubitet, quin ea sphæra sit perfecta ratione? hi autem dubitant de mundo, ex quo oriuntur, & fiunt omnia, casu ne ipse sit effectus, aut necessitate aliqua, an ratione, an mente diuina: & Archimedem arbitrãtur plus ualuisse in imitandis sphæræ conuersionibus, quàm naturam in efficiendis, præsertim cum multis partibus sint illa perfecta, quàm hæc simulata, solertius. atq; ille apud Actium pastor, qui nauem nunquam ante uidisset, ut procul diuinum, & nouum uehiculum Argonautarum è monte conspexit, primo admirans, & perterritus hoc modo loquitur:

» - tanta moles labitur
» Fremebunda ex alto ingenti sonitu & spiritu:
» Præ se undas uoluit: uertices ui suscitat:
» Ruit prolapsa: pelagus respergit: profluit:
» Ita dum interruptum credas nimbum uoluier,
» Dum quod sublime uentis expulsum rapi
» Saxum, aut procellis, uel globosos turbines
» Existere ictos undis concursantibus,
» Nisi quas terrestres pontus strages conciet;

» Aut forte Triton fuſcina euertens ſpecus,
» Subter radices penitus undanti in freto
» Molem ex profundo ſaxeam ad cœlum uomit.

dubitat primo, quæ ſit ea natura, quam cernit ignotam: idemq́; iuuenibus uiſis, auditoq́; nautico cantu,

» Sicut inciti atq; alacres roſtris perfremunt
» Delphini= item alia multa.
» =Syluani melo
» Conſimilem ad aures cantum, & auditum refert.

ergo ut hic primo aſpectu inanimum quiddam ſenſuq́; uacuum ſe putat cernere, poſt autem ſignis certioribus, quale ſit id, de quo dubitauerat, incipit ſuſpicari: ſic philoſophi debuerunt, ſi forte eos primus aſpectus mundi conturbauerat, poſtea cum uidiſſent motus eius finitos, & æquabiles, omniaq; ratis ordinibus moderata, immutabiliq́; conſtantia, intelligere ineſſe aliquem non ſolum habitatorem in hac cœleſti ac diuina domo, ſed etiam rectorem, & moderatorem, & tanquam architectum tanti operis, tantiq́; muneris. nunc autem mihi uidentur ne ſuſpicari quidem, quanta ſit admirabilitas cœleſtium rerum, atque terreſtrium. principio enim terra ſita in media parte mundi circunfuſa undique eſt hac animabili, ſpirabiliq; natura, cui nomen eſt aer, græcum illud quidem, ſed receptum iam tamen uſu à noſtris: tritum eſt enim pro latino. hunc rurſus amplectitur immenſus æther, qui conſtat ex altiſſimis ignibus. mutuemur hoc quoque uerbum, dicaturq́; tam æther latine, quàm dicitur aer: & ſi interpretatur Pacuuius,

» Hoc, quod memoro, noſtri cœlũ, Graij perhibent æthera.

quaſi uero non Graius hoc dicat. at latine loquitur. ſi=

quidem nos non quaſi græce loquentem audiamus. docet idem alio loco

„ Graiugena de iſto aperit ipſa oratio.

ſed ad maiora redeamus. Ex æthere igitur innumerabiles flammæ ſiderum exiſtunt: quorum eſt princeps ſol, omnia clariſſima luce colluſtrans, multis partibus maior atque amplior, quàm terra uniuerſa: deinde reliqua ſidera magnitudinibus immenſis. atq; hi tanti ignes, tamq́; multi non modo nihil nocent terris, rebusq́; terreſtribus, ſed ita proſunt, ut, ſi mota loco ſint, conflagrare terras neceſſe ſit à tantis ardoribus, moderatione & temperatione ſublata. hic ego non mirer eſſe quenquam, qui ſibi perſuadeat corpora quædam ſolida, atque indiuidua, ui & grauitate ferri, mundumq́; effici ornatiſſimum, & pulcherrimum ex eorum corporum concurſione fortuita? hoc qui exiſtimat fieri potuiſſe, non intelligo cur non idem putet, ſi innumerabiles unius, & uiginti formæ literarum uel aureæ, uel quales libet, aliquò conijciantur, poſſe ex his in terram excuſſis annales Ennij, ut deinceps legi poſſint, effici: quod neſcio an ne in uno quidem uerſu poſſit tantum ualere fortuna. iſti autem quemadmodum aſſeuerant ex corpuſculis non colore, non qualitate aliqua, quam ποιότητα Græci uocant, non ſenſu præditis, ſed concurrentibus temere, atque caſu mundum eſſe perfectum? uel innumerabiles potius in omni puncto temporis alios naſci, alios interire? quòd ſi mundum efficere poteſt concurſus atomorum, cur porticum, cur templum, cur domum, cur urbem non poteſt? quæ ſunt minus operoſa, & multo quidem faciliora. certe ita temere de mundo eſ-

futiunt, ut mihi quidem nunquam hunc admirabilem
cœli ornatum, qui locus est proximus, suspexisse ui=
deantur. præclare ergo Aristoteles, Si essent, inquit,
qui sub terra semper habitauissent bonis, & illustribus
domicilijs, quæ essent ornata signis, atque picturis, in=
structaq; rebus ijs omnibus, quibus abundant ij, qui
beati putantur, nec tamen exissent unquam supra ter=
ram, accepissent autem fama, & auditione, esse quod=
dam numen, & uim deorum, deinde aliquo tempore,
patefactis terræ faucibus, ex illis abditis sedibus euade
re in hæc loca, quæ nos incolimus, atque exire potuis=
sent; cum repente terram, & maria, cœlumq; uidis=
sent, nubium magnitudinem, uentorumq; uim cogno=
uissent, aspexissentq; solem, eiusq; tum magnitudinem,
pulchritudinemq;, tum etiam efficientiam cognouissent,
quòd is diem efficeret, toto cœlo luce diffusa; cum au=
tem terras nox opacasset, tum cœlum totum cernerent
astris distinctum, & ornatum, lunæq; luminum uarie=
tatem tum crescentis, tum senescentis, eorumq; omni=
um ortus, & occasus, atque in omni æternitate ratos,
immutabilesq; cursus: hæc cum uiderent, profecto &
esse deos, & hæc tanta opera deorum esse arbitrarentur.
Atque hæc quidem ille. nos autem tenebras cogitemus tan
tas, quantæ quondam eruptione Aetnæorum ignium fi=
nitimas regiones obscurauisse dicuntur, ut per biduum
nemo hominem homo agnosceret: cum autem tertio die
sol illuxisset, tum ut reuixisse sibi uiderentur. quòd si
hoc idem ex æternis tenebris contingeret, ut subito
lucem aspiceremus: quænam species cœli uideretur?
sed assiduitate quotidiana, & consuetudine oculorum

assuescunt animi: neque admirantur, neque requirunt rationes earum rerum, quas semper uident: perinde quasi si nouitas nos magis, quàm magnitudo rerum debeat ad exquirendas causas excitare. quis enim hunc hominem dixerit, qui cum tam certos cœli motus, tam ratos astrorum ordines, tamq́; omnia inter se connexa, & apta uiderit, neget in his ullam inesse rationem, eaq; casu fieri dicat, quæ quanto consilio gerantur, nullo consilio assequi possumus? an cum machinatione quadam moueri aliquid uidemus, ut sphæram, ut horas, ut alia permulta; non dubitamus quin illa opera sint rationis: cum autem impetum cœli admirabili cum celeritate moueri, uertiq́; uideamus, constantissime conficientem uicissitudines anniuersarias, cum summa salute, & conseruatione rerum omnium; dubitamus, quin ea non solum ratione fiant, sed etiam excellenti quadam diuinaq́; ratione? licet enim iam, remota subtilitate disputãdi, oculis quodam modo contemplari pulchritudinem rerum earum, quas diuina prouidentia dicimus constitutas. ac principio terra uniuersa cernatur locata in media mundi sede, solida, & globosa, & undique ipsa in sese nutibus suis conglobata, uestita floribus, herbis, arboribus, frugibus. quorum omnium incredibilis multitudo insatiabili uarietate distinguitur. adde huc fontium gelidas perennitates, liquores perlucidos amnium, riparum uestitus uiridissimos, speluncarum concauas altitudines, saxorum asperitates, impẽdentium montium altitudines, immensitatesq́; camporum: adde etiam reconditas auri, argentiq́; uenas, infinitamq́; uim marmoris. quæ uero, & quàm uaria genera bestiarum uel cicurum, uel fera-

rum? qui uolucrum lapsus, atque cantus? qui pecudum pastus? quæ uita siluestrium? quid iam de hominum genere dicam? qui quasi cultores terræ constituti, non patiuntur eam nec immanitate beluarum efferari, nec stirpium asperitate uastari, quorumq; operibus agri, insulæ, litoraq; collucent, distincta tectis, & urbibus. quæ si, ut animis, sic oculis uidere possemus, nemo cunctam intuens terram, de diuina ratione dubitaret. at uero quanta maris est pulchritudo? quæ species uniuersi? quæ multitudo, & uarietas insularum? quæ amœnitates orarum, & litorum? quot genera, quámq; disparia partim submersarum, partim fluitantium, & innatantium beluarum, partim ad saxa natiuis testis inhærentium? ipsum autem mare sic terram appetés litoribus cludit, ut una ex duabus naturis conflata uideatur. exinde mari finitimus aer, die, & nocte distinguitur: isq; tum fusus & extenuatus in sublime fertur; tum autem concretus in nubes cogitur; humoremq; colligens terram auget imbribus; tum effluens huc & illuc uentos efficit. idem annuas frigorum, & calorum facit uarietates: idemq; & uolatus alitum sustinet, & spiritu ductus alit & sustentat animantes. Restat ultimus, & à domicilijs nostris altissimus, omnia cingens et coercens cœli complexus, qui idem æther uocatur, extrema ora, & determinatio mundi: in quo cum admirabilitate maxima igneæ formæ cursus ordinatos definiunt. ex quibus sol, cuius magnitudine multis partibus terra superatur, circum eam ipsam uoluitur; isq; oriens & occidens, diem, noctemq; conficit; & modo accedens, tum autem recedens, binas in singulis annis reuersiones ab extremo contrarias facit: quarum interual

lo tum quasi tristitia quædam contrahit terram, tum uicissim lætificat, ut cum cœlo hilarata uideatur. luna autem, quæ est, ut ostendunt mathematici, maior quàm dimidia pars terræ, iisdem spacijs uagatur, quibus sol: sed tum cōgrediens cum sole, tum digrediens, & eam lucem, quam à sole accipit, mittit in terras, & uarias ipsa mutationes lucis habet: atque etiam tum subiecta, atque opposita soli, radios eius, & lumen obscurat; tum ipsa incidens in umbram terræ, cum est è regione solis, interpositu, interiectuq; terræ repente deficit: iisdemq; spacijs hæ stellæ, quas uagas dicimus, circum terram feruntur, eodemq; modo oriuntur, & occidunt. quarum motus tum incitantur, tum retardantur, sæpe etiam insistunt. quo spectaculo nihil potest admirabilius esse, nihil pulchrius. Sequitur stellarum inerrātium maxima multitudo: quarum ita descripta distinctio est, ut ex notarum figurarū similitudine nomina inuenerint. atque hoc loco me intuens, utar, inquit, carminibus Arati, eis, quæ à te admodum adolescentulo conuersa, ita me delectant, quia latina sunt, ut multa ex ijs memoria teneam. ergo, ut oculis assidue uidemus sine ulla mutatione, aut uarietate,

» Cætera labuntur celeri cœlestia motu,
» Cum cœloq; simul noctesq; diesq; feruntur.

quorum contemplatione nullius expleri potest animus naturæ constantiam uidere cupientis.

» Extremusq; adeo duplici de cardine uertex
» Dicitur esse polus.=

hunc circum ἄρκτοι duæ feruntur, nunquam occidentes.

» Ex his altera apud Graios Cynosura uocatur,
» Altera dicitur esse Helice.=

cuius quidem clarissimas stellas totis noctibus cernimus.
» Quas nostri septem soliti uocitare Triones.
paribusq́; stellis similiter distinctis eundem cœli uerticem lustrat parua Cynosura.
» Hac fidunt duce nocturna Phœnices in alto.
» Sed prior illa magis stellis distincta refulget,
» Et late prima confestim à nocte uidetur.
» Hæc uero parua est: sed nautis usus in hac est:
» Nam cursu interiore breui conuertitur orbe.
et quo sit earum stellarum admirabilior aspectus,
» Has inter, ueluti rapido cum gurgite flumen,
» Toruu' Draco serpit subter, supraq́; reuoluens
» Sese, conficiensq́; sinus è corpore flexos.
eius cum totius est præclara species, in primis suspicienda est figura capitis, atque ardor oculorum.
» Huic non una modo caput ornans stella relucet,
» Verum tempora sunt duplici fulgore notata,
» E' trucibusq́; oculis duo feruida lumina flagrant,
» Atq; uno mentum radianti sidere lucet:
» Obstipum caput & tereti ceruice reflexum
» Obtutum in cauda maioris figere dicas.
& reliquum quidem corpus draconis totis noctibus cernimus.
» Hoc caput hic paulum sese subitoq́; recondit,
» Ortus ubi atq; obitus parte admiscentur in una.
Id autem caput,
» Attingens defessa uelut mœrentis imago
uertitur. = quam quidem Græci
» Engonasin uocitant, genibus quia nixa feratur.
» Hic illa eximio posita est fulgore corona.

atq; hæc quidé à tergo: propter caput auté Anguitenés:
» Quem claro perhibent Ophiucum nomine Graij.
» Hic pressu duplici palmarum continet Anguem,
» Eius & ipse manet religatus corpore toto:
» Nanq; uirum medium serpens sub pectora cingit.
» Ille tamen nitens grauiter uestigia ponit,
» Atq; oculos urget pedibus, pectusq; Nepai.
septentriones autem sequitur
» Arctophylax uulgo qui dicitur esse Bootes:
» Quod quasi temone adiunctam præ se quatit Arctum.
dein quæ sequuntur. huic Booti enim
» =Subter præcordia fixa uidetur
» Stella micans radijs Arcturus nomine claro:
cui subiecta fertur,
» Spicum illustre tenens splendenti corpore Virgo.
atq; ita demetata signa sunt, ut in tantis descriptionibus diuina solertia appareat.
» Et natos Geminos inuises sub caput Arcti.
» Subiectus media est cancer, pedibusq; tenetur
» Magnu' Leo tremulam quatiens è corpore flammam.
Auriga
» Sub læua Geminorum obductus parte feretur.
» Aduersum caput huic Helice truculenta tuetur.
» At Capra læuum humerum claro obtinet.=
tum quæ sequuntur.
» Verum hæc est magno atq; illustri prædita signo.
» Contra Hœdi exiguum iaciunt mortalibus ignem.
cuius sub pedibus
» Corniger est ualido connexus corpore Taurus.
eius caput stellis conspersum est frequentibus:

» Has Græci ſtellas Hyadas uocitare ſuerunt :
à pluendo : ὕειν enim eſt pluere . noſtri imperite ſucu=
las : quaſi à ſuibus eſſent, non ab imbribus nominatæ. mi
norem autem ſeptentrionem Cepheus paſſis palmis ter=
go ſubſequitur.
» Nanq; ipſum ad tergum Cynoſuræ uertitur Arcti.
hunc antecedit
» Obſcura ſpecie ſtellarum Caſſiopea.
» Hanc autem illuſtri uerſatur corpore propter
» Andromeda, aufugiens aſpectum mœſta parentis.
» Huic Equus ille iubam quatiens fulgore micanti
» Summum contingit caput aluo : ſtellaq; iungens
» Vna, tenet duplices communi lumine formas,
» Aeternum ex aſtris cupiens connectere nodum.
» Exin contortis Aries cum cornibus hæret.
quem propter
» Piſces, quorum alter paulum prælabitur ante,
» Et magis horriferis aquilonis tangitur alis.
ad pedes Andromedæ Perſeus deſcribitur.
» Quem ſumma ab regione aquilonis flamina pulſant.
cuius propter læuum genu
» = Vergilias tenui cum luce uidebis.
» Inde Fides leuiter poſita & connexa uidetur.
» Inde eſt ales auis lato ſub tegmine cœli.
capiti autem Equi proximat Aquarij dextra, totuſq; de=
inceps Aquarius.
» Tum gelidum ualido de pectore frigus anhelans,
» Corpore ſemifero magno Capricornus in orbe.
» Quem cum perpetuo ueſtiuit lumine Titan,
» Brumali flectens contorquet tempore currum.

hinc autem aſpicitur,
» Vt ſeſe emergens oſtendat Scorpius alte
» Poſteriore trahens flexum ui corporis arcum.
» Quem propter nitens pennis conuoluitur ales.
» At propter ſe Aquila ardenti cum corpore portat.
deinde Delphinus.
» Exinde Orion obliquo corpore nitens.
quem ſubſequens
» Feruidus ille Canis ſtellarum luce refulget.
Poſt Lepus ſubſequitur,
» Curriculum nunquam defeſſo corpore ſedans.
» At Canis ad caudam ſerpens prolabitur Argo.
» Hanc Aries tegit, & ſquamoſo corpore Piſces,
» Fluminis illuſtri tangentem corpore ripas.
quam longe ſerpentem & manantem
» aſpicies, proceraq; uincla uidebis,
» Quæ retinent Piſces caudarum à parte locata.
» Inde Nepæ cernes propter fulgentis acumen
» Aram, quam flatu permulcet ſpiritus auſtri.
propter quæ Centaurus
» Cedit Equi partis properans ſubmergere Chelis.
» Hinc dextram porgens, quadrupes quà uaſta tenetur,
» Tendit, & illuſtrem truculentus cædit ad aram.
» Hic ſeſe infernis è partibus erigit Hydra:
cuius longe corpus eſt fuſum:
» In medioq; ſinu fulgens cratera relucet.
» Extremam nitens plumato corpore Coruus
» Roſtro tundit: & hic Geminis eſt ille ſub ipſis
» Ante Canem, graio Procyon qui nomine fertur.
hæc omnis deſcriptio ſiderum, atq; hic tantus cœli orna-

tus, ex corporibus huc, & illuc casu, et temere concursantibus potuisse effici cuiquam sano uideri potest? aut uero alia quæ natura mentis & rationis expers hæc efficere potuit, quæ non modo ut fierent, ratione eguerunt, sed intelligi qualia sint, sine summa ratione non possunt? nec uero hæc solum admirabilia, sed nihil maius, quàm quòd ita stabilis est mundus, atque ita cohæret ad permanendum, ut nihil ne excogitari quidem possit aptius: omnes enim partes eius undique medium locum capessentes, nituntur æqualiter: maxime autem corpora inter se iuncta permanent, cum quodam quasi uinculo circundata colligantur: quod facit ea natura, quæ per omnem mundum omnia mente, & ratione conficiens funditur, & ad medium rapit, & conuertit extrema. quo circa si mundus globosus est, ob eamq́; causam omnes eius partes undique æquales ipsæ per se atq; inter se continentur: contingere idem terræ necesse est, ut omnibus eius partibus in medium uergentibus (id autem medium infimum in sphæra est) nihil interrumpat, quo labefactari possit tanta contentio grauitatis, & ponderum. eademq́; ratione mare, cum supra terram sit, medium tamen terræ locum expetens, conglobatur undiq; æqualiter, neq; redundat unquam, neq; effunditur. huic autem cōtinens aer fertur ille quidem leuitate sublimi, sed tamen in omnes partes se ipse fundit: itaq; & mari continuatus, & iunctus est, & natura fertur ad cœlum; cuius tenuitate, & calore temperatus, uitalem, & salutarem spiritum præbet animantibus. quem complexa summa pars cœli quæ æther dicitur, & suum retinet ardorem tenuem, et nulla admistione concretum, &

cum aeris extremitate coniungitur. In æthere autem astra uoluuntur: quæ se & nixu suo conglobata continent; & forma ipsa figuráq; sua momenta sustentant: sunt enim rotūda: quibus formis, ut ante dixisse uideor, minime noceri potest. sunt autem stellæ natura flāmeæ: quocirca terræ, maris, aquarum uaporibus aluntur ijs, qui à sole ex agris tepefactis, & ex aquis excitantur: quibus altæ, renouatǽq; stellæ, atq; omnis æther, refundunt eadem, & rursum trahunt in idem, nihil ut ferè intereat, aut admodum paululum, quod astrorum ignis, & ætheris flamma consumat. ex quo euenturum nostri putant id, de quo Panætium addubitare dicebant, ut ad extremum omnis mundus ignesceret, cum humore consumpto neq; terra ali posset, neq; remearet aer, cuius ortus aqua omni exhausta esse non posset: ita relinqui nihil præter ignem: à quo rursum animante, ac deo renouatio mundi fieret, atq; idem ornatus oriretur. nolo in stellarum ratione multus uobis uideri, maximéq; earum, quæ errare dicuntur: quarum tantus est concentus ex dissimillimis motibus, ut cum summa Saturni refrigeret, media Martis incendat, his interiecta Iouis illustret, & temperet, infráq; Martem duæ soli obediant, ipse sol mundum omnem sua luce compleat, ab eóq; luna illuminata grauiditates, & partus afferat, maturitatésq; gignendi. quæ copulatio rerum, & quasi consentiens ad mundi incolumitatem coagmentatio naturæ quem non commouet, hunc horum nihil unquam reputauisse certo scio. Age ut à cœlestibus rebus ad terrestres ueniamus: quid est in his, in quo non naturæ ratio intelligentis appareat? principio, eorum, quæ gignuntur è terra,

ſtirpes & ſtabilitatem dant iis, quæ ſuſtinent, & ex terra ſuccum trahunt, quo alantur ea, quæ radicibus continentur, obducunturq; libro aut cortice trunci, quo ſint à frigoribus, & à caloribus tutiores. iam uero uites ſic claiculis adminicula, tanquam manibus, apprehẽdunt, atq; ita ſe erigunt, ut animantes. quin etiam à caulibus, braſſicisq;, ſi propè ſati ſunt, ut à peſtiferis, & nocentibus refugere dicuntur, nec eos ulla ex parte contingere. animantium uero quanta uarietas eſt? quanta ad eam rem uis, ut in ſuo quæq; genere permaneant? quarum aliæ coriis tectæ ſunt, aliæ uillis ueſtitæ, aliæ ſpinis hirſutæ: pluma alias, alias ſquama uidemus obductas, alias eſſe cornibus armatas, alias habere effugia pennarum. paſtum autem animantibus large & copioſe natura eum, qui cuiq; aptus erat, cõparauit. enumerare poſſum ad eum paſtum capeſſendum, conficiendumq;, quæ ſit in figuris animantium, & quàm ſolers ſubtiliſq; deſcriptio partiũ, quamq; admirabilis fabrica membrorum: omnia enim, quæ quidem intus incluſa ſunt, ita nata, atq; ita locata ſunt, ut nihil eorum ſuperuacaneum ſit, nihil ad uitam retinendam non neceſſarium. dedit autem eadem natura beluis & ſenſum, et appetitum, ut altero conatum haberent ad naturales paſtus capeſſendos, altero ſecernerẽt peſtifera à ſalutaribus. iam uero alia animalia gradiendo, alia ſerpendo ad paſtum accedunt, alia uolando, alia nando, cibumq; partim oris hiatu, & dentibus ipſis capeſſunt, partim unguium tenacitate arripiunt, partim aduncitate roſtrorum: alia ſugunt, alia carpunt, alia uorant, alia mandunt. atq; etiam aliorum ea eſt humilitas, ut cibum terreſtrem roſtris facile contingant. quæ au-

nota de ui tibus

tem altiora sunt, ut anseres, ut cygni, ut grues, ut cameli, adiuuantur proceritate collorum. manus etiam data elephantis, quia propter magnitudinem corporis difficiles aditus habebant ad pastum. at quibus bestijs erat is cibus, ut alius generis bestijs uescerentur; aut uires natura dedit, aut celeritatem: data est quibusdam etiam machinatio quædam atq; solertia: ut in araneolis, aliæ quasi rete texunt, ut, si quid inhæserit, conficiant; aliæ autem ut ex inopinato obseruant, &, si quid incidit, arripiunt, idq; consumunt. Pinna uero (sic enim græce dicitur) duabus grandibus patula conchis cum parua squilla quasi societatem coit comparandi cibi. itaque cum pisciculi parui in concham hiantem innatauerint, tum admonita à squilla pinna morsu comprimit conchas. sic dissimillimis bestiolis communiter cibus quæritur. in quo admirandum est, congressu ne aliquo inter se, an iam inde ab ortu naturæ ipsæ congregatæ sint. est etiam admiratio non nulla in bestijs aquatilibus ijs, quæ gignuntur in terra: ueluti crocodili, fluuiatilesq; testudines, quædamq; serpentes ortæ extra aquam, simul ac primum niti possunt, aquam persequuntur. quin etiam anatum oua gallinis sæpe supponimus: ex quibus pulli orti primum aluntur ab ijs, ut à matribus; deinde eas relinquunt, à quibus exclusi, fotiq; sunt, & effugiunt, cum primum aquam quasi naturalem domum uidere potuerunt. tantam ingenuit animantibus conseruandi sui natura custodiam. legi etiam scriptum, esse auem quandam, quæ Platalea nominetur: eam sibi cibum quærere aduolantem ad eas aues, quæ se in mari mergerent: quæ cum

platalea a ... græc.

emersissent, piscemq; cepissent, usque eò premere ea=
rum capita mordicus, dum illæ captum amitterent:
id quod ipsa inuaderet. eademq; hæc auis scribitur
conchis se solere complere, easq;, cum stomachi calo=
re concoxerit, euomere, atque ita eligere ex ijs, quæ
sunt esculenta. Ranæ autem marinæ dicuntur obruere rane ma
sese arena solere, & moueri propè aquam; ad quas rine.
quasi ad escam pisces cum accesserint, confici à ranis
atque consumi. Miluo est quoddam bellum naturale
cum coruo. ergo alter alterius, ubicunque nactus est,
oua frangit. Illud uero ab Aristotele animaduersum,
à quo pleraque, quis potest non mirari? Grues, cum Grues quo
loca calidiora petentes maria transmittunt, trianguli volent
formam efficere: eius autem summo angulo aer ab ijs
aduersus pellitur: deinde sensim ab utroque latere,
tanquam remis, ita pennis cursus auium leuatur. ba=
sis autem trianguli, quam grues efficiunt, ea tanquam
à puppi uentis adiuuatur, hæq; in tergo præuolantium
colla, & capita reponunt. quod quia ipse dux facere
non potest, quia non habet ubi nitatur, reuolat, ut
ipse quoque quiescat. in eius locum succedit ex ijs quæ
acquieuerunt: eaque uicissitudo in omni cursu con=
seruatur. Multa eiusmodi proferre possum: sed ge=
nus ipsum uidetis. Iam uero illa etiam notiora, quan=
to se opere custodiant bestiæ, ut in pastu circunspe=
ctent, ut in cubilibus delitescant. atque illa mirabilia.
quid ea, quæ nuper, id est paucis ante seculis, medi=
corum ingenijs reperta sunt? uomitione canis purgare
* aluos ibes Aegyptiæ curant. auditum est, pantheras, quæ
in barbaria uenenata carne caperentur, remediū quod=

dam habere; quo cum essent usæ, non morerentur: capras autem in Creta feras, cum essent confixæ uenenatis sagittis, herbam quærere, quæ Dictamus uocaretur; quam cum gustauissent, sagittas excidere dicunt è corpore. ceruæq; paulo ante partum perpurgant se quadam herbula, quæ Seselis dicitur. iam illa cernimus, ut contra metum, & uim suis se armis quæq; defendat. cornibus tauri, apri dentibus, morsu leones, aliæ fuga se, aliæ occultatione tutantur: atramenti effusione sepiæ, torpore torpedines. multæ etiam insectantes odoris intolerabili fœditate depellunt. ut uero perpetuus mundi esset ornatus, magna adhibita cura est à prouidētia deorum, ut semper essent & bestiarum genera, & arborum, omniumq; rerum, quæ altæ aut radicibus à terra, aut stirpibus continerentur. quæ quidem omnia eam uim seminis habent in se, ut ex uno plura generentur: idq; semen inclusum est in intima parte earum bacarum, quæ ex quaque stirpe funduntur: ijsdemq; seminibus & homines affatim nascuntur, & terræ eiusdem generis stirpium renouatione complentur. quid loquar, quanta ratio in bestijs ad perpetuam conseruationem earum generis appareat? nam primum aliæ mares, aliæ fœminæ sunt: quod perpetuitatis causa machinata natura est. deinde partes corporis & ad procreandum, & ad concipiendum aptissimæ, & in mari, & in fœmina commiscendorum corporum miræ libidines. cum autem in locis semen insedit, rapit omnem ferè cibum ad sese, eoq; septum fingit animal: quod cum ex utero elapsum excidit, in ijs animantibus, quæ lacte aluntur, omnis ferè cibus matrum

Dictamus herba.

seselis herba

lactescere incipit, eaq́; , quæ paulo ante nata sunt, sine magistro, duce natura mammas appetunt, earumq́; uber tate saturantur. atque ut intelligamus nihil horum esse fortuitum, & hæc omnia esse prouidæ, solertisq́; naturæ: quæ multiplices fœtus procreant, ut sues, ut canes, his mammarum data est multitudo: quas easdem paucas habent eæ bestiæ, quæ pauca gignunt. quid dicam, quantus amor bestiarum sit in educandis custodiendisq́; ijs, quæ procreauerint, usque ad eum finem, dum possint se ipsa defendere? & si pisces, ut aiunt, oua cum genuerunt, relinquunt: facile enim illa aqua & sustinentur, & fœtum fundunt. testudines autem & crocodilos dicunt, cum in terra partum ediderint, obruere oua, deinde discedere. ita & nascuntur, & educantur ipsa per sese. iam gallinæ, auesq́; reliquæ & quietum requirunt ad pariendum locum, & cubilia sibi, nidosq́; construunt, eosq́; quàm possunt mollissime substernunt, ut quamfacillime oua seruentur. ex quibus pullos cum excluserint, ita tuentur, ut & pennis foueant, ne frigore lædantur; &, si est calor, à sole se opponant. cum autẽ pulli pinnulis uti possunt, tum uolatus eorum matres prosequuntur, reliqua cura liberantur. accedit etiam ad nõnullorum animantium, & earum rerum, quas terra gignit, conseruationem, & salutem, hominum etiam solertia, & diligentia. nam multæ & pecudes, & stirpes sunt, quæ sine procuratione hominum saluæ esse non possunt. magnæ etiam opportunitates ad cultum hominum, atque abundantiam aliæ alijs in locis reperiuntur. Aegyptum Nilus irrigat; & cum tota æstate obrutam, oppletamq́; tenuerit, tum recedit, mollitosq́; & oblima=

tos agros ad serendum relinquit. Mesopotamiam fertilem efficit Eufrates: in quam quotannos quasi nouos agros inuehit. Indus uero, qui est omnium fluminum maximus, non aqua solum agros lætificat, & mitigat, sed eos etiam conserit: magnam enim uim seminum secum frumenti, & similium dicitur deportare. multaq; alia in alijs locis commemorabilia proferre possum, multos fertiles agros alios aliorum fructuum. sed illa quanta benignitas naturæ, quòd tam multa ad uescendum, tam uaria, tamq; iucunda gignit? neque ea uno tempore anni: ut semper & nouitate delectemur, & copia. quàm tempestiuos autem dedit, quàm salutares nó modo hominum, sed etiam pecudum generi, ijs denique omnibus, quæ oriuntur è terra, uentos etesias? quorum flatu nimij temperantur calores. ab ijsdem etiam maritimi cursus celeres, & certi diriguntur. multa prætereunda sunt: & tamen multa dicuntur. enumerari enim non possunt fluminum opportunitates, æstus maritimi multum accedentes, & recedentes, montes uestiti, atque siluestres, salinæ ab ora maritima remotissimæ, medicamentorum salutarium plenissimæ terræ, artes denique innumerabiles ad uictum, & ad uitam necessariæ. iam diei noctisq; uicissitudo conseruat animantes, tribuens aliud agendi tempus, aliud quiescendi. sic undique omni ratione concluditur, mente, consilioq; diuino omnia in hoc mundo ad salutem omnium, conseruationemq; admirabiliter administrari. sin quæret quispiam, cuiusnam causa tantarum rerum molitio facta sit, arborum ne & herbarum, quæ quanquam sine sensu sunt, tamen à natura sustinentur? at

id quidem absurdum est. an bestiarum? nihilo probabilius, deos mutarum, & nihil intelligentium causa tantum laborasse. quorum igitur causa quis dixerit effectum esse mundum? eorum scilicet animantium, quæ ratione utuntur. hi sunt dij, & homines: quibus profecto nihil est melius: ratio est enim, quæ præstat omnibus: itaque fit credibile, deorum & hominum causa factum esse mundum, quæq; in eo sint omnia. faciliusq; intelligetur, à dijs immortalibus hominibus esse prouisum, si erit tota hominis fabricatio perspecta, omnisq; humanæ naturæ figura, atque perfectio. nam cum tribus rebus animantium uita teneatur, cibo, potione, spiritu, ad hæc omnia percipienda os est aptissimum, quod adiunctis naribus spiritu augetur. dentibus autem in ore constructis manditur, atque ab his extenuatur, & mollitur cibus. eorum aduersi acuti morsu diuidunt escas, intimi autem conficiunt, qui genuini uocantur: quæ cõfectio etiam à lingua adiuuari uidetur. linguam autem ad radices eius hærens excipit stomachus: quò primum illabuntur ea, quæ accepta sunt ore. is utraque ex parte tonsillas attingens, palato extremo, atque intimo terminatur. atque is agitatione & motibus linguæ cum depulsum, & quasi detrusum cibum accepit, depellit. ipsius autem partes eæ, quæ sunt infra id, quod deuoratur, dilatantur; quæ autem supra, contrahuntur. sed cum aspera arteria (sic enim à medicis appellatur) ostium habeat adiunctum linguæ radicibus, paulo supra, quàm ad linguam stomachus annectitur; eaq; ad pulmones usque pertineat, excipiatq; animam eam, quæ ducta sit spiritu, eandemq; à pulmonibus respiret, & red-

dat: tegitur quasi quodam operculo. quod ob eam causam datum est, ne, si quid in eam cibi forte incidisset, spiritus impediretur. sed cum alui natura, subiecta stomacho, cibi, & potionis sit receptaculum, pulmones autem, & cor extrinsecus spiritum adducant: in aluo multa sunt mirabiliter effecta: quæ constant ferè è neruis. est autem multiplex, & tortuosa, arcetq;, & continet siue illud aridum est, siue humidum quod recipit, ut id mutari, & concoqui facile possit: eaq; tum astringitur, tum relaxatur, atque omne, quod accepit, cogit, & confundit: ut facile & calore, quem multum habet, & terendo cibo, & præterea spiritu omnia cocta, atque confecta in reliquum corpus diuidantur. in pulmonibus autem inest raritas quædam, & assimilis spongijs mollitudo, ad hauriendum spiritum aptissima: qui tum se contrahunt aspirantes, tum spiritu dilatant, ut frequenter ducatur cibus animalis, quo maxime aluntur animantes. ex intestinis autem & aluo secretus à reliquo cibo succus is, quo alimur, permanat ad iecur per quasdam à medio intestino usque ad portas iecoris (sic enim appellant) ductas, & directas uias, quæ pertinent ad iecur, eiq; adhærent. atque inde aliæ pertinentes sunt, per quas cadit cibus à iecore dilapsus. ab eo cibo cum est secreta bilis, ijq; humores, qui ex renibus profunduntur, reliqua se in sanguinem uertunt, ad easdemq; portas iecoris confluunt, ad quas omnes eius uiæ pertinent: per quas lapsus cibus in hoc ipso loco in eam uenam, quæ caua appellatur, confunditur, perq; eam ad cor confectus iam coactusq; perlabitur: à corde autem in totum corpus distribuitur per uenas admodum

multas, in omnes partes corporis pertinentes. quemad=
modum autem reliquiæ cibi depellantur tum aſtringenti
bus ſe inteſtinis, tum relaxantibus, haud ſanè difficile
dictu eſt, ſed tamen prætereundum eſt, ne quid habeat
iniucunditatis oratio. illa potius explicetur incredibilis
fabrica naturæ. nam quæ ſpiritu in pulmones anima
ducitur, ea caleſcit primum ab ipſo ſpiritu, deinde co=
agitatione pulmonum: ex eáq; pars redditur reſpiran=
do, pars concipitur cordis parte quadam, quam uen=
triculum cordis appellát: cui ſimilis alter adiunctus eſt,
in quem ſanguis à iecore per uenam illam cauam influ=
it. eóq; modo ex his partibus & ſanguis per uenas in o=
mne corpus diffunditur, & ſpiritus per arterias. utræq;
autem crebræ, multæq; toto corpore intextæ uim quan=
dam incredibilem artificioſi operis, diuiniq; teſtantur.
quid dicam de oſſibus? quæ ſubiecta corpori mirabiles
commiſſuras habent, & ad ſtabilitatem aptas, & ad
artus finiendos accommodatas, & ad motum, & ad
omnem corporis actionem. huc adde neruos, à quibus
artus continentur; eorumq; implicationem toto corpo=
re pertinentem: qui, ſicut uenæ, & arteriæ à corde
tractæ, & profectæ, in corpus omne ducuntur. ad
hanc prouidentiam naturæ tam diligentem, tamq; ſo=
lertem adiungi multa poſſunt, è quibus intelligatur,
quantæ res hominibus à deo, quamq; eximiæ tributæ
ſint: qui primum eos humo excitatos celſos, & erectos
conſtituit, ut deorum cognitionem, cœlum intuentes,
capere poſſent. ſunt enim è terra homines non ut inco=
læ, atque habitatores, ſed quaſi ſpectatores ſuperarum
rerum, atque cœleſtium: quarum ſpectaculum ad nul=

lum aliud genus animantium pertinet. sensus autem interpretes ac nuncij rerum, in capite tanquam in arce mirifice ad usus necessarios & facti, & collocati sunt. nã oculi, tanquam speculatores, altissimum locum obtinẽt; ex quo plurima conspicientes, fungantur suo munere. & aures cum sonum recipere debeant, qui natura in sublime fertur; recte in altis corporum partibus collocatæ sunt. itemq; nares, eo quòd omnis odor ad superiora fertur, recte sursum sunt: & quòd cibi & potionis iudicium magnum earum est, non sine causa uicinitatem oris secutæ sunt. iam gustatus, qui sentire eorum, quibus uescimur, genera debet, habitat in ea parte oris, qua esculentis, & poculentis iter natura patefecit. tactus autem toto corpore æquabiliter fusus est, ut omnes ictus, omnesq; nimios & frigoris, & caloris appulsus sentire possimus. atque ut in ædificijs architecti auertunt ab oculis & naribus dominorum ea, quæ profluentia necessario tetri essent aliquid habitura: sic natura res similes procul amandauit à sensibus. quis uero opifex, præter naturam, qua nihil potest esse callidius, tantam solertiam persequi potuisset in sensibus? quæ primum oculos membranis tenuissimis uestiuit, & sepsit: quas primum perlucidas fecit, ut per eas cerni posset; firmas autem, ut continerentur. sed lubricos oculos fecit, & mobiles, ut & declinarent, siquid noceret; & aspectum, quò uellent, facile conuerterent. aciesq; ipsa, qua cernimus, quæ pupilla uocatur, ita parua est, ut ea, quæ nocere possint, facile uitet. palpebræq;, quæ sunt tegumenta oculorum, mollissimæ tactu, ne læderent aciem, aptissime factæ & ad claudendas pupillas, ne quid incideret,

& ad aperiendas : idq́; prouidit ut identidem fieri poſſet
cum maxima celeritate . munitæq; ſunt palpebræ tan=
quam uallo pilorum : quibus & apertis oculis, ſi quid in
cideret, repelleretur ; & ſomno conniuentibus, cum ocu=
lis ad cernendum non egeremus, ut qui tanquam inuolu
ti quieſcerent . latent præterea utiliter, & excelſis undi=
que partibus ſepiuntur . primum enim ſuperiora ſuper=
cilijs obducta ſudorem à capite, & fronte defluentem re
pellunt . genæ deinde ab inferiore parte tutantur ſubie=
ctæ , leuiterq́; eminentes . naſus ita locatus eſt , ut quaſi
murus oculis interiectus eſſe uideatur . auditus autem
ſemper patet : eius enim ſenſu etiam dormientes ege=
mus . à quo cum ſonus eſt acceptus, etiam è ſomno exci=
tamur . flexuoſum iter habet, ne quid intrare poſſit , ſi
ſimplex & directum pateret . prouiſum etiam, ut ſi qua
minima beſtiola conaretur irrumpere, in ſordibus auri=
um , tanquam in uiſco, inhæreſceret . extra autem emi=
nent, quæ appellantur aures, & tegendi cauſa factæ, tu=
tandiq́; ſenſus , & ne adiectæ uoces laberentur , atque
errarent, priuſquam ſenſus ab his pulſus eſſet. ſed duros,
& quaſi corneolos habent introitus , multisq́; cum flexi=
bus, quòd his naturis relatus amplificatur ſonus. quocir=
ca & in fidibus teſtudine reſonatur , aut cornu : & ex
tortuoſis locis, & incluſis referuntur ampliores . ſimili=
ter nares , quæ ſemper propter neceſſarias utilitates pa=
tent, contractiores habent introitus, ne quid in eas , quod
noceat , poſſit peruadere : humoremq́; ſemper habent
ad puluerem multaq; alia repellenda non inutilem .
guſtatus præclare ſeptus eſt : ore enim continetur , &
ad uſum apte , & ad incolumitatis cuſtodiam . omnisq́;

sensus hominum multo antecellit sensibus bestiarum. primum enim oculi in iis artibus, quarum iudicium est oculorum, in pictis, fictis, cælatisq; formis, in corporum etiam motione, atque gestu multa cernunt subtilius: colorum etiam, & figurarum tum uenustatem, atque ordinem, &, ut ita dicam, decentiam oculi iudicant: atque etiam alia maiora: nam & uirtutes, & uitia cognoscunt; iratum, propitium, lætantem, dolentem, fortem, ignauum, audacem, timidumq; cognoscunt. aurium item est admirabile quoddam, artificiosumq; iudicium, quo iudicatur & in uocis, & in tibiarum, neruorumq; cantibus uarietas sonorum, interualla, distinctio, & uocis genera permulta, canorum, fuscum; leue, asperum; graue, acutum; flexibile, durum: quæ hominum solum auribus iudicantur. nariumq; item & gustandi, & aperte tangendi magna iudicia sunt. ad quos sensus capiendos, & perfruendos plures etiam, quàm uellem, artes repertæ sunt. perspicuum est enim, quò compositiones unguentorum, quò ciborum conditiones, quò corporum lenocinia processerint. iam uero animum ipsum, mentemq; hominis, rationem, consilium, prudentiam, qui non diuina cura perfecta esse perspicit, is his ipsis rebus mihi uidetur carere. de quo dum disputarem, tuam mihi dari uelim Cotta eloquentiam. quo enim tu illa modo diceres? quanta primum intelligentia, deinde consequentium rerum cum primis coniunctio, & comprehensio esset in nobis: ex quo uidelicet, quid ex quibusque rebus efficiatur, idq; ratione, concludimus: singulasq; res diffinimus, circunscriptéq; complectimur: ex quo sci-

entia

entia intelligitur quam uim habeat, qualis ſit: qua ne in deo quidem eſt res ulla præſtantior. quanta uero illa ſunt, quæ uos Academici infirmatis, & tollitis, quòd & ſenſibus, & animo ea, quæ extra ſunt, percipimus, atque comprehendimus. ex quibus collatis inter ſe, & comparatis artes quoque efficimus, partim ad uſum uitæ, partim ad oblectationem neceſſarias. iam uero domina rerum (ut uos ſoletis dicere) eloquendi uis quàm eſt præclara, quamq; diuina? quæ primum efficit, ut ea, quæ ignoramus, diſcere, & ea, quæ ſcimus, alios docere poſſimus. deinde hac cohortamur, hac perſuademus, hac conſolamur afflictos, hac deducimus perterritos à timore, hac geſtientes comprimimus, hac cupiditates, iracundiaſq; reſtinguimus: hæc nos iuris, legum, urbium ſocietate deuinxit, hæc à uita immani, & fera ſegregauit. ad uſum autem orationis, incredibile eſt, niſi diligenter attenderis, quanta opera machinata natura ſit. primum enim à pulmonibus arteria uſque ad os intimum pertinet: per quam uox principium à mente ducens, percipitur, & funditur. deinde in ore ſita lingua eſt finita dentibus. ea uocem immoderate profuſam fingit, & terminat: quæ ſonos uocis diſtinctos & preſſos efficit, cum & ad dentes, & ad alias partes pellit oris. itaque plectri ſimilem linguam noſtri ſolent dicere, cordarum dentes, nares cornibus iis, qui ad neruos reſonant in cantibus. quàm uero aptas, quamq; multarum artium miniſtras manus natura homini dedit? digitorum enim contractio facilis, faciliſq; porrectio, propter molles commiſſuras, & artus, nullo in motu laborat. itaque

ad pingendum, ad fingendum, ad sculpendum, ad neruorum eliciendos sonos, ac tibiarum apta manus est admotione digitorum. atq; hæc oblectationis, illa necessitatis. cultus dico agrorum, extructionesq; tectorum, tegumenta corporum uel texta, uel suta, omnemq; fabricam æris, & ferri: ex quo intelligitur, adinuenta animo, percepta sensibus, adhibitis opificum manibus omnia nos consecutos, ut tecti, ut uestiti, ut salui esse possimus, urbes, muros, domicilia, delubra haberemus. iam uero operibus hominum, id est manibus, cibi etiam uarietas inuenitur & copia. nam & agri multa ferunt manu quæsita, quæ uel statim consumantur, uel mandentur condita uetustati. & præterea uescimur bestijs & terrenis, & aquatilibus, & uolatilibus, partim capiendo, partim alendo. efficimus etiam domitu nostro quadrupedum uectiones: quorum celeritas, atq; uis nobis ipsis affert uim, & celeritatem. nos onera quibusdam bestijs, nos iuga imponimus: nos elephantorum acutissimis sensibus, nos sagacitate canum ad utilitatem nostram abutimur: nos è terræ cauernis ferrum elicimus, rem ad colendos agros necessariam: nos æris, argenti, auri uenas penitus abditas inuenimus, & ad usum aptas, & ad ornatum decoras: arborum autem confectione, omniq; materia, & culta, & siluestri, partim ad calefaciendum corpus igni adhibita, & ad mitigandum cibum utimur, partim ad ædificandum, ut tectis septi frigora, caloresq; pellamus. magnos uero usus affert ad nauigia facienda. quorum cursibus suppeditantur omnes undique ad uitam copiæ: quasq; res uiolentissimas natura genuit, earum mode-

rationem nos soli habemus; maris, atque uentorum, propter nauticarum rerum scientiam: plurimisq; maritimis rebus fruimur, atq; utimur. terrenorum item commodorum omnis est in homine dominatus. nos campis, nos montibus fruimur: nostri sunt amnes, nostri lacus: nos fruges serimus, nos arbores: nos aquarum inductionibus terris fœcunditatem damus: nos flumina arcemus, dirigimus, auertimus: nostris denique manibus in rerum natura quasi alteram naturam efficere conamur. quid uero? hominum ratio non in cœlum usque penetrauit? soli enim ex animantibus nos astrorum ortus, obitus, cursusq; cognouimus: ab hominum genere finitus est dies, mensis, annus: defectiones solis & lunæ cognitæ, prædictæq; in omne posterum tempus, quæ, quantæ, quando futuræ sint. quæ contuens animus, accipit ab his cognitionem deorum, ex qua oritur pietas: cui coniuncta iustitia est, reliquæq; uirtutes: ex quibus uita beata existit par, & similis deorum, nulla re, nisi immortalitate, quæ nihil ad bene uiuendum pertinet, cedens cœlestibus. Quibus rebus expositis, satis docuisse uideor, hominis natura quanto omnes anteiret animantes. ex quo debet intelligi, nec figuram, situmq; membrorum, nec ingenij mentisq; uim talem effici potuisse fortuna. Restat, ut doceam, atq; aliquando perorem, omnia, quæ sint in hoc mundo, quibus utantur homines, hominum causa facta esse, & parata. Principio ipse mundus deorum hominumq; causa factus est: quæq; in eo sunt omnia, ea parata ad fructum hominum, et inuenta sunt. est enim mundus quasi communis deorum atque homi-

num domus, aut urbs utrorunq; . ſoli enim ratione uten
tes iure, ac lege uiuunt . ut igitur Athenas, & Lacedæ-
monem, Athenienſium, Lacedæmoniorumq́; cauſa putan
dum eſt conditas eſſe ; omniaq; , quæ ſint in his urbibus,
eorum populorum recte eſſe dicũtur : ſic quæcunq; ſunt
in omni mundo, deorum, atq; hominum putanda ſunt .
iam uero circuitus ſolis, & lunæ, reliquorumq́; ſiderum,
quanquam etiam ad mundi cohærentiam pertinent, ta-
men & ſpectaculum hominibus præbent : nulla eſt enim
inſatiabilior ſpecies, nulla pulchrior, & ad rationem ſo-
lertiamq́; præſtantior : eorum enim curſus demetiti, ma
turitates temporum, & uarietates, mutationesq́; cogno-
uimus . quæ ſi hominibus ſolis nota ſunt, hominum cauſa
facta eſſe iudicanda ſunt. Terra uero fœta frugibus, et
uario leguminum genere, quæ maxima largitate fun-
dit, ea ferarum ne, an hominum cauſa gignere uidetur?
quid de uitibus oliuetiſq́; dicam ? quarum uberrimi læ-
tiſſimiq́; fructus nihil omnino ad beſtias pertinent. neq;
enim ſerendi, neq; colendi, nec tempeſtiue demetendi, per-
cipiendiq́; fructus, neq; condendi, ac reponendi ulla pecu
dum ſcientia eſt : earumq́; omnium rerum hominum eſt
& uſus, & cura . ut fides igitur, & tibias eorum cauſa
factas dicendum eſt, qui illis uti poſſunt : ſic ea, quæ di-
ximus , ſolis iis confitendum eſt eſſe parata , qui utun-
tur . nec ſi quæ beſtiæ furantur aliquid ex his, aut ra-
piunt , illarum quoq; cauſa ea nata eſſe dicemus . neque
enim homines murium, aut formicarum cauſa frumen
tum condunt, ſed coniugum, & liberorum, & familia-
rum ſuarum . itaq; beſtiæ furtim, ut dixi, fruuntur, do
mini palàm, & libere. hominum igitur cauſa eas rerum

copias comparatas, fatendum est. nisi forte tanta ubertas, & uarietas pomorum, eorumq; iucundus non gustatus solum, sed odoratus etiam, & aspectus dubitationem affert, quin hominibus solis ea natura donauerit. tantumq; abest, ut hæc bestiarum etiam causa parata sint, ut ipsas bestias hominum gratia generatas esse uideamus. quid enim oues aliud afferunt, nisi ut earum uillis confectis, atq; contextis homines uestiantur? quæ quidem neq; ali, neq; sustentari, neq; ullum fructum edere ex se sine cultu hominum, & curatione potuissent. canum uero tam fida custodia, tamq; amans dominorum adulatio, tantumq; odium in externos, & tam incredibilis ad inuestigandum sagacitas narium, tanta alacritas in uenando quid significat aliud, nisi se ad hominum commoditates esse generatos? quid de bobus loquar? quorum ipsa terga declarant non esse se ad onus accipiendum figurata: ceruices autem natæ ad iugum: tum uires humerorum, & latitudines ad aratra extrahenda. quibus cum terræ subigerentur fissione glebarum, ab illo aureo genere, ut poetæ loquuntur, uis nunquam ulla afferebatur.

" Ferrea tum uero proles exorta repente est,
" Ausaq; funestum prima est fabricarier ensem,
" Et gustare manu uictum, domitumq; iuuencum.

tanta putabatur utilitas percipi ex bobus, ut eorum uisceribus uesci scelus haberetur. longum est mulorum persequi utilitates, & asinorum: quæ certe ad hominum usum paratæ sunt. sus uero quid habet præter escam? cui quidem, ne putresceret, animam ipsam pro sale datam dicit esse Chrysippus. qua pecude, quòd

erat ad uescendum hominibus apta, nihil genuit natura fœcundius. quid multitudinem, suauitatemq; piscium dicam? quid auium? ex quibus tanta percipitur uoluptas, ut interdum Pronœa nostra Epicurea fuisse uideatur. atque hæ ne caperentur quidem, nisi hominum ratione, atque solertia: quanquam aues quasdam & alites, & oscines, ut nostri augures appellant, rerum augurandarum causa esse natas putemus. iam uero immanes & feras beluas nanciscimur uenando, ut & uescamur ijs, & exerceamur in uenando ad similitudinem bellicæ disciplinæ, & utamur domitis, & condocefactis, ut elephantis, multaq; ex earum corporibus remedia, morbis, & uulneribus eligamus, sicut ex quibusdam stirpibus, & herbis, quarum utilitates longinqui temporis usu, & periclitatione percepimus. totam licet animis tanquam oculis lustrare terram, mariaq; omnia cernere, & spatia frugifera, atq; immensa camporum, uestitusq; densissimos montium, pecudum pastus, tum incredibili cursus maritimos celeritate. nec uero tantum supra terram, sed etiam in intimis eius tenebris plurimarum rerum latet utilitas; quæ ad usum hominum orta, ab hominibus solis inuenitur. Illud uero, quod uterq; uestrum fortasse arripiet ad reprehendendum; Cotta, quia Carneades libenter in Stoicos inuehebatur; Velleius, quia nihil tam irridet Epicurus, quàm prædictionem rerum futurarum: mihi uidetur uel maxime confirmare deorum prouidentia consuli rebus humanis. est enim profecto diuinatio, quæ multis locis, rebus, temporibus apparet, tum in priuatis, tum maxime in publicis. multa cernunt aruspices: multa augu=

res prouident: multa oraculis declarantur, multa uaticinationibus, multa somnijs, multa portentis: quibus cognitis, multæ sæpe res hominum sententia atq; utilitate partæ, multa etiam pericula depulsa sunt. hæc igitur siue uis, siue ars, siue natura, ad scientiam rerum futurarum homini profecto est, nec ab alio alicui, quàm à dijs immortalibus data. quæ si singula uos forte non mouent, uniuersa certe inter se connexa, atq; coniuncta mouere debebunt. nec uero uniuerso generi hominum solum, sed etiam singulis à dijs immortalibus consuli, & prouideri solet. licet enim contrahere uniuersitatem generis humani, eamq́; gradatim ad pauciores, postremo deducere ad singulos. nam si omnibus hominibus, qui ubiq; sunt, quacunq; in ora, ac parte terrarum ab huiusce terræ, quam nos incolimus, continuatione distantium, deos consulere censemus ob eas causas, quas ante diximus: his quoq; hominibus consulunt, qui has nobiscum terras ab oriente ad occidentem colunt. sin autem his consulunt, qui quasi magnam quandam insulam incolunt, quam nos orbem terræ uocamus: etiam illis consulunt, qui partes eius insulæ tenent, Europam, Asiam, Africam. ergo & earum partes diligunt, ut Romam, Athenas, Spartam, Rhodum: & earum urbium separatim ab uniuersis singulos diligunt, ut Pyrrhi bello Curium, Fabricium, Coruncanum, primo Punico Calatinum, Duillium, Metellum, Luctatium, secundo Maximum, Marcellum, Africanum, post hos Paulum, Gracchum, Catonem, patrum'ue memoria Scipionem, Læliũ: multosq́; præterea & nostra ciuitas, & Græcia tulit singulares uiros: quorum neminem nisi iuuante deo ta-

lem fuisse credendum est. quæ ratio poetas, maximeq; Homerum impulit, ut principibus heroum, Vlyxi, Diomedi, Agamemnoni, Achilli, certos deos discriminum, & periculorum comites adiungeret. Præterea ipsorum deorum sæpe præsentiæ, quales supra commemoraui, declarant, ab his & ciuitatibus, & singulis hominibus consuli. quod quidem intelligitur etiam significationibus rerum futurarum, quæ tum dormientibus, tum uigilantibus portenduntur. multa præterea ostentis, multa extis admonemur, multisq; rebus alijs: quas diuturnus usus ita notauit, ut artem diuinationis efficeret. nemo igitur uir magnus sine aliquo afflatu diuino unquam fuit. nec uero ita refellendum est, ut, si segetibus aut uinetis cuiuspiā tempestas nocuerit, aut si quid è uitæ cōmodis casus abstulerit, eum, cui quid horum acciderit, aut inuisum deo, aut neglectum à deo iudicemus. magna dij curant, parua negligunt. magnis autem uiris prospere eueniunt semper omnes res: si quidem satis à nostris, & à principe philosophorum Socrate dictum est de ubertatibus uirtutis & copijs. Hæc mihi ferè in mentem ueniebant, quæ dicenda putarem de natura deorum. tu autem Cotta, si me audias, eandem causam agas, teq; & principem ciuem putes, et pontificem esse cogites, et, quoniā in utranq; partem uobis licet disputare, hanc potius sumas, eamq; facultatem disserendi, quam tibi à rhetoricis exercitationibus acceptam amplificauit Academia, huc potius conferas: mala enim, & impia consuetudo est contra deos disputandi, siue ex animo id fit, siue simulate.

M. TVLLII CICERONIS DE NATVRA DEORVM LIBER III.

QVæ cum Balbus dixiſſet,tum arridens Cotta, ſero, inquit, mihi Balbe præcipis quid defendam. ego enim,te diſputante,quid contradicerem mecum ipſe meditabar,neq; tam refellendi tui cauſa,quàm ea, quæ minus intelligebam,requirendi. cum autem ſuo cuiq; iudicio ſit utendum,difficile factu eſt,me id ſentire,quod tu uelis. Hic Velleius,neſcis,inquit,quãta cum expectatione Cotta ſim te auditurus: iucundus enim Balbo noſtro ſermo tuus contra Epicurum fuit. præbebo igitur me tibi uiciſſim attentum contra Stoicos auditorem: ſpero enim te,ut ſoles,bene paratum uenire. Tum Cotta,ſi mehercule,inquit,Vellei: neque enim mihi par ratio cum Lucilio eſt, ac tecũ fuit. Qui tandem,inquit ille? Quia mihi uidetur Epicurus ueſter de dijs immortalibus non magnopere pugnare. tantum modo negare deos eſſe non audet, ne quid inuidiæ ſubeat,aut criminis.cum uero deos nihil agere,nihil curare cõfirmat,mẽbriſq; humanis eſſe præditos,ſed eorum membrorum uſum nullum habere: ludere uidetur,ſatiſq; putare,ſi dixerit,eſſe quandam beatam naturam,& æternam. à Balbo autem animaduertiſti credo quàm multa dicta ſint,quámq;,etiam ſi minus uera,tamen apta inter ſe,& cohærentia. itaq; cogito,ut

dixi, non tam refellere eius orationem, quàm ea, quæ minus intellexi, requirere. quare Balbe tibi permitto, respondere ne mihi malis de singulis rebus quærẽti ex te ea quæ parum accepi, an uniuersam audire orationem meam. Tum Balbus, ego uero, si quid explanari tibi uoles, respondere malo: sin me interrogare, non tam intelligendi causa, quàm refellendi; utrum uoles, faciam; uel ad singula, quæ requires, statim respondebo; uel, cum peroraris, ad omnia. Tum Cotta, optime, inquit. quamobrem sic agamus, ut nos ipsa ducit oratio. sed antequam de re, pauca de me. non enim mediocriter moueor auctoritate tua Balbe, orationeq; ea, quæ me in perorando cohortabatur, ut meminissem me & Cottam esse, & pontificem. quod eo credo ualebat, ut opiniones, quas à maioribus accepimus de dijs immortalibus, sacra, cerimonias, religionesq; defenderem. ego uero eas defendam, semperq; defendi: nec me ex ea opinione, quam à maioribus accepi de cultu deorum immortalium, ullius unquam oratio aut docti, aut indocti mouebit. sed cum de religione agitur, T. Coruncanum, P. Scipionem, P. Scæuolam pontifices maximos, non Zenonem, aut Cleanthem, aut Chrysippum sequor; habeoq; C. Lælium augurem, eundem sapientem: quem potius audiam de religione dicentem in illa oratione nobili, quàm quenquam principem Stoicorum. cumq; omnis populi R. religio in sacra & in auspicia diuisa sit, tertium adiunctum sit, si quid prædictionis causa ex portentis, & monstris Sibyllæ interpretes, aruspices'ue monuerunt: harum ego religionum nullam unquam contemnendam putaui; mihiq; ita persuasi, Romulum auspicijs, Numam sacris constitutis

fundamenta iecisse nostræ ciuitatis: quæ nunquam profecto sine summa placatione deorum immortalium tanta esse potuisset. Habes Balbe, quid Cotta, quid pontifex sentiat. fac nunc ergo intelligam, tu quid sentias: à te enim philosopho rationem accipere debeo religionis, maioribus autem nostris, etiam nulla ratione reddita, credere. Tum Balbus, quam igitur à me rationem, inquit, Cotta desideras? Et ille, quadripartita, inquit, fuit diuisio tua: primum ut uelles docere deos esse: deinde quales essent: tum ab his mundum regi: postremo consulere eos rebus humanis. hæc, si recte memini, partitio fuit. Rectissime, inquit Balbus: sed expecto, quid requiras. Tum Cotta, primum quidq; uideamus, inquit: & si id est primum, quod inter omnes, nisi admodum impios, conuenit, mihi quidem ex animo exuri nõ potest, esse deos. id tamen, quod mihi persuasum est, esse deos auctoritate maiorum, cur ita sit nihil tu me doces. Quid est, inquit Balbus, si tibi persuasum est, cur à me uelis discere? Tum Cotta, quia sic aggredior, inquit, ad hanc disputationem, quasi nihil unquam audierim de dijs immortalibus, nihil cogitauerim, rudem me discipulum & integrum accipe, & ea, quæ requiro, doce. Dic igitur, quid requiras. Ego ne? primum illud, cur, quod perspicuum in istam partem, ne egere quidem oratione dixisses, quod esset conspicuum, & inter omnes constaret, de eo ipso tam multa dixeris?

Quia te quoque, inquit, animaduerti Cotta sæpe, cũ in foro diceres, quàm plurimis posses argumentis onerare iudicem, si modo eam facultatem tibi daret causa. atque hoc idem & philosophi faciunt, & ego, ut potui,

feci. tu autem, qui id quæris, ſimiliter facis, ac ſi me roges, cur te duobus contuear oculis, & non altero tantum, cum idem uno aſſequi poſſim. Tum Cotta, quàm ſimile iſtud ſit, inquit, tu uideris. nam ego neque in cauſis, ſi quid eſt euidens, de quo inter omnes conueniat, argumentari ſoleo; perſpicuitas enim argumentatione eleuatur: nec, ſi id facerem in cauſis forenſibus, idem facerem in hac ſubtilitate ſermonis. cur contuereris autem altero oculo, cauſa non eſſet, cum idem obtutus eſſet amborum, & cum rerum natura, quam tu ſapientem eſſe uis, duo lumina ab animo ad oculos perforata nos habere uoluiſſet. ſed quia non confidebas tam eſſe id perſpicuum, quàm tu uelis, propterea multis argumentis deos eſſe docere uoluiſti. mihi enim unum ſatis erat, ita nobis maiores noſtros tradidiſſe. ſed tu auctoritates omnes contemnis, ratione pugnas. patere igitur, rationem meam cum tua ratione contendere. Affers hæc omnia argumẽta, cur dij ſint: remq́; mea ſententia minime dubiam, argumentando dubiam facis: mandaui enim memoriæ non numerum ſolum, ſed etiam ordinem argumentorum tuorum. primum fuit, cum cœlum ſuſpexiſſemus, ſtatim nos intelligere eſſe aliquod numen, quo hæc regantur. ex hoc illud etiam,

Aſpice hoc ſublime candens, quẽ inuocant omnes Iouem.

quaſi uero quiſquam noſtrum, iſtum potius, quàm Capitolinum, Iouem appellet; aut hoc perſpicuum ſit, conſtetq́; inter omnes, eos eſſe deos, quos tibi Velleius, multiq́; præterea ne animantes quidem eſſe concedant. graue etiam argumentum tibi uidebatur, quòd opinio de dijs immortalibus & omnium eſſet, & quotidie creſce-

ret. placet igitur, tantas res opinione stultorum iudicari, uobis præsertim, qui illos insanos esse dicatis? at enim præsentes uidemus deos, ut apud Regillum Posthumius, in Salaria Vacienus, nescio quid etiam de Locrorum apud Sagram prælio. quos igitur tu Tyndaridas appellabas, idest homines homine natos; & quos Homerus, qui recens ab illorum ætate fuit, sepultos esse dicit Lacedæmone: eos tu canterijs albis, nullis calonibus, obuiam Vacieno uenisse existimas, & uictoriam populi R. Vacieno potius homini rustico, quàm M. Catoni, qui tum erat princeps, nunciauisse? ergo & illud in silice, quod hodie apparet apud Regillum, tanquam uestigium ungulæ, Castoris equi credis esse? non'ne mauis illud credere, quod probari potest, animos præclarorum hominum, quales isti Tyndaridæ fuerunt, diuinos esse, & æternos, quàm eos, qui semel cremati essent, equitare, & in acie pugnare potuisse? aut si hoc fieri potuisse dicis, doceas oportet quo modo nec fabellas aniles proferas. Tum Lucilius, an tibi, inquit, fabellæ uidentur? non ne ab A. Posthumio ædem Castori & Polluci in foro dedicatam? non'ne .S. C. de Vacieno uides? nam de Sagra Græcorum etiam est uulgare prouerbium. qui, quæ affirmant, certiora esse dicunt, quàm illa, quæ apud Sagram. his igitur auctoribus non'ne debes moueri? Tum Cotta, rumoribus, inquit, mecum pugnas Balbe: ego autem à te rationes requiro. * Sequuntur, quæ futura sunt. effugere enim nemo id potest, quod futurum est. sæpe autem ne utile est quidem scire, quid futurum sit: miserum est enim nihil proficientem angi, nec habere ne spei quidem extremum, & tamé

commune ſolatium, præſertim cum uos iídem fato fieri dicatis omnia: quod autem ſemper ex omni æternitate uerum fuerit, id eſſe fatum. quid igitur iuuat, aut quid affert ad cauendum, ſcire aliquid futurum, cum id certe futurum ſit? unde porrò iſta diuinatio? quis inuenit fiſſum iecoris? quis cornicis cantum notauit? quis ſortes? quibus ego credo: nec poſſum Attij Nauij, quem commemorabas, lituum contemnere. ſed qui iſta intellecta ſunt à philophis debeo diſcere, præſertim cum iſti plurimis de rebus diuinis mentiantur. at medici quoque, ita enim dicebas, ſæpe falluntur. quid ſimile medicina, cuius ego rationem uideo, & diuinatio? quæ unde oriatur, non intelligo. tu autem etiam Deciorum deuotionibus placatos deos eſſe cenſes. quæ fuit eorum tanta iniquitas, ut placari populo R. non poſſent, niſi uiri tales occidiſſent? conſilium illud imperatorum fuit, quod Græci στρατήγημα appellant; ſed eorum imperatorum, qui patriæ conſulerent, uitæ non parcerent: rebantur enim fore, ut exercitus imperatorem equo incitato ſe in hoſtes immittentem perſequeretur: id quod euenit. nam Fauni uocem equidem nunquam audiui. tibi, ſi audiuiſſe te dicis, credam. & ſi, Faunus omnino quid ſcit, neſcio. non igitur adhuc, quantum quidem in te Balbe eſt, intelligo deos eſſe: quos equidem credo eſſe, ſed nihil docent Stoici. nam Cleanthes, ut dicebas, quatuor modis formatas in animis hominum putat deorum eſſe notiones. unus is modus eſt, de quo ſatis dixi, qui eſt ſuſceptus ex præſenſione rerum futurarum. alter ex perturbationibus tempeſtatum, & reliquis motibus. tertius ex commoditate rerum, quas percipimus, & copia.

quartus ex astrorum ordine, cœliq; constantia. de præsensione diximus. de perturbationibus cœlestibus, & maritimis, & terrenis, non possumus dicere, cum ea fiant, non esse multos, qui ea metuant, & à dijs immortalibus fieri existiment. sed non id quæritur, sint ne aliqui qui deos esse putent: dij utrum sint, nec ne, quæritur. nam reliquæ causæ, quas Cleanthes affert, quarum una est de commodorum, quæ capimus, copia, altera de temporum ordine, cœliq; constantia; tum tractabuntur à nobis, cum de prouidentia deorum disputabimus; de qua plurima à te Balbe dicta sunt: eodemq; illa etiam differemus, quod Chrysippum dicere aiebas, quoniam esset aliquid in rerum natura, quod ab homine effici non posset, esse homine aliquid melius: quæq; in domo pulchra cum pulchritudine mundi comparabas, & cum totius mundi conuenientiam consensumq; afferebas, Zenonisq; breues, & acutulas conclusiones in eam partem sermonis, quam modo dixi, differemus: eodemq; tempore illa omnia, quæ à te physice dicta sunt de ui ignea, deq; eo calore, ex quo omnia generari dicebas, loco suo quærentur: omniaq;, quæ à te nudius tertius dicta sunt, cum docere uelles deos esse, quare & mundus uniuersus, & sol, & luna, & stellæ sensum ac mentem haberent, in idem tempus reseruabo. à te autem illud etiam atque etiam quæram, quibus rationibus tibi persuadeas deos esse. Tum Balbus, equidem attulisse rationes mihi uideor: sed eas tu ita refellis, ut, cum me interrogaturus esse uideare, & ego me ad respondendum compararim, repente auertas oratio=

nem, nec des respondendi locum. itaque maximæ res tacitæ præterierunt, de diuinatione, de fato: quibus de quæstionibus tu quidem strictim, nostri autem multa solent dicere. sed ab hac ea quæstione, quæ nunc in manibus est, separantur. quare, si uidetur, noli agere confuse; ut hoc explicemus hac disputatione, quod quæritur. Optime, inquit Cotta. itaque quoniam quatuor in partes totam quæstionem diuisisti, de prima quidem diximus, consideremus secundam. quæ mihi talis uidetur fuisse, ut cum ostendere uelles, quales dij essent, ostenderes nullos esse: à consuetudine enim oculorum animum abducere difficillimum dicebas: sed, cum deo nihil præstantius esset, non dubitabas quin mundus esset deus, quòd nihil in rerum natura melius esset, modo possemus eum animantem cogitare, uel potius, ut cætera oculis, sic animo hoc cernere. sed cum mundo negas quicquam esse melius, quid dicis melius? si pulchrius, assentior. si aptius ad utilitates nostras, id quoque assentior. sin autem id dicis, nihil esse mundo sapientius: nullo modo prorsus assentior: non quòd difficile sit mentem ab oculis seuocare: sed quo magis seuoco, eo minus id, quod tu uis, possum mente comprehendere. nihil est mundo melius in rerum natura. ne in terris quidem urbe nostra. num igitur iccirco in urbe esse rationem, cogitationem, mentem putas? aut, quoniam non sic, num iccirco existimas formicam anteponendam esse huic pulcherrimæ urbi, quòd in urbe sensus sit nullus, in formica non modo sensus, sed etiam mens, ratio, memoria? uidere oportet Balbe, quid tibi concedatur, non te ipsum, quod uelis, sumere. istum enim locum

totum illa uetus Zenonis breuis, &, ut tibi uidebatur, acuta conclusio dilatauit. Zeno enim ita concludit. quod ratione utitur, melius est, quàm id, quod ratione non utitur. nihil autem mundo melius: ratione igitur mundus utitur. hoc si placet, iam efficies, ut mundus optime librum legere uideatur. Zenonis enim uestigijs hoc modo rationem poteris concludere. quod literatum est, id est melius, quàm quod non est literatum. nihil autem mundo melius: literatus igitur est mundus. isto modo etiam disertus, & quidem mathematicus, musicus, omni denique doctrina eruditus, postremo philosophus erit mundus. Sæpe dixti nihil fieri sine deo, nec ullam uim esse naturæ, ut sui dissimilia posset effingere. concedam, non modo animantem, & sapientem esse mundum, sed fidicinem etiam, & tibicinem, quoniam earum quoque artium homines ex eo procreantur. nihil igitur affert pater iste Stoicorum, quare mundum ratione uti putemus, nec cur animantem quidem esse. non est igitur mundus deus: & tamen nihil est eo melius, nihil est eo pulchrius, nihil salutarius, nihil ornatius aspectu, motúq; constantius. quòd si mundus uniuersus non est deus, ne stellæ quidem, quas tu innumerabiles in deorum numero reponebas. quarum te cursus æquabiles, æterniq; delectabant: nec mehercule iniuria: sunt enim admirabili, incredibiliq; constantia. sed non omnia Balbe, quæ cursus certos, & constantes habent, ea deo potius, quàm naturæ tribuenda sunt. quid Chalcidico Euripo in motu identidem reciprocando putas fieri posse constantius? quid freto Siciliensi? quid Oceani feruore illis in locis,

Europam Libyamq́; rapax ubi diuidit unda? quid æstus maritimi uel Hispanienses, uel Britanici, eorumq́; certis temporibus uel accessus, uel recessus, sine deo fieri non ne possunt? uide quæso, si omnis motus, omniaq; , quæ certis temporibus ordinem suum conseruant, diuina ducimus, ne tertianas quidem febres, & quartanas diuinas esse dicendum sit, quarum reuersione, & motu quid potest esse constantius? sed omnium talium rerum ratio reddenda est. quod uos cum facere non potestis, tanquam in aram, confugitis ad deum. & Chrysippus tibi acute dicere uidebatur, homo sine dubio uersutus, & callidus. uersutos eos appello, quorum celeriter mens uersatur: callidos autem, quorum, tanquam manus opere, sic animus usu concalluit. is igitur, si aliquid est, inquit, quod homo efficere non possit; qui id efficit, melior est homine. homo autem hæc, quæ in mundo sunt, efficere non potest: qui potuit igitur, is præstat homini. homini autem præstare quis possit, nisi deus? est igitur deus. hæc omnia in eodem, quo illa Zenonis, errore uersantur. quid enim sit melius, quid præstabilius, quid inter naturam, & rationem intersit, non distinguitur. idemq́; , si dei non sint, negat esse in omni natura quicquam homine melius: id autem putare quenquam hominem, nihil homine esse melius, summæ arrogantiæ censet esse. sit sanè arrogantis, pluris se putare quàm mundum. at illud non modo non arrogantis, sed potius prudentis, intelligere se habere sensum, & rationem, & orationem, hæc eadem & caniculam non habere. & si domus pulchra sit,

intelligamus eam dominis, inquit, ædificatam esse, non muribus. sic igitur mundum deorum domum existimare debemus. ita prorsus existimarem, si illum ædificatum, non, quemadmodum docebo, à natura conformatum putarem. At enim quærit apud Xenophontem Socrates, unde animam arripuerimus, si nulla fuerit in mundo. Et ego quæro, unde orationem, unde numeros, unde cantus: nisi uero loqui solem cum luna putamus, cum propius accesserit; aut ad harmoniam canere mundum, ut Pythagoras existimat: naturæ ista sunt Balbe, naturæ non artificiose ambulantis, ut ait Zeno; quod quidem quale sit, iam uidebimus; sed omnia cientis, & agitantis motibus, & mutationibus suis. itaq; illa mihi placebat oratio de conuenientia, consensúq; naturæ, quam quasi cognatione continuatam conspirare dicebas. illud non probabam, quòd negabas id accidere potuisse, nisi ea uno diuino spiritu contineretur. illa uero cohæret, & permanet naturæ uiribus, non deorum: estq; in ea iste quasi consensus, quam συμπάθειαν Græci uocant: sed ea, quo sua sponte maior est, eo minus diuina ratione fieri existimanda est. illa autem, quæ Carneades afferebat, quemadmodum dissoluitis? si nullum corpus immortale sit, nullum esse corpus sempiternum: corpus autem immortale nullum esse, ne indiuiduum quidem, nec quod dirimi, distrahiq; non possit. cumq; omne animal patibilem naturam habeat, nullum est eorum, quod effugiat accipiendi aliquid extrinsecus, id est quasi ferendi & patiendi necessitatem. & si omne animal mortale est, nullum est immortale. & si omne animal

ſecari ac diuidi poteſt, nullum eſt eorum indiuiduum, nullum æternum. atqui omne animal ad accipiendam uim externam & ferendam paratum eſt: mortale igitur omne animal, & diſſolubile, & diuiduum ſit neceſſe eſt. ut enim, ſi omnis cera commutabilis eſſet, nihil eſſet cereum quod commutari non poſſet: item nihil argenteum, nihil æneum, ſi commutabilis eſſet natura argenti & æris. ſimiliter igitur, ſi omnia, quæ ſunt, ex quibus cuncta conſtant, mutabilia ſunt, nullum corpus eſſe poteſt non mutabile. mutabilia autem ſunt illa, ex quibus omnia conſtant, ut uobis uidetur: omne igitur corpus mutabile eſt. at ſi eſſet corpus aliquod immortale, non eſſet omne mutabile. ita efficitur, ut omne corpus mortale ſit: etenim omne corpus aut aqua, aut aer, aut ignis, aut terra eſt, aut id, quod eſt concretum ex his, aut ex aliqua parte eorum: horum autem nihil eſt, quod non intereat: nam & terrenum omne diuiditur; & humor ita mollis eſt, ut facile comprimi, collidiq; poſſit: ignis uero, & aer omni impulſu facillime pellitur, naturaq; cedens eſt maxime & diſſipabilis. præterea omnia hæc tum intereunt, tum in naturam aliam conuertuntur: quod fit, cum terra in aquam ſe uertit, & cum ex aqua oritur aer, & cum ex aere æther, cumq; eadem uiciſſim retro commeant. quòd ſi ea intereunt ex quibus conſtat omne animal, nullum eſt animal ſempiternum. & ut hæc omittamus, tamen animal nullum inueniri poteſt, quod neq; natum unquam ſit, & ſemper ſit futurum: omne enim animal ſenſus habet: ſentit igitur & calida, & frigida, & dulcia, & amara, nec poteſt ullo ſenſu iucunda accipe-

re, & non accipere contraria: si igitur uoluptatis sensum capit, doloris etiam capit: quod autem dolorem accipit, id accipiat etiam interitum necesse est: omne igitur animal confitendum est esse mortale. praeterea, si quid est, quod nec uoluptatem sentiat, nec dolorem, id animal esse non potest. sin autem quod animal est, id illa necesse est sentiat: & quod ea sentiat, non potest esse aeternum; & omne animal sentit: nullum igitur animal est aeternum. praeterea nullum potest esse animal, in quo non & appetitio sit, & declinatio naturalis. appetuntur autem quae secundum naturam sunt, declinantur contraria: & omne animal appetit quaedam, & fugit à quibusdam. quod autem refugit, id contra naturam est: & quod est contra naturam, id habet uim interimendi: omne ergo animal intereat necesse est. innumerabilia sunt, ex quibus effici, cogiq; possit, nihil esse quod sensum habeat, quin id intereat. etenim ea ipsa, quae sentiuntur, ut frigus, ut calor, ut uoluptas, ut dolor, ut caetera, cum amplificata sunt, interimunt: nec ullum animal est sine sensu: nullum igitur animal est aeternum. etenim aut simplex est natura animantis, ut uel terrena sit, uel ignea, uel animalis, uel humida; quod quale sit, ne intelligi quidem potest: aut concreta ex pluribus naturis, quarum suum quaeq; locum habeat, quo naturae ui efferatur, alia infimum, alia summum, alia medium. haec ad quoddam tempus cohaerere possunt, semper autem nullo modo possunt: necesse est enim, suum quaeq; in locum natura rapiatur. nullum igitur animal est sempiternum. sed omnia uestri Balbe solent ad igneam uim referre, Heraclitum, ut opinor,

ſequentes : quem ipſum non omnes interpretantur uno modo . qui quoniam , quid diceret , intelligi noluit, omittamus . uos autem ita dicitis , omnem uim eſſe ignem : itaq; & animantes, cum calor defecerit , tum interire ; & in omni natura rerum id uiuere , id uigere , quod caleat . ego autem non intelligo , quo modo calore extincto corpora intereant , non intereant humore, aut ſpiritu amiſſo, præſertim cum intereant etiam nimio calore . quamobrem id quidem commune eſt de calido : ueruntamen uideamus exitum . ita uultis opinor, nihil eſſe animal extrinſecus in natura , atque mundo , præter ignem : qui magis , quàm præter animam ? unde animantium quoq; conſtet animus , ex quo anima dicitur . quo modo autem, hoc quaſi concedatur, ſumitis, nihil eſſe animum, niſi ignem? probabilius enim uidetur, tale quiddam eſſe animum, ut ſit ex igne , atq; anima temperatum . quòd ſi ignis ex ſeſe ipſe animal eſt , nulla ſe alia admiſcente natura, quoniam is, cum ineſt in corporibus noſtris, efficit ut ſentiamus : non poteſt ipſe eſſe ſine ſenſu . rurſus eadem dici poſſunt . quicquid eſt enim quod ſenſum habeat, id neceſſe eſt ſentiat & uoluptatem, & dolorem : ad quem autem dolor ueniat, ad eũdem etiam interitum uenire . ita fit , ut ne ignem quidem efficere poſſitis æternum . quid enim ? non eiſdem uobis placet omnem ignem paſtu indigere ? nec permanere ullo modo poſſe, niſi alatur ? ali autem ſolem , lunam , reliqua aſtra, aquis alia dulcibus , alia marinis ? eamq; cauſam Cleanthes affert, cur ſe ſol referat, nec longius progrediatur ſolſtitiali orbe, itemq; brumali, ne longius diſcedat à cibo . hoc totum quale ſit, mox . nunc autem con-

cludatur, illud, quod interire poſſit, id æternum non
eſſe natura: ignem autem interiturum eſſe, niſi alatur:
non eſſe igitur natura ignem ſempiternum. qualem
autem deum intelligere nos poſſumus nulla uirtu-
te præditum? quid enim? prudentiam ne deo tribue-
mus? quæ conſtat ex ſcientia rerum bonarum, & ma-
larum, & nec bonarum, nec malarum. cui mali nihil
eſt, nec eſſe poteſt, quid huic opus eſt delectu bonorum,
& malorum? quid autem ratione? quid intelligentia?
quibus utimur ad eam rem, ut apertis obſcura aſſequa-
mur. at obſcurum deo nihil poteſt eſſe. nam iuſtitia,
quæ ſuum cuique diſtribuit, quid pertinet ad deos? ho-
minum enim ſocietas & communitas, ut uos dicitis, iu-
ſtitiam procreauit. temperantia autem conſtat ex præ-
termittendis uoluptatibus corporis: cui ſi locus in cœlo
eſt, eſt etiam uoluptatibus. nam fortis deus intelligi qui
poteſt? in dolore, an in labore, an in periculo? quo-
rum deum nihil attingit. nec ratione igitur utentem,
nec uirtute ulla præditum deum intelligere qui poſſu-
mus? nec uero uulgi atque imperitorum inſcitiam de-
ſpicere poſſum, cum ea conſidero, quæ dicuntur à Stoi-
cis. ſunt enim illa imperitorum. piſcem Syri ueneran-
tur. omne ferè genus beſtiarum Aegyptij conſecraue-
runt. iam uero in Græcia multos habent ex hominibus
deos, Alabandum Alabandi, Tenedi Tenem, Leuco-
theam, quæ fuit Ino, & eius Palæmonem filium cun-
cta Græcia, Herculem, Aeſculapium, Tyndaridas: Ro-
mulum noſtri, alioſq; complures: quos quaſi nouos &
aſcriptitios ciues in cœlum receptos putāt. hæc igitur in-
docti. quid uos philoſophi? qui meliora? omitto illa: ſunt

enim præclara. ſit ſanè deus ipſe mundus, hoc credo illud eſſe

» =ſublime candens, quem inuocant omnes Iouem.

quare igitur plures adiungimus deos? quanta autem eſt eorum multitudo? mihi quidem ſanè multi uidentur: ſingulas enim ſtellas numeras deos, easq; aut beluarum nomine appellas, ut capram, ut lupam, ut taurum, ut leonem; aut rerum inanimatarum, ut argon, ut aram, ut coronam. ſed ut hæc concedantur, reliqua qui tandem non modo concedi, ſed omnino intelligi poſſunt? cum fruges Cererem, uinum Liberum dicimus, genere nos quidem ſermonis utimur uſitato: ſed ecquem tam amentem eſſe putas, qui illud, quo ueſcatur, deum credat eſſe? Nam quos ab hominibus perueniſſe dicis ad deos, tu reddes rationem quemadmodum idem fieri potuerit, aut cur fieri deſierit, & ego diſcam libenter. quo modo nunc quidem eſt, non uideo quo pacto ille, cui in monte Oetæo illatæ lampades fuerunt, ut ait Accius, in domum æternam patris ex illo ardore peruenerit. quem tamen Homerus conueniri apud inferos facit ab Vlyxe, ſicut cæteros, qui exceſſerant uita. quanquam, quem potiſſimum Herculem colamus, ſcire ſanè uelim: plures enim tradunt nobis ij, qui interiores ſcrutantur & reconditas literas: antiquiſſimum Ioue natum, ſed antiquiſſimo item Ioue: nam Ioues quoq; plures in priſcis Græcorum literis inuenimus. ex eo igitur & Liſyto eſt is Hercules, quem concertauiſſe cum Apolline de tripode accepimus. alter traditur Nilo natus Aegyptius: quem aiunt Phrygias literas conſcripſiſſe. tertius eſt ex Idæis indigenis: cui inferias afferūt. quar=

tus Iouis est, Asteriæ Latonæ sororis, quem Tyrij maxime colunt, cuius Carthaginem filiam ferunt. quintus in India, qui Belus dicitur. sextus hic ex Alcumena, quem Iuppiter genuit, sed tertius Iuppiter: quoniam, ut iam docebo, plures Ioues etiam accepimus. quando enim me in hunc locum deduxit oratio, docebo, meliora me didicisse de colendis dijs immortalibus iure pontificio, & maiorum more capedunculis ijs, quas Numa nobis reliquit, de quibus in illa aureola oratiuncula dicit Lælius, quàm rationibus Stoicorum. si enim uos sequar, dic, quid ei respondeam, qui me sic roget. si dij sunt, sunt ne etiam Nymphæ deæ? si Nymphæ, Panisci etiam & Satyri. hi autem non sunt: ne Nymphæ quidem deæ igitur. at earum templa sunt publice uota, & dedicata. quid igitur? ne cæteri quidem ergo dij, quorum templa sunt dedicata. age porrò, Iouem & Neptunum deum numeras: ergo etiam Orcus frater eorum deus, & illi, qui fluere apud inferos dicuntur, Acheron, Cocytus, Styx, Phlegeton, tum Charon, tum Cerberus dij putandi. at id quidem repudiandum: ne Orchus quidem igitur. quid dicitis ergo de fratribus? hæc Carneades agebat, non ut deos tolleret: quid enim philosopho minus conueniens? sed ut Stoicos nihil de dijs explicare conuinceret. itaque insequebatur. quid enim, aiebat, si ij fratres sunt in numero deorum, num de patre eorum Saturno negari potest? quem uulgo maxime ad occidentem colunt. qui si est deus, patrem quoque eius Cœlum esse deum confitendum est. quod si ita est, Cœli quoque parentes dij habendi sunt, Aether, & Dies, eorumq; fratres, & sorores: qui à genealogijs antiquis sic nominã-

tur, amor, dolus, motus, labor, inuidentia, fatum,
ſenectus, mors, tenebræ, miſeria, querela, gratia,
fraus, pertinacia, Parcæ, Heſperides, ſomnia: quos o=
mnes Erebo & Nocte natos ferunt. aut igitur hæc mon
ſtra probanda ſunt, aut prima illa tollenda. quid? A=
pollinem, Vulcanum, Mercurium, cæteros deos eſſe di=
ces, de Hercule, Aeſculapio, Libero, Caſtore, Pollu=
ce dubitabis? at hi quidem coluntur æque atque illi, a=
pud quoſdam etiam multo magis. ergo hi dij ſunt ha=
bendi mortalibus nati matribus. quid Ariſtæus, qui oli=
uæ dicitur inuentor, Apollinis filius; Theſeus, qui Neptu
ni; reliqui, quorum patres dij, non erunt in deorum
numero? quid quorum matres? opinor etiam magis. ut
enim in iure ciuili, qui eſt de matre libera, liber eſt: item
iure naturæ, qui de dea matre eſt, deus ſit neceſſe eſt.
itaq; Achillem Aſtypalea inſula ſanctiſſimum colit. qui
ſi deus eſt: & Orpheus, & Rheſus dij ſunt matre mu=
ſa nati. niſi forte maritimæ nuptiæ terrenis anteponun=
tur. ſi hi dij non ſunt, quia nuſquam coluntur; quo mo
do illi ſunt? uide igitur, ne uirtutibus hominum iſti ho
nores habeantur, non immortalitatibus: quod tu quoque
Balbe uiſus es dicere. quo modo autem potes, ſi Latonã
deam putes, Hecatem non putare, quæ matre Aſteria
eſt ſorore Latonæ? an hæc quoque dea eſt? uidimus enim
eius aras delubraq; in Græcia. ſin hæc dea eſt, cur non
Eumenides? quæ ſi deæ ſunt, quarum & Athenis fanũ
eſt, & apud nos, ut ego interpretor, lucus Furinæ: Fu=
riæ deæ ſunt, ſpeculatrices, credo, & uindices facino=
rum, & ſcelerum. quòd ſi tales dij ſunt, ut rebus hu=
manis interſint: Natio quoque dea putanda eſt: cui, cũ

fana circuimus in agro Ardeati, rem diuinam facere solemus. quæ quia partus matronarum tueatur, à nascentibus Natio nominata est. ea si dea est, dij omnes illi, qui commemorabantur à te, honos, fides, mens, concordia, ergo etiam spes, moneta, omniaq;, quæ cogitatione nobismet ipsis possumus fingere. quod si uerisimile non est: ne illud quidem est, hæc unda fluxerunt. quid autem dicis? si dij sunt illi, quos colimus, & accepimus: cur non eodem in genere Serapim, Isimq; numeremus? quod si facimus, cur barbarorum deos repudiemus? boues igitur, & equos, ibes, accipitres, aspidas, crocodilos, pisces, canes, lupos, feles, multas præterea beluas in deorum numero reponemus. quæ si reijciamus, illa quoque unde hæc nata sunt, reijciemus. quid deinde? Ino dea dicetur quæ Leucothea à Græcis, à nobis Matuta dicitur, cum sit Cadmi filia: Circe autem, & Pasiphae è Perseide Oceani filia natæ, patre sole, in deorum numero non habebuntur? quanquam Circem quoque coloni nostri Circeienses religiose colunt. ergo hanc deam dicis. quid Medeæ respondebis? quæ duobus auis, Sole, & Oceano, Aeeta patre, matre Idyia procreata est. quid huius Absyrto fratri, qui est apud Pacuuium Egialeus? sed illud nomen ueterum literis usitatius. qui si dij non sunt, uereor quid agat Ino: hæc enim omnia ex eodem fonte fluxerunt. an Amphiaraus deus erit, & Trophonius? nostri quidem publicani, cum essent agri in Bœotia deorum immortalium excepti lege censoria, negabant immortales esse ullos, qui aliquando homines fuissent. sed si sunt hi dij, est certe Erichtheus, cuius Athenis & delubrum uidimus, & sacerdotem.

quem si deum facimus, quid aut de Codro dubitare possumus, aut de cæteris, qui pugnantes pro patriæ libertate ceciderunt? quod si probabile non est: ne illa quidem superiora, unde hæc manant, probanda sunt. atque in plerisque ciuitatibus intelligi potest, augendæ uirtutis gratia, quo libentius Reip. causa periculum adiret optimus quisque, uirorum fortium memoriam honore deorum immortalium consecratam: ob eam enim ipsam causam Erichtheus Athenis, filiæq; eius in numero deorum sunt. itemq; Leonaticum est delubrum Athenis, quod Leocorion nominatur. Alabandenses quidem sanctius Alabandum colunt, à quo est urbs illa condita, quenquam nobilium deorum: apud quos non inurbane Stratonicus, ut multa, cum quidam ei molestus Alabandum deum esse confirmaret, Herculem negaret, ergo; inquit, mihi Alabandus, tibi Hercules sit iratus. Illa autem Balbe, quæ tu à cœlo, astrisq; ducebas, quàm longe serpant, non uides: solem deum esse, lunamq;: quorum alterum Apollinem Græci, alteram Dianam putant. quòd si luna dea est: ergo etiam lucifer, cæteræq; errantes numerum deorum obtinebunt: igitur etiam inerrantes. cur autem arcus species non in deorum numero reponatur? est enim pulcher, & ob eam causam, quia speciem habeat admirabilem, Thaumante dicitur esse nata. cuius si diuina natura est, quid facies nubibus? arcus enim ipse ex nubibus efficitur quodam modo coloratus. quarum una etiam Centauros peperisse dicitur. quòd si nubes retuleris in deos, referendæ certe erunt tempestates, quæ populi R. ritibus consecratæ sunt. ergo imbres, nimbi, procellæ, turbines sunt dij putan-

di. nostri quidem duces mare ingredientes immolare hostiam fluctibus consueuerunt. tum si est Ceres à gerendo, ita enim dicebas: terra ipsa dea est, & ita habetur: quæ est enim alia Tellus? sin terra: mare etiam; quem Neptunum esse dicebas: ergo & flumina, & fontes. itaque & fontis delubrum Marso ex Corsica dedicauit: & in augurum precatione Tiberinum, Spinonem, Anemonem, Nodinum, alia propinquorum fluminum nomina uidemus. ergo hoc aut in immensum serpet, aut nihil horum recipiemus, nec illa infinita ratio superstitionis probabitur. nihil ergo horum probandum est. Dicamus igitur Balbe oportet contra illos etiam, qui hos deos ex hominum genere in cœlum translatos non re, sed opinione esse dicunt, quos auguste omnes sanctéq; ueneramur. Principio Ioues tres numerant ij, qui theologi nominantur: ex quibus primum & secundum natos in Arcadia, alterum patre Aethere, ex quo etiam Proserpinam natam ferunt, & Liberum; alterum patre Cœlo, qui genuisse Mineruam dicitur, quam principem & inuentricem belli ferunt: tertium Cretensem Saturni filium: cuius in illa insula sepulcrum ostenditur. Διόσκουροι etiam apud Graios multis modis nominantur. primi tres, qui appellantur Anaces, Athenis ex Ioue Rege antiquissimo, & Proserpina nati, Tricopatreus, Eubuleus, Dionysius. secundi Ioue tertio nati ex Leda, Castor & Pollux. tertij dicuntur à non nullis Aleo, & Melampus, Emolus, Atrei filij, qui Pelope natus fuit. iam musæ primæ quatuor, natæ Ioue altero, Thelxiope, Mneme, Aœde, Melete. secundæ Ioue tertio, & Mnemosine procreatæ nouem.

tertiæ Ioue tertio Pieriæ natæ & Antiopa: quas Pieridas, & Pierias solent poetæ appellare, iisdem nominibus, eodem numero, quo proximæ superiores. cumq; tu Solem, quia solus esset, appellatum esse dicas: Soles ipsi quàm multi à theologis proferuntur? unus eorum Ioue natus, nepos Aetheris: alter Hiperione: tertius Vulcano, Nili filio: cuius urbem Aegyptij uolunt esse eam, quæ Heliopolis appellatur. quartus is, quem heroicis temporibus Achanto Rhodi peperisse dicitur, auum Ialysi, Camiri, & Lindi. quintus, qui Colchis fertur Aeetam & Circem procreauisse. Vulcani item, primus Cœlo natus, ex quo Minerua Apollinem eum, cuius in tutela Athenas antiqui historici esse uoluerunt. secundus Nilo natus Opas, ut Aegyptij appellant, quem custodem esse Aegypti uolunt. tertius ex tertio Ioue, & Iunone, qui Lemni fabricæ traditur præfuisse. quartus Menalio natus, qui tenuit insulas propter Siciliam, quæ Vulcaniæ nominabantur. Mercurius unus Cœlo patre, Die matre natus: cuius obscœnius excitata natura traditur, quòd aspectu Proserpinæ commotus sit. alter Valentis & Phoronidis filius, is, qui sub terris habetur: idem Trophonius. tertius Ioue tertio natus & Maia, ex quo & Penelopa Pana natum ferunt. quartus Nilo patre, quem Aegyptij nefas habent nominare. quintus, quem colunt Pheneatæ, qui Argum dicitur interemisse, ob eamq; causam Aegypto præfuisse, atque Aegyptijs leges & literas tradidisse. hunc Aegyptij Thoyth appellant: eodemq; nomine anni primus mensis apud eos uocatur. Aesculapiorum primus Apollinis, quem Arcades colunt, qui specillum

inuenisse, primusq; uulnus obligauisse dicitur. secundus secundi Mercurij frater. is fulmine percussus, dicitur humatus esse Cynosuris. tertius Arsippi, & Arsinoæ: qui primus purgationem alui, dentisq; euulsionem, ut ferunt, inuenit: cuius in Arcadia non longe à Lusio flumine sepulcrum & lucus ostenditur. Apollinum antiquissimus is, quem paulo ante ex Vulcano natum esse dixi, custodem Athenarum. alter Coribantis filius, natus in Creta: cuius de illa insula cum Ioue ipso certamen fuisse traditur. tertius Ioue tertio natus & Latona: quem ex Hyperboreis Delphos ferunt aduenisse. quartus in Arcadia, quem Arcades Nomionem appellant, quòd ab eo se leges ferunt accepisse. Dianæ item plures: prima Iouis, & Proserpinæ, quæ pinnatum Cupidinem genuisse dicitur. secunda notior: quam Ioue tertio & Latona natam accepimus. tertiæ pater Vpis traditur, Glauce mater. eam Græci sæpe Vpim paterno nomine appellant. Dionysios multos habemus: primum è Ioue, & Proserpina natum: secundum Nilo, qui Nysam dicitur interemisse: tertium Caprio patre; eumq; Regem Asiæ præfuisse dicunt; cuius Abazea sunt instituta: quartum Ioue & Luna, cui sacra Orphica putantur confici: quintum Niso natum, & Thione; à quo Trieterides constitutæ putantur. Venus prima Cœlo & Die nata; cuius Elide delubrum uidemus. altera spuma procreata; ex qua & Mercurio Cupidinem secundum natum accepimus. tertia Ioue nata, & Dione; quæ nupsit Vulcano. sed ex ea & Marte natus Anteros dicitur. quarta Syria, Tyroq; concepta: quæ Astarte uocatur: quam Adonidi nupsisse

traditum est. Minerua prima, quam Apollinis matrem supra diximus. secunda orta Nilo, quam Aegyptij Saitem colunt. tertia illa, quam Ioue generatam supra diximus. quarta Ioue nata & Coriphe Oceani filia: quam Arcades Coriam nominant, & quadrigarum inuentricem ferunt. quinta Pallantis: quæ patrem dicitur interemisse uirginitatem suam uiolare conantem: cui pinnarum talaria affigunt. Cupido primus Mercurio & Diana prima natus dicitur: secundus Mercurio & Venere secunda: tertius quidem est Anteros Marte & Venere tertia. atque hæc quidem, atque eiusmodi ex uetere Græciæ fama collecta sunt. quibus intelligis resistendum esse, ne perturbentur religiones. uestri autem non modo hæc non refellunt, uerum etiam confirmant, interpretando quorsum quidq; pertineat. Sed eò iam, unde huc digressi sumus, reuertamur. Num censes igitur subtiliore ratione opus esse ad hæc refellenda? nam mentem, fidem, spem, uirtutem, honorem, uictoriam, salutem, concordiam, cæteraque eiusmodi rerum uim habere uidemus, non deorum. aut enim in nobismet insunt ipsis, ut mens, ut fides, ut uirtus, ut concordia: aut optandæ nobis sunt, ut honos, ut salus, ut uictoria. quarum rerum utilitate uideo etiam consecrata simulacra. quare autem in his uis deorum insit, tum intelligam, cum cognouero. quo in genere uel maxime est fortuna numeranda: quam nemo ab inconstantia & temeritate seiunget: quæ digna certe non sunt deo. Iam uero quid uos illa delectat explicatio fabularum, & enodatio nominum? exectum à filio Cœlum, uinctum itidem à filio Saturnum. hæc,

& alia generis eiusdem ita defenditis, ut ij, qui ista finxerunt, non modo non insani, sed etiam fuisse sapientes uideantur. in enodandis autem nominibus, quod miserandum sit, laboratis. Saturnus, quia se saturat annis: Mauors, quia magna uertit: Minerua, quia minuit, aut quia minatur: Venus, quia uenit ad omnia: Ceres à gerendo. quàm periculosa consuetudo? in multis enim nominibus hærebitis. quid Veioui facies? quid Vulcano? quanquam, quoniam Neptunum à nando appellatum putas, nullum erit nomen, quod non possis una litera explicare unde ductum sit. in quo quidem magis tu mihi natare uisus es, quàm ipse Neptunus. magnam molestiam suscepit, & minime necessariam primus Zeno, post Cleanthes, deinde Chrysippus, commentitiarum fabularum reddere rationem, uocabulorum, cur quiq; ita appellati sint, causas explicare. quod cum facitis, illud profecto confitemini, longe aliter rem se habere, atque hominum opinio sit: eos enim, qui dij appellantur, rerum naturas esse, non figuras deorum. qui tantus error fuit, ut perniciosis etiam rebus non modo nomen deorum tribueretur, sed etiam sacra constituerentur: Febris enim fanum in Palatio, & ædem Larum, & aram male Fortunæ Esquilijs consecratam uidemus. omnis igitur talis à philosophia pellatur error, ut, cum de dijs immortalibus disputemus, dicamus digna dijs immortalibus: de quibus habeo ipse quid sentiam, non habeo autem quid tibi assentiar. Neptunum esse dicis animum cum intelligentia per mare pergentem. idem de Cerere. istam autem intelligentiam aut maris, aut terræ non modo comprehendere animo, sed

ne suspicione quidem possum attingere. itaq; aliunde mihi quærendum est, ut, & esse deos, & quales sint, discere possim, quàm qualis tu eos esse uelis. Videamus ea, quæ sequuntur: primum deorum ne prouidentia mundus regatur: deinde consulant ne rebus humanis: hæc enim mihi ex tua partitione restant duo. de quibus, si uobis uidetur, accuratius disserendum puto. Mihi uero, inquit Velleius, ualde uidetur: nam & maiora expecto; & his, quæ dicta sunt, uehementer assentior. Tum Balbus, interpellare te, inquit, Cotta nolo: sed sumemus tempus aliud: efficiam profecto ut fateare.

sed.

multa desunt

» *Nequaquam istuc istac ibit: magna inest certatio.*
» *Nam ut ego illis supplicarem tanta blandiloquentia?*

Niobe parum ne ratiocinari uidetur, & sibi ipsa nefariam pestem machinari? illud uero quàm callida ratione,

» Qui uolt quod uolt, ita dat se res ut operam dabit:

qui est uersus omnium seminator malorum:

» Ille transuersa mente mihi hodie tradidit repagula,
» Quibus ego iram omnem recludam, atq; illi perniciem dabo;
» Mihi mœrores, illi luctum; exitium illi, exilium mihi.

hanc uidelicet rationem, quam uos diuino beneficio homini solum tributam dicitis, bestiæ non habent. uides ne igitur, quanto munere deorum simus affecti? atq; eadem Medea patrem, patriamq; fugiens:

» Postquam pater appropinquat, iamq;, penè ut comprehendatur, parat,
» Puerum interea obtruncat, membraq; articulatim diuidit,
» Perq; agros passim dispergit corpus: id ea gratia,
» Vt, dum nati dissipatos artus captaret parens,
» Ipsa interea effugeret; illum ut mœror tardaret sequi,
» Sibi salutem ut familiari pareret paricidio.

huic ut scelus, sic nec ratio quidem defuit. quid ille funestas epulas fratri comparans, non ne uersat huc & illuc cogitatione rationem?

» Maior mihi moles, maius miscendum est malum,
» Qui illius acerbum cor contundam & comprimam.

nec tamen ille ipse est prætereundus, qui non sat habuit coniugem illexisse in stuprum: de quo recte & uerissime loquitur Atreus.

» Quod re in summa summum esse arbitror

» Periclum, matres coinquinari, regiam
» Contaminari stirpem, admisceri genus.
at id ipsum q̃ callide, qui regnum adulterio quæreret?
» Addo (inquit) huc, quòd mihi portento cœlestum pater
» Prodigium misit regni stabilimen mei,
» Agnum inter pecudes aurea clarum coma
» Quondam Thyestem clepere ausum esse è regia:
» Qua in re adiutricem coniugem cepit sibi.

uidetur ne summa improbitate usus non sine summa esse ratione? nec uero scena solum referta est his sceleribus, sed multo uita communis penè maioribus. sentit domus uniuscuiusq;, sentit forum, sentit curia, campus, socij, prouinciæ, ut, quemadmodum ratione recte fiat, sic ratione peccetur. alterum & à paucis, & raro, alterum & sæpe, & à pluribus: ut satius fuerit nullam omnino nobis à dijs immortalibus datam esse rationem, quàm tanta cum pernicie datam. ut uinum ægrotis, quia prodest raro, nocet sæpissime, melius est non adhibere omnino, quàm spe dubiæ salutis in apertam perniciem incurrere: sic haud scio, an melius fuerit, humano generi motum istum celerem cogitationis, acumen, solertiam, quam rationem uocamus, quoniam pestifera sit multis, admodum paucis salutaris, non dari omnino, quàm tam munifice & tam large dari. quamobrem si mens uoluntasq; diuina iccirco consuluit hominibus, quòd ijs largita est rationem: ijs solis consuluit, quos bona ratione donauit: quos uidemus, si modo ulli sunt, esse paucos. non placet autem, paucis à dijs immortalibus esse consultum: sequitur ergo, ut nemini consultum sit. huic loco sic soletis occurrere, non iccirco non optime nobis à dijs

esse prouisum, quòd multi eorum beneficio peruerse uterentur: etiam patrimonijs multos male uti, nec ob eam causam eos beneficium à patribus nullum habere. quis istuc negat? aut quæ est in collatione ista similitudo? nec enim Herculi Deianira nocere uoluit, cum ei tunicam sanguine Cẽtauri tinctam dedit; nec prodesse Phæreo Iasoni is, qui gladio uomicam eius aperuit, quam sanare medici non poterant: multi enim, etiam cum obesse uellent, profuerunt, & cum prodesse, obfuerunt. ita non fit, ex eo quod datur, ut uoluntas eius, qui dederit, appareat: nec, si is, qui accepit, bene utitur, iccirco is, qui dedit, amice dedit. quæ enim libido, quæ auaritia, quod facinus aut suscipitur nisi consilio capto, aut sine animi motu & cogitatione, id est ratione perficitur? nã omnis opinio ratio est, & quidem bona ratio, si uera; mala autem, si falsa est opinio. sed à deo tantum rationem habemus, si modo habemus; bonam autem rationem, aut non bonam, à nobis: non enim, ut patrimonium relinquitur, sic ratio homini est beneficio deorum data. quid enim potius hominibus dedissent, si ijs nocere uoluissent? iniustitiæ autem, intemperantiæ, timiditatis quæ semina essent, si his uitijs ratio non subesset? Medea modo & Atreus cõmemorabantur à nobis, heroicæ personæ, inita, subductáq; ratione, nefaria scelera meditantes. quid leuitates comicæ, parum ne semper in ratione uersantur? parum ne subtiliter disputat ille in Eunucho?

" = quid igitur faciam?
" Exclusit, reuocat: redeam? non, si me obsecret.

ille uero in Synephebis Academicorum more contra communem opinionem non dubitat pugnare ratione, qui in

tunica Deiani
ra
uomicas Iasonis

amore summo, summáq; inopia sudue esse dicit
» Parentem habere auarum, illepidum, in liberos
» Difficilem, qui te nec amet, nec studeat tui.
atq; huic incredibili sententiæ ratiunculas suggerit:
» Aut tu illum fructu fallas: aut per literas
» Auertas aliquod nomen: aut per seruolum
» Percutias pauidum: postremo, à parco patre
» Quod sumas, quanto dissipas libentius?
idemq; facilem & liberalem patrem incommodum esse amanti filio disputat: quem
» Neq; quo pacto fallam, neq; quid inde auferam,
» Nec quem dolum ad eum, neq; machinam commoliar,
» Scio quicquam: ita omnes meos dolos, fallacias,
» Præstigias præstrinxit commoditas patris.
quid ergo isti doli? quid machinæ? quid fallaciæ, præstigiæq;? num sine ratione esse potuerunt? ò præclarum munus deorum: ut Phormio possit dicere:
» Cedò senem: iam instructa mihi sunt in corde consilia omnia.

sed exeamus è theatro: ueniamus in forum: sessum ite precor: quid ut iudicetur? qui tabularium incenderit. quod facinus occultius? at se Q. Sosius, splendidus eques R. ex agro Piceno, fecisse confessus est. qui transcripserit tabulas publicas. id quoque L. Alenius fecit, cum chyrographum Sexprimorum imitatus est. quid hoc homine solertius? cognosce alias quæstiones, auri Tolosani, coniurationis Iugurthinæ. repete superiora Tubuli de pecunia capta ob rem iudicandam: posteriora de incestu rogatione Peducea: tum hæc quotidiana, sicæ, uenena, peculatus, testamentorum etiam lege noua quæ=

ſtiones. inde illa actio, Ope conſilioq; tuo furtum aio factum eſſe: inde tot iudicia de fide mala, tutelæ, mandati, pro ſocio, fiduciæ; reliqua, quæ ex empto, aut uendito, conducto, aut locato contra fidem fiunt: inde iudicium publicum rei priuatæ lege Lectoria: inde euerriculum malitiarum omnium, iudicium de dolo malo: quod C. Aquilius familiaris noſter protulit. quem dolum idem Aquilius tum teneri putat, cum aliud ſit ſimulatum, aliud actum. hanc igitur à dijs immortalibus tantam arbitramur malorum ſementem eſſe factam? ſi enim rationem hominibus dij dederunt: & malitiam dederunt: eſt enim malitia uerſuta, & fallax nocendi ratio. ijdem autem dij fraudem dederunt, facinus, cæteraq;, quorum nihil nec ſuſcipi ſine ratione, nec effici poteſt. utinam igitur, ut illa anus optat,

" = ne in nemore Pelio ſecuribus
" Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes:

ſic iſtã calliditatem hominibus dij ne dediſſent: qua perpauci bene utuntur: qui tamen ipſi ſæpe à male utentibus opprimuntur: innumerabiles autem improbe utuntur: ut donum hoc diuinum rationis, et conſilij, ad fraudem hominibus, non ad bonitatem impertitum eſſe uideatur. ſed urgetis identidem, hominum eſſe iſtam culpã, non deorũ. ut ſi medicus grauitatem morbi, gubernator uim tempeſtatis accuſet. etſi hi quidem homunculi, ſed tamen ridiculi. quis enim te adhibuiſſet, dixerit quiſpiam, ſi iſta non eſſent? contra deum licet diſputare liberius. in hominum uitijs ais eſſe culpam. eam dediſſes hominibus rationem, quæ uitia culpamq; excluderet. ubi igitur locus fuit errori deorum? nam patrimonia ſpe bene tradendi

Stygi filium

relinquimus: qua possumus falli, deus falli qui potuit? an ut Sol, in currum cum Phaetontem filium sustulit? aut Neptunus, cum Theseus Hyppolitum perdidit, cum ter optandi à Neptuno patre habuisset potestatem? poetarum ista sunt: nos autem philosophi esse uolumus rerum auctores, non fabularum. atq; ij tamen ipsi dij poetici si scissent perniciosa fore illa filijs, peccasse in beneficio putarentur. &, si uerum est quod Aristo Chius dicere solebat, nocere audientibus philosophos ijs, qui bene dicta male interpretarentur: posse enim asotos ex Aristippi, acerbos è Zenonis schola exire: prorsus, si qui audierunt, uitiosi essent discessuri, quòd peruerse philosophorum disputationem interpretarentur: tacere præstare philosophis, q̃ ijs, qui se audissent, nocere. sic, si homines rationem bono consilio à dijs immortalibus datam, in fraudem malitiamq; conuertunt; non dari illam, quàm dari humano generi, melius fuit. ut si medicus sciat eum ægrotum, qui iussus sit uinum sumere, meracius sumpturum, statimq; periturum, magna sit in culpa: sic uestra ista prouidentia reprehendenda, quæ rationem dederit ijs, quos scierit ea peruerse, & improbe usuros. nisi forte dicitis eam nesciuisse. utinam quidem. sed non audebitis: non enim ignoro, quanti eius nomen putetis. sed hic quidem locus concludi iam potest. nam si stultitia consensu omnium philosophorum maius est malum, quàm si omnia mala & fortunæ & corporis ex altera parte ponantur; sapientiam autem nemo assequitur: in summis malis omnes sumus, quibus uos optime cõsultum à dijs immortalibus dicitis. nam ut nihil interest, utrum nemo ualeat, an nemo possit ualere: sic nõ intelligo, quid

intersit, utrum nemo sit sapiens, an nemo esse possit. ac nos quidem nimis multa de re apertissima. Telamon autem uno uersu locum totum conficit, utrum dij homines negligant:

Nā si curent, bene bonis sit, male malis: quod nunc abest.

debebant illi quidem omnes bonos efficere, siquidem hominum generi consulebant. sin id minus, bonis quidem certe consulere debebant. cur igitur duos Scipiones, fortissimos, & optimos uiros, in Hispania Pœnus oppressit? cur Maximus extulit filium consularem? cur Marcellum Annibal interemit? cur Paulum Cannæ sustulerunt? cur Pœnorum crudelitati Reguli corpus est præbitum? cur Africanum domestici parietes nō texerunt? sed hæc uetera, & alia permulta. propiora uideamus. cur auunculus meus, uir innocentissimus, idemq; doctissimus, P. Rutilius in exilio est? cur sodalis meus interfectus domi suæ Drusus? cur temperantiæ, prudentiæq; specimen ante simulacrum Vestæ pontifex maximus est Q. Scæuola trucidatus? cur etiam ante tot ciuitatis principes à Cinna interempti? cur omnium perfidiosissimus C. Marius Q. Catulum præstantissima dignitate uirum mori potuit iubere? dies deficiat, si uelim numerare quibus bonis male euenerit; nec minus, si commemorem, quibus improbis optime. cur enim Marius tam feliciter septimum Consul domi suæ senex est mortuus? cur omnium crudelissimus tam diu Cinna regnauit? at dedit pœnas. prohiberi melius fuit, impedirią;, ne tot summos uiros interficeret, quàm ipsum aliquando pœnas dare. summo cruciatu, supplicioq; Varius homo importunissimus perijt: sed, quia Drusum ferro, Metellum

ueneno ſuſtulerat, illos conſeruari melius fuit, quàm
pœnas ſceleris Varium pendere. duo de XL Dionyſius
tyrannus annos fuit opulentiſſimæ & beatiſſimæ ciuita=
tis. quàm multas ante hunc in ipſo Græciæ flore Piſiſtra
tus, ac Phalaris, ac Apollodorus pœnas ſuſtulit, multis
quidem ante cruciatis, & necatis. & prædones multi
ſæpe pœnas dant: nec tamen poſſumus dicere non plures
captiuos acerbe, quàm prædones necatos. Anaxarchum
Democritium à Cyprio tyranno excarnificatum accepi=
mus, Zenonem Eleatem in tormentis necatum. quid di=
cam de Socrate? cuius morti illacrymari ſoleo Platonem
legens. uides ne igitur, deorum iudicio, ſi uident res hu=
manas, diſcrimen eſſe ſublatum? Diogenes quidem Cy=
nicus dicere ſolebat, Harpalum, qui temporibus illis
prædo felix habebatur, contra deos teſtimonium dicere,
quòd in illa fortuna tam diu uiueret. Dionyſius, de quo
ante dixi, cum fanum Proſerpinæ Locris expilauiſſet,
nauigabat Syracuſas: iſq; cum ſecundiſſime curſum te=
neret, uidetis ne, inquit, amici, quàm bona à dijs im=
mortalibus nauigatio ſacrilegis detur? atque homo acu
tus, cum bene, planeq; percepiſſet, in eadem ſententia
perſeuerabat. qui, cum ad Peloponneſum claſſem ap=
puliſſet, & in fanum ueniſſet Iouis Olympij, aureum
ei detraxit amiculum grandi pondere, quo Iouem orna
rat ex manubijs Carthaginenſium tyrannus Gelo: at=
que in eo etiam cauillatus eſt, æſtate graue eſſe aureum
amiculum, hieme frigidum: eiq; laneum pallium inie=
cit, cum id eſſe aptum ad omne anni tempus diceret.
idemq; Aeſculapij Epidauri barbam auream demi iuſ=
ſit: neque enim conuenire, barbatum eſſe filium, cum

in omnibus fanis pater imberbis esset. iam mensas ar-
genteas de omnibus delubris iussit auferri: in quibus
quòd more ueteris Græciæ inscriptum esset bonorum deo
rum, uti se eorum bonitate uelle dicebat. idem uictorio-
las aureas, & pateras, coronasq;, quæ simulacrorum
porrectis manibus sustinebantur, sine dubitatione tolle-
bat, eaq; se accipere, non auferre dicebat: esse enim
stultitiam, à quibus bona precaremur, ab ijs porrigen
tibus, & dantibus nolle sumere. eundemq; ferunt hæc,
quæ dixi, sublata de fanis in forum protulisse, & per
præconem uendidisse; exactaq; pecunia, edixisse, ut,
quod quisque à sacris haberet, id ante diem certam in su
um quidq; fanum referret: ita ad impietatem in deos,
in homines adiunxit iniuriam. hunc igitur nec Olym-
pius Iuppiter fulmine percussit, nec Aesculapius mise-
ro diuturnoq; morbo intabescentem interemit; atque in
suo lectulo mortuus, in Tympanidis rogum illatus est;
eamq; potestatem, quam ipse per scelus erat nactus, qua-
si iustam, & legitimam hæreditatis loco filio tradi-
dit. inuita in hoc loco uersatur oratio: uidetur enim
auctoritatem afferre peccandi: & recte uideretur,
nisi & uirtutis, & uitiorum sine ulla diuina ratio-
ne graue ipsius conscientiæ pondus esset. qua sublata,
iacent omnia. ut enim nec domus, nec Resp. ratione
quadam, & disciplina designata uideatur, si in ea
nec recte factis præmia extent ulla, nec supplicia pec-
catis: sic mundi diuina in homines moderatio profe-
cto nulla est, si in ea discrimen nullum est bonorum,
& malorum. at enim minora dij negligunt, neque
agellos singulorum, nec uiticulas persequuntur, nec, si

uredo, aut grando quippiam nocuit, id Ioui animaduertendum fuit. ne in regnis quidem Reges omnia minima curant. ſic enim dicitis, quaſi ego paulo ante de fundo Formiano P. Rutilij ſim queſtus, non de amiſſa ſalute. atque hoc quidem omnes mortales ſic habent, externas commoditates, uineta, ſegetes, olíueta, ubertatem frugum, & fructuum, omnem denique commoditatem, proſperitatemq; uitæ à dijs ſe habere: uirtutem autem nemo unquam acceptam deo retulit. nimirum recte: propter uirtutem enim iure laudamur, & in uirtute recte gloriamur. quod non contingeret, ſi id donum à deo, non à nobis haberemus. at uero aut honoribus aucti, aut re familiari, aut ſi aliud quippiam nacti ſumus fortuiti boni, aut depulimus mali, cum dijs gratias agimus, tum nihil noſtræ laudi aſſumptum arbitramur. num quis, quòd bonus uir eſſet, gratias dijs egit unquam? at quòd diues, quòd honoratus, quòd incolumis. Iouemq; optimum maximum ob eas res appellant, non quòd nos iuſtos, temperatos, ſapientes efficiat, ſed quòd ſaluos, incolumes, opulentos, copioſos. neque Herculi quiſquam decumam uouit unquam, ſi ſapiens factus eſſet. quanquam Pythagoras, cum in geometria quiddam noui inueniſſet, muſis bouem immolaſſe dicitur. ſed id quidem non credo, quoniam ille ne Apollini quidem Delio hoſtiam immolare uoluit, ne aram ſangui ne aſpergeret. ad rem autem ut redeam, iudicium hoc omnium mortalium eſt, fortunam à deo petendam, à ſe ipſo ſumendam eſſe ſapientiam. quamuis menti delubra, & uirtuti, & fidei conſecremus: tamen hæc in nobis ipſis ſita uidemus: ſpei, ſalutis, opis, uictoriæ fa-

cultas à dijs expetenda est. improborum igitur prosperitates, secundæq; res redarguunt (ut Diogenes dicebat) uim omnem deorum, ac potestatem. at non nunquam bonos exitus habent boni. eos quidem ascribimus, attribuimusq; sine ulla ratione dijs immortalibus. at Diagoras, cum Samothraciam uenisset, atheos ille qui dicitur, atque ei quidam amicus, tu, qui deos putas humana negligere, non ne animaduertis ex tot tabellis pictis, quàm multi uotis uim tempestatis effugerint, in portumq; salui peruenerint? ita fit, inquit: illi enim nusquam picti sunt, qui naufragium fecerunt, in mariq; perierunt. idemq;, cum ei nauiganti uectores aduersa tempestate timidi, & perterriti dicerent, non iniuria sibi illud accidere, qui illum in eandem nauem recepissent: ostendit eis in eodem cursu multas alias laborantes, quæsiuitq;, num etiam in ijs nauibus Diagoram uehi crederent. sic enim sese res habet, ut ad prosperam, aduersam'ue fortunam, qualis sis, aut quemadmodum uixeris, nihil intersit. non animaduertunt, inquit, omnia dij: ne Reges quidem. quid est simile? Reges enim si scientes prætermittunt, magna culpa est. at deo ne excusatio quidem est inscientiæ. quem uos præclare defenditis, cum dicitis, eam uim deorum esse, ut, etiam si quis morte pœnas sceleris effugerit, expetantur eæ pœnæ à liberis, à nepotibus, à posteris. ò miram æquitatem deorum. ferret ne ulla ciuitas latorem istiusmodi legis, ut condemnaretur filius, aut nepos, si pater, aut auus deliquisset? qui nam Tantalidarum internecioni modus paretur? aut quænam unquam ob mortem Myrtili pœnis luendis dabitur satietas supplicij? utrum poetæ Stoicos de-

prauauerint, an Stoici poetis dederint auctoritatem, non facile dixerim: portenta enim & flagitia ab utriſque dicuntur: neque enim, quem Hipponactis iambus læſerat, aut qui erat Archilochi uerſu uulneratus, à deo immiſſum dolorem, non conceptum à ſe ipſo continebat: nec, cum Aegiſthi libidinem, aut cum Paridis uidemus, à deo cauſam requirimus, cum culpæ penè uocem audiamus: nec ego multorum ægrorum ſalutem non ab Hippocrate potius, quàm ab Aeſculapio datam iudico: nec Lacedæmoniorum diſciplinam dicam unquã ab Apolline potius Spartæ, quàm à Lycurgo datam. Crytolaus inquam euertit Corinthum, Carthaginem Aſdrubal. hi duos illos oculos oræ maritimæ effoderunt, non iratus alicui, quem omnino iraſci poſſe negatis deum. at ſubuenire certe potuit, & conſeruare urbes tantas, atque tales. uos enim ipſi dicere ſoletis, nihil eſſe quod deus efficere non poſſit, & quidem ſine labore ullo: ut enim hominum membra nulla contentione, mente ipſa, ac uoluntate moueantur, ſic numine deorum omnia fingi, moueri, mutariq; poſſe. neque id dicitis ſuperſtitioſe, atque aniliter, ſed phyſica, conſtantiq; ratione: materiam enim rerum, ex qua, & in qua omnia ſint, totam eſſe flexibilem, & commutabilem, ut nihil ſit, quod non ex ea quamuis ſubito fingi, conuertiq; poſſit: eius autem uniuerſæ fictricem, & moderatricem diuinam eſſe prouidentiam: hanc igitur, quocunque ſe moueat, efficere poſſe quicquid uelit. itaque aut neſcit, quid poſſit: aut negligit res humanas: aut, quid ſit optimũ, nõ poteſt iudicare. non curat ſingulos homines, non mirum: ne ciuitates quidem. non has: ne na-

tiones quidem, & gentes. quòd si has etiam contemnet, quid mirum est, omne ab ea genus humanum esse contemptum? sed quo modo ijdem dicitis, non omnia deos persequi, qui ijdem uultis, à dijs immortalibus hominibus dispartiri, ac diuidi somnia? iccirco somnia hæc tecum, quia uestra est de somniorum ueritate sententia. atque ijdem etiam uota suscipi dicitis oportere. nempe singuli uouent. audit igitur mens diuina etiam de singulis. uidetis ergo, eam non esse tam occupatam, quàm putabatis? fac esse distentam, cœlum uersantem, terram tuentem, maria moderantem. cur tam multos deos nihil agere & cessare patitur? cur non rebus humanis aliquos ociosos deos præfecit? qui à te Balbe innumerabiles explicati sunt. hæc ferè dicere habui de natura deorum, non ut eam tollerem, sed ut intelligeretis, quàm esset obscura, & quàm difficiles explicatus haberet. Quæ cum dixisset Cotta, finem fecit. Lucilius autem, uehementius, inquit, tu quidem Cotta inuectus es in meram Stoicorum rationem, quæ de prouidentia deorum ab illis sanctissime & prouidentissime constituta est. sed quoniam aduesperascit, dabis diem nobis aliquem, ut contra ista dicamus: est enim mihi tecum pro aris, & focis certamen, & pro deorum templis, atque delubris, proq; urbis muris, quos uos pontifices sanctos esse dicitis, diligentiusq; urbem religione, quàm ipsis mœnibus cingitis. quæ deseri à me, dum quidem spirare potero, nefas iudico. Tum Cotta, ego uero & opto redargui me Balbe: & ea, quæ disputaui, disserere malui, quàm iudicare: & facile me à te uinci posse, certo scio. Quippe, inquit Velleius, qui etiam somnia putet ad

nos mitti ab Ioue. quæ ipsa tamen tam leuia non sunt, quàm est Stoicorum de natura deorum oratio. Hæc cum essent dicta, ita discessimus, ut Velleio Cottæ disputatio uèrior, mihi Balbi ad ueritatis similitudinem uideretur esse propensior.

M. TVLLII CICERONIS DE DIVINATIONE LIBER I.

V Etus opinio est, iam usq; ab heroicis ducta temporibus, eaq; & populi R. & omnium gentium firmata consensu, uersari quandam inter homines diuinationem, quam Græci μαντικὴν appellant, id est præsensionem, & scientiam rerum futurarum. magnifica quædam res, & salutaris, si modo est ulla, quæq; proxima ad deorum uim natura mortali possit accedere. itaq; ut alia nos melius multa, quàm Græci: sic huic præstantissimæ rei nomen nostri à diuis, Græci, ut Plato interpretatur, à furore duxerunt. gentem quidem nullam uideo neq; tam humanam, atq; doctam, neq; tam immanem, tamq; barbaram, quæ non significari futura, & à quibusdam intelligi, prædiciq; posse censeat.

Principio Assyrij, ut ab ultimis auctoritatem repetam, propter planitiem, magnitudinemq; regionum, quas incolebant, cum cœlum ex omni parte patens, atq; apertum intuerentur, traiectiones, motusq; stellarum obseruauerunt: quibus notatis, quid cuiq; significaretur, memoriæ prodiderunt. qua in natione Chaldæi non ex artis, sed ex gentis uocabulo nominati, diuturna obseruatione siderum, scientiam putantur effecisse, ut prædici posset, quid cuiq; euenturum, & quo quisq; fato natus esset. eandem artem etiam Aegyptij longinquitate

temporum innumerabilibus penè seculis consecuti putantur. Cilicum autem, & Pisidarum gens, & his finitima Pamphylia, quibus nationibus præfuimus ipsi, uolatibus auium, cantibusq;, ut certissimis signis, declarari res futuras putant. quam uero Græcia coloniam misit in Aetoliam, Ioniam, Asiam, Siciliam, Italiam sine Pythio, aut Dodonæo, aut Ammonis oraculo? aut quod bellum susceptum ab ea sine cõsilio deorum est? nec unum genus est diuinationis publice, priuatimq; celebratum. nam ut omittam cæteros populos, noster quàm multa genera complexus est? Principio huius urbis parens Romulus non solum auspicato urbem condidisse, sed ipse etiam optimus augur fuisse traditur. deinde auguribus & reliqui reges usi: & exactis regibus nihil publice sine auspicijs nec domi, nec militiæ gerebatur. cumq; magna uis uideretur esse & in impetrandis, consulendisq; rebus, & in monstris interpretandis, ac procurandis in aruspicum disciplina: omnem hanc ex Etruria scientiam adhibebant, ne genus esset ullum diuinationis, quod neglectum ab ijs uideretur. & cum duobus modis animi sine ratione, & scientia, motu ipsi suo soluto, & libero incitarentur, uno furente, altero somniante: furoris diuinationem Sibyllinis maxime uersibus contineri arbitrati, eorum decem interpretes delectos ex ciuitate esse uoluerunt. ex quo genere sæpe ariolorum etiam, & uatum furibundas prædictiones, ut Octauiano bello Cornelij Culleoli, audiendas putauerunt. nec uero somnia grauiora, si quæ ad Remp. pertinere uisa sunt, à summo consilio neglecta sunt. quin etiam memoria nostra templum Iunonis Sospitæ L. In-

lius, qui cum P. Rutilio Consul fuit, de senatus sententia refecit ex Cæciliæ Balearici filiæ somnio. atq; hæc, ut ego arbitror, ueteres rerum magis euentis moniti, q̃ ratione docti putauerunt, & probauerunt. Philosophorum uero exquisita quædam argumenta, cur esset uera diuinatio, collecta sunt. ex quibus, ut de antiquissimis loquar, Colophonius Xenophanes unus, qui deos esse diceret, diuinationem funditus sustulit. reliqui uero omnes, præter Epicurum balbutientem de natura deorum, diuinationem probauerunt, sed non uno modo. nam cum Socrates, omnesq; Socratici, Zenoq;, & ij qui ab eo essent profecti, manerent in antiquorum philosophorum sententia, uetere Academia, & Peripateticis consentientibus; cumq; huic rei magnam auctoritatem Pythagoras iam ante tribuisset, qui etiam ipse augur uellet esse; plurimisq; locis grauis auctor Democritus præsensionem rerum futurarum comprobaret: Dicæarchus Peripateticus cætera diuinationis genera sustulit, somniorum, & furoris reliquit; Cratippusq; familiaris noster, quem ego parem summis Peripateticis iudico, ijsdem rebus fidem tribuit, reliqua diuinationis genera reiecit. sed cum Stoici omnia ferè illa defenderent, quòd & Zeno in suis commentarijs quasi semina quædam sparsisset, & ea Cleanthes paulo uberiora fecisset: accessit acerrimo uir ingenio Chrysippus, qui totam de diuinatione duobus libris explicauit sententiam, uno præterea de oraculis, uno de somnijs. quem subsequens, unum librum Babylonius Diogenes edidit eius auditor, duos Antipater, quinque noster Posidonius. sed à Stoicis uel principibus eius

disciplinæ, Posidonij doctor, discipulus Antipatri, degenerauit Panætius: nec tamen ausus est negare uim esse diuinandi, sed dubitare se dixit. quod illi in aliqua re, inuitissimis Stoicis, Stoico facere licuit, id nos ut in reliquis rebus faciamus, à Stoicis non concedetur? præsertim cum id, de quo Panætio non liquet, reliquis eiusdem disciplinæ solis uideatur luce clarius. sed hæc quidem laus Academiæ, præstantissimi philosophi iudicio, & testimonio cõprobata est. etenim nobismet ipsis quærentibus quid sit de diuinatione iudicandum, q à Carneade multa acute, & copiose contra Stoicos disputata sint, uerentibusq; ne temere uel falsæ rei, uel non satis cognitæ assentiamur, faciendum uidetur, ut diligenter etiam, atque etiam argumenta cum argumentis comparemus, ut fecimus in ijs tribus libris, quos de natura deorum scripsimus. nam cum omnibus in rebus temeritas in assentiendo, erroráq; turpis est, tum in eo loco maxime, in quo iudicandum est quantum auspicijs, rebusq; diuinis, religioniq; tribuamus: est enim periculum, ne aut neglectis ijs impia fraude, aut susceptis anili superstitione obligemur. quibus de rebus & aliàs sæpe, & paulo accuratius nuper, cum essem cum Q. fratre, in Tusculano disputatum est. Nam cum ambulandi causa in Lyceum uenissemus (id enim superiori gymnasio nomen est) perlegi, inquit ille, tuum paulo ante tertium de natura deorum: in quo disputatio Cottæ, quanquam labefactauit sententiam meam, non funditus tamen sustulit. Optime uero, inquã: etenim ipse Cotta sic disputat, ut Stoicorum magis argumenta confutet, quàm hominum deleat religionem. Tum

Quintus, dicitur quidem istuc, inquit, à Cotta, & uero sæpius, credo ne communi iure migrare uideatur: sed studio contra Stoicos disserendi deos mihi uidetur funditus tollere. eius orationi non sanè desidero quid respondeam: satis enim defensa religio est in secundo libro à Lucilio: cuius disputatio tibi ipsi, ut in extremo tertio scribis, ad ueritatem est uisa propensior. sed, quod prætermissum est in illis libris, credo quia commodius arbitratus es separatim id quæri, deq; eo disseri, id est de diuinatione, quæ est earum rerum, quæ fortuitæ putantur, prædictio, atq; præsensio, id, si placet, uideamus quam habeat uim, & quale sit. ego enim sic existimo: si sint ea genera diuinandi uera, de quibus accepimus, quæq; colimus, esse deos: uicissimq;, si dij sint, esse qui diuinent. Arcem tu quidem Stoicorum, inquam, Quinte defendis: siquidem ista reciprocantur: ut &, si diuinatio sit, dij sint; &, si dij sint, sit diuinatio. quorum neutrum tam facile, quàm tu arbitraris, conceditur. nam & natura significari futura sine deo possunt: &, ut sint dij, potest fieri, ut nulla ab ijs diuinatio generi humano tributa sit. Atq; ille, mihi uero, inquit, satis est argumenti, & esse deos, & consulere rebus humanis, ꝙ esse clara & perspicua diuinationis genera iudico. de quibus quid ipse sentiam, si placet, exponam, ita tamen, si uacas animo, neq; habes aliquid, quod huic sermoni præuertendum putes. Ego uero, inquam, philosophiæ Quinte semper uaco: hoc autem tempore, cum sit nihil aliud quod libenter agere possimus, multo magis aueo audire, de diuinatione quid sentias. Nihil, inquit, quidem noui, nec quod præter cæteros ipse sen

tiam: nam cum antiquissimam sententiam, tum omnium populorum, & gentium consensu comprobatam sequor. Duo sunt enim diuinandi genera: quorum alterum artis est, alterum naturæ. quæ est autem gens, aut quæ ciuitas, quæ non aut extis pecudum aut monstra, aut fulgura interpretantium, aut augurum, aut astrologorum, aut sortium (ea enim ferè artis sunt) aut somniorum, aut uaticinationum (hæc enim duo naturalia putantur) prædictione moueatur? quarum quidem rerum euenta magis arbitror, quàm causas quæri oportere. est enim uis & natura quædam, quæ tum obseruatis longo tempore significationibus, tum aliquo instinctu, inflatuq; diuino futura prænunciat. quare omittat urgere Carneades: quod faciebat etiam Panætius, requirens, Iuppiter ne cornicem à læua, coruum à dextra canere iussisset? obseruata sunt hæc tempore immenso, et significatione euentus animaduersa, & notata. nihil est autem, quod non longinquitas temporum, excipiente memoria, prodédisq; monumentis, efficere, atq; assequi possit. mirari licet, quæ sint animaduersa à medicis herbarum genera, quæ radicum ad morsus bestiarum, ad oculorum morbos, ad uulnera. quorum uim, atq; naturam ratio nunquam explicauit: utilitate & ars est, & inuentor probatus. age, ea, quæ, quanquam ex alio genere sunt, tamen diuinationi sunt similiora, uideamus.

» Atq; etiam uentos præmonstrat sæpe futuros
» Inflatum mare, cum subito, penitusq; tumescit,
» Saxaq; cana, salis niueo spumata liquore,
» Tristificas certant Neptuno reddere uoces,
» Aut densus stridor cum celso è uertice montis

Ortus adaugeſcit ſcopulorum ſæpe repulſu.

atq; his rerum præſenſionibus prognoſtica tua referta ſunt. quis igitur elicere cauſas præſenſionum poteſt? etſi uideo Boethum Stoicum eſſe conatum. qui hactenus ali quid egit, ut earum rationem rerum explicaret, quæ in mari cœlo'ue fierent. illa uero cur eueniant, quis proba biliter dixerit?

Cana fulix itidem fugiens è gurgite ponti,
Nunciat horribiles clamans inſtare procellas,
Haud modicos tremulo fundens è gutture cantus.
Sæpe etiam pertriſte canit de pectore carmen,
Et matutinis Acredula uocibus inſtat,
Vocibus inſtat, & aſſiduas iacit ore querelas,
Cum primum gelidos rores aurora remittit.
Fuſcaq; non nunquam curſans per littora cornix
Demerſit caput, & fluctum ceruice recepit.

uidemus hæc ſigna nunquam ferè ementientia: nec tamen, cur ita fiat, uidemus.

Vos quoq; ſigna uidetis aquai dulcis alumnæ,
Cum clamore paratis inanes fundere uoces,
Abſurdoq; ſono fontes, & ſtagna cietis.

quis eſt, qui ranunculos hoc uidere ſuſpicari poſſit? ſed ineſt mire & ranunculis quædam natura ſignificans ali quid, per ſe ipſa ſatis certa, cognitioni autem hominum obſcurior.

Mollipedesq; boues ſpectantes lumina cœli
Naribus humiferum duxere ex aere ſuccum.

non quæro cur, quoniam, quid eueniat, intelligo.

Iam uero ſemper uiridis, ſemperq; grauata
Lentiſcus triplici ſolita grandeſcere fœtu,

» Ter fruges fundens, tria tempora monstrat arandi.
ne hoc quidem quæro, cur hæc arbor una ter floreat, aut cur arandi maturitatem ad signum floris accommodet. hoc sum contentus, quod, etiam si, quo modo quidq; fiat, ignorem, quid fiat intelligo. pro omni igitur diuinatione idẽ, quod pro omnibus ijs rebus, quas commemoraui, respondebo. quid Scamoneæ radix ad purgandum, quid Aristolochia ad morsus serpentum possit, quæ nomen ex inuentore repperit, rem ipsam inuẽtor ex somnio, uideo; quod satis est: cur possit, nescio. sic uentorum, & imbrium signa, quæ dixi, rationem quam habeant, non satis perspicio: uim & euentum agnosco, scio, approbo. similiter, quid fissum in extis, quid fibra ualeat, accipio: quæ causa sit, nescio. atq; horum quidem plena uita est: extis enim omnes ferè utũtur. quid de fulgurum ui, dubitare num possumus? non'ne cum multa alia mirabilia, tum illud in primis? cum Summanus in fastigio Iouis optimi maximi, qui tum erat fictilis, cœlo ictus esset, nec usquã eius simulacri caput inueniretur, aruspices in Tiberim id depulsum esse dixerunt, idq; inuẽtum est eo loco, qui est ab aruspicibus demonstratus. sed quo potius utar aut auctore, aut teste, quàm te? cuius edidici etiam uersus, et libenter quidem, quos in secũdo Consulatu Vrania musa pronũciat.
» Principio æthereo flammatus Iuppiter igni
» Vertitur, & totum collustrat lumine mundum,
» Menteq; diuina cœlum terrasq; petessit:
» Quæ penitus sensus hominum, uitasq; retentat,
» Aetheris æterni septa, atq; inclusa cauernis.
» Et si stellarum motus cursusq; uagantes
» Nosse uelis, quæ sint signorum in sede locatæ,

» Quæ uerbo, & falsis Graiorum uocibus errant,
» Re uera certo lapsu, spatioq; feruntur:
» Omnia iam cernes diuina mente notata.
» Nam primum astrorum uolucres te Consule motus,
» Concursusq; graues stellarum ardore micantes
» Tu quoq;, cum tumulos Albano in monte niuales
» Lustrasti, & læto mactasti lacte Latinas,
» Vidisti, & claro tremulos ardore cometas,
» Multaq; misceri nocturna strage putasti,
» Quod fermè dirum in tempus cecinere Latinæ,
» Cum claram speciem concreto lumine luna
» Abdidit, & subito stellanti nocte perempta est.
» Quid uero Phœbi fax, tristis nuncia belli,
» Quæ magnum ad columen flammato ardore uolabat,
» Præcipites cœli partes, obitusq; petisset;
» Aut cum terribili perculsus fulmine ciuis,
» Luce serenanti uitalia lumina liquit;
» Aut cum se grauido tremefecit corpore tellus.
» Iam uero uariæ nocturno tempore uisæ
» Terribiles formæ bellum, motusq; mouebant:
» Multaq; per terras uates oracla furenti
» Pectore fundebant tristes minitantia casus:
» Atq; ea, quæ lapsu tandem cecidere uetusto,
» Hæc fore, perpetuis signis, clarisq; frequentans
» Ipse deum genitor cœlo, terrisq; canebat.
» Nunc ea, Torquato quæ quondam, & Consule Cotta
» Lydius ediderat Tyrrhenæ gentis aruspex,
» Omnia fixa tuus glomerans determinat annus.
» Nam pater altitonans stellanti nixus olympo
» Ipse suos quondam tumulos, ac templa petiuit,

» Et Capitolinis iniecit ſedibus ignes.
» Tum ſpecies ex ære uetus, generataq; Nattæ
» Concidit, elapſæq; uetuſto numine leges:
» Et diuum ſimulacra peremit fulminis ardor.
» Hic ſilueſtris erat, Romani nominis altrix,
» Martia, quæ paruos Mauortis ſemine natos
» Vberibus grauidis uitali rore rigabat:
» Quæ tum cum pueris flammato fulminis ictu
» Concidit, atq; auulſa pedum ueſtigia liquit.
» Tum quis non artis ſcripta, ac monumenta uolutans,
» Voces triſtificas chartis promebat Etruſcis?
» Omnes ciuili generoſam ſtirpe profectam
» Vitare ingentem cladem, peſtemq; monebant:
» Vel legum exitium conſtanti uoce ferebant,
» Templa deumq; adeo flammis, urbesq; iubebant
» Eripere, & ſtragem horribilem, cædemq; uereri:
» Atq; hæc fixa graui fato, ac fundata teneri,
» Ni poſt excisum ad columen formata decore
» Sancta Iouis ſpecies claros ſpectaret in ortus:
» Tum fore, ut occultos populus, ſanctusq; ſenatus
» Cernere conatus poſſet, ſi ſolis ad ortum
» Conuerſa, inde patrum ſedes, populiq; uideret.
» Hæc tardata diu ſpecies, multumq; morata
» Conſule te tandem celſa eſt in ſede locata:
» Atq; una fixi, ac ſignati temporis hora
» Iuppiter excelſa clarabat ſceptra columna:
» Ac clades patriæ flamma, ferroq; parata,
» Vocibus Allobrogum patribus populoq; patebat.
» Rite igitur ueteres, quorum monumenta tenetis,
» Qui populos, urbesq; modo, ac uirtute regebant;

" Rite etiam uestri, quorum pietasq́;, fidesq́;
" Præstitit, & longe uicit sapientia cunctos,
" Præcipue ingenti coluerunt numine diuos.
" Hæc adeo penitus cura uidere sagaci
" Ocia qui studijs læti tenuere decoris,
" Inq́; Academia umbrifera, nitidoq́; Lyceo
" Fuderunt claras fœcundi pectoris artes.
" E` quibus ereptum primo iam à flore iuuentæ,
" Te patria in media uirtutum mole locauit.
" Tu tamen anxiferas curas requiete relaxas,
" Quòd patriæ uoces studijs, nobisq́; sacrasti.

tu igitur animum poteris inducere contra ea, quæ à me disputantur, de diuinatione dicere, qui & gesseris ea, quæ gessisti, & ea, quæ pronunciaui, accuratissime scripseris? quid quæris Carneade, cur hæc ita fiant, aut qua arte per spici possint? nescire me fateor: euenire autem, te ipsum dico uidere. casu, inquis. ita ne uero? quicquam potest esse casu factum, quod omnes habet in se numeros ueritatis? quatuor tali iacti, casu uenereum efficiunt. num etiam centum uenereos, si CCCC talos ieceris, casu futuros putas? aspersa temere pigmenta in tabula, oris lineamenta effingere possunt: num etiam Veneris Gnidiæ, Coæq́; pulchritudinem effingi posse aspersione fortuita putas? sus rostro si humi a literam impresserit, nũ propterea suspicari poteris, Andromacham Ennij ab ea posse describi? fingebat Carneades, in Chiorum lapicidinis saxo diffisso caput extitisse Panisci. credo, aliquam non dissimilem figuram, sed certe non talem, ut eam factam à Scopa diceres: sic enim se profecto res habet, ut nunquam perfecte ueritatem casus imi=

tetur. at non nunquam ea, quæ prædicta sunt, minus eueniunt. quæ tandem id ars non habet? earum dico artium, quæ coniectura continentur, & sunt opinabiles. an medicina ars non putanda est? quam tamen multa fallunt. quid? gubernatores non'ne falluntur? an Achiuorum exercitus, & tot nauium rectores non ita profecti sunt ab Ilio, ut profectione læti piscium lasciuiã intuerentur, ut ait Pacuuius, nec tuendi satietas capere posset?

" Interea propè iam occidente sole inhorrescit mare,
" Tenebræ conduplicantur, noctisq; & nimbũ occæcat nigror.

num igitur tot clarissimorum ducum, Regumq; naufragium sustulit artem gubernandi? aut num imperatorũ scientia nihil est, q̃a summus imperator nuper fugit amisso exercitu? aut num propterea nulla est Reip. gerendæ ratio, atque prudentia, quia multa Cn. Pompeium, quædam M. Catonem, non nulla etiam te ipsum fefellerunt? similis est aruspicum respõsio, omnisq; opinabilis diuinatio: coniectura enim nititur; ultra quam progredi non potest. ea fallit fortasse non nunquam, sed tamen ad ueritatem sæpissime dirigit: est enim ab omni æternitate repetita. in qua cum penè innumerabiles res eodem modo euenirent iisdem signis antegressis, ars est effecta, eadem sæpe animaduertendo, atque notando. Auspicia uero uestra quàm constant? quæ quidem nunc à Romanis auguribus ignorantur; bona hoc tua uenia dixerim: à Cilicibus, Pamphyliis, Pisidis, Lyciis tenentur. iam quid ego hospitem nostrum, clarissimum, atque optimum uirum, Deiotarum Regem commemorem? qui nihil unquam nisi auspicato gerit: qui cum ex itinere quodam proposito,

& iam constituto reuertisset aquilæ admonitus uolatu,
conclaue illud, ubi erat mansurus, si ire perrexisset, proxi
ma nocte corruit. itaque, ut ex ipso audiebam, persæpe
reuertit ex itinere, cum iam progressus esset multo=
rum dierum uiam. cuius quidem hoc præclarissimum
est, quòd postea quàm à Cæsare tetrarchiæ regno, pecu=
niáq; mulctatus est, negat se tamen eorum auspiciorum,
quæ sibi ad Pompeium proficiscenti secũda euenerint, pœ
nitere: senatus enim auctoritatem, & populi R. liberta
tem, atque imperij dignitatem suis armis esse defensam;
sibiq; eas aues, quibus auctoribus officium, & fidem secu
tus esset, bene consuluisse: antiquiorem enim sibi fuisse
possessionibus suis gloriam. ille igitur mihi uidetur uere
augurari. nam nostri quidem magistratus auspicijs u=
tuntur coactis: necesse enim est offa obiecta cadere fru=
stum ex pulli ore, cum pascitur. quod autem scriptum
habetis, aut tripudium fieri, si ex ea quid in solidum ceci
derit: hoc quoque, quod dixi coactum, tripudium solisti=
mum dicitis. itaque multa auguria, multa auspicia, quod
Cato ille sapiens queritur, negligentia collegij amissa pla
nè, & deserta sunt. nihil ferè quondam maioris rei, nisi
auspicato, ne priuatim quidem gerebatur: quod etiam
nunc nuptiarum auspices declarant, qui re omissa nomẽ
tantum tenent. nam ut nunc extis, quanquam id ipsum
aliquanto minus, quàm olim: sic tum auibus magnæ res
impertiri solebant. itaque, sinistra dum non exquiri=
mus, in dira, & in uitiosa incurrimus. ut P. Claudius
Appij Cæci filius, eiusq; collega L. Iunius classes maxi=
mas perdiderunt, cum uitio nauigassent. quod eodem mo
do euenit Agamemnoni, qui, cum Achiui cœpissent

" Inter se strepere, aperteq; artem obterere extispicum,
" Soluere imperat secundo rumore, auersáq; aui.

Sed quid uetera? M. Crasso quid acciderit uidemus dirarum obnunciatione neglecta. in quo Appius collega tuus, bonus augur, ut ex te audire soleo, non satis scienter uirum bonum, & ciuem egregium censor P. Aetheium notauit, quòd ementitum auspicia subscripserit. esto: fuerit hoc censoris, si iudicabat ementitum. at illud minime auguris, quòd ascripsit ob eam causam populum R. calamitatem maximã cepisse. si enim ea causa calamitatis fuit, non in eo est culpa, qui obnunciauit; sed in eo, qui non paruit: ueram enim fuisse obnunciationem, ut ait idem augur, & censor, exitus approbauit. quæ si falsa fuissent, nullam afferre potuissent causam calamitatis: etenim diræ, sicut cætera auspicia, ut omina, ut signa, non causas afferunt cur quid eueniat, sed enunciant euentura, nisi prouideris. non igitur obnunciatio Aetheij causam finxit calamitatis, sed signo obiecto monuit Crassum, quid euenturum esset, nisi cauisset. ita aut illa obnunciatio nihil ualuit: aut si, ut Appius iudicat, ualuit, id ualuit, ut peccatum hæreat non in eo, qui monuerit, sed in eo, qui non obtemperarit. Quid lituus iste uester, quod clarissimum est insigne auguratus, unde nobis est traditus? nempe eo Romulus regiones direxit tum, cum urbem condidit. qui quidem Romuli lituus, idest incuruum, & leuiter à summo inflexum bacillum, quod ab eius litui, quo canitur, similitudine nomen inuenit; cum situs esset in curia Saliorum, quæ est in Palatio, eaq; deflagrasset, inuentus est integer. quid multis annis post Romulum, Prisco regnante Tarquinio? quis ueterum scriptorum non lo=

quitur, quæ sit ab Attio Nauio per lituum regionum facta descriptio? qui cum propter paupertatem sues puer pasceret, una ex his amissa, uouisse dicitur, si recuperasset, uuam se deo daturum, quæ maxima esset in uinea. itaque sue inuenta, ad meridiem spectans, in uinea media dicitur constitisse: cumq; in quatuor partes uineam diuisisset, trisq; partes aues abdixissent, quarta parte, quæ erat reliqua, in regione distributa, mirabili magnitudine uuam, ut scriptum uidemus, inuenit. qua re celebrata, cum uicini omnes ad unum de rebus suis referrent, erat in magno nomine, & gloria. ex quo factum est, ut eum ad se Rex Priscus accerseret. cuius cum tentaret scientiam auguratus, dixit ei se cogitare quiddam, id posset ne fieri consuluit. ille augurio acto, posse respondit. Tarquinius autem dixit, se cogitasse cotem nouacula posse præcidi. tum Attium iussisse experiri: ita cotem in comitium illatam inspectante & Rege & populo nouacula esse discissam. ex eo euenit, ut & Tarquinius augure Attio Nauio uteretur, & populus de suis rebus ad eum referret. cotem autem illam, & nouaculam defossam in comitio, supraq; impositum puteal accepimus. negemus omnia, comburamus annales, ficta hæc esse dicamus, quid uis denique potius, quàm deos res humanas curare, fateamur: quid, quod apud te scriptum est de Ti. Graccho, non'ne & augurum, & aruspicum comprobat disciplinam? qui, cum tabernaculum uitio cepisset imprudens, quòd inauspicato pomerium transgressus esset: comitia Consulibus rogandis habuit. nota res est, & à te ipso mandata monumentis. sed & ipse augur Ti. Gracchus auspiciorum auctoritatem confessione errati

ſui comprobauit, & aruſpicum diſciplinæ magna acceſſit auctoritas, qui recentibus comitijs in ſenatum introducti, negauerunt iuſtum comitiorum rogatorem fuiſſe. Iis igitur aſſentior, qui duo genera diuinationis eſſe dixerunt: unum, quod particeps eſſet artis: alterum, quod arte careret. eſt enim ars in ijs, qui nouas res coniecturа perſequuntur, ueteres obſeruatione didicerunt. carent autem arte ij, qui non ratione, aut coniectura obſeruatis, ac notatis ſignis, ſed concitatione quadam animi, aut ſoluto, liberoq; motu futura præſentiunt. quod & ſomniantibus ſæpe contingit, & non nunquam uaticinantibus per furorem, ut Bacchis Bœotius, ut Epimenides Cres, ut Sibylla Erithrea. cuius generis oracula etiam habenda ſunt, non ea, quæ æquatis ſortibus ducuntur; ſed illa, quæ inſtinctu diuino, afflatuq; funduntur. & ſi ipſa ſors contemnenda non eſt, ſi & auctoritatem habet uetuſtatis, ut eæ ſunt ſortes, quas è terra editas accepimus: quæ tamen ductæ, ut in rem apte cadant, fieri poſſe credo diuinitus. quorum omnium interpretes, ut grammatici poetarum, proxime ad eorum, quos interpretantur, diuinationem uidentur accedere. quæ eſt igitur iſta calliditas, res uetuſtate robuſtas calumniando uelle peruertere? non reperio cauſam. latet fortaſſe obſcuritate inuoluta naturæ. non enim me deus iſta ſcire, ſed his tantum modo uti uoluit. utar igitur, nec abducar, ut rear aut in extis totam Etruriam delirare, aut eandem gentem in fulguribus errare, aut fallaciter portenta interpretari, cum terræ ſæpe fremitus, ſæpe mugitus, ſæpe motus multa noſtræ Reip. multa cæteris ciuitatibus grauia & uera prædixerint. quid, qui irri-

detur,

detur, partus hic mulæ, non ne, quia fœtus extitit in sterilitate naturæ, prædictus est ab aruspicibus incredibilis partus malorum? quid? Ti. Gracchus Publij filius, qui bis consul & censor fuit, idemq; & summus augur, & uir sapiens, ciuisq; præstans, non'ne, ut C. Gracchus filius eius scriptum reliquit, duobus anguibus domi comprehensis aruspices conuocauit? qui cum respondissent, si marem emisisset, uxori breui tempore esse moriendum; si fœminam, ipsi: æquius esse censuit, se maturam oppetere mortem, quàm P. Africani filiam adolescentem. fœminam emisit: ipse paucis post diebus est mortuus. irrideamus aruspices, uanos, futiles esse dicamus; quorumq; disciplinam & sapientissimus uir, & euentus, ac res comprobauit, contemnamus: contemnamus etiam Babylonios, & eos, qui ex Caucaso cœli signa seruantes, numeris, & motibus, stellarum cursus persequuntur: condemnemus inquam hos aut stultitiæ, aut uanitatis, aut imprudentiæ, qui CCCCLXX millia annorum, ut ipsi dicunt, monumentis comprehensa continent; & mentiri iudicemus, nec seculorum reliquorum iudicium, quod de ipsis futurum sit, pertimescere. age, barbari uani, atq; fallaces. num etiam Graiorum historia mentita est? quæ Crœso Pythius Apollo, ut de naturali diuinatione dicam, quæ Atheniensibus, quæ Lacedæmonijs, quæ Taygetis, quæ Argiuis, quæ Corinthijs responderit, quis ignorat? collegit innumerabilia oracula Chrysippus, nec ullum sine locuplete auctore, atque teste. quæ quia nota tibi sunt, relinquo. defendo unum hoc. nunquam illud oraculum Delphis tam celebre, & tam clarum fuisset, neq; tantis

donis refertum omnium populorum atq; regum, nisi omnis ætas oraculorum illorum ueritatem esset experta. iam diu idem non facit. ut igitur nũc minore gloria est, quia minus oraculorũ ueritas excellit: sic tum, nisi summa ueritate, in tanta gloria non fuisset. potest autem uis illa terræ, quæ mentem Pythiæ diuino afflatu concitabat, euanuisse uetustate, ut quosdam exaruisse amnes, aut in alium cursum contortos, & deflexos uidemus. sed, ut uis, acciderit: magna enim quæstio est: modo maneat id, quod negari non potest, nisi omnem historiam peruerterimus, multis seclis uerax fuisse id oraculum. Sed omittamus oracula: ueniamus ad somnia. de quibus disputans Chrysippus, multis, & minutis somnijs colligendis facit idem quod Antipater, ea cõquirens, quæ Antiphontis interpretatione explicata, declarant illa quidem acumen interpretis; sed exemplis grandioribus decuit uti. Dionysij mater, eius, qui Syracusiorum tyrannus fuit, ut scriptum apud Philistum est, & doctum hominem, & diligentem, & æqualem temporum illorum, cum prægnans hunc ipsum Dionysium alueo contineret, somniauit se peperisse Satyriscum. huic interpretes portentorum, qui Galleotæ tum in Sicilia nominabantur, responderunt (ut ait Philistus) eum, quem illa peperisset, clarissimum Græciæ diuturna cum fortuna fore. num te ad fabulas reuoco uel nostrorum, uel Græcorum poetarum? narrat enim & apud Ennium Vestalis illa.

» Excita cum tremulis anus attulit artubu' lumen,
» Talia commemorat lacrymans exterrita somno
» Euridica prognata, pater quam noster amauit,
» Vires uitaq; corpu' meum nunc deserit omne.

» Nam me uisus homo pulcher per amœna salicta
» Et ripas raptare, locosq; nouos. ita sola
» Post illa germana soror errare uidebar,
» Tardaq; uestigare, & quærere te, neq; posse
» Corde capessere. semita nulla pedem stabilibat.
» Exin compellare pater me uoce uidetur
» His uerbis, cognata tibi sunt ante gerendæ
» Erumnæ: post ex fluuio fortuna resistet.
» Hæc pater effatus, germana, repente recessit,
» Nec sese dedit in conspectum corde cupitus.
» Quanquam multa manus ad cœli cærula templa
» Tendebam lacrymans, & blanda uoce uocabam.
» Vix ægro tum corde meo me somnu' relinquit.

hæc, etiam si ficta sunt à poeta, non absunt tamen à consuetudine somniorum. sit sanè etiam illud cõmentitium, quo Priamus est conturbatus.

» Quia mater grauida parere se ardentem facem
» Visa est in somnis Hecuba: quo facto pater
» Rex ipse Priamus, somnio mentis metu
» Perculsus, curis sumptis suspirantibus
» Exsacrificabat hostijs balantibus.
» Tum coniectorem postulat pacem petens,
» Vt se edoceret obsecrans Apollinem,
» Quò sese uertant tantæ sortes somniũ.
» Ibi ex oraculo uoce diuina edidit
» Apollo, puerum, primus Priamo qui foret
» Post illa natus tempora, hunc si tolleret,
» Eum esse exitium Troiæ, pestem Pergamo.

sint hæc, ut dixi, somnia fabularum: hisq; adiungatur etiam Aeneæ somnium: quod innumerum Fabij Pictoris

Græcis annalibus eiuſmodi eſt, ut omnia, quæ ab Aenea geſta ſunt, quæq; illi acciderunt, ea fuerint, quæ ei ſecundum quietem uiſa ſunt. ſed propiora uideamus. cuiuſnam modi eſt Superbi Tarquinij ſomniũ, de quo in Bruto Accij loquitur ipſe?

» Cum iam quieti corpus nocturno impetu
» Dedi, ſopore placans artus languidos,
» Viſum eſt in ſomnis, paſtorem ad me appellere,
» Duos conſanguineos arietes inde eligi,
» Pecus lanigerum eximia pulchritudine,
» Præclarioremq; alterum immolare me:
» Deinde eius germanum cornibus connitier
» In me arietare, eóq; ictu me ad caſum dari:
» Exin proſtratum terra grauiter ſaucium,
» Reſupinum, in cœlo contueri maximum
» Ac mirificum facinus, dextrorſum orbem flammeum
» Radiatum ſolis liquier curſu nouo.

eius igitur ſomnij quæ ſit à coniectoribus interpretatio facta, uideamus.

» Rex, quæ in uita uſurpant homines, cogitant, curant, uident,
» Quæq; agunt uigilantes, agitantq;, ea ſi cui in ſomno accidunt,
» Minus mirum eſt: ſed in re tanta haud temere improuiſo offerunt:
» Proin uide, ne, quem tu eſſe hebetem deputes æque ac pecus,
» Is ſapientia munitum pectus egregium gerat,
» Teq; regno expellat. nam id, quod de ſole oſtentum eſt tibi,

» Populo commutationem rerum portendit fore.
» Per propinqua hæc bene uerruncent populo. nam quod
ad dexteram
» Cœpit cursum ab læua signum præpotens, pulcherrime
» Auguratum est, rem Romanam publicam summã fore.
Age nunc ad externa redeamus. Matrem Phalaridis scribit Ponticus Heraclides, doctus uir, auditor, & discipulus Platonis, uisam esse uidere in somnijs simulacra deorum, quæ ipsa Phalaridis domi consecrauisset: ex his Mercurium è patera, quã dextra manu teneret, sanguinem uisum esse fundere: qui cum terram attigisset, referuescere uideretur sic, ut tota domus sanguine redundaret. quod matris somnium immanis filij crudelitas comprobauit. quid ego, quæ magi Cyro illi principi interpretati sunt, ex Dionysij Persici libris proferam? nam cum dormienti ei sol ad pedes uisus esset, ter eum scribit frustra appetiuisse manibus, cum se conuoluens sol elaberetur, et abiret: ei magos dixisse, quod genus sapientum, & doctorum habebatur in Persis, ex triplici appetitione solis, XXX annos Cyrum regnaturum esse, portendi. quod ita contigit. nam ad septuagesimum peruenit, cum XL natus annos regnare cœpisset. est profecto quiddam etiã in barbaris gentibus præsentiens, atq; diuinans: siquidem ad mortem proficiscens Calanus Indus cum ascenderet in rogum ardentem, ò præclarum discessum, inquit, è uita, cum, ut Herculi contigit, mortali corpore cremato in lucem animus excesserit. cumq; Alexander eum rogaret, si quid uellet, ut diceret: optime, inquit: propediem te uidebo. quod ita contigit: nam Babylone paucis post diebus Alexander est mortuus. Discedo parumper à somnijs:

ad quæ mox reuertar. Qua nocte templum Ephesiæ Dianæ deflagrauit, eadem constat ex Olympiade natum esse Alexandrum, atq;, ubi lucere cœpisset, clamitasse magos, pestem, ac perniciem Asiæ proxima nocte natam. Hæc de Indis & magis. redeamus ad somnia. Annibalem Celius scribit, cum columnam auream, quæ esset in fano Iunonis Laciniæ, auferre uellet, dubitaretq; utrum ea solida esset, an extrinsecus inaurata, perterebrauisse: cumq; solidam inuenisset, statuissetq; tollere, secundum quietem uisam esse ei Iunonem prædicere ne id faceret, minitariq;, si id fecisset, se curaturam, ut eum quoq; oculum, quo bene uideret, amitteret: idq; ab homine acuto non esse neglectum: itaq; ex eo auro, quod exterebratum esset, buculam curasse faciendam, & eam in summa columna collocauisse. hoc idem in Sileni, quem Celius sequitur, Græca historia est. is autem diligentissime res Annibalis persecutus est. Annibalem, cum cepisset Saguntum, uisum esse in somnis à Ioue in deorum concilium uocari: quò cum uenisset, Iouem imperasse, ut Italiæ bellum inferret, ducemq; ei unum ex concilio datum: quo illum utentem, cum exercitu progredi cœpisse: tum ei ducem illum præcepisse, ne respiceret: illum autem id diutius facere non potuisse, elatumq; cupiditate respexisse: tum uisam beluam uastam, & immanem, circumplicatam serpentibus, quacunq; incederet, omnia arbusta, uirgulta, tecta peruertere: & eum admiratum quæsisse de deo, quidnam illud esset tale monstrum, & deum respondisse, uastitatem esse Italiæ: præcepisseq;, ut pergeret protinus; quid retro, atq; à tergo fieret, ne laboraret. Apud Agathoclem scriptum in histo

ria est, Hamilcarem Carthaginensem, cum oppugnaret Syracusas, uisum esse audire uocem, se postridie cœnaturum Syracusis: cum autem is dies illuxisset, magnam seditionem in castris eius inter Pœnos, & Siculos milites esse factam: quod cum sensissent Syracusani, improuiso eos in castra irrupisse, Hamilcaremq; ab ijs uiuum esse sublatum. ita res somnium comprobauit. plena exemplorum est historia, tum referta uita communis. At uero P. Decius ille Q. filius, qui primus è Decijs Cōsul fuit, cum esset Tribunus mil. M. Valerio, & A. Cornelio Consulibus, à Samnitibusq; premeretur noster exercitus; cum pericula prœliorum iniret audacius, moneretúrq;, ut cautior esset, dixit, quod extat in annalibus: sibi in somnijs uisum esse, cū in medijs hostibus uersaretur, occidere cum maxima gloria. & tum quidem incolumis exercitum obsidione liberauit. post triēnium autem, cum Consul esset, deuouit se, & in aciem Latinorum irrupit armatus. quo eius facto superati sunt, & deleti Latini. cuius mors ita gloriosa fuit, ut eandem concupisceret filius. Sed ueniamus nunc, si placet, ad somnia philosophorum. Est apud Platonem Socrates, cum esset in custodia publica, dicens Critoni suo familiari, sibi post tertium diem esse moriendum: uidisse se in somnis pulchritudine eximia fœminam, quæ se nomine appellans diceret Homericum quendam eiusmodi uersum:

» Tertia te Phthiæ tempestas læta locabit.

quod ut est dictum, sic scribitur contigisse. Xenophon Socraticus, qui uir, & quantus, in ea militia, qua cum Cyro minore perfunctus est, sua scribit somnia. quorum exitus mirabiles extiterunt. mentiri Xenophontem, an

delirare dicemus? quid singulari uir ingenio Aristoteles, & penè diuino ipse ne errat, an alios uult errare, cum scribit Eudemum Cyprium familiarem suum iter in Macedoniã facientem Pheras uenisse; quæ erat urbs in Thessalia tum admodum nobilis, ab Alexandro autem tyranno crudeli dominatu premebatur: in eo igitur oppido ita grauiter ægrum Eudemum fuisse, ut omnes medici diffiderent: ei uisum esse in quiete egregia facie iuuenem dicere, fore ut breui conualesceret, paucisq; diebus interiturum Alexandrum tyrannum, ipsum autem Eudemum quinquennio post domum esse rediturum. atque ita quidem prima statim scribit Aristoteles consecuta, & conualuisse Eudemum, & ab uxoris fratribus interfectum tyrannum: quinto autem anno exeunte, cum esset spes ex illo somnio in Cyprum illum ex Sicilia esse rediturum, præliantem eum ad Syracusas occidisse: ex quo ita illud somnium esse interpretatum, ut, cum animus Eudemi ex corpore excesserit, tum domum reuertisse uideatur. Adiungam philosophis doctissimum hominem, poetam quidem diuinum, Sophoclem: qui, cum ex æde Herculis patera aurea grauis surrepta esset, in somnis uidit ipsum deum dicentem qui id fecisset. quod semel ille, iterumq; neglexit. ubi idem sæpius, ascendit in Ariopagum, detulit rem. Ariopagitæ cõprehendi iubent eum, qui à Sophocle erat nominatus. is, quæstione adhibita, confessus est, pateramq; retulit. quo facto, fanum illud Indicis Herculis nòminatum est. Sed quid ego Græcorum? nescio quo modo magis me nostra delectant. omnes hoc historici, Fabij, Gellij, sed proxime Celius. cũ bello Latino ludi uotiui ma

ximi primum fierent, ciuitas ad arma repente eſt excitata. itaque ludis intermiſſis inſtauratiui conſtituti ſunt. qui antequam fierent, cumq; iam populus conſediſſet, ſeruus per circum, cum uirgis cæderetur, furcam ferens ductus eſt. exin cuidam ruſtico Romano dormienti uiſus eſt uenire, qui diceret, præſultorem ſibi non placuiſſe ludis, idq; ab eodem iuſſum eſſe eum ſenatui nunciare; illum non auſum: iterum eſſe idem iuſſum, & monitum, ne uim ſuam experiri uellet; ne tum quidem eſſe auſum; exin filium eius eſſe mortuum: eandem in ſomnijs admonitionem fuiſſe tertiam; tum illum etiam debilem factum, rem ad amicos detuliſſe, quorum de ſententia lecticula in curiam eſſe delatum; cumq; ſenatui ſomnium enarrauiſſet, pedibus ſuis ſaluum reuertiſſe. itaque ſomnio comprobato à ſenatu, ludos illos iterum inſtauratos memoriæ proditum eſt. C. uero Gracchus multis dixit, ut ſcriptum apud eundem Celium eſt, ſibi in ſomnis quæſturam petenti Ti. fratrem uiſum eſſe dicere, quàm uellet cunctaretur, tamen eodem ſibi leto, quo ipſe interiſſet, eſſe pereundum. hoc antequam Tribunus pl. Gracchus factus eſſet, & ſe audiſſe ſcribit Celius, & dixiſſe multis. quo ſomnio quid inueniri poteſt certius? quid? illa duo ſomnia, quæ creberrime commemorantur à Stoicis, quis tãdem poteſt contẽnere? unũ de Simonide: qui cum ignotum quendam proiectum mortuum uidiſſet, eumq; humauiſſet, haberetq; in animo nauem conſcendere, moneri uiſus eſt, ne id faceret, ab eo, quem ſepultura affecerat: ſi nauigaſſet, eum naufragio eſſe periturum: itaque Simonidem rediſſe; periſſe cæteros, qui tum nauigaſſent. alterum ita traditum clarum ad-

modum somnium. cum duo quidam Arcades familiares iter unà facerēt, & Megaram ueñissent, alterum ad cauponem diuertisse, ad hospitem alterum. qui ut cœnati quiescerent, concubia nocte uisum esse in somnijs ei, qui erat in hospitio, illum alterum orare ut subueniret, quòd sibi à caupone interitus pararetur: eum primo perterritum somnio surrexisse: deinde cum se collegisset, idq; uisum pro nihilo habendum esse duxisset, recubuisse: tum ei dormienti eundem illum uisum esse rogare, ut, quoniam sibi uiuo non subuenisset, mortem suam ne inultam esse pateretur: se interfectum in plaustrum à caupone esse coniectum, & supra stercus iniectum: petere, ut mane ad portam adesset, priusquam plaustrū ex oppido exiret: hoc uero somnio eum cōmotum mane bubulco præsto ad portam fuisse, quæsisse ex eo, quid esset in plaustro: illum perterritum fugisse, mortuum erutum esse, cauponem re patefacta pœnas dedisse. quid hoc somnio dici diuinius potest? sed quid aut plura, aut uetera quærimus? sæpe tibi meum narraui: sæpe ex te somnium audiui tuum. me, cum Asiæ prouinciæ præessem, uidisse in quiete, cum tu equo aduectus ad quandam magni fluminis ripam, prouectus subito, atque delapsus in flumen, nusquam apparuisses, me contremuisse timore perterritum: tum te repente lætum extitisse, eodemq; equo aduersam ascendisse ripam, nosq; inter nos esse complexos. facilis coniectura huius somnij: mihiq; a peritis in Asia prædictum est, fore eos euentus rerum, qui acciderunt. uenio nunc ad tuum. audiui equidem ex te ipso, sed mihi sæpius Salustius noster narrauit: cum in illa fuga nobis gloriosa, patriæ calamitosa, in uilla quadam campi Ati-

natis maneres, magnamq́; partem noctis uigilasses, ad lucem denique arcte, & grauiter dormitare cœpisse: itaque, quanquam iter instaret, te tamen silentium fieri iussisse, neque esse passum te excitari: cum autem experrectus esses hora secunda ferè, te sibi somnium narrauisse: uisum tibi esse, cum in locis solis mœstus errares, C. Marium cum fascibus laureatis quærere ex te, quid tristis esses: cumq́; tu te tua patria ui pulsum esse dixisses, prehēdisse eum dextram tuam, & bono animo te iussisse esse, lictoriq́; proximo tradidisse, ut te in monumentum suum deduceret; & dixisse, in eo tibi salutem fore: tum & se exclamasse Salustius narrat, reditum tibi celerem, & gloriosum paratum, & te ipsum uisum somnio delectari. nam illud mihi ipsi celeriter nunciatum est: ut audiuisses in monumento Marij de tuo reditu magnificentissimum illud S. C. esse factum, referente optimo, & clarissimo uiro Consule, idq́; frequentissimo theatro, incredibili clamore, & plausu comprobatum; dixisse te, nihil illo Atinati somnio fieri posse diuinius. at multa falsa. immo obscura fortasse nobis. sed sint falsa quædam. contra uera quid dicimus? quæ quidem multo plura euenirent, si ad quietem integri iremus: nunc onusti cibo, & uino, perturbata, & confusa cernimus. uide, quid Socrates in Platonis Politia loquatur. dicit enim, Cum dormientibus ea pars animi, quæ mentis & rationis particeps sit, sopita langueat; illa autem, in qua feritas quædam sit, atque agrestis immanitas, cum sit immoderato obstupefacta potu, atque pastu, exultare eam in somno, immoderateq́; iactari. itaq; huic omnia uisu obijciuntur à mente, ac ratione uacua: ut aut cum matre corpus

» miscere uideamur, aut cum quouis alio uel homine, uel
» deo, sæpe belua, atque etiam trucidare aliquem, & im=
» pie cruentari, multaq; facere impure, atque tetre, cum
» temeritate, atque impudentia. at qui salubri, & mo=
» derato cultu, atque uictu quieti se tradiderit, ea parte
» animi, quæ mentis & consilij est, agitata, & erecta,
» saturataq; bonarum cogitationum epulis; eaq; parte ani
» mi, quæ uoluptate alitur, nec inopia enecta, nec satie=
» tate affluenti, quorum utrunq; præstringere aciem men
» tis solet, siue deest naturæ quippiam, siue abundat, at=
» que effluit; illa etiam tertia parte animi, in qua irarum
» existit, ardor sedata, atque restincta: tum eueniet, dua=
» bus animi temerarijs partibus compressis, ut illa tertia
» pars rationis, & mentis eluceat, & se uegetam ad som
» niandum, acremq; præbeat: tum ei uisa quietis occur=
» rent tranquilla atque ueracia. Hæc uerba ipsa Platonis
» expressi. Epicurum igitur audiemus potius? nam Car=
neades concertationis studio, modo ait hoc, modo illud. at
ille quid sentit? sentit autem nihil unquam elegans, nihil
decorum. hunc ergo antepones Platoni, & Socrati? qui
ut rationem non redderent, auctoritate tamen hos minu
tos philosophos uincerent. iubet igitur Plato sic ad som=
nium proficisci corporibus affectis, ut nihil sit, quod erro
rem animis, perturbationemq; afferat. ex quo etiam Py=
thagoricis interdictum putatur, ne faba uescerentur,
quòd habet inflationem magnam is cibus, tranquillitati
mentis quærenti uera contrariam. cum ergo est somno
seuocatus animus à societate, & cōtagione corporis, tum
meminit præteritorum, præsentia cernit, futura proui=
det: iacet enim corpus dormientis, ut mortui; uiget au=

tem, & uiuit animus. quod multo magis faciet post mortem, cum omnino ex corpore excesserit. itaque appropinquante morte multo est diuinior. nam & id ipsum uident, qui sunt morbo graui & mortifero affecti, instare mortem. itaque his occurrunt plerunque imagines mortuorum: tumq; uel maxime laudi student: eosq;, qui secus quàm decuit uixerunt, peccatorum suorum tum maxime pœnitet. diuinare autem morientes etiam illo exemplo confirmat Posidonius, quo affert Rhodium quendam morientem sex æquales nominasse, & dixisse, qui primus eorum, qui secundus, qui deinceps moriturus esset. sed tribus modis cēset deorum appulsu homines somniare: uno, quòd præuideat animus ipse per sese, quippe qui deorum cognatione teneatur: altero, quòd plenus aer sit immortalium animorum, in quibus tanquam insignitæ notæ ueritatis appareant: tertio, quòd ipsi dij cum dormientibus colloquantur: idq;, ut modo dixi, facilius euenit appropinquante morte, ut animi futura augurentur. ex quo & illud est Calani, de quo ante dixi; & Homerici Hectoris, qui moriens propinquam Achilli mortem denunciat: neque enim illud uerbum temere consuetudo approbauisset, si ea res nulla esset omnino.

» Præsagibat animus frustra me ire, cum exirem domo. sagire enim sentire acute est: ex quo sagæ anus, quia multa scire uolunt, & sagaces dicti canes. is igitur, qui ante sagit, quàm oblata res est, dicitur præsagire, idest futura ante sentire. inest igitur in animis præsagitio extrinsecus iniecta atque inclusa diuinitus. ea si exarsit acrius, furor appellatur, cum à corpore animus abstractus diuino instinctu concitatur.

» Sed quid oculis rapere uisa est derepente ardentibus?
ubi illa paulo ante sapiens uirginali modestia?
» Mater optuma, tum multo mulier melior,
» Missa sum superstitiosis ariolationibus:
» Neq; me Apollo fatis fandis dementem inuitam ciet.
» Virgines uero æquales patris mei meum factum pudet.
» Optimi uiri: mea mater tui me miseret, mei piget.
» Optumam progeniem Priamo repperisti extra me: hoc
dolet,
» Me obesse, illos prodesse; me obstare, illos obsequi.

ò poema tenerum, & moratum, atque molle. sed hoc minus ad rem. illud, quod uolumus, expressum est, ut uaticinari furor uera soleat.

» Adest, adest fax obuoluta sanguine, atq; incendio:
» Multos annos latuit. ciues ferte opem, & restinguite.

deus inclusus corpore humano iam, non Cassandra loquitur.

» Iamq; mari magno classis cita
» Texitur: exitium examen rapit:
» Aduenit, & fera ueliuolantibus
» Nauibu' compleuit manu' littora.

tragœdias loqui uideor, & fabulas. at ex te ipso nõ commentitiam rem, sed factam, eiusdem generis audiui: C. Coponiũ ad te uenisse Dyrrhachio, cum prætorio imperio classi Rhodiæ præesset, cum primis hominem prudentem, atque doctum: eumq; dixisse, remigem quendam ex quinqueremi Rhodiorum uaticinatum, madefactum iri minus XXX diebus Græciam sanguine; rapinas Dyrrhachij, & conscensionem in naues cum fuga, fugientibus miserabilem respectum incendiorum fore; sed

Rhodiorum classi propinquum reditum, ac domum itionem dari: tum neque te ipsum non esse cõmotum: Marcumq; Varronem, & M. Catonem, qui tum ibi erant, doctos homines, uehementer esse perterritos: paucis sanè post diebus ex Pharsalica fuga uenisse Labienum: qui cum interitum exercitus nunciauisset, reliqua uaticinationis breui esse confecta. nam & ex horreis direptum, effusumq; frumentum uias omnes, angiportusq; constrauerat: & uos naues subito perterriti metu conscendistis: & noctu ad oppidum respicientes, flagrantes onerarias, quas incenderant milites, quia sequi noluerant, uidebatis: postremo à Rhodia classe deserti, uerum uatem fuisse sensistis. Exposui quàm breuissime potui somnij, & furoris oracula, quæ carere arte dixeram. quorum amborum generum una ratio est, qua Cratippus noster uti solet, animos hominum quadam ex parte extrinsecus esse tractos, & haustos. ex quo intelligitur, esse extra diuinum animum, humanus unde ducatur: humani autem animi eã partem, quæ sensum, quæ motum, quæ appetitum habeat, non esse ab actione corporis seiugatam: quæ autem pars animi rationis, atque intelligentiæ sit particeps, eam tum maxime uigere, cum plurimum absit à corpore. itaque ex ipsis exemplis uerarum uaticinationum, & somniorum Cratippus solet rationem concludere hoc modo. si sine oculis non potest extare officium, & munus oculorum, possunt autem aliquando oculi non fungi suo munere: qui uel semel ita est usus oculis, ut uera cerneret, is habet sensum oculorum uera cernentium. item igitur, si sine diuinatione non potest & officium & munus diuinationis extare, potest autem quis, cum diuina=

tionem habeat, errare aliquando, nec uera cernere: satis est ad confirmandam diuinationem semel ita esse aliquid diuinatum, ut nihil fortuito cecidisse uideatur. sunt autem eius generis innumerabilia: esse igitur diuinationem confitendum est. Quæ uero aut coniectura explicantur, aut euentis animaduersa & notata sunt, ea genera diuinandi, ut supra dixi, non naturalia, sed artificiosa dicuntur. in quo aruspices, augures, coniectoresq; numerantur. hæc improbantur à Peripateticis, à Stoicis defenduntur. quorum alia sunt posita in monumentis, & disciplina; quod Etruscorum declarant & aruspicini, & fulgurales, & rituales libri, nostri etiam augurales: alia autem subito ex tempore coniectura explicantur, ut apud Homerum Chalcas, qui ex passerum numero belli Troiani annos auguratus est: & ut in Sisennæ scriptum historia uidemus, quod te inspectante factum est, ut, cum Sylla in agro Nolano immolaret ante prætorium, ab infima ara subito anguis emergeret. cum quidam C. Posthumius aruspex oraret illum, ut in expeditionem exercitum educeret; id cum Sylla fecisset, tum ante oppidum Nolam florentissima Samnitum castra cepit. facta coniectura etiam in Dionysio est paulo ante quàm regnare cœpit: qui cum per agrum Leontinum iter faciens, equum ipse dimisisset in flumen; summersus equus uoraginibus non extitit: quem cum maxima contentione non potuisset extrahere, discessit, ut ait Philistus, ægre ferens. cum autem aliquantulum progressus esset, subito exaudiuit hinnitum, respexitq;, & equum alacrem lætus aspexit, cuius in iuba examen apum consederat. quod ostentum habuit

hanc

hanc uim, ut Dionysius paucis post diebus regnare cœperit. quid? Lacedæmonijs paulo ante Leuctricam calamitatem quæ significatio facta est, cum in Herculis fano arma sonuerunt, Herculisq; simulacrum multo sudore manauit? at eodem tempore Thebis, ut ait Callisthenes, in templo Herculis ualuæ clausæ repagulis, subito se ipsæ aperuerunt, armaq;, quæ fixa in parietibus fuerant, ea humi sunt inuenta. cumq; eodem tempore apud Lebadiam Trophonio res diuina fieret, gallos gallinaceos in eo loco sic assidue canere cœpisse, ut nihil intermitterent: tum augures dixisse Bœotios, Thebanorum esse uictoriam, propterea quòd auis illa uicta silere soleret, canere si uicisset. eademq; tempestate multis signis Lacedæmonijs Leuctricæ pugnæ calamitas denunciabatur. nanq; & Lysandri, qui Lacedæmoniorum clarissimus fuerat, statuæ, quæ Delphis stabat, in capite corona subito extitit ex asperis herbis, & agrestibus: stellæq; aureæ, quæ Delphis erant à Lacedæmonijs positæ post naualem illam uictoriam Lysandri, qua Athenienses conciderunt, qua in pugna quia Castor & Pollux cum Lacedæmoniorum classe uisi esse dicebantur, eorum insignia deorum stellæ aureæ, quas dixi, Delphis positæ, paulo ante Leuctricam pugnam deciderunt, neque repertæ sunt. maximum uero illud portentum ijsdem Spartiatis fuit, quòd, cum oraculum ab Ioue Dodonæo petiuissent, de uictoria sciscitantes, legatiq; illud, in quo inerant sortes, collocauissent, Simia, quam Rex Molossorum in delicijs habebat, & sortes ipsas, & cætera, quæ erant ad sortem parata, disturbauit, & aliud aliò dissipauit. tum ea, quæ præposita erat oraculo,

sacerdos dixisse dicitur, de salute Lacedæmoniis esse, non de uictoria cogitandum. Quid bello Punico secundo? non ne C.Flaminius Consul iterum, neglexit signa rerum futurarum magna cum clade Reip? qui exercitu lustrato, cum Aretium uersus castra mouisset, & contra Annibalem legiones duceret, & ipse & equus eius ante signum Iouis Statoris sine causa repente concidit, nec eam rem habuit religioni, obiecto signo, ut peritis uidebatur, ne committeret prælium. idem cum tripudio auspicaretur, pullarius diem prælij committendi differebat. tum Flaminius ex eo quæsiuit, si ne postea quidem pulli pascerentur, quid faciendum censeret. cum ille quiescendum respondisset, Flaminius, præclara uero auspicia, si esurientibus pullis res geri poterit, saturis nihil geretur: itaque signa conuelli, & se sequi iussit. quo tempore, cum signifer primi hastati signum non posset mouere loco, nec quicquam proficeret, plures cum accederent: Flaminius re nunciata suo more neglexit: itaq; tribus horis concisus exercitus, atq; ipse interfectus est. Magnum illud etiam, quod addidit Celius, eo ipso tempore, cum hoc calamitosum fieret prælium, tantos terræmotus in Liguribus, Gallia, compluribusq; insulis, totáq; in Italia factos esse, ut multa oppida corruerint, multis locis labes facta sit, terræq; desederint, fluminaq; in contrarias partes fluxerint, atque in amnes mare influxerit. Fiunt certe diuinationum coniecturæ à peritis. Midæ illi Phrygio, cum puer esset, dormienti formicæ in os tritici grana congesserunt. ditissimum fore, prædictum est. quod euenit. at Platoni, cum in cunis paruulo dormienti

apes in labellis conſediſſent, reſponſum eſt, ſingulari illum ſuauitate orationis fore. ita futura eloquentia prouiſa in infante eſt. quid amores, ac deliciæ tuæ Roſcius? num aut ipſe, aut pro eo Lanuuium totum mẽtiebatur? qui cũ eſſet in cunabulis, educereturq; in Selonio, qui eſt campus agri Lanuuini: noctu lumine appoſito experrecta nutrix animaduertit puerum dormientem circumplicatum ſerpentis amplexu. quo aſpectu exterrita clamorem ſuſtulit. pater autem Roſcij ad aruſpices retulit. qui reſponderunt, nihil illo puero clarius, nihil nobilius fore. atq; hanc ſpeciem Praxiteles cælauit argento, & noſter expreſſit Archias uerſibus. quid igitur expectamus? an, dum in foro nobiſcum dij immortales, dum in uijs uerſentur, dum domi? qui quidem ipſi ſe nobis non offerunt, uim autem ſuam longe, lateq; diffundũt. quam cum terræ cauernis includũt, tum hominum naturis implicant. nam terræ uis Pythiam Delphis incitabat, naturæ Sibyllam. quid enim? non uidemus, quàm ſint uaria terrarum genera? ex quibus & mortifera quadã pars eſt, ut et Ampſancti in Hirpinis, et in Aſia Plutonia, quæ uidemus: & ſunt partes agrorum aliæ peſtilentes, aliæ ſalubres, aliæ quæ acuta ingenia gignant, aliæ quæ retuſa. quæ omnia fiunt & ex cœli uarietate, & ex diſparili aſpiratione terrarum. fit etiam ſæpe ſpecie quadam, ſæpe uocum grauitate, & cantibus, ut pellantur animi uehementius: ſæpe etiam cura, & timore: qualis eſt illa,

» Flexa anima tanquam lymphata, ut Bacchi ſacris
» Commota, in tumulis Teucrum commemorans ſuum.

atque etiam illa concitatio declarat uim in animis eſſe

diuinam. negat enim sine furore Democritus quenquam poetam magnum esse posse. quod idem dicit Plato. quem, si placet, appellet furorem, dum modo is furor ita laudetur, ut in Phædro Platonis laudatus est. quid uestra oratio in causis? quid ipsa actio? potest esse uehemens, & grauis, & copiosa, nisi est animus ipse commotior? equidem etiam in te sæpe uidi, &, ut ad leuiora ueniamus, in Aesopo familiari tuo tantum ardorem uultuum, atque motuum, ut eum uis quædam abstraxisse à sensu mentis uideretur. Obijciuntur etiam sæpe formæ, quæ reapse nullæ sunt, speciem autem offerunt. quod contigisse Brenno dicitur, eiusq; Gallicis copijs, cum fano Apollinis Delphici nefarium bellum intulisset: tum enim ferunt ex oraculo hæc fatam esse Pythiam,

" Ego prouidebo rem istam, & albæ uirgines.

ex quo factum, ut & uiderentur uirgines ferre arma contra, & niue Gallorum obrueretur exercitus. Aristoteles quidem eos etiam, qui ualetudinis uitio furerent, & melancholici dicerentur, censebat habere aliquid in animis præsagiens, atque diuinum. ego autem haud scio an nec cardiacis hoc tribuendum sit, nec phreneticis: animi enim integri, non uitiosi corporis est diuinatio. quam quidem esse re uera, hac Stoicorum ratione concluditur. si sunt dij, neque ante declarant hominibus quæ futura sunt: aut non diligunt homines: aut, quid euenturum sit, ignorant: aut existimant nihil interesse hominum, scire quid futurum sit: aut non censent esse suæ maiestatis præsignificare hominibus quæ sunt futura: aut ea ne ipsi quidem dij significare possunt. at neq; non diligunt nos; sunt enim benefici, ge-

neriq; hominum amici: neq; ignorant ea, quæ ab ipsis constituta, & designata sunt: neq; nostra nihil interest scire ea, quæ euentura sunt; erimus enim cautiores, si sciemus: neq; hoc alienum ducunt maiestate sua; nihil est enim beneficentia præstantius: neq; non possunt futura prænoscere: non igitur sunt dij, nec significant futura. sunt autem dij: significant ergo: &, si non significant, nullas uias dant nobis ad significationis scientiam; frustra enim significarent: nec, si dant uias, non est diuinatio: est igitur diuinatio. hac ratione & Chrysippus, & Diogenes, & Antipater utitur. quid est igitur, cur dubitandum sit, quin sint ea, quæ disputaui, uerissima, si ratio mecum facit, si euenta, si populi, si nationes, si Græci, si barbari, si maiores etiam nostri, si denîq; hoc semper ita putatum est, si summi philosophi, si poetæ, si sapientissimi uiri, qui res publicas constituerunt, qui urbes condiderunt? an, dum bestiæ loquantur, expectamus, hominum consentiente auctoritate cõtenti non sumus? nec uero quicquam aliud affertur, cur ea, quæ dico, diuinandi genera nulla sint: nisi quòd difficile dictu uidetur, quæ cuiusq; diuinationis ratio, quæ causa sit. quid enim habet aruspex, cur pulmo incisus etiam in bonis extis dirimat tempus, & proferat diem? quid augur, cur à dextra coruus, à sinistra cornix faciat ratum? quid astrologus, cur stella Iouis, aut Veneris coniuncta cum Luna ad ortus puerorum salutaris sit, Saturni, Martis'ue contraria? cur autem deus dormientes nos moneat, uigilantes negligat? quid deinde causæ sit, cur Cassandra furens futura prospiciat, Priamus sapiens hoc idem facere non queat? cur fiat quidq;, quæris? re=

cte omnino: sed non nunc id agitur: fiat, nec ne fiat, id quæritur: ut si magnetem lapidem esse dicam, qui ferrum ad se alliciat, & trahat, at rationem, cur id fiat, afferre nequeam, fieri omnino neges. quod idem facis in diuinatione. quam & cernimus ipsi, & audiuimus, & legimus, & à patribus accepimus: neq; ante philosophiam patefactam, quæ nuper inuenta est, hac de re cõmunis uita dubitauit: & postea quàm philosophia processit, nemo aliter philosophus sensit, in quo modo esset auctoritas. dixi de Pythagora, de Democrito, de Socrate: excepi de antiquis præter Xenophanem neminem: adiunxi ueterem Academiam, Peripateticos, Stoicos. unus dissentit Epicurus. quid uero hoc turpius, quàm quòd idem nullam censet gratuitam esse uirtutem? quis autem est, quem non moueat clarissimis monumentis testata, consignataq; antiquitas? Calchantem augurem scribit Homerus longe optimum, eumq; ducem classis fuisse: at illum auspiciorum credo scientia, non locorum. Amphilocus, et Mopsus Argiuorum Reges fuerunt, sed ijdem augures, ijq; urbes in ora maritima Ciliciæ Græcas condiderunt. atq; etiam ante hos Amphiaraus, & Tiresias non humiles & obscuri, neq; eorum similes, ut apud Ennium est,

" Qui sui quæstus causa fictas suscitant sententias;

sed clari, & præstantes uiri, qui auibus, & signis admoniti futura dicebant. quorum de altero etiam apud inferos Homerus ait, solum sapere, cæteros umbrarum uagari modo. Amphiaraum autem sic honorauit fama Græciæ, deus ut haberetur, atq; ut ab eius solo, in quo est humatus, oracula peterentur. quid Asiæ Rex Priamus, non ne & Helenum filium, & Cassandram filiam di-

uinantes habebat, alterum augurijs, alteram mentis incitatione diuina? quo in genere Martios quosdam fratres, nobili loco natos, apud maiores nostros fuisse scriptum uidemus. quid Polybum Corinthium, nonne Homerus & alijs multa, & filio ad Troiam proficiscenti mortem prædixisse commemorat? omnino apud ueteres qui rerum potiebantur, ijdem auguria tenebant: ut enim sapere, sic diuinare regale ducebant, ut testis est nostra ciuitas, in qua & Reges, augures, & postea priuati eodem sacerdotio præditi Remp. religionum auctoritate rexerunt. eaq; diuinationum ratio ne in barbaris quidem gentibus neglecta est: siquidem & in Gallia Druydes sunt, è quibus ipse Diuitiacum Heduum hospitem tuum, laudatoremq; cognoui; qui & naturæ rationem, quam physiologiam Græci appellant, notam esse sibi profitebatur, & partim augurijs, partim coniectura, quæ essent futura, dicebat: & in Persis augurantur, & diuinant magi, qui congregantur in fano cómentandi causa, atq; inter se colloquendi: quod etiam idem uos quondam facere nonis solebatis. nec quisquam Rex Persarum potest esse, qui non ante magorum disciplinam, scientiamq; perceperit. licet autem uidere & genera quædam, & nationes huic scientiæ deditas. Telmessus in Caria est: qua in urbe excellit aruspicum disciplina. itemq; Elis in Peloponeso familias duas certas habet, Iamidarum unam, alteram Glutidarum, aruspicinæ nobilitate præstantes. in Syria Chaldæi cognitione astrorum, solertiaq; ingeniorum antecellunt. Etruria auté de cœlo tacta scientissime animaduertit; eademq; interpretatur, quid quibusq; ostendatur

monſtris, atq; portentis. quo circa bene apud maiores noſtros ſenatus tum, cum florebat imperium, decreuit, ut de principum filijs ſex ſingulis Etruriæ populis in diſciplinam traderentur, ne ars tanta propter tenuitatem hominum à religionis auctoritate abduceretur ad mercedem, atq; quæſtum. Phryges autem, & Piſidæ, & Cilices, et Arabum natio auium ſignificationibus plurimum obtemperant. quod idem factitatum in Vmbria accepimus. ac mihi quidem uidentur ex locis quoq; ipſis, qui à quibuſque incolebantur, diuinationum opportunitates eſſe ductæ. ut enim Aegyptij, ut Babylonij in camporum patentium æquoribus habitantes, cum ex terra nihil emineret, quod contemplationi cœli officere poſſet, omnem curam in ſiderum cognitione poſuerunt: Etruſci autem, quòd religione imbuti ſtudioſius, & crebrius hoſtias immolabant, extorum cognitioni ſe maxime dediderunt; quodq; propter aeris craſſitudinem de cœlo apud eos multa fiebant, & quòd ob eandem cauſam multa inuſitata partim ex cœlo, alia ex terra oriebantur, quædam etiam ex hominum, pecudum'ue conceptu, & ſatu, portentorum exercitatiſſimi interpretes extiterunt. quorum quidem uim, ut tu ſoles dicere, uerba ipſa prudenter à maioribus poſita declarant. quia enim oſtendunt, portendunt, monſtrant, prædicunt, oſtenta, portenta, monſtra, prodigia dicuntur. Arabes autem, & Phryges, & Cilices, quòd paſtu pecudum maxime utuntur, campos, & montes hieme, et æſtate peragrantes, propterea facilius cantus auiũ & uolatus notauerunt. eademq; & Piſidiæ cauſa fuit, & huic noſtræ Vmbriæ. tum Caria tota, præcipueq;

Telmeſſes, quos ante dixi, ꝙ agros uberrimos maximeq́; fertiles incolunt, in quibus multa propter fœcunditatem fingi, gigniq́; poſſunt, in oſtentis animaduertendis diligentes fuerunt. quis uero non uidet, in optima quaque Rep. plurimum auſpicia & reliqua diuinandi genera ualuiſſe? quis Rex unquam fuit, quis populus, qui non uteretur prædictione diuina? neque ſolum in pace, ſed in bello multo etiam magis: in quo maius erat certamen, & diſcrimen ſalutis. omitto noſtros, qui nihil in bello ſine extis agunt, nihil ſine auſpicijs domi habent. auſpicia externa uideamus. nam & Athenienſes omnibus ſemper publicis conſilijs diuinos quoſdam ſacerdotes, quos Mantes uocant, adhibuerunt: & Lacedæmonij Regibus ſuis augurem aſſeſſorem dederunt: itemq́; Senibus, ſic enim conſilium publicum appellant, augurem intereſſe uoluerunt: ijdemq́; de rebus maioribus ſemper aut Delphis oraculum, aut ab Hammone, aut à Dodona petebant. Lycurgus quidem, qui Lacedæmoniorum Remp. temperauit, leges ſuas auctoritate Apollinis Delphici confirmauit. quas cum uellet Lyſander commutare, eadem eſt prohibitus religione. atque etiam qui præerant Lacedæmonijs, non contenti uigilantibus curis, in Paſitheæ fano, quod eſt in agro propter urbem, ſomniandi cauſa excubabãt, quia uera quietis oracula ducebant. Ad noſtra iam redeo. quoties ſenatus decem uiros ad libros ire iuſſit? nam & cum duo uiſi ſoles eſſent, & cum tres lunæ, & cum faces, & cum ſol nocte uiſus eſſet, & cum ex cœlo fremitus auditus, & cum cœlum diſceſſiſſe uiſum eſt, atque in eo animaduerſi globi. delata etiam ad ſenatum labes agri Priuernatis, cum ad in=

finitam altitudinem terra deſediſſet, Apuliaq; maximis terræmotibus conquaſſata eſſet. quibus portentis magna populo R. bella, pernicioſæq; ſeditiones denunciabantur. inq; his omnibus reſponſa aruſpicum cum Sibyllæ uerſibus congruebant. quid, cum Cumis Apollo ſudauit, Capuæ Victoria? quid ortus androgyni? non ne fatale quoddam monſtrum fuit? quid, quod fluuius atratus ſanguine fluxit? quid, cum ſæpe lapidum, ſanguinis nō nunquam, terræ interdum, quondam etiam lactis imber defluxit? quid, cum in Capitolio ictus centaurus ex cœlo eſt? in Auentino portæ, & homines? Tuſculi ædes Caſtoris, & Pollucis, Romæq; pietatis? non ne & aruſpices ea reſponderunt, quæ euenerunt: & in Sibyllæ libris eædem repertæ prædictiones ſunt? quoties ſenatus decemuiros ad libros ire iuſſit? quantis in rebus, quamq; ſæpe reſponſis aruſpicum paruit? Cæciliæ Q. filiæ ſomnio modo, Marſico bello, templum eſt à ſenatu Iunoni Soſpitæ reſtitutum. quod quidem ſomnium Siſenna cum diſputaſſet mirifice ad uerbum cum re conueniſſe, tum inſolenter, credo ab Epicuro aliquo inductus, diſputat ſomnijs credi non oportere. idem contra oſtenta nihil diſputat, exponitq;, initio belli Marſici & deorum ſimulacra ſudauiſſe, & ſanguinem fluxiſſe, & diſceſſiſſe cœlum, & ex occulto auditas eſſe uoces, quæ pericula belli nunciarent, & Lanuuij clypeos, quod aruſpicibus triſtiſſimum uiſum eſſet, à muribus eſſe deroſos. quid, quod in annalibus habemus, Veienti bello, cum lacus Albanus præter modum creuiſſet, Veientem quendā ad nos hominem nobilem profugiſſe, eumq; dixiſſe, ex fatis, quæ Veientes ſcripta haberent, Veios ca-

pi non posse, dum lacus is redundaret, & , si lacus e=missus lapsu, & cursu suo ad mare profluxisset, perni=ciosum populo R. sin autem ita esset eductus, ut ad ma re peruenire non posset, tum salutare nostris fore. ex quo illa admirabilis à maioribus Albanæ aquæ facta de ductio est. cum autem Veientes bello fessi legatos ad se=natum misissent, tum ex his quidam dixisse dicitur, nō omnia illum transfugam ausum esse senatui dicere: in iisdem enim fatis scriptum Veientes habere, fore ut bre ui à Gallis Roma caperetur. quod quidem sexennio post Veios captos factum esse uidemus. Sæpe etiam & in præ liis Fauni auditi, & in rebus turbidis ueridicæ uoces ex occulto missæ esse dicuntur. cuius generis duo sunt ex multis exempla, sed maxima. nam non multo ante urbem captam exaudita uox est à luco Vestæ, qui à Pa latii radice in nouam uiam deuexus est; ut muri & por tæ reficerentur; futurum esse, nisi prouisum esset, ut Roma caperetur. quod neglectum cum caueri pote=rat, post acceptam illam maximam cladem explicatum est: ara enim Aio loquenti, quam septam uidemus, ad=uersus eum locum consecrata est. atque etiam scriptum à multis est, cum terræmotus factus esset, ut sue ple=na procuratio fieret, uocem ab æde Iunonis ex arce ex=titisse: quo circa Iunonem illam appellatam Monetam. hæc igitur & à diis significata, & à nostris maiori=bus iudicata contemnimus? neque solum deorum uoces Pythagorei obseruauerunt, sed etiam hominum, quæ uocant omina. quæ maiores nostri quia ualere cense=bant, iccirco omnibus rebus agendis, quod bonum, faustum, felix, fortunatumq; esset, præfabantur: re=

busq; diuinis, quæ publice fierent, ut fauerent linguis, imperabatur: inq; ferijs imperandis, ut litibus, & iurgijs se abstinerent. itemq; in lustranda colonia, ab eo, qui eam deduceret, & cum imperator exercitum, censor populum lustraret, bonis nominibus, qui hostias ducerent, eligebantur. quod idem in delectu Consules obseruant, ut primus miles fiat bono nomine. quæ quidẽ à te scis & Consule, & imperatore summa religione esse seruata. prærogatiuam etiam maiores omnes iustorũ comitiorum esse uoluerunt.. atque ego exempla ominum nota proferam. L. Paulus Consul iterum, cum ei, bellum ut cum Rege Perse gereret, obtigisset; ut ea ipsa die domum ad uesperum redijt, filiolam suam tertiam, quæ tum erat admodum parua, osculans animaduertit tristiculam. quid est, inquit, mea tertia, quid tristis es? mi pater, inquit, Persa perijt. tum ille arctius puellã complexus, accipio omen, inquit, mea filia. erat autẽ mortua catella eo nomine. L. Flaccum flaminem Martialem ego audiui cum diceret, Cæciliam Metelli, cum uellet sororis suæ filiam in matrimonium collocare, exisse in quoddam sacellum ominis capiendi causa; quod fieri more ueterum solebat: cum uirgo staret, & Cæcilia in sella sederet, neque diu ulla uox extitisset, puellam defatigatam petijsse à matertera, ut sibi concederet paulisper, ut in eius sella requiesceret; illam autem dixisse, uero mea puella tibi concedo meas sedes. quod omen res consecuta est: ipsa enim breui mortua est, uirgo autem nupsit cui Cæcilia nupta fuerat. hæc posse contemni, uel etiam rideri, præclare intelligo: sed ipsum est, deos nõ putare; quæ ab ijs significantur, contemnere. quid de

auguribus loquar? tuæ partes sunt: tuum inquam auspiciorum patrocinium debet esse: tibi P. Claudius augur Consuli nunciauit, addubitato salutis augurio, bellum domesticum triste, ac turbulentum fore: quod paucis post mensibus exortum, paucioribus est à te diebus oppressum. cui quidem auguri uehementer assentior: solus enim multorum annorum memoria non decantandi augurij, sed diuinandi tenuit disciplinam. quem irridebant collegæ tui, eumq; tum Pisidam, tum Soranum augurem esse dicebant. quibus nulla uidebatur in augurijs, aut auspicijs præsensio, aut scientia ueritatis futuræ, sapienter aiebant ad opinionem imperitorum esse fictas religiones. quod longe secus est: neque enim in pastoribus illis, quibus Romulus præfuit, nec in ipso Romulo hæc calliditas esse potuit, ut ad errorem multitudinis religionis simulacra fingerent: sed difficultas, laborq; discendi disertam negligentiam reddidit: malunt enim disserere, nihil esse in auspicijs, quàm, quid sit, ediscere. quid est illo auspicio diuinius, quod apud te in Mario est, ut utar potissimum te auctore?

Hic Iouis altisoni subito pennata satelles
Arboris è trunco serpentis saucia morsu,
Subigit ipsa feris transfigens unguibus anguem
Semianimum, & uaria grauiter ceruice micantem.
Quem se intorquentem lanians, rostroq; cruentans,
Iam satiata animos, iam duros ulta dolores,
Abijcit efflantem, & laceratum affligit in unda,
Seq; obitu à solis nitidos conuertit ad ortus.
Hanc ubi præpetibus pennis, lapsuq; uolantem
Conspexit Marius diuini numinis augur,

» Faustaq; signa suæ laudis, reditusq; notauit;
» Partibus intonuit cœli pater ipse sinistris.
» Sic aquilæ clarum firmauit Iuppiter omen.

atq; ille Romuli auguratus, pastoralis, non urbanus fuit; nec fictus ad opiniones imperitorum, sed à certis acceptus, & posteris traditus. itaque Romulus augur, ut apud Ennium est, cum fratre item augure,

» Curantes magna cum cura, concupientes
» Regni, dant operam simul auspicio, augurioq;.
» Hinc Remus auspicio se deuouet, atq; secundam
» Solus auem seruans. at Romulus pulcher in alto
» Quærit Auentino, seruat genus altiuolantum.
» Certabant, urbem Romam Remam ne uocarent.
» Omnis cura uiris, uter esset induperator.
» Expectant, ueluti, consul cum mittere signum
» Vult, omnes auidi spectant ad carceris oras,
» Quà mox emittat pictis ex faucibu' currus:
» Sic expectabat populus, atq; ore timebat
» Rebus, utri magni uictoria sit data regni.
» Interea sol albu' recessit in infera noctis.
» Exin candida se radijs dedit icta foras lux:
» Et simul ex alto longe pulcherrima præpes
» Læua uolauit auis: simul aureus exoritur sol.
» Cedunt ter quatuor de cœlo corpora sancta
» Auium, præpetibus sese pulchrisq; locis dant.
» Conspicit inde sibi data Romulus esse priora,
» Auspicio regni stabilita scamna solumq;.

sed unde huc digressa est, eodem redeat oratio. si nihil queam disputare, quamobrem quidq; fiat, & tantum modo fieri ea, quæ commemoraui, doceam, parum ne Epicu=

ro, Carneadi'ue respondeam? quid, si etiam ratio extat artificiosæ præsensionis facilis, diuinæ autem paulo obscurior? quæ enim extis, quæ fulguribus, quæ portentis, quæ astris præsentiuntur, hæc notata sunt obseruatione diuturna. affert autem uetustas omnibus in rebus longinqua obseruatione incredibilem scientiam: quæ potest esse etiam sine motu, atq; impulsu deorum, cum, quid ex quoque eueniat, & quid quanq; rem significet, crebra animaduersione perspectum est. altera diuinatio est naturalis, ut ante dixi: quæ physica disputandi subtilitate referenda est ad naturam deorum: à qua, ut doctissimis, sapientissimisq; placuit, haustos animos, & delibatos habemus: cumq; omnia completa sint & referta æterno sensu, & mente diuina, necesse est cognatione diuinorum animorum animos humanos commoueri. sed uigilantes animi uitæ necessitatibus seruiunt, disiunguntq; se à societate diuina, uinclis corporis impediti. rarum est quoddam genus eorum, qui se à corpore auocent, & ad diuinarum rerum cognitionem cura omni, studioq; rapiantur. horum sunt auguria non diuini impetus, sed rationis humanæ. nam & natura futura præsentiunt, ut aquarum fluxiones, ut deflagrationem futuram aliquando cœli, atque terrarum: alij autem in Rep. exercitati, ut de Atheniensi Solone accepimus, orientem tyrannidem multo ante prospiciunt: quos prudentes possumus dicere, id est prouidentes, diuinos nullo modo possumus, non plus, quàm Milesium Thalem, qui, ut obiurgatores suos conuinceret, ostenderetq; etiam philosophum, si ei commodum esset, pecuniam facere posse, omnem oleam, antequam florere cœpisset, in agro

Mileſio coemiſſe dicitur . animaduerterat fortaſſe quadam ſcientia , olearum ubertatem fore . & quidem idē primus defectionem ſolis , quæ Aſtyage regnante facta eſt , prædixiſſe fertur . multa medici , multa gubernatores , agricolæ etiam multa præſentiunt: ſed nullam eorum diuinationem uoco , ne illam quidem, qua ab Anaximandro phyſico moniti Lacedæmonij ſunt, ut urbem, et tecta linquerent, armatiq; in agro excubarent, quòd terræmotus inſtaret, tum, cum & urbs tota corruit , & ex monte Taygeto extrema montis quaſi puppis auulſa eſt. ne Pherecides quidem ille Pythagoræ magiſter potius diuinus habebitur , quàm phyſicus : qui cum uidiſſet hauſtam aquam de iugi puteo , terræmotus dixit inſtare . nec uero unquam animus hominis naturaliter diuinat , niſi cum ita ſolutus eſt , & uacuus , ut ei planè nihil ſit cum corpore . quod aut uatibus contingit , aut dormientibus . itaque ea duo genera à Dicæarcho probantur, et, ut dixi , à Cratippo noſtro : ſi propterea quòd ea proficiſcuntur à natura , ſint ſumma ſanè, modo ne ſola : ſin autem nihil eſſe in obſeruatione putant , multa tollunt quibus uitæ ratio continetur. ſed quoniam dant aliquid, idq; non paruum, uaticinationes cum ſomnijs : nihil eſt, quod cum his magnopere pugnemus , præſertim cum ſint , qui omnino nullam diuinationem probent . ergo & ij , quorum animi ſpretis corporibus euolant , atque excurrunt foras , ardore aliquo inflammati , atque incitati cernunt illa profecto , quæ uaticinantes prænunciant : multiſq; rebus inflammantur tales animi , qui corporibus non inhærent , ut ij , qui ſono quodam uocum , & Phrygijs cantibus incitantur : multos

nemora

nemora, siluæq;, multos amnes, aut maria commouent: quorum furibunda mens uidet ante multo, quæ futura sunt. quo de genere illa sunt,

» Eheu uidete: iudicauit iudicium inclytum
» Inter deas tris aliquis: quo iudicio Lacedæmonia
» Mulier furiarum una adueniet.-

eodem enim modo multa à uaticinantibus sæpe prædicta sunt, neq; solum uerbis, sed etiam

» Versibus, quos olim Fauni, uatesq; canebant.

similiter Martius & Publicius uates cecinisse dicuntur. quo ex genere Apollinis operta prolata sunt. credo etiã anhelitus quosdam fuisse terrarum, quibus inflatæ mentes oracula funderent. Atq; hæc quidem uatum ratio est: nec dissimilis sanè somniorum: nam quæ uigilantibus accidunt uatibus, eadem nobis dormientibus: uiget enim animus in somnijs, liberq; sensibus ab omni impeditione curarum, iacente et mortuo penè corpore. qui quia uixit ab omni æternitate, uersatusq; est cum innumerabilibus animis, omnia, quæ in natura rerum sunt, uidet, si modo temperatis escis, modicisq; potationibus ita est affectus, ut sopito corpore ipse uigilet. hæc somniantis est diuinatio. hic magna quædam exoritur, neq; ea naturalis, sed artificiosa somniorum Antiphontis interpretatio, eodemq; modo & oraculorum, & uaticinationum: sunt enim explanatores, ut grammatici poetarum. nam ut aurum, & argentum, æs, ferrum frustra natura diuina genuisset, nisi eadem docuisset quemadmodum ad eorũ uenas perueniretur; nec fruges terræ, baccas'ue arborum cum utilitate ulla generi humano dedisset, nisi earum cultus, & conditiones tradidisset;

materia deinde quid iuuaret, nisi confectionis eius fabricam haberemus? sic cum omni utilitate, quam dij hominibus dederunt, ars aliqua coniuncta est, per quam illa utilitas percipi possit. item igitur somnijs, uaticinationibus, oraculis, quòd erant multa obscura, multa ambigua, explanationes adhibitæ sunt interpretum. quo modo autem aut uates, aut somniantes ea uideant, quæ nusquam etiam tunc sint, magna quæstio est. sed explorata si sint ea, quæ ante quæri debeant, sint hæc, quæ quærimus, faciliora: continet enim totam hanc quæstionem ea ratio, quæ est de natura deorum, quæ à te secundo libro est explicata dilucide. quam si obtinemus, stabit illud quidem, quod locum hunc continet, de quo agimus, esse deos, & eorum prouidentia mundum administrari, eosdemq; consulere rebus humanis, nec solum uniuersis, uerum etiam singulis. hæc si tenemus, quæ mihi quidem non uidentur posse conuelli: profecto hominibus à dijs futura significari necesse est. sed distinguendum uidetur, quonam modo. non placet Stoicis, singulis iecorum fissis, aut auium cantibus interesse deum; neque enim decorum est, nec dijs dignum, nec fieri ullo pacto potest: sed ita à principio inchoatum esse mundum, ut certis rebus certa signa præcurrerent, alia in extis, alia in auibus, alia in fulguribus, alia in ostentis, alia in stellis, alia in somniantium uisis, alia in furentium uocibus. ea quibus bene percepta sunt, ij non sæpe falluntur. male coniecta, maleq; interpretata, falsa sunt, non rerum uitio, sed interpretum inscitia. hoc autem posito, atq; concesso, esse quandam uim diuinam hominum uitam continentem: non difficile est,

quæ fieri certe uidemus, ea qua ratione fiant, suspicari. nam & ad hostiam deligendam potest dux esse uis quædam sentiens, quæ est toto confusa mundo: & tum, ipsam cum immolare uelis, extorum fieri mutatio potest, ut aut absit aliquid, aut supersit: paruis enim momentis multa natura aut affingit, aut mutat, aut detrahit: quod ne dubitare possimus, maximo est argumento quod paulo ante interitum Cæsaris contigit: qui cum immolaret illo die, quo primum in sella aurea sedit, & cum purpurea ueste processit, in extis bouis opimi cor non fuit. num igitur censes ullum animal, quod sanguinem habeat, sine corde esse posse? qua ille rei nouitate perculsus, cum Spurinna diceret, timendum esse, ne consilium, & uita deficeret; earum enim rerum utrunq; à corde proficisci: postero die caput in iecore non fuit. quæ quidem illi portendebantur à dijs immortalibus, ut uideret interitum, non ut caueret. cum igitur eæ partes in extis non reperiuntur, sine quibus uictima illa uiuere nequisset: intelligendum est, in ipso immolationis tempore eas partes, quæ absint, interijsse. eademq; efficit in auibus diuina mens; ut tum huc, tum illuc uolent alites; tum in hac, tum in illa parte se occultent; tum à dextra, tum à sinistra parte canant oscines. nam si omne animal, ut uult, ita utitur motu sui corporis, prono, obliquo, supino, membraque quò uult flectit, contorquet, porrigit, contrahit, eaq; ante efficit penè quàm cogitat: quãto id deo est facilius, cuius numini parent omnia? idemq; mittit & signa nobis eius generis: qualia permulta historia tradidit: quale scriptum illud uidemus: si luna paulo ante solis ortum

defecisset in signo leonis, fore ut armis Darius, & Persæ ab Alexandro, & Macedonibus prælio uincerentur, Dariusq; moreretur: & si puella nata biceps esset, seditionem in populo fore, corruptelam, & adulterium domi: & si mulier leonem peperisse uisa esset, fore ut ab exteris gentibus uinceretur ea Resp. in qua id contigisset. eiusdem autem generis etiam illud est, quod scribit Herodotus: Crœsi filium, cum esset infans, locutum: quo ostento regnum patris, & domum funditus concidisse. caput arsisse Ser. Tullio dormienti, quæ historia non prodidit? ut igitur, qui se tradet ita quieti, præparato animo tum bonis cogitationibus, tum rebus ad tranquillitatem accommodatis, certa & uera cernit in somnis: sic castus animus, purusq; uigilantis, et ad astrorum, & ad auium, reliquorumq; signorum, & ad extorum ueritatem est paratior. hoc nimirum est illud, quod de Socrate accepimus, quodq; ab ipso in libris Socraticorum sæpe dicitur, esse diuinum quiddam, quod Dæmonion appellat, cui semper ipse paruerit, nunquam impellenti, sæpe reuocanti. & Socrates quidem, quo quem auctorem meliorem quærimus? Xenophonti consulenti, sequeretur ne Cyrum, postea quàm exposuit quæ sibi uidebantur, & nostrum quidem, inquit, humanum est consilium, sed de rebus & obscuris, et incertis ad Apollinem censeo referendum, ad quem etiam Athenienses publice de maioribus rebus semper retulerunt. scriptum est item, cum Critonis sui familiaris oculum alligatum uidisset, quæsiuisse quid esset: cum autem ille respondisset, in agro ambulanti ramulum adductum, ut remissus esset, in oculum recidisse, tum Socra-

tes, non enim paruisti mihi reuocanti, cum uterer, qua
soleo, præsagitione diuina. idem etiam Socrates, cum
apud Delium male pugnatum esset Lachete prætore, fu
geretq; cum ipso Lachete: ut uentum est in triuium, ea=
dem, quà cæteri, fugere noluit. quibus quærentibus cur
non eadem uia pergeret, deterreri à deo dixit. tum qui=
dem ij, qui alia uia fugerant, in hostium equitatum inci
derunt. permulta coniecta sunt ab Antipatro, quæ mi=
rabiliter à Socrate diuinata sunt: quæ prætermittam:
tibi enim nota sunt, mihi ad commemorandum non ne=
cessaria. illud tamen eius philosophi magnificum, ac pe=
nè diuinum, quòd, cum impijs sententijs damnatus esset,
æquissimo animo se dixit mori: neq; enim domo egre=
dienti, neq; illud suggestum, in quo causam dixerat, ascen
denti signum sibi ullum, quod consuesset, à deo quasi ma
li alicuius impendentis datum. equidem sic arbitror: etiā
si multa fallant eos, qui aut arte, aut coniectura diuina=
re uideantur, esse tamen diuinationem, homines autem,
ut in cæteris artibus, sic in hac posse falli. potest accide=
re, ut aliquod signum dubie datum, pro certo sit acce=
ptum: potest aliquod latuisse, aut ipsum, aut quod esset
illi contrarium: mihi autem ad hoc, de quo disputo, pro=
bandum satis est, non modo plura, sed pauciora diuine
præsensa, & prædicta reperiri. quin etiam hoc non du
bitans dixerim: si unum aliquid ita sit prædictum, præ=
sensumq;, ut, cum euenerit, ita cadat ut prædictum sit,
neque in eo quicquam casu, & fortuito factum esse
appareat, esse certe diuinationem, idq; esset omnibus
confitendum. quocirca primum mihi uidetur, ut Posi=
donius facis, à deo, de quo satis dictum est, deinde à

fato, deinde à natura uis omnis diuinandi, ratioq; repetenda. fieri igitur omnia fato, ratio cogit fateri. fatum autem id appello, quod Græci εἱμαρμένην, id est ordinem, seriemq; causarum, cum causa causæ nexa rem ex se gignat. ea est ex omni æternitate fluens ueritas sempiterna. quod cum ita sit; nihil est factum, quod non futurum fuerit; eodemq; modo nihil est futurum, cuius non causas id ipsum efficientes natura contineat. ex quo intelligitur, ut fatum sit non id quod superstitiose, sed id quod physice dicitur, causa æterna rerum, cur & ea, quæ præterierunt, facta sint, &, quæ instant, fiant, &, quæ sequuntur, futura sint: ita fit, ut & obseruatione notari possit, quæ res quanq; causam plerunq; consequatur, etiam si non semper: nam id quidem difficile est affirmare. easdemq; causas uerisimile est rerum futurarum cerni ab ijs, qui aut per furorem eas, aut in quiete uideant. præterea cum fato omnia fiant, id quod alio loco ostendetur: si quis modo talis possit esse, qui colligationem causarum omnium perspiciat animo, nihil eum profecto fallet: qui enim teneat causas rerum futurarum, idem necesse est omnia teneat, quæ futura sint. quod cum facere nemo nisi deus possit, relinquendum est homini, ut signis quibusdam consequentia declarantibus futura præsentiat: non enim illa, quæ futura sunt, subito existunt; sed est, quasi rudentis explicatio, sic traductio temporis nihil noui efficientis, & primum quidq; replicantis. quod & ij uident, quibus naturalis diuinatio data est; & ij, quibus cursus rerum obseruando notatus est. qui etsi causas ipsas non cernunt, signa tamen causarum, & notas cernunt: ad quas adhibita memo-

ria, & diligentia, ex monumentis superiorum efficitur ea diuinatio, quæ artificiosa dicitur, extorum, fulgurum, ostentorum, signorumq́; cœlestium. non est igitur ut mirandum sit, ea præsentiri à diuinantibus, quæ nusquam sint: sunt enim omnia, sed tempore absunt. atq; ut in seminibus uis inest earum rerum, quæ ex ijs progignuntur: sic in causis conditæ sunt res futuræ, quas esse futuras aut concitata mens, aut soluta somno cernit, aut ratio, aut coniectura præsentit. atq; ut ij, qui solis, & lunæ, reliquorumq́; siderum ortus, obitus, motusq; cognorunt, quo quidq; tempore eorum futurum sit, multo ante prædicunt: sic qui cursum rerum, euentorumq́; consequentiam diuturnitate pertractata notauerunt, aut semper, aut, si id difficile est, plerunq;, quòd si ne id quidem conceditur, non nunquam certe, quid futurum sit, intelligunt. Atq; hæc quidem, et quædam huiusmodi argumenta, cur sit diuinatio, ducuntur à fato. A` natura autē alia quædā ratio est: quæ docet, quanta sit animi uis seiuncta à corporis sensibus: quod maxime cōtingit aut dormientibus, aut mente permotis. ut enim deorum animi sine oculis, sine auribus, sine lingua sentiunt inter se, quid quisq; sentiat; ex quo fit, ut homines, etiam cum taciti optent aliquid, aut uoueant, haud dubitent quin dij illud exaudiant: sic animi hominum, cum aut somno soluti uacant corpore, aut mente permoti per se ipsi liberi incitati mouentur, cernunt ea, quæ permisti cum corpore animi uidere non possunt. atque hanc quidem rationem naturæ difficile est fortasse traducere ad id genus diuinationis, quod ex arte profectum dicimus: sed tamen id quoq; rimatur quantum potest Posidonius, cum esse

censet in natura signa quædam rerum futurarum. ut enim Ceos accepimus ortum caniculæ diligenter quotannis solere seruare, coniecturamq́; capere, ut scribit Ponticus Heraclides, salubris ne, an pestilens annus futurus sit: nam si obscurior quasi caliginosa stella extiterit, pingue & concretum esse cœlum, ut eius aspiratio grauis, & pestilens futura sit: sin illustris, & perlucida stella apparuit, significari cœlum esse tenue, purumq́;, & propterea salubre. Democritus autem censet sapienter instituisse ueteres, ut hostiarum immolatarum inspicerentur exta, quorum ex habitu, atq; colore tum salubritatis, tum pestilentiæ signa percipi, non nunquam etiam quæ sit uel sterilitas agrorum, uel fertilitas futura. quæ si à natura profecta, obseruatio, atq; usus agnouit; multa afferre potuit dies, quæ animaduertendo notarentur: ut ille Pacuuianus, qui in Chryse physicus inducitur, minime naturam rerum cognoscere uideatur.

» Nam istis, qui linguam auium intelligunt,
» Plusq́; ex alieno iecore sapiunt quàm ex suo,
» Magis audiendum quàm auscultandum censeo.

cur quæso? cum ipse paucis interpositis uersibus dicas satis luculente:

» Quicquid est hoc, omnia animat, format, alit, auget, creat,
» Sepelit, recipitq́; in sese omnia, omniumq́; idem est pater,
» Indidemq́; eadem, quæ oriuntur, de integro, atq; eodem occidunt.

quid est igitur, cur, cum domus sit omnium una, eaq; communis, cumq́; animi hominum semper fuerint, fu=

turiq; sint, cur ij quidem, quid ex quoque eueniat, & quid quanq; rem significet, perspicere non possunt?

Hæc habui, inquit, de diuinatione quæ dicerem. nunc illa testabor, non me sortilegos neque eos, qui quæstus causa hariolentur, ne psychomantia quidem, quibus Appius amicus tuus uti solebat, agnoscere. non habeo deniq; nauci Marsum augurem,

» Non uicanos aruspices, non de circo astrologos,
» Non Isiacos coniectores, non interpretes somniũ:
» Non enim sunt ij aut scientia aut arte diuini,
» Sed superstitiosi uates, impudentesq; harioli,
» Aut inertes, aut insani, aut quibus egestas imperat:
» Qui sibi semitam non sapiunt, alteri monstrant uiam:
» Quibus diuitias pollicentur, ab ijs drachmã ipsi petunt.
» De his diuitijs sibi deducant drachmam, reddant cætera.

atque hæc quidem Ennius, qui paucis ante uersibus esse deos censet, sed eos non curare opinatur quid agat humanum genus. ego autem, qui & curare arbitror, & monere etiam, ac multa prædicere, leuitate, uanitate, malitia exclusa diuinationem probo. quæ cum dixisset Quintus, præclare tu quidem, inquam, paratus,

Desunt pauca quædam.

M. TVLLII CICERONIS DE DIVINATIONE LIBER II.

Q*Værenti mihi, multumq́; & diu cogitanti, quanam re possem prodesse quam plurimis, ne quando intermitterem consulere Reip. nulla maior occurrebat, quàm si optimarum artium uias traderem meis ciuibus: quod compluribus iam libris me arbitror consecutum. nam & cohortati sumus, ut maxime potuimus, ad philosophiæ studium eo libro, qui est inscriptus Hortensius; &, quod genus philosophandi minime arrogans, maximeq́; & constans, & elegans arbitraremur, quatuor Academicis libris ostẽdimus. cumq́; fundamentum esset philosophiæ positum in finibus bonorum, & malorum, perpurgatus est is locus à nobis quinque libris, ut, quid à quoque, & quid contra quenque philosophum diceretur, intelligi posset. totidem subsecuti libri Tusculanarum disputationum, res ad beate uiuendum maxime necessarias aperuerunt: primus enim est de contemnenda morte, secundus de tolerando dolore, de ægritudine lenienda tertius, quartus de reliquis animi perturbationibus, quintus eum locum complexus est, qui totam philosophiam maxime illustrat: docet enim, ad beate uiuendum uirtutem se ipsa esse contentam. quibus rebus editis, tres libri perfecti sunt de natura deorum: in quibus omnis eius loci quæstio continetur. quæ ut plene esset, cumulateq́; perfecta, de diuinatione in=*

gressi sumus his libris scribere. quibus, ut est in animo, de fato si adiunxerimus, erit abunde satisfactum toti huic quæstioni. atque his libris annumerandi sunt sex de Rep. quos tunc scripsimus, cum gubernacula Reip. tenebamus: magnus locus, philosophiæq; proprius, à Platone, Aristotele, Theophrasto, totáq; Peripateticorum familia tractatus uberrime. nam quid ego de Consolatione dicam? quæ mihi quidem ipsi sanè aliquantum medetur: cæteris item multum profuturam puto. interiectus etiam est nuper is, quem ad nostrum Atticum de senectute misimus. in primisq;, quoniam philosophia uir bonus efficitur, & fortis, Cato noster in horum librorum numero ponendus est. cumq; Aristoteles, itemq; Theophrastus, excellentes uiri cum subtilitate, tum copia, cum philosophia dicendi etiam præcepta cõiunxerint, nostri quoque oratorij libri in eundem numerum referendi uidentur. ita tres erunt de Oratore, quartus Brutus, quintus Orator. adhuc hæc erant: ad reliqua acri tendebamus animo, sic parati, ut, nisi quæ causa grauior obstitisset, nullum philosophiæ locum esse pateremur, qui non latinis literis illustratus pateret. quod enim munus Reip. afferre maius, melius ue possumus, quàm si docemus, atque erudimus iuuentutem? his præsertim moribus, atque temporibus: quibus ita prolapsa est, ut omnium opibus refrenanda, atque coercenda sit. nec uero id effici posse confido, quod ne postulandum quidem est, ut omnes adolescentes se ad hæc studia cõuertant. pauci utinam: quorũ tamen in Rep. late patere poterit industria. equidem etiam ex ijs fructum capio laboris mei, qui iam ætate prouecti in nostris libris acquiescunt: quorum stu=

dio legendi meum scribendi studium uehementius in dies incitatur: quos quidem plures, quàm rebar, esse cognoui. magnificum illud etiam, Romanisq; hominibus gloriosum, ut Græcis de philosophia literis non egeant. quod assequar profecto, si instituta perfecero. ac mihi quidem explicandæ philosophiæ causam attulit grauis casus ciuitatis, cũ in armis ciuilibus nec tueri meo more Remp. nec nihil agere poteram, nec, quid potius, quod quidem me dignum esset, agerem, reperiebam. dabunt igitur mihi ueniam mei ciues, uel gratiam potius habebunt, φ, cum esset in unius potestate Resp. neque ego me abdidi, neque deserui, neque afflixi; neque ita gessi, quasi homini, aut temporibus iratus; neque ita porrò aut adulatus, aut admiratus fortunam sum alterius, ut me meæ pœniteret: id enim ipsum à Platone, philosophiáq; didiceram, naturales esse conuersiones quasdam rerum publicarum, ut eæ tum à principibus tenerentur, tum à populis, aliquando à singulis. quod cum accidisset nostræ Reip. tum pristinis orbati muneribus hæc studia renouare cœpimus, ut & animus molestijs hac potissimũ re leuaretur, & prodessemus ciuibus nostris qua re cunque possemus. in libris enim sententiam dicebamus, concionabamur, philosophiam nobis pro Reip. procuratione substitutam putabamus. nunc, quoniam de Rep. consuli cœpti sumus, tribuenda est opera Reip. uel omnis potius in ea cogitatio, & cura ponenda: tantum huic studio relinquendum, quantum uacabit à publico officio & munere. sed hæc aliàs pluribus: nunc ad institutam disputationem reuertamur. Nam cum de diuinatione Q. frater ea disseruisset, quæ superiore libro scripta sunt,

ſatisq; ambulatum uideretur, tum in bibliotheca, quæ in Lyceo eſt, aſſedimus. atque ego, Accurate tu quidem, inquam, Quinte, & Stoice Stoicorum ſententiam defendiſti: quodq; me maxime delectat, plurimis noſtris exemplis uſus es, & ijs quidem claris, & illuſtribus. dicendum eſt mihi igitur ad ea, quæ ſunt à te dicta; ſed ita, nihil ut affirmem, quæram omnia, dubitans plerunque, & mihi ipſe diffidens: ſi enim aliquid certi haberem quod dicerem, ego ipſe diuinarem, qui eſſe diuinationem nego. Etenim me mouet illud, quod in primis Carneades quærere ſolebat, quarumnam rerum diuinatio eſſet, earum ne, quæ ſenſibus perciperentur? at eas quidem cernimus, audimus, guſtamus, olfacimus, tangimus. nunquid ergo in ijs rebus eſt, quod prouiſione, aut permotione mentis magis, quàm natura ipſa ſentiamus? aut neſcio qui ille diuinus, ſi oculis captus ſit, ut Tireſias fuit, poſſit, quæ alba ſint, quæ nigra, dicere? aut, ſi ſurdus ſit, uarietates uocum, aut modos noſcere? ad nullam igitur earum rerum, quæ ſenſu accipiuntur, diuinatio adhibetur. Atqui ne in ijs quidem rebus, quæ arte tractantur, diuinatione opus eſt. etenim ad ægros non uates, aut hariolos, ſed medicos ſolemus adducere. nec uero, qui tibijs, aut fidibus uti uolunt, ab aruſpicibus accipiunt earum tractationem, ſed à muſicis. eadem in literis ratio eſt, reliquisq; rebus, quarum eſt diſciplina. num cenſes eos, qui diuinare dicuntur, poſſe reſpondere, ſol maior ne, quàm terra ſit; an tantus, quantus uideatur? lunaq; ſuo lumine, an ſolis utatur? ſol, luna quem motum habeant? quem quinque ſtellæ, quæ errare dicuntur? nec hæc,

qui diuini habentur, profitentur se esse dicturos: nec eorum, quæ in geometria describuntur, quæ uera, quæ falsa sint: sunt enim ea mathematicorum, non hariolorum. de illis uero rebus, quæ in philosophia uersantur, nunquid est quod quisquam diuinorum aut respondere soleat, aut consuli, quid bonum sit, quid malum, quid neutrum? sunt enim hæc propria philosophorum. quid de officio? num quis aruspicem consuluit, quemadmodum sit cum parentibus, cum fratribus, cum amicis uiuendum? quemadmodum utendum pecunia? quemadmodum honore? quemadmodum imperio? ad sapientes hæc, non ad diuinos referri solent. quid, quæ à physicis, aut dialecticis tractantur, num quis eorum diuinare potest, unus ne mundus sit, an plures? quæ sint initia rerum, ex quibus nascuntur omnia? physicorum est ista prudentia. quo modo autem mentientem, quem ψευδόμενον uocant, dissoluas? aut quemadmodum soriti resistas? quem, si necesse sit latino uerbo, liceat acerualem appellare: sed nihil opus est: ut enim ipsa philosophia & multa uerba Græcorum, sic Sorites satis latino sermone tritus est. ergo hæc quoque dialectici dicent, non diuini. quid? cum queritur qui sit optimus Reip. status, quæ leges, qui mores aut utiles, aut inutiles, aruspices ne ex Etruria accersentur, an principes statuent, & delecti uiri, periti rerum ciuilium? quòd si nec earum rerum, quæ subiectæ sensibus sunt, ulla diuinatio est; nec earum, quæ artibus continentur; nec earum, quæ in philosophia disseruntur; nec earum, quæ in Rep. uersantur: quarum rerum sit, nihil prorsus intelligo: nam aut omnium debet esse, aut aliqua ei ma-

teria danda est, in qua uersari possit: sed nec omnium diuinatio est, ut ratio docuit; nec locus, nec materia inuenitur, cui diuinationem præficere possimus: uide igitur, ne nulla dit diuinatio. est quidem Græcus in hanc sententiam uersus.

» Bene qui conijciet, uatem hunc perhibeto optimum.

num igitur, aut quæ tempestas impendeat, uates melius conijciet, quàm gubernator; aut morbi naturam acutius, quàm medicus; aut belli administrationem prudẽtius, quàm imperator, coniectura assequetur? sed animaduerti Quinte, te caute, & ab ijs coniecturis, quæ haberent artem atque prudentiam, & ab ijs rebus, quæ sensibus aut artificijs perciperentur, abducere diuinationem, eamq; ita diffinire, diuinationem esse earum rerum prædictionem, & præsensionem, quæ essent fortuitæ. primum eodem reuolueris. nam & medici, & gubernatoris, & imperatoris præsensio est rerum fortuitarum. num igitur aut aruspex, aut augur, aut uates quis, aut somnians melius coniecerit, aut ex morbo euasurum ægrotum, aut ex periculo nauem, aut ex insidijs exercitum, quàm medicus, quàm gubernator, quàm imperator? Atqui ne illa quidem diuinantis esse dicebas, uentos, aut imbres impendentes quibusdam præsentire signis. in quo nostra quædam Aratea memoriter à te pronunciata sunt. & si hæc ipsa fortuita sunt: plerunque enim, non semper eueniunt. quæ est igitur, aut ubi uersatur fortuitarum rerum præsensio? quam diuinationẽ uocas. quæ enim præsentiri aut arte, aut ratione, aut usu, aut coniectura possunt, ea non diuinis tribuenda putas, sed peritis. ita relinquitur, ut ea fortuita diuinari

possint, quæ nulla nec arte, nec sapientia prouideri possunt: ut si quis M. Marcellum illum, qui ter Consul fuit, multis annis ante dixisset naufragio esse periturum, diuinasset profecto: nulla enim arte alia, nec sapientia id scire potuisset. talium ergo rerum, quæ in fortuna positæ sunt, præsensio diuinatio est. potest ne igitur earum rerum, quæ nihil habent rationis, quare futuræ sint, ulla esse præsensio? quid est enim aliud fors, quid fortuna, quid casus, quid euentus, nisi cum sic aliquid cecidit, sic euenit, ut uel non cadere, atque euenire, uel aliter cadere, atque euenire potuerit? quo modo ergo id, quod temere fit cæco casu, & uolubilitate fortunæ, præsentiri, & prædici potest? medicus morbum ingrauescétem ratione prouidet, insidias imperator, tempestates gubernator: tamen hi ipsi sæpe falluntur, qui nihil sine certa ratione opinantur: ut agricola cum florem oleæ uidet, baccam quoque se uisurum putat: non sine ratione ille quidem: sed non nunquam tamen fallitur. quòd si falluntur ij, qui nihil sine aliqua probabili coniectura, ac ratione dicunt: quid existimandum est de coniectura eorum, qui extis, aut auibus, aut ostentis, aut oraculis, aut somnijs futura præsentiunt? non dum dico, quàm hæc signa nulla sint, fissum iecoris, corui cátus, uolatus aquilæ, stellæ traiectio, uoces furentium, sortes, somnia: de quibus singulis dicam suo loco, nunc de uniuersis. qui potest prouideri, quicquam futurum esse, quod neque causam habet ullam, neque notam cur futurum sit? solis defectiones, itemq; lunæ prædicuntur in multos annos ab ijs, qui siderum cursus, & motus numeris persequuntur: ea enim prædicunt, quæ

naturæ

naturæ neceſſitas perfectura eſt. uident ex conſtantiſſimo motu lunæ, quando illa è regione ſolis facta incurrit in umbram terræ, quæ eſt meta noctis, ut eam obſcurari neceſſe ſit; quandoq; eadem luna ſubiecta ſoli atq; oppoſita noſtris oculis eius lumen obſcuret; quo in ſigno quæq; errantium ſtellarum, quóq; tempore futura ſit; qui exortus quoq; die ſigni alicuius, aut qui occaſus futurus ſit. hæc qui ante dicunt, quam rationem ſequantur uides: qui theſaurum inuenturum, aut hæreditatem uenturam dicunt, quid ſequuntur? aut in qua rerum natura ineſt, id futurum? quòd ſi ea, quæ ſunt eiuſdem generis, habent aliquam talem neceſſitatem: quid eſt tandem, quod caſu fieri, aut forte fortuna putemus? nihil enim eſt tam contrarium rationi, & conſtantiæ, quàm fortuna: ut mihi ne in deum quidem cadere uideatur, ut ſciat quid caſu, & fortuito futurum ſit. ſi enim ſcit, certe illud eueniet. ſin certe eueniet, nulla fortuna eſt. eſt autem fortuna: rerum igitur fortuitarum nulla eſt præſenſio. aut ſi negas eſſe fortunam, & omnia, quæ fiunt, quæq; futura ſunt, ex omni æternitate diffinita dicis eſſe fataliter: muta diffinitionem diuinationis, quam dicebas præſenſionem eſſe rerum fortuitarum. ſi enim nihil fieri poteſt, nihil accidere, nihil euenire, niſi quod ab omni æternitate certum fuerit eſſe futurum rato tempore: quæ poteſt eſſe fortuna? qua ſublata, qui locus eſt diuinationi? quæ à te fortuitarum rerum eſt dicta præſenſio. quanquam dicebas, omnia, quæ fierent, futura ue eſſent, fato contineri. anile ſanè, & plenum ſuperſtitionis fati nomen ipſum: ſed tamen apud Stoicos de iſto fato multa dicun-

tur . de quo aliàs : nunc quod neceſſe eſt. Si omnia fa-
to : quid mihi diuinatio prodeſt ? quod enim is, qui diui-
nat, prædicit, id uero futurum eſt : ut ne illud quidem
ſciam quale ſit, quòd Deiotarum familiarem noſtrum
ex itinere aquila reuocauit . qui niſi reuertiſſet, in eo con
claui ei cubandum fuiſſet, quod proxima nocte corruit.
ruina igitur oppreſſus eſſet . at id neq; , ſi fatum fuerat,
effugiſſet, nec, ſi non fuerat, in eum caſum incidiſſet .
quid ergo adiuuat diuinatio ? aut quid eſt, quod me mo
ueant aut ſortes, aut exta, aut ulla prædictio ? ſi enim
fatum fuit, claſſes populi R. bello Punico primo alteram
naufragio, alteram à pœnis depreſſam interire; etiam ſi
tripudium ſoliſtimum pulli feciſſent, L. Iunio, & P. Clo
dio Conſulibus claſſes tamen interiſſent. ſin, cum auſpicijs
obtemperatum eſſet, interituræ claſſes non fuerunt, non
interierunt fato . uultis autem omnia fato : nulla igi-
tur eſt diuinatio . quòd ſi fatum fuit, bello Punico ſe-
cundo exercitum populi R. ad lacum Traſimenum inte-
rire : num id mutari potuit, ſi Flaminius Conſul ijs ſi-
gnis, ijſq; auſpicijs, quibus pugnare prohibebatur, paruiſ
ſet ? certe potuit. aut igitur non fato interijt exercitus;
mutari enim fata non poſſunt : aut, ſi fato, quod certe
uobis ita dicendum eſt ; etiam ſi obtemperaſſet auſpicijs,
idem euenturum fuiſſet. ubi eſt igitur diuinatio iſta Stoi
corum ? quæ, ſi fato omnia fiunt, nihil nos admonere po-
teſt, ut cautiores ſimus : quoquo enim modo nos geſſeri-
mus, fiet tamen illud quod futurum eſt. ſin autem id po-
teſt flecti, nullum eſt fatum, ita ne diuinatio quidẽ, quo-
niam ea rerum futurarum eſt. nihil autem eſt pro certo
futurum, quod poteſt aliqua procuratione accidere ne

fiat. Atq; ego ne utilem quidem arbitror esse nobis futurarum rerum scientiam. quæ enim uita fuisset Priamo, si ab adolescentia scisset quos euentus senectutis esset habiturus? abeamus à fabulis: propiora uideamus. clarissimorum hominum nostræ ciuitatis grauissimos exitus in Consolatione collegimus. quid igitur? ut omittamus superiores, M. ne Crasso putas utile fuisse, tum, cum maximis opibus, fortunisq; florebat, scire, sibi, interfecto Publio filio, exercituq; deleto, trans Euphratem cum ignominia, & dedecore esse pereundum? an Cn. Pompeium censes tribus suis Consulatibus, tribus triumphis, maximarum rerum gloria, lætaturum fuisse, si scisset se in solitudine Aegyptiorum trucidatum iri amisso exercitu, post mortem uero ea consecutura, quæ sine lacrymis non possumus dicere? quid uero Cæsarem putamus? si diuinasset, fore ut in eo senatu, quem maiore ex parte ipse cooptasset, in curia Pompeiana, ante ipsius Pompeij simulacrum, tot centurionibus suis inspectantibus, à nobilissimis ciuibus, partim etiam à se omnibus rebus ornatis, trucidatus ita iaceret, ut ad eius corpus non modo amicorum, sed ne seruorum quidem quisquam accederet; quo cruciatu animi uitam acturum fuisse? certe igitur ignoratio futurorum malorum utilior est, quàm scientia. nam illud quidem dici, præsertim à Stoicis, nullo modo potest: non isset ad arma Pompeius: non transisset Crassus Euphratem: non suscepisset bellum ciuile Cæsar. non igitur fatales exitus habuerunt. uultis autem euenire omnia fato: nihil ergo profuisset illis diuinare: atque etiam omnem fructum uitæ superioris perdidissent: quid enim posset ijs esse lætum exitus suos

cogitantibus? ita, quoquo se uerterint Stoici, iaceat necesse est omnis eorum solertia. si enim id, quod euenturum est, uel hoc uel illo modo potest euenire: fortuna ualet plurimum. quæ autem fortuita sunt, certa esse non possunt. sin autem certum est, quid quaq; de re, quoq; tempore futurum sit: quid est, quod me adiuuent aruspices, cum res tristissimas portendi dixerint? Addút ad extremum, omnia leuius casura rebus diuinis procuratis. si enim nihil fit extra fatum, nihil leuari re diuina potest. hoc sentit Homerus, cum querentem Iouem inducit, quod Sarpedonem filium à morte contra fatum eripere non posset. hoc idem significat Græcus ille in eam sententiam uersus.

" Quod fore paratum est, id summum exuperat Iouem.

totum omnino fatum etiam Atellanio uersu iure mihi esse irrisum uidetur. sed in rebus tam seueris non est iocandi locus. concludatur ergo ratio. si enim prouideri nihil potest futurum esse eorum, quæ casu fiunt, quia esse certa non possunt: diuinatio nulla est. sin autem iccirco possunt prouideri, quia certa sunt, & fatalia: rursus diuinatio nulla est: eam enim tu fortuitarum rerum esse dicebas. Sed hæc fuerit nobis tanquam leuis armaturæ prima orationis excursio: nunc cominus agamus: experiamur itaq;, si possumus cornua commouere disputationis tuæ. duo enim genera diuinandi esse dicebas, unum artificiosum, alterum naturale: artificiosum cóstare partim ex coniectura, partim ex obseruatione diuturna: naturale, quod animus arriperet, aut exciperet extrinsecus ex diuinitate, unde omnes animos haustos, aut acceptos, aut libatos haberemus. artificiose diuinationis illa ferè

genera ponebas, extispicum, eorumq́;, qui ex fulguribus, ostentisq; prædicerent, tum augurum, eorumq́; qui si=gnis, aut ominibus uterentur: omneq; genus coniectu=rale in hoc ferè genere ponebas. illud autem naturale aut concitatione mentis edi, & quasi fundi uidebatur, aut animo per somnum sensibus & curis uacuo proui deri. duxisti autem diuinationem omnem à tribus re=bus, à deo, à fato, à natura. sed tamen cum explicare ni hil posses, pugnasti commentitiorum exemplorum miri=fica copia. de quo primo hoc libet dicere. hoc ego philo=sophi non arbitror, testibus uti: qui aut casu ueri, aut malitia falsi, fictiq; esse possunt. argumentis & rationi=bus oportet, quare quidq; ita sit, docere, non euentis, iis præsertim, quibus mihi liceat non credere. ut ordiar ab aruspicina, quam ego Reip. causa, communisq; religionis colendam censeo: sed soli sumus: licet uerum exquire=re sine inuidia, mihi præsertim de plerisq; dubitanti: in=spiciamus, si placet, exta primum. persuaderi igitur cui=quam potest, ea, quæ significari dicuntur extis, cognita esse ab aruspicibus obseruatione diuturna? ecquàm diu=turna ista fuit? aut quàm longinquo tempore obserua ri potuit? aut quo modo est collata inter ipsos, quæ pars inimici, quæ pars familiaris esset, quod fissum peri=culum, quod commodum aliquod ostenderet? an hæc inter se aruspices Etrusci, Elii, Aegyptii, Pœni contu lerunt? at id, præterquam quod fieri non potuit, ne fingi quidem potest: alios enim alio more uidemus exta interpretari, nec esse unam omnium disciplinam. et cer te, si est in extis aliqua uis, quæ declaret futura: necesse est, eam aut cum rerum natura esse coniunctam, aut con

formari quodá modo numini deorum. atqui diuina cum rerum natura tanta, tamq́; præclara in omnes partes, motusq́; diffusa, quid habere potest commune? non dicam gallinaceum fel (sunt enim, qui uel argutissima hæc exta esse dicant) sed tauri opimi iecur, aut cor, aut pulmo quid habet naturale, quod declarare possit quid futurũ sit? Democritus tamen non inscite nugatur ut physicus: quo genere nihil arrogantius.

" Quod est ante pedes, nemo spectat: cœli scrutantur
plagas.

uerum is tamen habitu extorum, & colore declarari censet, hoc duntaxat, pabuli genus, & earum rerum, quas terra procreet, uel ubertatem, uel tenuitatem: salubritatem etiam, aut pestilentiam extis significari putat. ò mortalem beatum: cui certo scio ludum nunquam defuisse. hunccine hominem tantis delectatum esse nugis, ut non uideret, tum futurum id uerisimile, si omniũ pecudum exta eodem tempore in eundem habitum se, coloremq́; conuerterent? sed si eadem hora aliæ pecudis iecur nitidum, atq; plenum est, aliæ horridum & exile: quid est, quod declarari possit habitu extorum, & colore? an hoc eiusdem modi est, quale Pherecydeum illud, quod est à te dictum? qui cum aquam uidisset ex puteo haustam, terræmotum dixit futurum. parum, credo, impudenter, quòd, cum factus esset motus, dicere audent quæ uis id effecerit. etiam ne futurum esse aquæ iugis colore præsentiunt? multa istiusmodi dicuntur in scholis: sed credere omnia uide ne non sit necesse. uerum sint sanè ista Democritea uera: quando ea nos extis exquirimus? aut quando aliquid eiusmodi ab aruspice in-

spectis extis audiuimus? ab aqua, aut ab igni pericula
monent: tum hæreditates, tum damna denunciant: fis-
sum familiare, & uitale tractant: caput iecoris ex o-
mni parte diligentissime considerant: si uero id non est
inuentum, nihil putant accidere potuisse tristius. hæc ob-
seruari certe non potuerunt, ut supra docui. sunt igitur
artis inuenta, non uetustatis, si est ars ulla rerum inco-
gnitarum. Cum rerum autem natura quam cognatio-
nem habent? quæ ut uno consensu iuncta sit, & con-
tinens, quod uideo physicis placuisse, eisq; maxime, qui
omne, quod esset, unum esse dixerunt: quid habere
mundus potest cum thesauri inuentione coniunctum?
si enim extis pecuniæ mihi amplificatio ostenditur, idq;
fit natura: primum exta sunt coniuncta mundo, de-
inde meum lucrum natura rerum continetur. non ne
pudet physicos hæc dicere? ut enim iam sit aliqua in
natura rerum cognatio, quam esse concedo: multa
enim Stoici colligunt: nam & musculorum iecuscula
bruma dicuntur augeri, & puleium aridum flore-
scere ipso brumali die, & inflatas rumpi uesiculas,
& semina malorum, quæ in his medijs inclusa sint,
in contrarias partes se uertere: iam neruos in fidi-
bus alijs pulsis resonare alios; ostreisq; & conchilijs
omnibus contingere, ut cum luna crescant pariter,
pariterq; decrescant; arboresq; ut hiemali tempore,
cum luna simul senescentes, quia tum exsiccatæ sint,
tempestiue cædi putentur. quid de fretis, aut de ma-
rinis æstibus plura dicam? quorum accessus & reces-
sus lunæ motu gubernantur. sexcenta licet eiusmodi
proferri, ut distantium rerum cognatio naturalis appa-

reat. demus hoc: nihil enim huic disputationi aduersatur. num etiam, si fissum cuiusdammodi fuerit in iecore, lucrum ostenditur? qua ex cognatione naturæ, & quasi concentu, atq; consensu, quam συμπάθειαν Græci appellant, conuenire potest aut fissum iecoris cum lucello meo, aut meus quæstiunculus cum cœlo, terra, rerumq; natura? concedam hoc ipsum, si uis: etsi magnam iacturam causæ fecero, si ullam esse conuenientiam naturæ cum extis concessero: sed tamen eo cõcesso, qui euenit, ut is, qui impertire uelit, conuenientem hostiam rebus suis immolet? hoc erat, quod ego non rebar posse dissolui. at quàm festiue dissoluitur. pudet me non tui quidem, cuius etiam memoriam admiror; sed Chrysippi, Antipatri, Posidonij, qui idem istuc quidem dicunt, quod est dictum à te, ad hostiam deligendam ducem esse uim quandam sentientem atq; diuinam, quæ toto confusa mundo sit. illud uero multo etiam melius, quod & à te usurpatum est, & dicitur ab illis: cum immolare quispiam uelit, tum fieri extorum mutationẽ, ut aut absit al quid, aut supersit: deorum enim numini parere omnia. hæc, mihi iam crede, ne aniculæ quidem existimant. an censes, eundem uitulum si alius delegerit, sine capite iecur inuenturum; si alius, cum capite? hæc decessio capitis, aut accessio subito ne fieri potest, ut se exta ad immolantis fortunam accommodent? non perspicitis aleam quandam inesse hostijs deligendis, præsertim cum res ipsa doceat? cum enim tristissima exta sine capite fuerunt, quibus nihil uidetur esse dirius: proxima hostia litatur sæpe pulcherrime. ubi illæ minæ superiorum extorum? aut quæ tam subita facta est deo=

rum tanta placatio? sed affers, in tauri opimi extis immolante Cæsare cor non fuisse: id quia non potuerit accidere, ut sine corde uictima illa uiueret, iudicandum esse tum interisse cor cum immolaretur. qui fit, ut alterum intelligas, sine corde non potuisse bouem uiuere: alterũ non uideas, cor subito non potuisse nescio quò auolare? ego enim possum uel nescire, quæ uis sit cordis ad uiuendum; uel suspicari, contactum aliquo morbo bouis exile, & exiguum, & uietum cor, & dissimile cordis fuisse. tu uero quid habes, quare putes, si paulo ante cor fuerit in tauro opimo, subito id in ipsa immolatione interisse? an, quòd aspexit uestitu purpureo excordem Cæsarem, ipse corde priuatus est? urbem philosophiæ, mihi crede, proditis, cum castella defenditis. nam dum aruspicinam ueram esse uultis, physiologiam totam peruertitis. caput est in iecore, cor in extis: iam abscedet, simul ac molam, & uinum insperseris. deus id eripiet, uis aliqua conficiet, aut exedet. non ergo omnium interitus atque obitus natura conficiet: & erit aliquid, quod aut ex nihilo oriatur, aut in nihilum subito occidat. quis hoc physicus dixit unquam? aruspices dicunt. his igitur, quàm physicis, potius credendum existimas? quid, cum pluribus dijs immolatur, qui tandem euenit, ut litetur alijs, alijs non litetur? quæ autem inconstantia deorum est, ut primis minentur extis, bene promittant secundis? aut tanta inter eos dissensio, sæpe etiam inter proximos, ut Apollinis exta bona sint, Dianæ non bona? quid est tam perspicuum, quàm, cum fortuito hostiæ adducantur, talia cuique exta esse, qualis cuique obtigerit hostia? at enim id ipsum habet aliquid diuini, quæ

cuique hostia obtingat, tanquam in sortibus quae cui ducatur. mox de sortibus. quanquam tu quidem non hostiarum casum confirmas sortium similitudine, sed infirmas sortes collatione hostiarum. an, cum in Aequimelium misimus qui afferat agnum, quem immolemus, is mihi agnus affertur, qui habet exta rebus accommodata, & ad eum agnum non casu, sed duce deo seruus deducitur? nam si casum in eo quoque dicis esse, quasi sortem quandam cum deorum uoluntate coniunctam: doleo tantam Stoicos nostros Epicureis irridendi sui facultatem dedisse: non enim ignoras, quàm ista derideant. & quidem illi facilius facere possunt: deos enim ipsos iocandi causa induxit Epicurus perlucidos, & perflabiles, & habitantes, tanquam inter duos lucos, sic inter duos mundos propter metum ruinarum: eosq; habere putat eadem membra, quae nos, nec ullum usum habere membrorum. ergo is circuitione quadam deos tollens, recte non dubitat diuinationem tollere. sed non, ut hic sibi constat, item Stoici: illius enim deus nihil habens nec sui, nec alieni negocij, non potest hominibus diuinationem impertire: uester autem deus potest non impertire, ut nihilo minus mundum regat, & hominibus consulat. cur igitur uos inducitis in eas captiones, quas nunquam explicetis? ita enim, cum magis properant, concludere solent. si dij sunt, est diuinatio. sunt autem dij, est ergo diuinatio. multo est probabilius: nō est autem diuinatio, non sunt ergo dij. uide, quàm temere committant, ut, si nulla sit diuinatio, nulli sint dij: diuinatio enim perspicue tollitur; deos esse, retinendum est. atque hac extispicum diuinatione sublata, omnis aru

spicina sublata est: ostenta enim sequuntur, & fulgura: ualet autẽ in fulguribus obseruatio diuturna; in ostentis ratio, plerunque coniectura adhibetur. quid est igitur, quod obseruatum sit in fulgure? cœlum in XVI partes diuiserunt Etrusci. facile id quidem fuit, quatuor, quas nos habemus, duplicare, post idem iterum facere, ut ex eo dicerent, fulmen qua ex parte uenisset. primum id quid interest? deinde quid significat? non ne perspicuum est, ex prima admiratione hominum, quòd tonitrua, iactusq́; fulminum extimuissent, credidisse ea efficere rerum omnium præpotentem Iouem? itaque in nostris commentarijs scriptum habemus: Ioue tonante, fulgurante, comitia populi habere nefas. hoc fortasse Reip. causa constitutum est. comitiorum enim non habendorum causas esse uoluerunt. itaque comitiorum solum uicium est fulmen: quod idem omnibus rebus optimum auspicium habemus, si sinistrum fuerit. de auspicijs alio loco: nunc de fulguribus. quid igitur minus à physicis dici debet, quàm quicquam certi significari rebus incertis? non enim te puto esse eum, qui Ioui fulmen fabricatos esse Cyclopas in Aetna putes. nam esset mirabile, quo modo Iuppiter toties iaceret, cum unum haberet. nec uero fulminibus homines, quid aut faciendum esset, aut cauendum, moneret. placet enim Stoicis, eos anhelitus terræ, qui frigidi sint, cum fluere cœperint, uentos esse: cum autem se in nubem induerint, eiusq́; tenuissimam quanque partem cœperint diuidere, atque disrumpere, idq́; crebrius facere, & uehementius, tum & fulgura, & tonitrua existere: si autem nubium conflictu ardor expressus se emiserit, id esse fulmen. quod igitur

ui naturæ, nulla conſtantia, nullo rato tempore uide=
mus effici, ex eo ſignificationem rerum conſequentium
quærimus? ſcilicet, ſi iſta Iuppiter ſignificaret, tam mul
ta fruſtra fulmina emitteret. quid enim proficit, cum
in medium mare fulmen iecit? quid, cum in altiſſimos
montes? quod plerunque fit: quid, cum in deſertas ſoli=
tudines? quid, cum in earum gentium oras, in quibus
hæc ne obſeruantur quidem? at inuentum eſt caput in
Tiberi. quaſi ego artem aliquam iſtorum eſſe negem.
diuinationem nego. cœli enim diſtributio, quam ante
dixi, & certarum rerum notatio docet unde fulmen ue
nerit, quò conceſſerit: quid ſignificet autem, nulla ra=
tio docet. Sed urges me meis uerſibus.

" Nam pater altitonans ſtellanti nixus olympo,
" Ipſe ſuos quondam tumulos, ac templa petiuit,
" Et Capitolinis iniecit ſedibus ignes.

tum ſtatua Nattæ, tum ſimulacra deorum, Romulusq́;
et Remus cum altrice belua ui fulminis icti conciderunt,
deq́; his rebus aruſpicum extiterunt reſponſa ueriſſima.
mirabile autem illud, quòd eo ipſo tempore, quo fieret
indicium coniurationis in ſenatu, ſignum Iouis biennio
poſt, quàm erat locatum, in Capitolio collocabatur. tu
igitur animum induces (ſic enim mecum agebas) cauſam
iſtam & contra facta tua, & contra ſcripta defende=
re? frater es. eo uereor. uerum quid tibi hic tandem
nocet? res ne, quæ talis eſt; an ego, qui uerum explica
ri uolo? itaque nihil contra dico: à te rationem totius a=
ruſpicinæ peto. ſed te mirificam in latebram conieciſti.
quod enim intelligeres fore ut premerem te, cũ ex te cau
ſam uniuſcuiuſque diuinationis exquirerem: multa uer=

ba fecisti, te, cum res uideres, rationem causamq́; non quæ
rere; quid fieret, non cur fieret, ad rem pertinere: quasi
ego aut fieri concederem; aut esset philosophi, causam,
cur quidq; fieret, nó quærere. & eo quidem loco & pro
gnostica nostra pronunciabas, & genera herbarum, Scá
moneam, Aristolochiamq́; radicem; quarũ causam igno
rares, uim & effectum uideres. dissimile totum. nam
& prognosticorum causas persecuti sunt et Boethus Stoi
cus, qui est à te nominatus, & noster etiam Posidonius.
& si causæ non reperiantur istarum rerum, res tamen
ipsæ obseruari animaduertiq́; possunt. Nattæ uero sta=
tua, aut æra legum de cœlo tacta quid habent obserua
tum, ac uetustum? Pinarij Nattæ nobiles. à nobilitate
igitur periculum. hoc tamen callide Iuppiter cogitauit.
Romulus lactens fulmine ictus. urbi igitur periculum
ostenditur, ei, quam ille condidit. quàm scite per no=
tas nos certiores facit Iuppiter? at eodem tempore signũ
Iouis collocabatur, quo coniuratio indicabatur. & tu
scilicet mauis numine deorum id factum, quàm casu ar
bitrari? & redemptor, qui columnam illam de Cotta
& de Torquato conduxerat faciendam, non inertia,
aut inopia tardior fuit, sed à dijs immortalibus ad istá
horam seruatus est? non equidem planè despero ista esse
uera, sed nescio, & discere à te uolo. nam cum mihi
quædam casu uiderentur sic euenire, ut prædicta es=
sent à diuinantibus: dixisti multa de casu; ut, ueneri=
um iaci posse casu, quatuor talis iactis; quadringen=
tis, centum uenerios non posse casu consistere. primum
nescio, cur non possint: sed non pugno: abundas enim
similibus: habes & respersionem pigmentorum, & ro=

ſtrum ſuis, & alia permulta. idem Carneadem finge-re dicis de capite Paniſci. quaſi non potuerit id euenire caſu, & non in omni marmore neceſſe ſit ineſſe uel Praxitelia capita. illa enim ipſa efficiuntur detractione: nec quicquam illuc affertur à Praxitele: ſed cũ multa ſunt detracta, & ad lineamenta oris peruentum eſt, tum intelligas, illud, quod iam expolitum ſit, intus fuiſſe. poteſt igitur tale aliquid etiam ſua ſponte in lapicidinis Chiorum extitiſſe. ſed ſit hoc fictum: quid? in nubibus nunquid animaduertiſti leonis formam? aut hippocentauri? poteſt igitur, quod modo negabas, ueritatem caſus imitari. Sed quoniam de extis & fulguribus ſatis eſt diſputatum, oſtenta reſtant, ut tota aruſpicina ſit pertractata. Mulæ partus prolatus eſt à te: res mirabilis, propterea quia non ſæpe fit: ſed ſi fieri non potuiſſet, facta non eſſet. atque hoc contra omnia oſtenta ualeat, nunquam, quod fieri non potuerit, eſſe factum; ſin potuerit, non eſſe mirandum: cauſarum enim ignoratio in re noua mirationem facit; eadem ignoratio in rebus uſitatis eſt, non miramur: nam qui mulam peperiſſe miratur, is, quo modo equa pariat, aut omnino quæ natura partum animantis faciat, ignorat: ſed, quod crebro uidet, non miratur, etiam ſi, cur fiat, neſcit: quod autem non uidit, id ſi euenerit, oſtentum eſſe cenſet. utrum igitur, cum concepit mula, an cum peperit, oſtentum eſt? conceptio contra naturam fortaſſe, ſed partus propè neceſſarius. Sed quid plura? ortum uideamus aruſpicinæ: ſic facillime, quid habeat auctoritatis, iudicabimus. Tages quidam dicitur in agro Tarquinienſi, cum terra araretur, &

ſulcus altius eſſet impreſſus, extitiſſe repente, & eum affatus eſſe, qui arabat. is autem Tages, ut in libris eſt Etruſcorum, puerili ſpecie dicitur uiſus, ſed ſenili fuiſſe prudentia: eius aſpectu cum obſtupuiſſet bubulcus, clamoremq; maiorem cum admiratione edidiſſet, concurſum eſſe factum, totamq; breui tempore in eum locum Etruriam co͠ueniſſe: tum illum plura locutum multis audientibus, qui omnia eius uerba exceperint, literiſq; mandauerint: omnem autem orationem fuiſſe eam, qua aruſpicinæ diſciplina contineretur: eam poſtea creuiſſe rebus nouis cognoſcendis, & ad eadem illa principia referendis. hæc accepimus ab ipſis: hæc ſcripta conſeruant: hunc fontem habent diſciplinæ. num ergo opus eſt ad hæc refellenda Carneade? num Epicuro? eſtne quiſquam ita deſipiens, qui credat exaratum eſſe, deum dicam, an hominem? ſi deum, cur ſe contra naturam in terram abdiderit, ut patefactus aratro lucem aſpiceret? quid? idem non ne poterat deus hominibus diſciplinam ſuperiore ex loco tradere? ſi autem homo ille Tages fuit, quonam modo potuit terra oppreſſus uiuere? unde porrò illa potuit, quæ docebat alios, ipſe didiciſſe? ſed ego inſipientior, quàm illi ipſi, qui iſta credunt, qui quidem contra eos tam diu diſputem. uetus autem illud Catonis admodum ſcitum eſt, qui mirari ſe aiebat, quòd non rideret aruſpex, aruſpicem cum uidiſſet. quota enim quæque res euenit prædicta ab his? aut, ſi euenit quippiam, quid afferri poteſt, cur non caſu id euenerit? Rex Pruſias, cum Annibali apud eum exulanti pugnare placeret, negabat ſe audere, quòd exta prohiberent. an tu, inquit, carunculæ uitulinæ mauis,

quàm imperatori ueteri credere? quid? ipse Cæsar, cum à summo aruspice moneretur, ne in Africam ante brumam transmitteret, non ne transmisit? quod ni fecisset, unum in locum omnes aduersariorum copiæ cōuenissent. quid ego aruspicum responsa commemorem (possum equidem innumerabilia) quæ aut nullos habuerunt exitus, aut contrarios? hoc ciuili bello dij immortales quàm multa luserunt? quæ nobis in Græciam Roma responsa aruspicum missa sunt? quæ dicta Pompeio? etenim ille admodum extis, & ostentis mouebatur. non lubet commemorare, nec uero necesse est, tibi præsertim, qui interfuisti: uides tamen omnia ferè contra, ac dicta sunt, uenisse. Sed hæc hactenus: nunc ad ostenta ueniamus. Multa me Consule à me ipso scripta recitasti: multa ante Marsicum bellum à Sisenna collecta attulisti: multa ante Lacedæmoniorum malam pugnam in Leuctris à Callisthene commemorata dixisti. de quibus dicam equidem singulis, quoad utile uidebitur: sed dicendum etiam est de uniuersis. quæ est enim ista à dijs profecta significatio, & quasi denunciatio calamitatum? qui autem ea uolunt dij immortales primum significantes, quæ sine interpretibus non possumus intelligere; deinde ea, quæ cauere nequeamus? at hoc ne homines quidem probi faciunt, ut amicis impendentes calamitates prædicant, quas illi effugere nullo modo possint: ut medici, quanquam sæpe intelligunt, tamen nunquam ægris dicunt illo morbo eos esse morituros: omnis enim prædictio mali tum probatur, cum ad prædictionem cautio adiungitur. quid igitur aut ostenta, aut eorum interpretes uel Lacedæmonios olim, uel nuper nostros adiuuerunt?

runt? quæ si signa deorum putanda sunt, cur tam obscura fuerunt? si enim, ut intelligeremus, quid esset euenturum: aperte declarari oportebat, aut ne occulte quidem, si ea sciri nolebant. Iam uero coniectura omnis, in qua nititur diuinatio, ingenijs hominum in multas, ac diuersas, aut etiam contrarias partes sæpe deducitur. ut enim in causis iudicialibus alia est coniectura accusatoris, alia defensoris, & tamen utriusque credibilis: sic in omnibus ijs rebus, quæ coniectura inuestigari solent, anceps reperitur oratio. quas autem res tum natura, tum casus affert, non nunquam etiam errorem creat similitudo: magna stultitia est earum rerum deos facere effectores, causas rerum non quærere. tu uates Bœotios credis Lebadiæ uidisse ex gallorum gallinaceorum cantu uictoriam esse Thebanorum, quia galli uicti silere solent, canere uictores. hoc igitur per gallinas Iuppiter tantæ ciuitati signum dabat? an illæ aues, nisi cum uicerint, canere non solent? at tum canebant, nec uicerant. id enim inquies ostentum: magnum uero: quasi pisces, non galli cecinerint. quod autem est tempus, quo illi non cantent, uel nocturnum, uel diurnum? quòd si uictores alacritate, & quasi lætitia ad canendum excitantur: potuit accidisse alia quoq; lætitia, qua ad cantum mouerentur. Democritus quidem optimis uerbis causam explicat, cur ante lucem galli canant: depulso enim de pectore, & in omne corpus diuiso, & modificato cibo, cantus edere quiete satiatos: qui quidem silentio noctis, ut ait Ennius, fauent faucibus: rursus cantu, plausuq; premunt alas. cum igitur hoc animal tam sit canorum sua sponte, quid in mentem uenit Callistheni

dicere deos gallis signum dedisse cantandi? cum id uel natura, uel casus efficere potuisset. sanguinem pluisse senatui nunciatum est, atratum fluuium fluxisse sanguine, deorum sudasse simulacra: num censes his nuncijs Thalem, aut Anaxagoram, aut quenquam physicum crediturum fuisse? nec enim sanguis, nec sudor nisi è corpore est. sed & decoloratio quædam ex aliqua contagione terrena maxime potest sanguinis similis esse; et humor allapsus extrinsecus, ut in tectorijs uidemus austro, sudorem imitari. atq; hæc in bello plura, & maiora uidentur timentibus: eadem non tam animaduertuntur in pace. accedit illud etiam, quòd in metu, & periculo cum creduntur facilius, tum finguntur impunius. nos autem ita leues, atq; inconsiderati sumus, ut, si mures corroserint aliquid, quorum est opus hoc unum, monstrum putemus. ante uero Marsicum bellum, quòd clypeos Lanuuij, ut à te est dictum, mures rosissent, maximum id portentum aruspices esse dixerunt. quasi uero quicquam intersit, mures, diem & noctem aliquid rodentes, scuta an cribra corroserint. nam si ista sequimur; quòd Platonis Politiam nuper apud me mures corroserint, de Rep. debui pertimescere; aut, si Epicuri de uoluptate liber corrosus esset, putarem annonam in macello cariorem fore. an uero illa nos terrent, si quando aliqua portentosa aut ex pecude, aut ex homine nata dicuntur? quorum omnium, ne sim longior, una ratio èst. quicquid enim oritur, qualecunq; est, causam habeat à natura necesse est: ut etiam si præter consuetudinem extiterit, præter naturam tamen non possit existere. causam igitur inuestigato in re noua, atq; admi=

rabili, si potes: si nullam reperies, illud tamen exploratum habeto, nihil fieri potuisse sine causa: eumq; errorem, quem tibi rei nouitas attulerit, naturæ ratione depellito. ita te nec terræ fremitus, nec cœli discessus, nec lapideus, aut sanguineus imber, nec traiectio stellæ, nec faces uisæ terrebunt. quarum omnium causas si à Chrysippo quæras, ipse ille diuinationis auctor nunquam illa dicet facta fortuito, naturalemq; rationem omnium reddet: nihil enim fieri sine causa potest: nec quicquam fit, quod fieri non potest: nec, si id factum est, quod fieri potuit, portentum debet uideri: nulla igitur portenta sunt. nam si, quod raro fit, id portentum putandum est, sapientem esse portentum est: sæpius enim mulam peperisse arbitror, q̃ sapientem fuisse. illa igitur ratio concluditur; nec id, quod non potuerit fieri, factum unquã esse; nec, quod potuerit, id portentum esse; ita omnino nullum esse portentum. quod etiam coniector quidam & interpres portentorum non inscite dicitur ei respondisse, qui cum ad eum retulisset quasi ostentum, ꝙ anguis domi uectem circũuectus fuisset, tum esset, inquit, ostẽtum si anguem uectis circumplicasset. hoc ille responso satis aperte declarauit, nihil habendũ esse portentum, quod fieri posset. C. Gracchus ad M. Põponium scripsit, duobus anguibus domi comprehensis, aruspices à patre conuocatos. qui magis anguibus, q̃ lacertis, q̃ muribus? quia sunt hæc quotidiana, angues non item. quasi uero referat, quod fieri potest, quàm id sæpe fiat. ego tamen miror, si emissio fœminæ anguis mortem afferebat Ti. Graccho, emissio autem maris anguis erat mortifera Corneliæ, cur alterutram emiserit: nihil enim scribit respondisse aru=

ſpices, ſi neuter anguis emiſſus eſſet, quid eſſet futurum. at mors inſecuta Gracchum eſt. cauſa quidem credo aliqua morbi grauioris, non emiſſione ſerpentis: neq; enim tanta eſt infelicitas aruſpicum, ut ne caſu quidem unquam fiat, quod futurum illi eſſe dixerint. nam illud mirarer, ſi crederem, quòd apud Homerum Calchantem dixiſti ex paſſerum numero belli Troiani annos auguratum: de cuius coniectura ſic apud Homerum, ut nos ocioſi conuertimus, loquitur Agamemnon.

» Ferte uiri, & duros animo tolerate labores,
» Auguris ut noſtri Calchantis fata queamus
» Scire ratos ne habeant, an uanos pectoris orſus:
» Nanq; omnes memori portentum mente retentant,
» Qui non funeſtis liquerunt lumina fatis.
» Argolicis primum ut ueſtita eſt claſſibus Aulis,
» Quæ Priamo cladem, & Troiæ, peſtemq; ferebant:
» Nos circum latices gelidos fumantibus aris,
» Aurigeris diuũ placantes numina tauris,
» Sub platano umbrifera, fons unde emanat aquaĩ,
» Vidimus immani ſpecie, tortuq; draconem
» Terribilem, Iouis ut pulſu penetrabat ab ara:
» Qui platani in ramo foliorum tegmine ſeptos
» Corripuit pullos: quos cum conſumeret octo,
» Nona ſuper tremulo genitrix clangore uolabat:
» Cui ferus immani laniauit uiſcera morſu.
» Hunc, ubi tam teneros uolucres, matremq; peremit,
» Qui luci ediderat, genitor Saturnius idem
» Abdidit, & duro firmauit tegmine ſaxi.
» Nos autem timidi ſtantes mirabile monſtrum
» Vidimus in medijs diuũ uerſarier aris.

» Tum Calchas hæc est fidenti uoce locutus.
» Quidnam torpentes subito obstupuistis Achiui?
» Nobis hæc portenta deũ dedit ipse creator,
» Tarda & sera nimis, sed fama ac laude perenni.
» Nam quot aues tetro mactatas dente uidetis,
» Tot nos ad Troiam belli exanclabimus annos:
» Quæ decimo cadet, & pœna satiabit Achiuos.
» Edidit hæc Calchas: quæ iam matura uidetis.

quæ tandem ista auguratio est ex passeribus annorum potius, quàm aut mensium, aut dierum? cur autem de passerculis coniecturam facit, in quibus nullum erat monstrum; de dracone silet, qui, id quod fieri non potuit, lapideus dicitur factus? postremo quid simile habet passer annis? nam de angue illo, qui Syllæ apparuit immolanti, utrũq; memini, & Syllam, cum in expeditionem educturus esset, immolauisse, et anguem ab ara extitisse, eóq; die rem præclare esse gestam non aruspicis consilio, sed imperatoris. atq; hæc ostentorum genera mirabile nihil habent: quæ cum facta sunt, tum ad coniecturam aliqua interpretatione reuocantur: ut illa tritici grana in os pueri Midæ congesta, aut apes quas dixisti in labris Platonis pueri consedisse, non tam mirabilia sint, quàm coniecta belle: quæ tamen uel ipsa falsa esse, uel illa, quæ prædicta sunt, fortuito accidisse potuerunt. de ipso Roscio potest illud quidem esse falsum, ut circumligatus fuerit angui: sed ut in cunis fuerit anguis, nõ tam est mirum, in Selonio præsertim, ubi apud focum angues nundinari solent. nam quod aruspices responderunt, nihil illo clarius, nihil nobilius fore: miror deos immortales histrioni futuro claritatem ostendisse, nullam osten=

disse Africano. Atq; etiam à te Flaminiana ostenta collecta sunt, quòd ipse, et equus eius repente conciderit: non sanè hoc quidem mirabile: quòd euelli primi hastati signum non potuerit: timide fortasse signifer euellebat, quod fidenter infixerat. Nam Dionysij equus quid attulit admirationis, quòd emersit ex flumine? quodq; habuit apes in iuba? sed quia breui tempore regnare cœpit; quod casu acciderat, uim habuit ostenti. At Lacedæmonijs in Herculis fano arma sonuerunt, eiusdemq; dei Thebis ualuæ clausæ subito se aperuerunt: eaq; scuta, quæ fuerant sublime fixa, sunt humi inuenta. horum cum nihil fieri potuerit sine aliquo motu, quid est cur diuinitus ea potius, quàm casu facta esse dicamus? At in Lysandri statuæ capite Delphis extitit corona ex asperis herbis, & quidem subita. ita ne censes? ante coronam extitisse, quàm herbarum conceptum esse semen? herbam autem asperam credo auium congestu, non humano satu. iam quicquid in capite est, id coronæ simile uideri potest. nam quòd eodem tempore stellas aureas Castoris & Pollucis Delphis positas decidisse, neq; eas usquam repertas esse dixisti: furum id magis factum, quàm deorum uidetur. Simiæ uero Dodoneæ improbitatem historijs Græcis mãdatam esse demiror. quid minus mirum, quàm illam monstruosissimam bestiam urnam euertisse, sortes dissipauisse? & negant historici Lacedæmonijs ullum ostentum hoc tristius accidisse. Nam illa prædicta Veientum, si lacus Albanus redundasset, isq; in mare fluxisset, Romam perituram; si repressus esset, Veios; ita aqua Albana deducta ad utilitatem agri suburbani, non ad arcem, urbemq; retinendam. At paulo post audita uox est

monentis, ut prouiderent ne à Gallis Roma caperetur: ex eo Aio loquenti aram in noua uia consecratam. quid ergo? Aius iste loquens, quando eum nemo norat, aiebat, & loquebatur, & ex eo nomen inuenit: posteaquam & sedem, & aram, & nomen inuenit, obmutuit? Quod idem dici de Moneta potest: à qua, præterquam de sue plena, quid unquam moniti sumus? Satis multa de ostentis. Auspicia restant, & sortes, eæ quæ ducuntur, non illæ quæ uaticinatione funduntur: quæ oracula uerius dicimus: de quibus tum dicemus, cum ad naturalem diuinationem uenerimus. Restat etiam de Chaldæis. sed primum auspicia uideamus. Difficilis auguri locus ad contradicendum, Marso fortasse, sed Romano facillimus: non enim sumus ij nos augures, qui auium, reliquorum'ue signorum obseruatione futura dicamus: & tamen credo Romulum, qui urbem auspicato condidit, habuisse opinionem, esse in prouidendis rebus augurandi scientiam: errabat enim multis in rebus antiquitas: quam uel usu iam, uel doctrina, uel uetustate immutatam uidemus. retinetur autem & ad opinionem uulgi, & ad magnas utilitates Reip. mos, religio, disciplina, ius augurum, collegij auctoritas. nec uero non omni supplicio digni P. Claudius, L. Iunius Consules, qui contra auspicia nauigarunt: parendum enim fuit religioni, nec patrius mos tam contumaciter repudiandus. iure igitur alter populi iudicio damnatus est, alter mortem sibi ipse consciuit. Flaminius non paruit auspicijs: itaq; perijt cũ exercitu. at anno post Paulus paruit: num minus cecidit in Cãnensi pugna cũ exercitu? etenim ut sint auspicia, quæ nulla sunt, hæc certe, quibus uti=

mur siue tripudio, siue de cœlo, simulacra sunt auspiciorum, auspicia nullo modo. Q. Fabi, te uolo mihi in auspicio esse. uolo, respondet. audiui hæc. apud maiores nostros adhibebatur peritus, nunc quilibet. peritum autem esse necesse est eum, qui, silentium quid sit, intelligat: id enim silentium dicimus in auspicijs, quod omni uitio caret. hoc intelligere, perfecti auguris est. illi autem, qui in auspiciũ adhibetur, cum ita imperauit is, qui auspicatur, dicito, si silentium esse uidetur, nec suspicit, nec circumspicit, statim respondet, silentium esse, uideri. tum ille, dicito si pascuntur aues: pascuntur. quæ, aut ubi? attulit, inquit, in cauea pullos is, qui ex eo ipso nominatur pullarius: hæ sunt igitur aues internunciæ Iouis: quæ pascãtur, nec ne, quid refert? nihil ad auspicia: sed quia, cum pascuntur, necesse est aliquid ex ore cadere, & terram pauire, terripauium primo, post terripudium dictum est, hoc quidem iam tripudium dicitur. cum igitur offa iam cecidit ex ore pulli, tum auspicanti tripudium solistimum nunciant. ergo hoc auspiciũ diuini quicquam habere potest, quod tam sit coactum & expressum? quo antiquissimos augures non esse usos, argumento est, quòd decretum collegij uetus habemus, omnem auem tripudium facere posse. tum igitur esset auspicium, si modo ei esset liberum se ostendisse: tum auis illa uideri posset interpres, & satelles Iouis. nunc uero inclusa in cauea, & fame enecta, si in offam pultis inuadit, & si aliquid ex ore cecidit, hoc tu auspicium, aut hoc modo Romulum auspicari solitum putas? iam uero de cœlo seruare non ipsos censes solitos, qui auspicabantur? nunc imperant pullario: ille renunciat. fulmen sinistrum

auſpicium optimum habemus ad omnes res, præterquam ad comitia: quod quidem inſtitutum Reip. cauſa eſt, ut comitiorum uel in iudicijs populi, uel in iure legum, uel in creandis magiſtratibus principes ciuitatis eſſent interpretes. at Ti. Gracchi literis Scipio & Figulus, quòd augures iudicaſſent eos uitio creatos eſſe, magiſtratu ſe abdicauerunt. quis negat augurum diſciplinam eſſe? diuinationem nego. at aruſpices diuini: quos cum Ti. Gracchus propter mortem repentinam eius, qui in prærogatiua referenda ſubito concidiſſet, in ſenatum introduxiſſet, non iuſtum rogatorem comitiorum fuiſſe dixerunt. primum uide, ne in eum dixerint, qui rogator centuriæ fuiſſet: is enim erat mortuus. id autem ſine diuinatione, coniectura poterat dicere. deinde fortaſſe caſu: qui nullo modo eſt ex hoc genere tollendus. quid enim ſcire Etruſci aruſpices aut de tabernaculo recte capto, aut de pomerij iure potuerunt? equidem aſſentior C. Marcello potius, quàm App. Claudio; qui ambo mei collegæ fuerunt: exiſtimoq; ius augurum, & ſi diuinationis opinione principio conſtitutum ſit, tamen poſtea Reip. cauſa conſeruatum, ac retentum. ſed de hoc loco plura in alijs, nunc hactenus: externa enim auguria, quæ ſunt non tam artificioſa, quàm ſuperſtitioſa, uideamus. Omnibus ferè auibus utuntur, nos admodum paucis. alia illis ſiniſtra ſunt, alia noſtris. ſolebat ex me Deiotarus percontari noſtri augurij diſciplinam, & ego illius. dij immortales, quantum differebat: ut quædam eſſent etiam contraria. atque ille ijs ſemper utebatur: nos, niſi dum à populo auſpicia accepta habemus, quàm multum ijs utimur? bellicam

rem adminiſtrari maiores noſtri niſi auſpicato noluerũt: quàm multi anni ſunt, cum bella à proprætoribus & proconſulibus adminiſtrantur? qui auſpicia non habent: itaque nec amnes tranſeunt auſpicato, nec tripudio auſpicantur. nam ex acuminibus quidem, quod totum auſpicium militare eſt, iam M. Marcellus ille quinquies Conſul totum omiſit, idem imperator, idem augur optimus. ubi eſt ergo auium diuinatio? quæ, quoniam ab ijs, qui auſpicia nulla habent, bella adminiſtrantur, ab urbanis retenta uidetur, à bellicis eſſe ſublata. & quidem ille dicebat; ſi quando rem agere uellet, ne impediretur auſpicijs, lectica operta facere ſe iter ſolere. huic ſimile eſt, quod nos augures præcipimus, ne iuge auſpicium obueniat, ut iumenta iubeant diſiungere. quid eſt aliud nolle moneri à Ioue, niſi efficere, ut aut ne fieri poſſit auſpicium, aut, ſi fiat, uideri? nam illud admodum ridiculum, quòd negas Deiotarum auſpiciorum, quæ ſibi ad Pompeium proficiſcenti facta ſunt, pœnitere, quòd fidem ſecutus, amicitiamq; populi R. functus ſit officio: antiquiorem enim ſibi fuiſſe laudem & gloriam, quàm regnum & poſſeſſiones ſuas. credo id quidem: ſed nihil ad auſpicia: nec enim ei cornix canere poterat recte eum facere, quòd populi R. libertatem defendere pararet. ipſe hoc ſentiebat, ſicuti ſenſit. aues euentus ſignificant aut aduerſos, aut ſecundos. uirtutis auſpicijs uideo eſſe uſum Deiotarum: quæ uetat ſpectare fortunam, dum præſtetur fides. aues uero ſi proſperos euentos oſtenderunt, certe fefellerunt. fugit ex prælio cum Pompeio: graue tempus. diſceſſit ab eo: luctuoſa res. Cæſarem eodem tempore

& hostem, & hospitem uidit. quid hoc tristius? is cum ei Troginorum tetrarchiam eripuisset, & asseclæ suo Pergameno nescio cui dedisset, eidemq; detraxisset Armeniam à senatu datam, cumq; ab eo magnificentissimo hospitio acceptus esset, spoliatum reliquit & hospitem, & Regem. sed labor longius: ad propositum reuertar. si euenta quærimus, quæ exquiruntur auibus: nullo modo prospera Deiotaro. sin officia: à uirtute ipsius, non ab auspicijs petita sunt. omitte igitur lituum Romuli, quem in maximo incendio negas potuisse comburi: contemne cotem Attij Nauij: nihil debet esse in philosophia commentitijs fabellis loci. illud erat philosophi, totius augurij primum naturam ipsam uidere, deinde inuentionem, deinde constantiam. quæ est igitur natura, quæ uolucres huc, & illuc passim uagantes efficiat, ut significent aliquid, & tum uetent agere, tum iubeant aut cantu, aut uolatu? cur autem alijs à dextra, alijs à læua datum est auibus, ut ratum auspicium facere possint? quo modo autem hæc, aut quando, aut à quibus inuenta dicemus? Etrusci tamen habent exaratum puerum auctorem disciplinæ suæ: nos quem? Attium ne Nauium? at aliquot annis antiquior Romulus, & Remus, ambo augures, ut accepimus. an Pisidarum, aut Cilicum, aut Phrygum ista inuenta dicemus? placet igitur, humanitatis expertes habere diuinitatis auctores. at omnes Reges, populi, nationes utuntur auspicijs. quasi uero quicquam sit tam ualde, quàm nihil sapere, uulgare: aut quasi tibi ipsi in iudicando placeat multitudo. quotus quisque est, qui uoluptatem neget esse bonum? plerique etiam summum bonum dicunt. num

igitur eorum frequentia Stoici de ſententia deterrentur? aut num pleriſque in rebus ſequitur eorum auctoritatem multitudo? quid mirum igitur, ſi in omnibus auſpicijs, & omni diuinatione imbecilli animi ſuperſtitioſa iſta concipiant, uerum diſpicere non poſſint? quæ autem eſt inter augures conueniens, & coniuncta conſtantia? ad noſtri augurij conſuetudinem dixit Ennius,

» Cum tonuit læuum bene tempeſtate ſerena.

at Homericus Aiax apud Achillem querens de ferocitate Troianorum, neſcio quid hoc modo nunciat.

» Proſpera Iuppiter his dextris fulgoribus edit.

ita nobis ſiniſtra uidentur, Graijs & barbaris dextra meliora. quanquam haud ignoro, quæ bona ſint, ſiniſtra nos dicere, etiam ſi dextra ſint. ſed certe noſtri ſiniſtrum nominauerunt, externiq; dextrum, quia plerunque melius id uidebatur. hæc quanta diſſenſio eſt? quid, quòd alijs auibus utuntur, alijs ſignis, aliter obſeruant, aliter reſpondent? non neceſſe eſt fateri, partim horum errore ſuſceptum eſſe, partim ſuperſtitione multa fallendo? atque his ſuperſtitionibus non dubitaſti etiam omina adiungere. Aemilia Paulo, Perſam periſſe: quod pater omen accepit. Cæcilia ſororis filiæ ſedes ſuas tradere. iam illa, fauete linguis, & prærogatiuã omen comitiorum. hoc eſt, ipſum eſſe contra ſe copioſum, & diſertum: quando enim illa obſeruans, quieto, & libero animo eſſe poteris, ut ad rem gerendam non ſuperſtitionem habeas, ſed rationem ducem? ita ne? ſi quis aliquid ex ſua re, atque ex ſuo ſermone dixerit, & eius uerbum aliquod apte ceciderit ad id quod ages, aut

cogitabis, ea res tibi aut timorem afferret, aut alacritatem? cum M. Crassus exercitum Brundusij imponeret, quidam in portu caricas Cauno aduectas uendens, Cauneas clamitabat. dicamus, si placet, monitum ab eo Crassum, caueret ne iret, non fuisse periturum si omini paruisset. quæ si suscipiamus, pedis offensio nobis, & abruptio corrigiæ, & sternutamenta erunt obseruanda. Sortes restant, & Chaldæi: ut ad uates & somnia ueniamus. Dicendum igitur putas de Sortibus. quid enim Sors est? idem propemodum, quod micare, quod talos iacere, quod tesseras. quibus temeritas, & casus, non ratio, nec consilium ualet. tota res est inuenta fallacijs, aut ad quæstum, aut ad superstitionem, aut ad errorem. atque ut in aruspicina fecimus, sic uideamus clarissimarum sortium quæ tradatur inuentio. Numerium Suffucium Prænestinorum monuméta declarant honestum hominem, & nobilem somnijs crebris, ad extremum etiam minantibus, cum iuberetur certo in loco silicem cædere, perterritum uisis, irridentibus suis ciuibus, id agere cœpisse: itaque perfracto saxo sortes erupisse, in robore insculptas priscarum literarum notas. is est hodie locus septus religiose propter Iouis pueri, qui lactens cum Iunone in gremio Fortunæ sedens mammam appetens castissime colitur à matribus. eodem tempore illo loco, ubi nunc Fortunæ sita ædes est, mel ex olea fluxisse dicunt, aruspicesq; dixisse, summa nobilitate illas sortes futuras, eorumq; iussu ex illa olea arcam esse factam, eaq; conditas sortes, quæ hodie Fortunæ monitu tolluntur. quid igitur in his potest esse certi, quæ Fortunæ monitu pueri manu miscentur, atque ducuntur?

quo modo autem istæ positæ in illo loco? quis robur illud cæcidit, dolauit, inscripsit? nihil est, inquiunt, quod deus efficere non possit. utinam sapientes Stoicos effecisset, ne omnia superstitiosa solicitudine & miseria crederent. sed hoc quidem genus diuinationis uita iam communis explosit. fani pulchritudo, & uetustas, Prænestinarum etiam nunc sortium retinet nomen, atque id in uulgus. quis enim magistratus, aut quis uir illustrior utitur sortibus? cæteris uero in locis sortes planè refrixerunt. quod Carneadem Clitomachus scribit dicere solitum, nusquam se fortunatiorem, quàm Præneste uidisse Fortunam. ergo hoc diuinationis genus omittemus. Ad Chaldæorum mõstra ueniamus: de quibus Eudoxus Platonis auditor, in astrologia iudicio doctissimorum hominum facile princeps, sic opinatur, id quod scriptum reliquit: Chaldæis in prædictione, & in notatione cuiusque uitæ ex natali die, minime esse credendum. nominat etiam Panætius, qui unus è Stoicis astrologorum prædicta reiecit; Archelaum, & Cassandrum summos astrologos illius ætatis, qua erat ipse, cum in cæteris astrologiæ partibus excellerent, hoc prædictionis genere non usos. Scylax Halicarnasseus, familiaris Panætij, excellens in astrologia, idemq; in regenda sua ciuitate princeps, totum hoc Chaldaicum prædicendi genus repudiauit. sed ut ratione utamur omissis testibus, sic isti disputant, qui hæc Chaldæorum natalitia prædicta defendunt. uim quandam esse aiunt signifero in orbe, qui græce ζωδιακὸς dicitur, talem, ut eius orbis unaquæque pars alia alio modo moueat, immutetq; cœlum, perinde ut quæque stellæ in ijs, finitimisq; partibus sint quoq;

tempore; eamq; uim uarie moueri ab iis syderibus, quæ uocantur errantia. cum autem in eam ipsam partem orbis uenerint, in qua sit ortus eius qui nascitur; aut in eam, quæ coniunctum aliquid habeat, aut consentiens; ea triangula illi, & quadrata nominant. etenim cum tempore anni, tempestatumq; cœli conuersiones, commutationesq; tantæ fiant accessu stellarum, & recessu; cumq; ea ui solis efficiantur, quæ uidemus: non uerisimile solum, sed etiam uerum esse censent, perinde utcunque temperatus sit aer, ita pueros orientes animari, atque formari, ex eoq; ingenia, mores, animum, corpus, actionem uitæ, casus cuiusque, euentusq; fingi. ô delirationem incredibilem: non enim omnis error stultitia est dicenda. quibus etiam Diogenes Stoicus concedit aliquid ut prædicere possint, duntaxat quali quisque natura, & ad quam quisque maxime rem aptus futurus sit. cætera, quæ profiteantur, negat ullo modo posse sciri: etenim geminorum formas esse similes, uitam atque fortunam plerunque disparem. Proclus, & Euristhenes Lacedæmoniorum Reges gemini fratres fuerunt. at hi nec totidẽ annos uixerunt: anno enim Procli uita breuior fuit, multumq; is fratri rerum gestarum gloria præstitit. at ego id ipsum, quod uir optimus Diogenes Chaldæis, quasi quadam præuaricatione, concedit, nego posse intelligi. etenim cum, ut ipsi dicunt, ortus nascentium luna moderetur, eaq; animaduertant, & notent sidera natalitia Chaldæi, quæcunque lunæ iuncta uideantur: oculorum fallacissimo sensu iudicant ea, quæ ratione atque animo uidere debebant: docet enim ratio mathematicorum, quam istis notã esse oportebat, quãta humilitate

luna feratur terram pene contingens, quantum abſit à proxima Mercurij ſtella, multo autem longius à Veneris, deinde alio interuallo diſtet à ſole, cuius lumine colluſtrari putatur. reliqua uero tria interualla infinita, & immenſa, à ſole ad Martis, inde ad Iouis, ab eo ad Saturni ſtellam, inde ad cœlum ipſum, quod extremum atque ultimum mundi eſt. quæ poteſt igitur contagio ex infinito penè interuallo pertinere ad lunam, uel potius ad terram? quid? cum dicunt id, quod ijs dicere neceſſe eſt, omnes omnium ortus, quicunque gignantur in omni terra, quæ incolatur, eoſdem eſſe, eademq́; omnibus, qui eodem ſtatu cœli, & ſtellarum nati ſunt, accidere neceſſe eſſe, non ne eiuſmodi ſunt, ut ne cœli quidem naturam interpretes iſtos cœli noſſe appareat? cum enim illi orbes, qui cœlum quaſi medium diuidunt, & aſpectum noſtrum definiunt, qui à Græcis ὁρίζοντες nominantur, à nobis finientes rectiſſime nominari poſſunt, uarietatem maximam habeant, alijq́; in alijs locis ſint: neceſſe eſt, ortus, occaſuſq́; ſiderum non fieri eodem tempore apud omnes. quòd ſi eorum ui cœlum modo hoc, modo illo modo temperatur: qui poteſt eadem uis eſſe naſcentium, cum cœli tanta ſit diſſimilitudo? in his locis, quæ nos incolimus, poſt ſolſtitium canicula exoritur, & quidem aliquot diebus; apud Troglodytas, ut ſcribitur, ante ſolſtitiũ: ut, ſi iam concedamus aliquid uim cœleſtẽ ad eos, qui in terra gignuntur, pertinere, confitendum ſit illis, eos, qui naſcuntur eodem tempore, poſſe in diſſimiles incidere naturas propter cœli diſſimilitudinem. quod minime illis placet: uolunt enim illi, omnes eodem tempore ortos, qui ubique ſint nati, eadem conditione naſci.

sed quæ tanta dementia est, ut in maximis motibus, muta
tionibusq; cœli nihil intersit qui uentus, qui imber, quæ
tempestas ubiq; sit? quarum rerum in proximis locis
tantæ dissimilitudines sæpe sunt, ut alia Tusculi, alia
Romæ eueniat sæpe tempestas. quod, qui nauigant, ma
xime animaduertunt, cum in flectendis promontorijs
uentorum mutationes maximas sæpe sentiant. hæc igi=
tur cum sit tum serenitas, tum perturbatio cœli: est
ne sanorum hominum, hoc ad nascentium ortus perti=
nere non dicere? quod non certe pertinet. illud nescio
quid tenue, quod sentiri nullo modo, intelligi autem uix
potest, quæ à luna cæterisq; sideribus cœli temperatio
fiat, dicere ad puerorum ortus pertinere. quid, quòd
non intelligunt seminum uim, quæ ad gignendum, pro=
creandumq; plurimum ualeat, funditus tolli, medio=
cris erroris est? quis enim non uidet & formas, & mo
res, & plerosq; status, ac motus effingere à parentibus
liberos? quod non contingeret, si hoc non uis, & natu
ra gignentium efficeret, sed temperatio lunæ, cœliq;
moderatio. quid, quòd uno eodemq; temporis puncto
nati dissimiles & naturas, & uitas, & casus habent,
parum ne declarant nihil ad agendam uitam nascendi
tempus pertinere? nisi forte putamus neminem eodem
tempore ipso & conceptum, & natum, quo Africa=
num. nunquis igitur talis fuit? quid? illud ne dubium
est, quin multi, cum ita nati essent, ut quædam contra
naturam deprauata haberent, restituerentur, & corri=
gerentur ab natura, cum se ipsa reuocasset, aut arte, aut
medicina? aut quorũ linguæ sic inhærerent, ut loqui non
possent, eæ scalpello resectæ liberarentur? multi etiam

naturæ uitiũ meditatione, atq; exercitatione sustulerunt, ut Demosthenem scribit Phalereus, cum rho dicere nequiret, exercitatione fecisse, ut planissime diceret. quòd si hæc astro ingenerata & tradita essent, nulla res ea mutare posset. quid? dissimilitudo locorum non ne dissimiles hominum procreationes habet? quas quidem percurrere oratione facile est: quid inter Indos & Persas, Aethiopas & Syros differat corporibus, animis: ut incredibilis uarietas dissimilitudoq́; sit. ex quo intelligitur, plus terrarum situs, quàm lunæ tractus ad nascendum ualere. Nam quod aiunt quadringenta et septuaginta milia annorum in periclitãdis, experiundisq́; pueris, quicunq; essent nati, Babylonios posuisse, fallunt. si enim esset factitatum, non esset desitum. neminem autem habemus auctorem, qui aut fieri dicat, aut factum sciat. uides ne me non ea dicere, quæ Carneades, sed ea, quæ princeps Stoicorum Panætius dixerit? ego autem etiam hoc requiro, omnes ne, qui Cannensi pugna ceciderunt, uno astro fuerint. exitus quidem omnium unus & idem fuit. quid? qui ingenio atq; animo singulares, num astro quoq; uno? quod enim tempus, quo non innumerabiles nascantur? at certe nemo similis Homeri. & si ad rem pertinet, quo modo cœlo affecto, compositisq́; sideribus quodq; animal oriatur: ualeat id necesse est etiam in rebus inanimis. quo quid dici potest absurdius? L. quidem Tarutius Firmanus, familiaris noster, in primis Chaldaicis rationibus eruditus, urbis etiam nostræ natalem diem repetebat ab ijs parilibus, quibus eam à Romulo conditam accepimus, Romamq́;, cum esset in iugo luna, natam esse dicebat, nec eius fata canere dubitabat. ò uim maximam

erroris. etiam ne urbis natalis dies ad uim stellarum & lunæ pertinebat? fac in puero referre, ex qua affectione cœli primum spiritum duxerit: num hoc in latere, aut in cæmento, ex quibus urbs effecta est, potuit ualere? sed quid plura? quotidie refelluntur. quàm multa ego Pompeio, quàm multa Crasso, quàm multa huic ipsi Cæsari à Chaldæis dicta memini, neminem eorum nisi senectute, nisi domi, nisi cum claritate esse moriturum: ut mihi permirum uideatur, quenquam extare, qui etiam nunc credat ijs, quorum prædicta quotidie uideat re, & euentis refelli. Restant duo diuinandi genera: quæ habere dicimur à natura, non ab arte: uaticinandi, & somniandi. de quibus Quinte inquam, si placet, disseramus. Mihi uero, inquit, placet: his enim, quæ adhuc disputasti, prorsus assentior: &, uere ut loquar, quanquam tua me oratio confirmauit, tamen etiam mea sponte nimis superstitiosam de diuinatione Stoicorum sententiam iudicabam: ac me Peripateticorum ratio magis mouebat, & ueteris Dicæarchi, & eius, qui nunc floret, Cratippi: qui censent esse in mentibus hominum tanquam oraculum aliquod, ex quo futura præsentiant, si aut furore diuino incitatus animus, aut somno relaxatus solute moueatur ac libere. his de generibus quid sentias, & quibus ea rationibus infirmes, audire sanè uelim. Quæ cum ille dixisset, tum ego rursus quasi ab alio principio sum exorsus dicere. Non ignoro Quinte, te semper ita sensisse, ut de cæteris diuinandi generibus dubitares, ista duo furoris & somnij, quæ à libera mente fluere uiderentur, probares. dicam igitur, de istis ipsis duobus generibus mihi quid uidea=

tur, si prius, Stoicorum rationis conclusio, & Cratipp nostri quid ualeat, uidero. Dixisti & Chrysippum, & Diogenem, & Antipatrum concludere hoc modo. si sunt dij, neq; ante declarant hominibus, quae futura sint: aut non diligunt homines: aut, quid euenturum sit, ignorant: aut existimant nihil interesse hominem scire, quid sit futurum: aut non censent esse suae maiestatis praesignificare hominibus, quae sint futura: aut ea ne ipsi quidem dij significare possunt. at neq; non diligunt nos; sunt enim benefici, generiq; hominum amici: neq; ignorant ea, quae ab ipsis constituta, & designata sunt: neq; nostra nihil interest scire ea, quae futura sunt; erimus enim cautiores, si scierimus: neq; hoc alienum ducunt maiestate sua; nihil est enim beneficentia praestantius: neq; non possunt futura praenoscere: non igitur dij sunt, nec significant nobis futura: sunt autem dij, significant ergo. & non, si significant futura, nullas dant nobis uias ad significationum scientiam; frustra enim significarent: neq;, si dant uias, non est diuinatio: est igitur diuinatio. ò acutos homines: q̃ paucis uerbis negocium confectum putant. ea sumunt ad cõcludendum, quorum ijs nihil conceditur. conclusio autem rationis ea probanda est, in qua ex rebus non dubijs id, quod dubitatur, efficitur. uides'ne Epicurum, quem hebetem, & rudem dicere solent Stoici, quemadmodum, quod in natura rerum omne esse dicimus, id infinitum esse concluserit? quod finitum est, inquit, habet extremum. quis hoc non dederit? quod habet extremum, id cernitur ex alio extrinsecus. hoc quoq; est concedendum. at quod omne est, id non cernitur ex alio extrinsecus. ne hoc quidem

negari potest. nihil igitur cum habeat extremum, infinitum sit necesse est. uides'ne ut ad rem dubiam concessis rebus peruenerit? hoc uos dialectici non facitis: nec solum ea non sumitis ad concludendum, quæ ab omnibus concedantur; sed ea sumitis, quibus concessis, nihilo magis efficiatis quod uelitis. primum enim hoc sumitis. si sunt dij, benefici in homines sunt. quis hoc uobis dabit? Epicurus'ne, qui negat quicquam deos nec alieni curare, nec sui; an noster Ennius, qui magno applausu loquitur, assentiente populo?

» Ego deũ genus esse semper dixi, & dicam cœlitum:
» Sed eos non curare opinor, quid agat humanum genus.

& quidem, cur sic opinetur, rationem subijcit. sed nihil est necesse dicere quæ sequuntur. tantum sat est intelligi, id sumere istos pro certo, quod dubium controuersumq; sit. sequitur porrò, nihil deos ignorare, quòd omnia sint ab ijs constituta. hic uero quanta pugna est doctissimorum hominum, negantium esse hæc à dijs immortalibus constituta? at nostra interest scire quæ euentura sint. magnus Dicæarchi liber est, nescire ea melius esse, quàm scire. * negant enim id esse alienum maiestatis deorum, scilicet causas omnium introspicere, ut uideant quid cuique conducat. neq; non possunt futura prænoscere. negant posse ij, quibus non placet esse certum, quid futurum sit. uides'ne igitur, quæ dubia sunt, ea sumere ipsos pro certis, atque concessis? deinde contorquent, & ita concludunt. non igitur & sunt dij, nec significant futura: id enim iam perfectum arbitrantur. deinde assumunt: sunt autem dij: quod ipsum non ab omnibus conceditur. significant er-

go . ne id quidem ſequitur : poſſunt enim non ſignificare, & tamen eſſe dij , nec, ſi ſignificent , non dare uias aliquas ad ſcientiam ſignificationis . at id quoq; poteſt, ut non dent homini , ſed ipſi habeant . cur enim Tuſcis potius, quàm Romanis darent ? nec, ſi dant uias , nulla eſt diuinatio . fac dare deos : quod abſurdum eſt : quid refert, ſi accipere non poſſumus ? extremum, eſt igitur diuinatio . ſit extremum : effectum tamen non eſt : ex falſis enim , ut ab ipſis didicimus , uerum effici non poteſt : iacet igitur tota concluſio. Veniamus nunc ad optimum uirum familiarem noſtrum Cratippũ. Si ſine oculis, inquit, non poteſt extare officium, & munus oculorum, poſſunt autem aliquando oculi non fungi ſuo munere : qui uel ſemel ita eſt uſus oculis , ut uera cerneret, is habet ſenſum oculorum uera cernentium. item igitur, ſi ſine diuinatione non poteſt officium, & munus diuinationis extare , poteſt autem cum quis diuinationem habeat , errare aliquando , nec uera cernere : ſatis eſt ad confirmandam diuinationem, ſemel aliquid ita eſſe diuinatum, nihil ut fortuito cecidiſſe uideatur . ſunt autem eius generis innumerabilia. eſſe igitur diuinationem confitendum eſt . feſtiue, & breuiter : ſed cum bis ſumpſit quod uoluit, etiam ſi faciles nos ad concedendum habuerit , id tamen , quod aſſumit , concedi nullo modo poteſt . Si, inquit, aliquando oculi peccent , tamen , quia recte aliquando uiderint , ineſt in ijs uis uidendi . item, ſi qui ſemel aliquid in diuinatione dixerit , is etiam cum peccet , tamen exiſtimandus eſt habere uim diuinandi . uide quæſo Cratippe noſter, quàm ſint iſta ſimilia : nam mihi quidem non uidentur : oculi enim uera cernentes ,

utuntur natura, atq; sensu; animi si quando uel uaticinando, uel somniando uera uiderunt, usi sunt fortuna, atq; casu. nisi forte concessuros tibi existimas eos, qui somnia pro somnijs habent, si quando aliquod somnium uerum euaserit, non id fortuito accidisse. sed demus tibi istas duas sumptiones, ea, quæ λήμματα appellant dialectici; sed nos latine loqui malumus: præsumptio tamen, quam πρόληψιν ijdem uocant, non dabitur. assumit autem Cratippus hoc modo. sunt autem innumerabiles præsensiones non fortuitæ. at ego dico nullam. uide, quanta sit controuersia. iam, assumptione non concessa, nulla conclusio est. at impudentes sumus, qui, quod tam perspicuum sit, non concedamus. quid est perspicuum? multa uera, inquit, euadere. quid, quod multo plura falsa? non'ne ipsa uarietas, quæ est propria fortunæ, fortunam esse causam, non naturam docet? deinde, si tua ista conclusio Cratippe uera est (tecum enim mihi res est) non ne intelligis eadem uti posse & aruspices, & fulguratores, & interpretes ostentorum, & augures, & sortilegos, & Chaldæos? quorum generum nullum est, ex quo non aliquid, sicut prædictum sit, euaserit. ergo aut ea quoq; genera diuinandi sunt, quæ tu rectissime improbas: aut, si ea non sunt, non intelligo, cur hæc duo sint, quæ relinquis. qua ergo ratione hæc inducis, eadem illa possunt esse, quæ tollis. Quid uero habet auctoritatis furor iste, quem diuinum uocatis, ut, quæ sapiens non uideat, ea uideat insanus, & is, qui humanos sensus amiserit, diuinos assecutus sit? Sibyllæ uersus obseruamus, quos illa furens fudisse dicitur. quorum interpres nuper falsa quædam ho-

minum fama dicturus in senatu putabatur, eum, quem re uera Regem habebamus, appellandum quoq; esse Regem, si salui esse uellemus. hoc si est in libris, in quem hominem, & in quod tempus est? callide enim, qui illa composuit, perfecit, ut, quodcunq; accidisset, prædictum uideretur, hominum & temporum diffinitione sublata. adhibuit etiam latebram obscuritatis, ut ijdem uersus aliàs in aliam rem posse accommodari uiderentur. non esse autem illud carmen furentis, cum ipsum poema declarat (est enim magis artis, & diligentiæ, quàm incitationis, & motus) tum uero ea, quæ ἀκροστιχὶς dicitur, cum deinceps ex primis uersus literis aliquid connectitur, ut in quibusdam Ennianis, quæ Ennius fecit. id certe magis est attenti animi, quàm furentis. atq; in Sibyllinis ex primo uersu cuiusq; sententiæ primis literis illius sententiæ carmen omne prætexitur. hoc scriptoris est, non furentis; adhibentis diligentiam, non insani. quamobrem Sibyllam quidem sepositam, & conditam habeamus, ut, id quod proditum est à maioribus, iniussu senatus ne legantur quidem libri, ualeantq; ad deponendas potius, quàm ad suscipiendas religiones: cum antistitibus agamus, ut quiduis potius ex illis libris, quàm Regem proferant: quem Romæ posthac nec dij, nec homines esse patientur. at multi sæpe uera uaticinati, ut Cassandra.

" Iamq; mari magno. =

eademq; paulo post:

" Eheu uidete. =

num igitur me cogis etiam fabulis credere? quæ delectationis habeant, quantum uoles; uerbis, sententijs, numeris, cantibus adiuuentur: auctoritatem quidem

nullam debemus, nec fidem commentitijs rebus adiunge
re. Eodemq; modo nec ego Publicio neſcio cui, nec Mar-
tijs uatibus, nec Apollinis opertis credendum exiſtimo;
quorum partim ficta aperte, partim effutita temerè,
nunquam ne mediocri quidem cuiquam, non modo pru
denti, probata ſunt. Quid, inquies, remex ille de claſſe
Coponij, non ne ea prædixit, quæ facta ſunt? ille uero
& ea quidem, quæ omnes eo tempore, ne acciderent,
timebamus: caſtra enim in Theſſalia caſtris collata au-
diebamus: uidebaturq; nobis exercitus Cæſaris & au-
daciæ plus habere, quippe qui patriæ bellum intuliſſet;
& roboris, propter uetuſtatem. caſum autem prælij,
nemo noſtrum erat, quin timeret, ſed ita, ut conſtan-
tibus hominibus par erat, non aperte. ille autem Græ-
cus quid mirum ſi magnitudine timoris, ut plerunque
ſit, à conſtantia, atque à mente, atque à ſe ipſe diſceſ-
ſit? qua perturbatione animi, quæ, ſanus cum eſſet, ti-
mebat ne euenirent, ea demens euentura eſſe dicebat.
utrum tandem per deos atque homines magis uériſimile
eſt, ueſanum remigem, an aliquem noſtrum, qui ibi
tum eramus, M. Catonem, Varronem, Coponium ip-
ſum conſilia deorum immortalium perſpicere potuiſſe?
Sed iam ad te uenio

» O ſancte Apollo, qui umbilicum terrarũ certum obſides,
» Vnde ſuperſtitioſa primum ſæua euaſit uox fera:

tuis enim oraculis Chryſippus totum uolumen impleuit
partim falſis, ut ego opinor; partim caſu ueris, ut fit
in omni oratione ſæpiſſime; partim flexiloquis & obſcu
ris, ut interpres egeat interprete, & ſors ipſa referen-
da ſit ad ſortes; partim ambiguis, & quæ ad dialecti-

cum referenda ſint . nam cum ſors illa edita eſt opulen=
tiſſimo regi Aſiæ,

" Crœſus Halym penetrãs magnam peruertet opum uim,
hoſtium uim ſeſe peruerſurum putauit, peruertit autem
ſuam . utrum igitur eorum accidiſſet, uerum oraculum
fuiſſet . cur autem hoc credam unquam editum Crœſo?
aut Herodotum cur ueraciorem ducam Ennio? num mi
nus ille potuit de Crœſo , quàm de Pyrrho fingere Enni=
us? quis enim eſt , qui credat Apollinis ex oraculo Pyr=
rho eſſe reſponſum,

" Aio te Aeacida Romanos uincere poſſe?
primum latine Apollo nunquam locutus eſt : deinde iſta
ſors inaudita Græcis eſt: præterea Pyrrhi temporibus iam
Apollo uerſus facere deſierat : poſtremo, quanquam ſem
per fuit , ut apud Ennium eſt , ſtolidum genus Aeacida
rum ; Bellipotentes ſunt magi', quàm ſapientipotentes :
tamen hanc amphibologiam uerſus intelligere potuiſſet,
uincere te Romanos , nihilo magis in ſe, quàm in Roma=
nos ualere . nam illa amphibologia , quæ Crœſum dece=
pit, uel Chryſippum potuiſſet fallere : hæc uero ne Epicu
rum quidem . ſed , quod caput eſt , cur iſto modo iam
oracula Delphis non eduntur , non modo noſtra ætate ,
ſed iandiu , iam ut nihil poſſit eſſe contemptius? hoc lo=
co cum urgentur , euanuiſſe diunt uetuſtate uim loci e=
ius , unde anhelitus ille terræ fieret , quo Pythia mente
incitata oracula ederet . de uino aut ſalſamento putes lo
qui , quæ euaneſcunt uetuſtate . de ui loci agitur, neque
ſolum naturali , ſed etiam diuina : quæ quo tandem mo
do euanuit? uetuſtate , inquies . quæ uetuſtas eſt , quæ
uim diuinam conficere poſſit? quid tam diuinum, quàm

afflatus ex terra mentem ita mouens, ut eam prouidam rerum futurarum efficiat, ut ea non modo cernat multo ante, sed etiam numero uersúq; pronunciet? quando autem ista uis euanuit? an postquam homines minus creduli esse cœperunt? Demosthenes quidem, qui abhinc annos propè CCC fuit, iam tum φιλιππίζειν Pythiam dicebat, idest quasi cum Philippo facere. hoc autem eò spectabat, ut eam à Philippo corruptam diceret. quo licet existimare in alijs quoque oraculis Delphicis aliquid non sinceri fuisse. sed nescio quo modo isti philosophi superstitiosi, & penè fanatici quiduis malle uidentur, quàm se non ineptos. euanuisse mauultis, & extinctum esse id, quod si unquam fuisset, certe æternum esset, quàm ea, quæ non sunt credenda, non credere. Similis est error in somnijs: quorum quidem defensio repetita quàm longe est? diuinos animos censent esse nostros, eósq; esse tractos extrinsecus, animorumq; consentientium multitudine completum esse mundum: hac igitur mentis & ipsius diuinitate, & coniunctione cum externis mentibus cerni quæ sint futura. contrahi autem animum Zeno, & quasi labi putat, atque concidere, & ipsum esse dormire. an Pythagoras & Plato, locupletissimi auctores, quo in somnis certiora uideamus, præparatos quodam cultu atque uictu proficisci ad dormiendum iubent: faba quidem Pythagorei utique abstinuere: quasi uero eo cibo mens, non uenter infletur. sed nescio quo modo nihil tam absurde dici potest, quod non dicatur ab aliquo philosophorum. utrum igitur censemus dormientium animos per semet ipsos in somniando moueri, an, ut Democritus censet, externa, &

aduentitia uisione pulsari? siue enim sic est, siue illo modo, uideri possunt permulta somniantibus falsa pro ueris. nam & nauigantibus moueri uidentur ea, quæ stant; & quodam obtutu oculorum duo pro uno lucernæ lumina. quid dicam, insanis, quid, ebrijs quàm multa falsa uideantur? quòd si eiusmodi uisis credendum non est, cur somnijs credatur, nescio. nam tam licet de his erroribus, si uelis, quàm de somnijs disputare: ut ea, quæ stant, si moueri uideantur, terræmotum significare dicas, aut repentinam aliquam fugam: gemino autem lucernæ lumine declarari dissensionem, ac seditionem moueri. iam ex insanorũ aut ebriorum uisis innumerabilia coniectura trahi possunt, quæ futura uideantur. quis est enim, qui totum diem iaculans non aliquãdo collimet? totas noctes somniamus; neque ulla ferè est, qua non dormiamus: & miramur, aliquando id, quod somniamus, euadere? quid est tam incertum, quàm talorum iactus? tamen nemo est, quin sæpe iactans, uenereum aliquando iaciat, non nunquam etiam iterum, ac tertium. num igitur, ut inepti, Veneris id fieri impulsu malumus, quàm casu dicere? quòd si cæteris temporibus falsis uisis credendum non est, non uideo quid præcipui somnus habeat, in quo ualeant falsa pro ueris. quòd si ita natura paratum esset, ut ea dormientes agerent, quæ somniarent: alligandi essent omnes, qui cubitum irent: maiores enim, quàm ulli insani, efficerent motus somniantes. quòd si insanorum uisis fides non est adhibenda, quòd falsa sunt: cur credatur somniantium uisis, quæ multo etiam perturbatiora sunt, non intelligo. an quod insani sua uisa coniectori non narrant, nar

rant qui ſomniauerunt? quæro etiam, ſi uelim ſcribere quid, aut legere, aut canere uoce, uel fidibus, aut geometricum quiddam, aut phyſicum, aut dialecticum explicare, ſomnium'ne expectandum ſit, an ars adhibenda, ſine qua nihil earum rerum nec fieri, nec expediri poteſt? atqui, ne ſi nauigare quidem uelim, ita gubernarem ut ſomniauerim: præſens enim pœna ſit. quid igitur cõuenit ægros à coniectore ſomniorum potius, quàm à medico petere medicinam? an Aeſculapius, an Serapis poteſt præſcribere per ſomnium curationem ualetudinis, Neptunus gubernantibus non poteſt? & ſi ſine medico medicinam dabit Minerua, muſæ ſcribendi, legendi, cæterarumq; artium ſcientiam ſomniantibus non dabunt? at ſi curatio daretur ualetudinis, hæc quoque, quæ dixi, darentur. quæ quoniam non dantur, medicina non datur. qua ſublata, tollitur omnis auctoritas ſomniorum. ſed hæc quoque in promptu: nunc interiora uideamus. aut enim diuina uis quædam conſulens nobis ſomniorum ſignificationes facit: aut coniectores ex quadam conuenientia, & coniunctione naturæ, quam uocant συμπάθειαν, quid cuique rei conueniat, ex ſomnijs, & quid quanq; rem ſequatur, intelligunt: aut eorum neutrum eſt, ſed quædam obſeruatio conſtans, atque diuturna eſt, cum quid uiſum ſecundum quietem ſit, quid euenire, aut quid ſequi ſoleat. primum igitur intelligendum eſt, nullam uim eſſe diuinam effectricem ſomniorum. atque illud quidem perſpicuum eſt, nulla uiſa ſomniorum proficiſci à numine deorum: noſtra enim cauſa dij id facerent, ut prouidere futura poſſemus. quotus igitur eſt quiſque, qui ſomnijs pareat? qui

intelligat? qui meminerit? quàm multi uero, qui contemnant, eamq; superstitionem imbecilli animi, atque anilis putent? quid est igitur, cur his hominibus consulens deus, somnijs moneat eos, qui illa non modo cura, sed ne memoria quidem digna ducant? nec enim ignorare deus potest, qua mente quisque sit: nec, frustra, ac sine causa quid facere, dignum deo est: quod horret etiam ab hominis constantia. ita si pleraque somnia aut ignorantur, aut negliguntur: aut nescit hoc deus, aut frustra somniorum significatione utitur. sed horum neutrum in deum cadit: nihil igitur à deo somnijs significari fatendum est. illud etiam requiro, cur, si deus ista uisa nobis prouidendi causa dat, non uigilantibus potius det, quàm dormientibus. siue enim externus, & aduentitius pulsus animos dormientium commouet, siue per se ipsi animi mouentur, siue quæ causa alia est, cur secundum quietem aliquid uidere, audire, agere uideamur: eadem causa uigilantibus esse poterat; idq; si nostra causa secundum quietem dij facerent, uigilantibus idem facerent, præsertim cum Chrysippus Academicos refellens permulto clariora & certiora esse dicat, quæ uigilantibus uideantur, quàm quæ somniantibus. fuit igitur diuina beneficentia dignius, cum consuleret nobis, clariora uisa dare uigilantibus, quàm obscuriora per somnium. quod quoniam non fit, somnia diuina putanda non sunt. iam uero quid opus est circuitione, & anfractu, ut sit utendum interpretibus somniorum potius, quàm directo deus, si quidem nobis consulebat, hoc facito, hoc ne feceris, diceret? idq; uisum uigilanti potius, quàm dormiẽti daret? iam uero quis dicere audeat,

uera omnia esse somnia? aliquot somnia uera, inquit Ennius: sed omnia non est necesse. quæ est tandem ista distinctio? quæ uera, quæ falsa habet? & si uera à deo mittuntur, falsa unde nascuntur? nam si ea quoque diuina, quid inconstantius deo? quid inscitius autem est, quàm mentes mortalium falsis, & mendacibus uisis concitare? sin uera uisa diuina sunt, falsa autem, & inania humana: quæ est ista designādi licentia, ut hoc deus, hoc natura fecerit potius, quàm aut omnia deus, quod negatis, aut omnia natura? quod quoniam illud negatis, hoc necessario confitendum est. naturam autem eam dico, qua nunquam animus insistēs agitatione, & motu esse uacuus potest. is cum lāguore corporis, nec membris uti, nec sensibus potest, incidit in uisa uaria, & incerta ex reliquijs, ut ait Aristoteles, inhærētibus earum rerum, quas uigilans gesserit, aut cogitarit. quarum perturbatione mirabiles interdum existunt species somniorum. quæ si alia uera, alia falsa: qua nota internoscantur, scire sanè uelim. si nulla est, quid istos interpretes audiamus? sin quæpiam est, aueo audire quæ sit. sed hærebunt. uenit enim iam in contentionem, utrum sit probabilius, deos'ne immortales rerum omnium præstantia excellentes concursare omnium mortalium, qui ubique sunt, non modo lectos, uerum etiam grabatos, &, cum stertentes aliquos uiderint, obijcere his uisa quædam tortuosa, & obscura, quæ illi exterriti somnio ad coniectorem mane deferant; an natura fieri, ut mobiliter animus agitatus, quod uigilans uiderit, dormiens uidere uideatur. utrum philosophia dignius, sagarum superstitione ista interpretari, an explicatione naturæ? ut si iam fieri possit

coniectura uera somniorum, tamen isti, qui profitentur, eam facere non possunt: ex leuissimo enim, & in doctissimo genere constant. Stoici autem tui negant quẽquã nisi sapientem diuinum esse posse. Chrysippus quidem diuinationem diffinit his uerbis, uim cognoscentem, & uidentem, & explicantem signa, quæ à dijs hominibus portendantur: officium autem eius esse, prænoscere, dei erga homines mente qua sint, quidq; significent, quemadmodumq; ea procurentur, atque expientur. idemq; somniorum coniectionem diffinit hoc modo, esse uim cernentem, & explanantem quæ à dijs hominibus significentur in somnis. quid ergo, ad hæc mediocri opus est prudentia, an & ingenio præstanti, & eruditione perfecta? talem autem cognouimus neminem. uide igitur, ne, etiam si diuinationem tibi esse concessero, quod nunquam faciam; neminem tamen diuinum reperire possimus. qualis autem ista mens est deorum, si neque ea nobis significant in somnis, quæ ipsi per nos intelligamus; neque ea, quorum interpretes habere possimus? similes enim sunt dij, si ea nobis obijciunt, quorum neque scientiam, neque explanationem habeamus, tanquam si Pœni, aut Hispani in senatu nostro sine interprete loquerentur. iam uero quò pertinent obscuritates, & ænigmata somniorum? intelligi enim à nobis dij uelle debebant ea, quæ nostra causa nos monebant. quid? poeta nemo, nemo physicus obscurus? ille uero nimis etiam obscurus Euphorion: at non Homerus: uter igitur melior? ualde Heraclitus obscurus, minime Democritus: num igitur conferendi? mea causa me mones, quod non intelligam. quid me igitur mones? ut si quis medicus

ægroto

ægroto imperet, ut sumat

» Terrigenam, herbigradá, domiportá, sanguine cassam,

potiusquam hominum more, cocleam, dicere. nam Pacu=uianus Amphion,

» Quadrupes tardigrada, agrestis, humilis, aspera,

» Capite breui, ceruice anguina, aspectu truci,

» Euiscerata, inanima cum animali sono,

cum dixisset obscurius, tum Attici respondent: non intelligimus, nisi aperte dixeris. at ille uno uerbo, testudo. non potueras hoc igitur à principio cytharista dicere? defert ad coniectorem quidam somniasse se, ouum pendere ex fascia lecti sui cubicularis. est hoc in Chrysippi libro somnium. respondit coniector, thesaurum defossum esse sub lecto. fodit: inuenit auri aliquantum, idq; circundatum argento: misit coniectori quantulum uisum est de argento. tum ille, nihil ne de uitello? id enim ex ouo uidebatur aurum declarasse, reliquum argentum. nemo ne igitur unquam alius ouum somniauit? cur ergo hic nescio quis thesaurum solus inuenit? quàm multi inopes, digni præsidio deorum, nullo somnio ad thesaurum repe riendum admonentur? quam autem ob causam tam est obscure admonitus, ut ex ouo nasceretur thesauri similitudo, potius, quàm aperte thesaurum quærere iuberetur, sicut aperte Simonides uetitus est nauigare? ergo obscura somnia minime consentanea sunt maiestati deorum. ad aperta et clara ueniamus, quale est de illo interfecto à caupone Megaris, quale de Simonide, qui ab eo, quem humauerat, uetitus est nauigare; quale etiam de Alexandro: quod à te præteritum esse miror: qui, cum Ptolemæus familiaris eius in prælio telo uenenato ictus

esset, eoq́; uulnere summo cum dolore moreretur, Alexander assidens somno est consopitus. tum secundum quietem uisus ei dicitur draco is, quem mater Olympias alebat, radiculam ore ferre, & simul dicere quo illa loci nasceretur (neq; is longe aberat ab eo loco) eius autem esse uim tantam, ut Ptolemæum facile sanaret. cum Alexander experrectus narrasset amicis somnium, emisisse qui illam radiculam quærerent. qua inuenta, & Ptolemæus sanatus dicitur, & multi milites, qui erant eodem genere teli uulnerati. multa etiam sunt à te ex historijs prolata somnia, matris Phalaridis, Cyri superioris, matris Dionysij, Pœni Amilcaris, Annibalis, P. Decij, peruulgatum iam illud de præsultore, Gracchi etiam, & recens Cæciliæ Balearici filiæ somnium. sed hæc externa, ob eamq́; causam ignota nobis sunt: non nulla etiam ficta fortasse: quis enim auctor istorum? de nostris somnijs quid habemus dicere? tu de merso me, & equo ad ripam? ego de Mario cum fascibus laureatis me in suũ deduci iubente monumentum? omniũ somniorum Quinte una ratio est. quæ, per deos immortales, uideamus ne nostra superstitione, & deprauatione superetur. quem enim tu Marium uisum à me putas? speciem credo eius, & imaginem, ut Democrito uidetur, unde profectam imaginem: à corporibus enim solidis, & à certis figuris uult fluere imagines. quod igitur Marij corpus erat, ex eo, inquit, quod fuerat, plena sunt imaginum omnia ista. igitur me imago Marij in campum Atinatem persequebatur: nulla enim species cogitari potest, nisi pulsu imaginum. quid ergo? istæ imagines ita nobis dicto audientes sunt, ut, simul atq; uelimus, accurrant? etiam

ne earum rerum, quæ nullæ sunt? quæ est enim forma tam inusitata, tam nulla, quam non sibi animus possit effingere? ut, quæ nunquam uidimus, ea tamen formata habeamus, oppidorum situs, hominum figuras. num igitur, cum aut muros Babylonis, aut Homeri faciem cogito, imago illorum me aliqua pellit? omnia igitur, quæ uolumus, nota nobis esse possunt: nihil est enim, de quo cogitare nequeamus. nullæ ergo imagines obrepunt in animos dormientiũ extrinsecus, nec omnino fluũt illæ: nec cognoui quenquam, qui maiore auctoritate nihil diceret. animorum est ea uis, atq; natura, ut uigeant uigilantes, nullo aduentitio pulsu, sed suo motu, incredibili quadam celeritate. hi cum sustinentur membris, & corpore, & sensibus, omnia certiora cernunt, cogitant, sentiunt. cum autem hæc subtracta sunt, desertusq; animus languore corporis, tum agitatur ipse per sese. itaq; in eo & formæ uersantur, & actiones, & multa audiri, multa dici uidentur. hæc scilicet imbecillo remissoq; animo multa omnibus modis confusa & uariata uersantur: maximeq; reliquiæ earum rerum mouentur in animis, & agitantur, de quibus uigilantes aut cogitauimus, aut egimus: ut mihi temporibus illis multum in animo Marius uersabatur recordanti, quàm ille grauem suum casum magno animo, quàm constanti tulisset. hanc credo causam de illo somniandi fuisse. tibi autem de me cum solicitudine cogitanti subito sum uisus emersus ex flumine: inerant enim in utriusq; nostrum animis uigilantium cogitationum uestigia. At quædam adiuncta sunt: ut mihi de monumento Marij: tibi, q equus, in quo ego uehebar, mecũ unà demersus rursus ap

paruit. an tu censes ullam anum tam deliram futuram fuisse, ut somniis crederet, nisi ista causa non nunquam, forte, temere concurrerent? Alexandro loqui draco uisus est. potest omnino hoc esse falsum, potest uerum: sed utrum sit, non est mirabile: non enim audiuit ille draconem loquentem, sed est uisus audire: & quidem, quo maius sit, cum radicem ore teneret, locutus est. sed nihil est magnum somnianti. quæro autem, cur Alexandro tam illustre somnium, tam certum, nec huic eidem aliàs, nec multa cæteris. mihi quidem, præter hoc Marianum, nihil sanè, quod meminerim. frustra igitur consumptæ tot noctes tam longa in ætate. nunc quidem propter intermissionem forensis operæ & lucubrationes detraxi, & meridiationes addidi, quibus uti antea non solebam: nec tam multum dormiens ullo somno sum admonitus, tantis præsertim de rebus: nec mihi magis usquam uideor, quàm cum aut in foro magistratus, aut in curia senatum uideo, somniare. Etenim ex diuisione hoc secundum est, quæ est continuatio, coniunctioq; naturæ: quã, ut dixi, uocant συμπάθειαν eiusmodi, ut thesaurus ex ouo intelligi debeat. nam medici ex quibusdam rebus & aduenientes & crescentes morbos intelligunt: non nullæ etiam ualetudinis significationes, ut hoc ipsum, pleni, enecti'ue simus, ex quodam genere somniorum intelligi posse dicuntur. thesaurus uero, & hæreditas, & honos, & uictoria, & multa generis eiusdem quã cum somniis naturali cognatione iunguntur? dicitur quidam, cum in somniis complexu Venerio iungeretur, calculos eiecisse. uideo sympathiã: uisum est enim tale obiectum dormienti, ut id, quod euenit, naturæ uis,

non opinio erroris effecerit. quæ igitur natura obtulit illam speciem Simonidi, à qua uetaretur nauigare? aut quid naturæ copulatum habuit Alcibiadis quod scribitur somnium? qui paulo ante interitum uisus est in somnis amicæ esse amictus amiculo. is cum esset proiectus inhumatus, ab omnibusq; desertus iaceret: amica corpus eius texit suo pallio. ergo hoc inerat in rebus futuris, & causas naturales habebat, an, & ut uideretur, & ut eueniret, casus effecit? quid ipsorum interpretum coniecturæ, non'ne magis ingenia declarant eorum, quàm uim consensum'q; naturæ? cursor ad Olympia proficisci cogitans, uisus est in somnis curru quadrigarum uehi. mane ad coniectorem. at ille, uinces, inquit: id enim celeritas significat, & uis equorum. post idem ad Antiphontem. is autem, uincare, inquit, necesse est. an non intelligis quatuor ante te cucurrisse? ecce alius cursor. atq; horum somniorum, & talium plenus est Chrysippi liber, plenus Antipatri. sed ad cursorem redeo. ad interpretem detulit, aquilam se in somnis uisum esse factum. at ille, uicisti: ista enim auis uolat nulla uehementius. huic equidem Antipho, tu uero, inquit, te uictum esse non uides? ista enim auis insectans alias & agitans, semper ipsa postrema est. parere quædam matrona cupiens, dubitans esset ne prægnans, uisa est in quiete obsignatam habere naturam: retulit. negauit eam, quoniam obsignata fuisset, concipere potuisse. at alter prægnantem esse dixit: nam inane obsignari nihil solere. quæ est ista ars coniectoris, eludentis ingenio? an ea, quæ dixi, & innumerabilia, quæ collecta habent Stoici, quicquam significant, nisi acumen hominum ex

ſimilitudine aliqua coniecturam modo huc, modo illuc ducentium? medici ſigna quædam habent ex uenis, & ex ſpiritu ægroti, multisq; ex alijs futura præſentiunt. gubernatores cum exultantes Loligenes uiderint, aut Delphinos ſe in portum conijcientes, tempeſtatem ſignificari putant. hæc ratione explicari, & ad naturam facile reuocari poſſunt: ea uero, quæ paulo ante dixi, nullo modo. At enim obſeruatio diuturna (hæc enim pars una reſtat) notandis rebus fecit artem. an tandem ſomnia obſeruari poſſunt? quonam modo? ſunt enim innumerabiles uarietates. nihil tam præpoſtere, tam incondite, tam monſtruoſe cogitari poteſt, quod non poſſimus ſomniare. quo modo igitur hæc infinita, & ſemper noua aut memoria complecti, aut obſeruando notare poſſumus? aſtrologi motus errantium ſtellarũ notauerunt: inuentus eſt enim ordo in ijs ſtellis, qui non putabatur. cedò tandem, qui ſit ordo, aut quæ concurſatio ſomniorum? quo modo autem diſtingui poſſunt uera ſomnia à falſis, cum eadem & alijs aliter euadant, & ijſdem non ſemper eodem modo? ut mihi mirũ uideatur, cum mendaci homini, ne uerum quidem dicenti credere ſoleamus, quo modo iſti, ſi ſomnium uerum euaſit aliquod, non ex multis potius uni fidem derogant, quàm ex uno innumerabilia cõfirmant. ſi igitur neq; deus eſt effector ſomniorum, neq; naturæ ſocietas ulla cum ſomnijs, neq; obſeruatione inueniri potuit ſcientia: effectum eſt, ut nihil prorſus ſomnijs tribuendum ſit; præſertim cum illi ipſi, qui ea uident, nihil diuinent; ij, qui interpretantur, coniecturam adhibeant, non naturam; caſus autem innumerabilibus penè ſeculis in omnibus plura mirabilia, quàm in

somniorum uisis effecerit; neq; coniectura, quæ in uarias partes duci potest, non nunquam etiam in contrarias, quicquam sit incertius. explodatur hæc quoq; somniorum diuinatio pariter cum cæteris: nam, ut uere loquamur, superstitio fusa per gentes, oppressit omnium ferè animos, atq; hominum imbecillitatem occupauit. quod & in ijs libris dictum est, qui sunt de natura deorum: & hac disputatione id maxime egimus: multum enim & nobismet ipsis, & nostris profuturi uidebamur, si eam funditus substulissemus. nec uero (id enim diligenter intelligi uolo) superstitione tollenda religio tollitur. nam &, maiorum instituta tueri sacris, cerimonijsq; retinendis, sapientis est: et esse præstantem aliquam, æternamq; naturam, & eam suspiciendam admirandamq; hominum generi, pulchritudo mundi, ordoq; rerum cœlestium cogit confiteri. quamobrem ut religio propaganda etiam est, quæ est iuncta cum cognitione naturæ: sic superstitionis stirpes omnes eijciendæ sunt: instat enim, & urget, &, quocunq; te uerteris, persequitur, siue tu uatem, siue tu omen audieris, siue immolaris, siue auem aspexeris, si Chaldæum, si aruspicem uideris, si fulserit, si tonuerit, si tactum aliquid erit de cœlo, si ostenti simile natum, factum'ue quippiam: quorum necesse est plerunque aliquid eueniat: ut nunquam liceat quieta mente consistere. perfugium uidetur omnium laborum & solicitudinum esse somnus. at ex eo ipso plurimæ curæ, metusq; nascuntur. qui quidem ipsi per se minus ualerent, & magis contemnerentur, nisi somniorum patrocinium philosophi suscepissent, nec ij quidem contemptissimi, sed in primis acuti, & consequen=

tia & repugnantia uidentes: qui propè iam absoluti, et perfecti putantur. quorum licentiæ nisi Carneades restitisset, haud scio an soli iam philosophi iudicarentur. cũ quibus omnis ferè nobis disceptatio, contentioq; est: non quòd eos maxime contemnamus: sed quòd uidentur acutissime sententias suas, prudentissimeq; defendere. cum autem proprium sit Academiæ, iudicium suum nullum interponere; ea probare, quæ simillima ueri uideantur; conferre causas, &, quid in quanq; sententiam dici possit, expromere, nulla adhibita sua auctoritate, iudiciũ audientium relinquere integrum, ac liberum: tenebimus hanc consuetudinem à Socrate traditam, eaq; inter nos, si tibi Quinte frater placebit, quamsæpissime utemur. mihi uero, inquit ille, nihil potest esse iucundius. quæ cum essent dicta, surreximus.

M. TVLLII CICERONIS DE FATO LIBER.

Q Via pertinet ad mores, quos ἤθη Græci uocant, nos eam partem philoſophiæ de moribus appella=re ſolemus. ſed decet augentem linguam latinam nominare mo=ralem. explicandaq; uis eſt, ra=tioq́; enunciationum: quæ Græci ἀξιώματα uocant: quæ de re futura cum aliquid dicũt, déq; eo, quod poſſit fieri, aut non poſſit, quam uim habe=ant obſcura quæſtio eſt: quam περὶ δυνατῶν appellant: totaq; eſt logicæ: quam rationem diſſerendi uoco. quod autem in alijs libris feci, qui ſunt de natura deorum, itemq́; in ijs, quos de diuinatione edidi, ut in utranque partem perpetua explicaretur oratio, quo facilius id à quoque probaretur, quod cuique maxime probabile ui=deretur; in hac diſputatione de fato caſus quidam, ne fa cerem, impediuit. nam cum eſſem in Puteolano, Hirciusq́; noſter Conſul deſignatus ijſdem in locis, uir nobis amiciſ ſimus, & ijs ſtudijs, in quibus nos à pueritia uiximus, de=ditus; multum unà eramus, maxime nos quidem exqui=rentes ea conſilia, quæ ad pacem, & ad cõcordiam ciuiũ pertinerent. cum enim omnes poſt interitum Cæſaris no uarum perturbationum cauſæ quæri uiderẽtur, hisq́; eſſe occurrendum putaremus: omnis ferè noſtra in his deli=berationibus conſumebatur oratio: idq́; & ſæpe aliàs, et quodam liberiore, quàm ſolebam, & magis uacuo ab in=

teruentoribus die, cum ille ad me uenisset, primo illa, quæ erant quotidiana, & quasi legitima nobis, de pace, & de ocio dicta sunt. quibus acceptis, quid ergo, inquit ille, quoniam oratorias exercitationes nõ tu quidem, ut spero, reliquisti, sed certe philosophiã illis anteposuisti, possum ne aliquid audire? Tu uero, inquam, uel audire, uel dicere: nec enim, quod recte existimas, oratoria illa studia deserui; quibus etiam te incendi, quanquam flagrantissimum acceperam: nec ea, quæ nunc tracto, minuũt, sed augent potius illam facultatem: nam cum hoc genere philosophiæ, quod nos sequimur, magnam habet orator societatem: subtilitatem enim ab Academia mutuatur, & ei uicissim reddit ubertatem orationis, & ornamenta dicendi. quamobrem, inquam, quoniam utriusque studij nostra possessio est, hodie utro frui malis, optio sit tua. Tum Hircius, gratissimum, inquit, & tuorum omnium simile: nihil enim unquam abnuit uoluntas tua meo studio. sed quoniam mihi rhetorica uestra sat nota, teq; in his & audiuimus sæpe, & audiemus, atque hanc Academicorum contra propositum disputandi consuetudinem indicant te suscepisse Tusculanæ disputationes: proponere aliquid, ad quod audiam, si tibi non est molestum, uolo. An mihi, inquam, potest quicquam esse molestum, quod tibi gratum futurum sit? sed ita audies, ut Romanum hominem, ut timide ingredientem ad hoc genus disputandi, ut longo interuallo hæc studia repetentem. Ita, inquit, audiam te disputantem, ut ea lego, quæ scripsisti. proinde ordire.

Multa desunt.

Consideramus hic, quorum in aliјs, ut in Antipatro poeta, ut in brumali die natis, ut in simul ægrotantibus fratribus, ut in urina, ut in unguibus, ut in reliquis eiusmodi naturæ contagio ualeret: quam ego non tollo: uis est nulla fatalis. in aliјs autem fortuita quædam esse possunt, ut in illo naufragio, ut in Icadio, ut in Daphita. quædam etiam Posidonius, pace magistri dixerim, comminisci uidetur. sunt inquam quidem absurda. quid enim? si Daphitæ fatum fuit de equo cadere, atque ita perire, ex hoc ne equo, qui cum equus non esset, nomen habebat alienum? aut Philippus hasce in capulo quadrigulas uitare monebatur? quasi uero capulo sit occisus. * quid autem magnum, & naufragum illum sine nomine in riuo esse lapsum? quanquam huic quidem hic scribit prædictum in aqua esse pereundum. ne Hercule Icadiј quidem prædonis uideo fatum ullum: nihil enim scribit ei prædictum. quid mirum igitur, ex spelunca saxum in crura eius incidisse? puto enim, etiam si Icadius tum in spelunca non fuisset, saxum tamen illud casurum fuisse. nam aut nihil est omnino fortuitum, aut hoc ipsum potuit euenire fortuna. quæro igitur, atque hoc late patebit, si fati omnino nullum nomen, nulla natura, nulla uis esset, & forte, temere, casu aut pleraque fierent, aut omnia: num aliter, ac nunc eueniunt, euenirent? quid ergo attinet inculare fatum, cum sine fato ratio omnium rerum ad naturam, fortu-

nam'ue referatur? sed Posidonium, sicut æquum est, cum bona gratia dimittamus: ad Chrysippi laqueos reuertamur. cui primum quidem de ipsa rerum contagione respondeamus: reliqua postea persequemur. inter locorum naturas quantum intersit, uideamus: alios esse salubres, alios pestilentes, in alijs esse pituitosos, & quasi redundantes, in alijs exsiccatos, atque aridos: multaq; sunt alia, quæ inter locum & locum plurimum differunt. Athenis tenue cœlum, ex quo acutiores etiam putantur Attici: crassum Thebis, itaque pingues Thebani, & ualentes. tamen neque illud tenue cœlum efficiet, ut aut Zenonem quis, aut Arcesilam, aut Theophrastum audiat: neque crassum, ut Nemea potius, quàm Isthmo uictoriam petat. disiunge longius. quid enim loci natura afferre potest, ut in porticu Pompeij potius, quàm in campo ambulemus? tecum, quàm cum alio? Idibus potius, quàm Calendis? ut igitur ad quasdam res natura loci pertinet, & operatur aliquid, ad quasdam autem nihil: sic affectio astrorum ualeat, si uis, ad quasdam res, ad omnes certe non ualebit. at enim quoniam in naturis hominum dissimilitudines sunt, ut alios dulcia, alios subamara delectent, alij libidinosi, alij iracũdi, aut crudeles, aut superbi sint, alij talibus uitijs abhorreant: quoniam igitur, inquit, tantum natura à natura distat; quid mirum est, has dissimilitudines ex differentibus causis esse factas? hæc disserens, qua de re agatur, & in quo causa cõsistat, non uidet. nõ enim, si alij ad alia propensiores sint propter causas naturales, & antecedentes, iccirco etiam nostrarum uoluntatum, atque appetitionum sunt causæ naturales, & antecedentes: nam nihil esset in nostra

poteſtate, ſi res ita ſe haberet: nunc uero fatemur, acu=
ti, hebetes'ne, ualentes, imbecilli'ne ſimus, non eſſe id
in nobis. qui autem ex eo cogi putat, ne ut ſedeamus qui=
dem, aut ambulemus uoluntatis eſſe, is non uidet quæ
quanque res conſequatur. ut enim & ingenioſi, & tar
di ita naſcantur antecedentibus cauſis, itemq; ualentes,
& imbecilli: non ſequitur tamen, ut etiam ſedere, &
ambulare, & rem agere aliquam, principalibus cauſis
definitum, & conſtitutum ſit. Stylphonem Megaricum
philoſophum, acutum ſanè hominem, & probatum tem
poribus illis accepimus. hunc ſcribunt ipſius familiares
& ebrioſum, & mulieroſum fuiſſe: neque hoc ſcribũt
uituperantes, ſed potius ad laudem: uitioſam enim na=
turam ab eo ſic edomitam, & compreſſam eſſe doctrina,
ut nemo unquam uinolentum illum, nemo in eo libidinis
ueſtigium uiderit. quid? Socratem non'ne legimus quẽ=
admodum notarit Zopirus phyſiognomon, qui ſe profi=
tebatur hominum mores naturasq; ex corpore, oculis,
uultu, fronte pernoſcere? ſtupidum eſſe Socratem dixit,
& bardum, quòd iugula concaua non haberet: obſtru
ctas eas partes, & obturatas eſſe dicebat: addidit etiam
mulieroſum: in quo Alcibiades cachinnum dicitur ſuſtu=
liſſe. ſed hæc ex naturalibus cauſis uitia naſci poſſunt:
extirpari autem, & funditus tolli, ut is ipſe, qui ad ea
propenſus fuerit, à tantis uitijs auocetur, non eſt id po=
ſitum in naturalibus cauſis, ſed in uoluntate, ſtudio, di
ſciplina. quæ tolluntur omnia, ſi uis & natura fati ex
diuinationis ratione firmabitur. etenim ſi eſt diuinatio,
quælibet natura à præceptis artis proficiſcitur: præce=
pta appello, quæ dicuntur græce θεωρήματα. non enim

credo nullo præcepto aut cæteros artifices uersari in suo munere, aut eos, qui diuinatione utantur, futura prædicere. sunt igitur astrologorum præcepta huiusmodi. si quis, uerbi causa, oriente canicula natus est, is in mari non morietur. uigila Chrysippe, ne tuam causam, in qua tibi cum Diodoro ualente dialectico magna luctatio est, deseras. si enim uerum est, quod ita connectitur; si quis oriente canicula natus est, in mari non morietur: illud quoque uerum est; si Fabius oriente canicula natus est, Fabius in mari non morietur. pugnant ergo hæc inter se, oriente canicula natum esse, & in mari Fabium moriturum: & quoniam certum in Fabio ponitur, ortum esse eum canicula oriente, hæc quoque pugnant, & esse Fabium, & in mari moriturum. ergo hæc quoque coniunctio est ex repugnantibus, & est Fabius, & in mari Fabius morietur. quod ut propositum est, ne fieri quidem potest. ergo illud, morietur in mari Fabius, ex eo genere est, quod fieri non potest. omne igitur, quod falsum dicitur in futuro, id fieri non potest. at hoc Chrysippe minime uis: maximéq; tibi de hoc ipso cum Diodoro certamen est: ille enim id solum fieri posse dicit, quod aut sit uerum, aut futurum sit uerum: & quicquid futurum sit, id dicit fieri necesse esse; & quicquid non sit futurum, id negat fieri posse. tu, & quæ non sint futura, posse fieri dicis; ut frangi hanc gemmam, etiam si id nunquam futurum sit: neque necesse fuisse Cypselum regnare Corinthi, quanquam id millesimo ante anno Apollinis oraculo editum esset. at si ista comprobabis diuina prædicta: & quæ falsa in futuris dicentur, in his habemus, ut ea fieri non possint: ut si dicatur Afri-

canum Carthagine potiturum, & si uere dicatur de futuro, idq́; ita futurum sit, dicas esse necessarium. quæ est tota Diodori uobis inimica sententia. etenim si illud uere connectitur; si oriente canicula natus es, in mari non morieris; primumq́;, quod in connexo, natus es oriente canicula, necessarium est; omnia enim uera in præteritis necessaria sunt, ut Chrysippo placet dissentienti à magistro Cleanthe, quia sunt immutabilia, nec in falsum è uero præterita possunt conuerti: si igitur quod primum in connexo est, necessarium est, fit etiam quod consequitur necessarium. quanquam hoc Chrysippo non uidetur ualere in omnibus. sed tamen, si naturalis est causa cur in mari Fabius non moriatur, in mari Fabius mori non potest. hoc loco Chrysippus æstuans falli sperat Chaldæos, cæterosq́; diuinos, neque eos usuros esse coniunctionibus, ut ita sua præcepta pronuncient, si quis natus est oriente canicula, is in mari non morietur, sed potius ita dicant, non & natus est quis oriente canicula, & is in mari morietur. ò licentiam iocularem: ne ipse incidat in Diodorum, docet Chaldæos, quo pacto eos exponere præcepta oporteat. quæro enim, si Chaldæi ita loquantur, ut negationes infinitarũ coniunctionum potius, q̃ infinita cõnexa ponãt: cur idem medici, cur geometræ, cur reliqui facere non possint? medicus in primis, quod erit ei perspectũ in arte, non ita proponet; si cui uenæ sic mouentur, is habet febrẽ: sed potius illo modo; nõ & huic uenæ sic mouentur, & febrẽ is non habet. itemq́; geometres nõ ita dicet; si in sphæra maximi orbes sunt, medij inter se diuidũtur: sed potius illo modo; nõ et sunt in sphæra maximi orbes, & hi nõ medij inter se diuidũtur. quid

est, quod non possit isto modo ex connexo transferri ad coniunctionum negationem? & quidem alijs modis easdem res efferre possumus. modo dixi, si in sphæra maximi orbes sunt, medij inter se diuiduntur: possum dicere, si in sphæra maximi orbes erunt: possum dicere, quia in sphæra maximi orbes erunt. multa genera sunt enunciandi, nec ullum distortius, quàm hoc, quo Chrysippus sperat Chaldæos contentos Stoicorum causa fore. illorum tamen nemo ita loquitur: maius est enim has contortiones orationis, quàm signorum ortus obitusq; perdiscere. sed ad illam Diodori contentionem, quam περὶ δυνατῶν appellant, reuertamur. in qua quid ualeat id, quod fieri possit, inquirit. placet igitur Diodoro id solum fieri posse, quod aut uerum sit, aut uerum futurum sit. qui locus attingit hanc quæstionem; nihil fieri, quod non necesse fuerit; & quicquid fieri possit, id aut esse iam, aut futurum esse; nec magis commutari ex ueris in falsa ea posse, quæ futura sunt, quàm ea, quæ facta sunt; sed in factis immutabilitatem apparere; in futuris quibusdam quia non apparent, ne necesse quidem uideri: ut in eo, qui mortifero morbo urgeatur, uerum sit, hic morietur hoc morbo: at hoc idem si uere dicatur in eo, in quo uis morbi tanta non appareat, nihilo minus futurum sit. ita fit, ut commutatio ex uero in falsum ne in futuro quidem ulla fieri possit. nam, morietur Scipio, talem uim habet, ut, quanquam de futuro dicetur, tamen id non possit conuerti in falsum: de homine enim dicitur, cui necesse est mori. sic si diceretur, morietur noctu in cubiculo suo Scipio ui oppressus, uere diceretur: id. n. fore diceretur, quod esset futurũ: futurũ

autem

tem fuisse, ex eo, quia factum est, intelligi debet: nec magis erat uerum, morietur Scipio, quàm, morietur illo modo: nec minus necesse est mori Scipioni, quàm illo modo mori: nec magis immutabile ex uero in falsum, necatus est Scipio, quàm, necabitur Scipio: nec, cum hæc ita sint, est causa cur Epicurus fatum extimescat, & ab atomis petat præsidium, easq; de uia deducat, & uno tempore suscipiat res duas inenodabiles, unam, ut sine causa fiat aliquid, ex quo existet, ut de nihilo quippiam fiat, quod nec ipsi, nec cuiquam physico placet; alteram, ut, cum duo indiuidua per inanitatem ferantur, alterum è regione moueatur, alterum declinet: licet enim Epicuro, concedenti omne enũciatum aut uerum, aut falsum esse, non uereri, ne omnia fato fieri sit necesse: non enim æternis causis naturæ necessitate manantibus uerum est id, quod ita enunciatur: descendit in Academiam Carneades: nec tamen sine causis: sed interest inter causas fortuito antegressas, & inter causas cohibentes in se efficientiam naturalem. ita et semper uerum fuit, morietur Epicurus, cum duo & septuaginta annos uixerit, Archonte Pitarato: neq; tamen erant causæ fatales, cur ita accideret: sed quòd ita cecidisset, certe casurum, sicut cecidit, fuit. nec ij, qui dicunt immutabilia esse, quæ futura sint, nec posse uerum futurum conuerti in falsum, fati necessitatem confirmant, sed uerborum uim interpretantur. at qui introducũt causarum seriem sempiternam, ij mentem hominis uoluntate libera spoliatam, necessitate fati deuinciunt. sed hæc hactenus. alia uideamus. concludit enim Chrysippus hoc modo: si est motus sine causa, non omnis enunciatio, quod ἀξίωμα dialectici appellant, aut

uera, aut falsa erit: causas enim efficientes quod non habebit, id nec uerum, nec falsum erit: omnis autem enunciatio aut uera, aut falsa est: motus ergo sine causa nullus est. quod si ita est, omnia, quæ fiunt, causis fiunt antegressis: id si ita est, omnia fato fiunt: efficitur igitur fato fieri quæcunq; fiant. hic primum si mihi libeat assentiri Epicuro, & negare omnem enunciationem aut ueram esse, aut falsam, eam plagam potius accipiam, quàm fato omnia fieri cõprobem: illa enim sententia aliquid habet disputationis, hæc uero non est tolerabilis: itaq; contendit omnes neruos Chrysippus, ut persuadeat omne ἀξίωμα aut uerum esse, aut falsum. ut enim Epicurus ueretur, ne, si hoc concesserit, concedendũ sit, fato fieri quæcunq; fiant; si enim alterutrum ex æternitate uerum sit, esse id etiam certum; & si certum, etiam necessariũ; ita et necessitatem, et fatum confirmari putat: sic Chrysippus metuit, ne, si non obtinuerit, omne, quod enuncietur, aut uerum esse, aut falsum, omnia fato fieri possint, & ex causis æternis rerum futurarum. sed Epicurus declinatione atomi uitari fati necessitatem putat. itaq; tertius quidam motus oritur extra pondus, et plagam, cum declinat atomus interuallo minimo. id appellat ἐλάχιστον. quam declinationem sine causa fieri, si minus uerbis, re cogitur confiteri: non enim atomus ab atomo pulsa declinat: nam qui potest pelli alia ab alia, si grauitate feruntur ad perpendiculum corpora indiuidua, rectis lineis, ut Epicuro placet? sequitur enim, ut, si alia ab alia nunquam depellatur, ne contingat quidem alia aliam. ex quo efficitur, ut iam si sit atomus, eaq; declinet, declinare sine causa. hác rationem Epicurus induxit ob eam rem,

quòd ueritus eſt, ne, ſi ſemper atomus grauitate ferretur naturali, ac neceſſaria, nihil liberum nobis eſſet, cum ita moueretur animus, ut atomorum motu cogeretur. id Democritus auctor atomorum accipere maluit, neceſſitate omnia fieri, quàm à corporibus indiuiduis naturales motus auellere. acutius Carneades, qui docebat Epicureos ſuam cauſam ſine hac commentitia declinatione defendere. nam cum doceret eſſe poſſe quendam animi motum uoluntarium, id fuit defendi melius, quàm introducere declinationem, cuius præſertim cauſam reperire non poſſunt. quo defenſo, facile Chryſippo poſſent reſiſtere: cum enim conceſſiſſent motum nullum eſſe ſine cauſa, non concederent, omnia, quæ fierent, fieri cauſis antecedentibus: uoluntatis enim noſtræ non eſſe cauſas externas, & antecedentes. communi igitur conſuetudine ſermonis abutimur, cum ita dicimus, uelle aliquid quempiam, aut nolle ſine cauſa. ita enim dicimus ſine cauſa, ut dicamus ſine externa & antecedente cauſa, non ſine aliqua. ut cum uas inane dicimus, non ita loquimur ut phyſici, quibus inane eſſe nihil placet; ſed ita, ut, uerbi cauſa, ſine aqua, ſine uino, ſine oleo uas eſſe dicamus: ſic, cum ſine cauſa animum moueri dicimus, ſine antecedente & externa cauſa moueri, non omnino ſine cauſa, dicimus. de ipſa atomo dici poteſt, cum per inane moueatur grauitate, & pondere, ſine cauſa moueri, quia nulla cauſa accedat extrinſecus. rurſus autem, ne omnes phyſici irrideamur, ſi dicamus quicquam fieri ſine cauſa, diſtinguendum eſt, & ita dicendum, ipſius indiuidui hanc eſſe naturam, ut pondere & grauitate moueatur, eamq́; ipſam eſſe cauſam cur ita feratur. ſimiliter ad animorum

motus uoluntarios, non est requirenda externa causa. motus enim uoluntarius eam naturam in se ipso continet, ut sit in nostra potestate, nobisq; pareat: nec id sine causa: eius enim rei causa, ipsa natura est. quod cum ita sit, quid est, cur non omnis pronunciatio aut uera, aut falsa sit? nisi concesserimus fato fieri quæcunq; fiant. quia futura, inquit, uera non possunt esse ea, quæ causas, cur futura sint, non habent. habeant igitur causas necesse est, ut ea, quæ uera sunt, ita cum euenerint, fato euenerint. confectum negocium, si quidem tibi concedendum est, aut fato omnia fieri, aut quicquam posse fieri sine causa. an aliter hæc enunciatio uera esse non potest, capiet Numantiam Scipio, nisi ex æternitate causa causam serens hoc erit effectura? an hoc falsum potuisset esse, si esset sexcentis seculis ante dictum? et si tum non esset uera hæc enunciatio, capiet Numantiam Scipio; ne illa quidem uera est hæc enunciatio, capiet Numantiam Scipio. potest igitur quicquam factum esse, quod non uerum fuerit futurum esse. nam ut præterita ea uera dicimus, quorum superiore tempore uera fuerint instantia: sic futura, quorum consequenti tempore uera erunt instantia, ea uera dicemus. nec si omne enunciatum aut uerum aut falsum est, sequitur ilico esse causas immutabiles, easq; æternas, quæ prohibeant quicquam secus cadere, atq; casurum sit. fortuitæ sunt causæ, quæ efficiant, ut uere dicantur, quæ ita dicentur, ueniet Cato in senatum; non inclusæ in rerum natura, atq; mundo. & tamen tam est immutabile uenturum, cum est uerum; quàm uenisse; nec ob eam causam fatum, aut necessitas extimescenda est. etenim erit confiteri necesse, si hæc enunciatio, ueniet in Tusculanum

Hortensius, uerum non est: sequitur, ut falsum sit. quorum isti neutrum uolunt: quod fieri non potest. nec nos impediet illa ignaua ratio, quæ dicitur: appellatur enim quidam à philosophis ἀεργὸς λόγος: cui si pareamus, nihil est omnino, quod agamus in uita. sic enim interrogant: si fatum tibi est ex hoc morbo conualescere; siue medicũ adhibueris, siue non, conualesces. item, si fatum tibi est ex hoc morbo non conualescere; siue tu medicum adhibueris, siue non, non conualesces. & alterutrum fatũ est: medicum ergo adhibere nihil attinet. recte genus hoc interrogationis ignauum, atq; iners nominatum est, quod eadem ratione omnis è uita tolletur actio. licet etiã immutare, ut fati nomen non adiungas, & eandem tamen teneas sententiã, hoc modo. si ex æternitate uerum hoc fuit, ex isto morbo conualesces; siue adhibueris medicum, siue non, conualesces. itemq;, si ex æternitate hoc falsum fuit, ex isto morbo non conualesces; siue adhibueris medicum, siue non adhibueris, non conualesces: deinde cætera. hæc ratio à Chrysippo reprehenditur. quædam enim sunt, inquit, in rebus simplicia, quædam copulata. simplex est, morietur eo die Socrates. huic, siue quid fecerit, siue nõ fecerit, finitus est moriendi dies. at si ita fatum sit, nascetur Oedipus Laio, non poterit dici, siue fuerit Laius cum muliere, siue non fuerit: copulata enim res est, & confatalis: sic enim appellat: quia ita fatum sit, & concubiturum cum uxore Laium, & ex ea Oedipum procreaturum. ut si esset dictum, luctabitur Olympijs Milo; et referret aliquis, ergo, siue habuerit aduersarium, siue non habuerit, luctabitur: erraret: est enim copulatum, luctabitur, quia sine aduersario nulla luctatio est. omnes

igitur istius generis captiones eodem modo refelluntur. siue tu adhibueris medicum, siue non adhibueris, conualesces: captiosum: tam enim est fatale medicum adhibere, quàm conualescere. hæc, ut dixi, confatalia ille appellat. Carneades hoc totum genus non probabat, & nimis inconsiderate concludi hanc rationem putabat: itaq; premebat alio modo, nec ullam adhibebat calumniam: cuius erat hæc cõclusio. si omnia antecedentibus causis fiũt, omnia naturali colligatione conserte, contexteq; fiunt. quod si ita est, omnia necessitas efficit. id si uerum est, nihil est in nostra potestate. est autem aliquid in nostra potestate. ac si omnia fato fiũt, omnia causis antecedentibus fiunt. non igitur fato fiunt, quæcunq; fiunt. hæc arctius astringi ratio non potest. nam si quis uelit idem referre, atq; ita dicere; si omne futurum ex æternitate uerum est, ut ita certe eueniat, quemadmodum sit futurum, omnia necesse est colligatione naturali conserte, contexteq; fieri: nihil dicat: multum enim differt, utrum causa naturalis ex æternitate futura uera efficiat, an etiam sine æternitate naturali, futura quæ sint, ea uera esse possint intelligi. itaq; dicebat Carneades, ne Apollinem quidem futura posse dicere, nisi ea, quorum causas natura ita cõtineret, ut ea fieri necesse esset. quid enim spectans deus ipse diceret, Marcellum eum, qui ter Consul fuit, in mari esse periturum? erat quidem hoc uerum ex æternitate, sed causas id efficientes nõ habebat. ita ne præterita quidem ea, quorum nulla signa tãquam uestigia extarent, Apollini nota esse censebat: quo minus futura: causis enim efficientibus quanq; rem cognitis, posse deniq; sciri quid futurum esset: ergo nec de Oedipo potuisse Apolli-

nem prædicere, nullis in rerum natura causis propositis, cur ab eo patrem interfici necesse esset: nec quicquam hu iusmodi. quo circa si Stoicis, qui omnia fato fieri dicunt, consentaneum est huiusmodi oracula, cæteraq;, quæ ad di uinationem pertinent, comprobare; ijs autem, qui, quæ futura sunt, ea uera esse ex æternitate dicunt, non idem dicendum est: uide, ne non eadem sit illorum causa, & Stoicorum: hi enim urgentur angustius, illorum ratio soluta, ac libera est. quòd si concedatur nihil posse eueni re nisi causa antecedente: quid proficiatur, si ea causa non ex æternis causis apta ducatur? causa autem ea est, quæ id efficit, cuius est causa, ut uulnus mortis, cruditas morbi, ignis ardoris. itaq; non sic causa intelligi debet, ut, quod cuiq; antecedat, id & causa sit, sed quod cuiq; effi cienter antecedat: nec, quòd in campum descenderim, id fuisse causæ, cur pila luderem: nec Hecubã causam in teritus fuisse Troianis, quòd Alexandrum genuerit: nec Tyndareum Agamemnoni, quòd Clytemnestram: hoc enim modo uiator quoq; bene uestitus causa crassatori fuisse diceretur, cur ab eo spoliaretur. ex hoc genere illud est Ennij,

» Vtinam ne in nemore Pelio securibus
» Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes.

licuit uel altius, utinam ne in Pelio nata ulla unquã esset arbor: etiam supra, utinam ne esset mõs ullus Pelius: si militerq; superiora repetẽtem regredi in infinitum licet.

» Ne ue inde nauis inchoandæ exordium
» Cepisset.

quorsum hæc præterita? quia sequitur illud,

» Nam nunquam hera errans mea, domo efferret pedem

" Medea, animo ægro, amore sæuo saucia,
non ut eæ res causam afferrent amoris. interesse autem aiunt, utrum eiusmodi quid sit, sine quo aliquid effici nõ possit; aut eiusmodi, cum quo aliquid effici necesse sit. nulla igitur earum causa est, quoniam nullam rem sua ui efficit, cuius dicitur causa: nec id, sine quo quippiam non fit, causa est; sed id, quod cum accessit, id, cuius causa est, efficit necessario: non dum enim ulcerato serpentis morsu Philoctetа, quæ causa in rerum natura continebatur, fore, ut is in insula Lemno linqueretur? post autem causa fuit propior, & cum exitu iunctior. ratio igitur euentus aperit causam: sed ex æternitate uera fuit hæc enunciatio: relinquetur in insula Lemno Philoctetes: nec hoc ex uero in falsum poterat conuerti: necesse est enim in rebus contrarijs duabus (contraria autem hoc loco ea dico, quorum alterum ait quid, alterum negat) ex his igitur necesse est inuito Epicuro alterum uerum esse, alterum falsum: ut, sauciabitur Philoctetes, omnibus ante seculis uerum fuit; non sauciabitur, falsum. nisi forte uolumus Epicureorum opinionem sequi, qui tales enũciationes nec ueras, nec falsas esse dicũt: aut, cum id pudet, illud tamen dicunt, quod est impudentius, ueras esse ex contrarijs disiunctiones; sed quæ in his enunciata essent, eorum neutrum esse uerum. ò admirabilem licentiam, & miserabilem inscitiam disserendi. si enim aliquid in eloquendo nec uerum, nec falsum est, certe id uerum non est. quod autem uerum non est, qui potest non falsum esse? aut quod falsum non est, qui potest non uerum esse? tenebitur id, quod à Chrysippo defenditur. omnem enũciationem aut uerã, aut falsam esse, ratio ipsa

coget, & ex æternitate quædam uera eſſe, & ea non eſſe
nexa cauſis æternis, & à fati neceſſitate eſſe libera. ac mi
hi quidem uidetur, cum duæ ſententiæ fuiſſent ueterum
philoſophorum, una eorum, qui cenſerent omnia ita fato
fieri, ut id fatum uim neceſſitatis afferret, in qua ſenten=
tia Democritus, Heraclitus, Empedocles, Ariſtoteles fuit;
altera eorum, quibus uiderētur ſine ullo fato eſſe animo=
rum motus uoluntarij; Chryſippus tanquam arbiter ho
norarius medium ſe ferre uoluiſſe; ſed applicat ſe ad eos
potius, qui neceſſitate motus animos liberatos uolunt. dū
autem uerbis utitur ſuis, delabitur in eas difficultates ut
neceſſitatem fati confirmet inuitus. atq; hoc, ſi placet,
quale ſit uideamus, in aſſenſionibus, quas prima oratione
tractaui: eas enim ueteres illi, quibus omnia fato fieri ui
debantur, ui effici & neceſſitate dicebant: qui autem ab
his diſſentiebant, fato aſſenſiones liberabant; negabantq;,
fato aſſenſionibus adhibito, neceſſitatem ab his poſſe remo
ueri: iiq; ita diſſerebant. ſi omnia fato fiunt, omnia fiūt
antecedente cauſa: & ſi appetitus, illa etiam quæ appeti
tum ſequuntur, ergo etiam aſſenſiones. at ſi cauſa appe=
titus non eſt ſita in nobis, ne ipſe quidem appetitus eſt in
noſtra poteſtate. quod ſi ita eſt, ne illa quidem, quæ appe
titu efficiuntur, ſita in nobis ſunt: non ſunt igitur neq;
aſſenſiones, neq; actiones in noſtra poteſtate: ex quo effi=
citur, ut neque laudationes iuſtæ ſint, nec uituperationes;
nec honores, nec ſupplicia. quod cum uitioſum ſit, proba
biliter concludi putant nō omnia fato fieri, quæcunq; fi=
ant. Chryſippus autem cum & neceſſitatem improbare,
& nihil uellet ſine propoſitis cauſis euenire, cauſarum ge
nera diſtinguit, ut & neceſſitatem effugiat, & retineat

fatum. causarum enim, inquit, aliæ sunt perfectæ, et principales, aliæ adiuuantes, & proximæ. quamobrem cum dicimus omnia fato fieri causis antecedentibus, nõ hoc intelligi uolumus, causis perfectis & principalibus, sed causis antecedentibus adiuuantibus & proximis: itaq; illi rationi, quam paulo ante conclusi, sic occurrit; si omnia fato fiant, sequi illud quidem, ut omnia causis fiant antepositis, uerum non principalibus, & perfectis, sed adiuuantibus, & proximis. quæ si ipsæ non sint in nostra potestate, nõ sequitur, ut ne appetitus quidẽ sit in nostra potestate: at hoc sequeretur, si omnia perfectis et principalibus causis fieri diceremus, ut cum hæ causæ non essent in nostra potestate, ne ille quidẽ esset in nostra potestate. quãobrem qui ita fatum introducunt, ut necessitatem adiungant, in eos ualebit illa conclusio: qui autem causas antecedentes non dicent perfectas neq; principales, in eos nihil ualebit: quod enim dicantur assensiones fieri causis antepositis, id quale sit, facile à se explicari putant. nã quanq; assensio non possit fieri nisi cõmota uiso: tamen cum id uisum proximam causam habeat, nõ principalem, hanc habet rationem, ut Chrysippus uult, quam dudum diximus, non ut illa quidem fieri possit nulla ui extrinsecus excitata (necesse est enim assensionẽ uiso cõmoueri) sed reuertitur ad Cylindrum, & turbinem suum, quæ moueri incipere, nisi pulsa, non possunt: id autem cũ accidit, suapte natura, quod superest, & Cylindrũ uolui, & uersari turbinem putant. ut igitur, inquit, qui protrusit Cylindrum, dedit ei principium motionis, uolubilitatem autem nõ dedit: sic uisum obiectum imprimet illud quidem, & quasi signabit in animo suam speciem, sed assensio nostra erit in

potestate, eaq;, quemadmodum in Cylindro dictum est, ex
trinsecus pulsa, quod reliquũ est, suapte ui, & natura mo
uebitur. quòd si aliqua res efficeretur sine causa antece=
dẽte, falsum esset omnia fato fieri. sin omnibus, quæcunq;
fiunt, uerisimile est causam antecedere: quid afferri pote
rit, cur non omnia fato fieri fatendum sit? modo intelli=
gatur quæ sit causarum distinctio, ac dissimilitudo. hæc
cum ita sint à Chrysippo explicata; si illi, qui negant as=
sensiones fato fieri, fateantur tamen eas non sine uiso an=
tecedente fieri, alia ratio est: sed si concedunt anteire uisa,
nec tamen fato fieri assensiones, ꝙ proxima illa, & conti
nens causa nõ moueat assensionem; uide, ne idem dicãt:
neq; enim Chrysippus concedens assensionis proximam et
continentẽ causam esse in uiso positam, neq; eam causam
ad assentiendũ necessariam esse, concedet, ut, si omnia fa=
to fiant, omnia fiant causis antecedentibus, & necessarijs:
itemq; illi, qui ab hoc dissentiunt, confitentes nõ fieri assen
siones sine præcursione uisorum, dicent, si omnia fato fie=
rẽt eiusmodi, ut nihil fieret nisi prægressione causæ, confi
tendũ esse fato fieri omnia. ex quo facile intellectu est, cũ
utriq;, patefacta, atq; explicata sententia sua, ad eundem
exitum ueniant, uerbis eos, nõ re dissidere. omninoq; cum
hæc sit distinctio, ut quibusdã in rebus uere dici possit, cũ
hæ causæ antegressæ sint, non esse in nostra potestate, quin
illa eueniãt, quorũ causæ fuerint; quibusdã autẽ in rebus,
causis antegressis, in nostra tamẽ esse potestate, ut illud ali
ter eueniat: hãc distinctionẽ utriq; approbant: sed alteri
censent, quibus in rebus cũ causæ antecesserint ita, ut nõ
sit in nostra potestate, ut aliter illa eueniant, illas fato fie=
ri; quæ autem in nostra potestate sint, ab his fatum abes=

se. hoc modo hanc causam disceptari oportet, nõ ab atomis errantibus, & de uia declinãtibus præsidium petere. declinat, inquit, atomus. primum cur? aliam enim quandam uim motus habebunt à Democrito impulsionis, quã plagam ille appellat; à te Epicure grauitatis & ponderis. quæ ergo noua causa in natura est, quæ declinet atomũ? aut num sortiuntur inter se, quæ declinent, quæ nõ? aut cur minimo declinẽt interuallo, maiore non? aut cur declinent uno minimo, non declinent duobus, aut tribus? optare hoc quidem est, non disputare. nam neq; extrinsecus impulsam atomum loco moueri, & declinare dicis: neq; in illo inani, per quod feratur atomus, quicquã fuisse causæ, cur ea non è regione ferretur: nec in ipsa atomo mutationis aliquid factum est, quamobrem naturalẽ sui ponderis motum non teneret. ita cum attulisset nullam causam, quæ istam declinationem efficeret; tamẽ aliquid sibi dicere uidetur; cum id dicat, quod omnium mẽtes aspernentur, ac respuant. nec uero quisquam magis confirmare mihi uidetur non modo fatum, uerum etiam necessitatem, & uim omnium rerum, sustulisseq; motus animi uoluntarios, q̃ hic, qui aliter obsistere fato fatetur se non potuisse, nisi ad has cõmentitias declinationes cõfugisset. nam, ut essent atomi, quas quidem esse mihi probari nullo modo potest: tamen declinationes istæ nunq̃ explicarentur. nam si atomis, ut grauitate ferantur, tributũ est necessitate naturæ, ꝙ omne pondus nulla re impediente moueatur & feratur necesse est: illud quoque necesse est, declinare quibusdam atomis, uel, si uolũt, omnibus naturaliter.

Multa desunt.

M. T. CICERONIS DE LEGIBVS

LIBER PRIMVS.

ATTICVS.

LVcus quidem ille, & hæc Arpinatum quercus agnoſcitur, ſæpe à me lectus in Mario. ſi manet illa quercus, hæc eſt profecto: etenim eſt ſanè uetus. QVINTVS. Manet uero Attice noſter, & ſemper manebit: ſata eſt enim ingenio: nullius autem agricolæ cultu ſtirps tam diuturna, quàm poetæ uerſu ſeminari poteſt. Att. Quo tandem modo Quinte? aut quale eſt iſtuc, quod poetæ ſerunt? mihi enim uideris fratrem laudando ſuffragari tibi. Q. Sit ita ſanè. ueruntamen, dum latinæ loquentur literæ, quercus huic loco non deerit, quæ Mariana dicatur, eaq; ut ait Scæuola, de fratris mei Mario Caneſcet ſeclis innumerabilibus. niſi forte Athenæ tuæ ſempiternam in arce oleam tenere potuerũt: aut, quod Homericus Vlyxes Deli ſe proceram & teneram palmalmam uidiſſe dixit, hodie monſtrant eandem: multaq; alia multis locis diutius commemoratione manent, quàm natura ſtare potuerunt. quare glandifera illa quercus, ex qua olim euolauit

» Nuncia fulua Iouis, miranda uiſa figura,

nunc ſit hæc: ſed cum eam tempeſtas uetuſtaſ'ue conſumpſerit, tamen erit his in locis, quam Marianam quercum uocent. Att. Non dubito id quidem: ſed hoc iam non ex

te Quinte quæro, uerum ex ipso poeta, tui ne uersus hãc quercum seuerint, an ita factum de Mario, ut scribis, acceperis. MARCVS. Respõdebo tibi equidem, sed nõ ante, quàm tu ipse mihi respondeas Attice, certe non longe à tuis ædibus inambulans post excessum suum Romulus Proculo Iulio dixerit, se deum esse, & Quirinum uocari, templumq; sibi dedicari in eo loco iusserit; & Athenis nõ lõge item à tua illa antiqua domo Orithyiam Aquilo sustulerit: sic enim est traditum. Att. Quorsum tandem, aut cur ista quæris? M. Nihil sanè, nisi ne nimis diligẽter inquiras in ea, quæ isto modo memoriæ sint prodita. Att. Atqui multa quæruntur in Mario ficta ne, an uera sint, & à non nullis, quòd & in recenti memoria, & in Arpinati homine: sed ueritas à te postulatur. M. Et mehercule ego me cupio non mendacem putari: sed tamen non nulli isti Tite faciunt imperite, qui in isto opusculo non ut à poeta, sed ut à teste ueritatem exigãt: nec dubito, quin iidem, & cum Egeria collocutum Numam, & ab aquila Tarquinio apicem impositum putent. Q. Intelligo te frater alias in historia leges obseruandas putare, alias in poemate. M. Quippe cum in illa ad ueritatem Quinte referantur, in hac ad delectationem pleraque: quanquam & apud Herodotum patrem historiæ, & apud Theopompum sunt innumerabiles fabulæ. Att. Teneo quam optabam occasionem, neque omittam. M. Quam tandem Tite? Att. Postulatur à te iandiu, uel flagitatur potius historia: sic enim putant, te illam tractante effici posse, ut in hoc etiam genere Græciæ nihil cedamus. atq; ut audias quid ego ipse sentiam, non solum mihi uideris eorum studijs, qui li-

teris delectantur, sed etiam patriæ debere hoc munus, ut ea, quæ salua per te est, per te eundem sit ornata: abest enim historia literis nostris, ut & ipse intelligo, & ex te persæpe audio: potes autem tu profecto satisfacere in ea, quippe cum sit opus, ut tibi quidem uideri solet, unum hoc oratorium maxime. quamobrem aggredere quæsumus, & sume ad hanc rem tempus, quæ est à nostris hominibus adhuc aut ignorata, aut relicta. nam post annales pontificum maximorum, quibus nihil potest esse iucundius; si aut ad Fabium, aut ad eum, qui tibi semper in ore est, Catonem, aut ad Pisonem, aut ad Fannium, aut ad Vennonium uenias; quanquã ex his alius alio plus habet uirium, tamen quid tam exile, quàm isti omnes? Fannij autem ætate coniunctus Antipater paulo inflauit uehementius, habuitq; uires agrestes ille quidem, atque horridas, sine nitore, ac palæstra, sed tamen admonere reliquos potuit, ut accuratius scriberent. ecce autem successere huic bello Clodius, Asilo, nihil ad Celium, sed potius ad antiquorum languorem, atque inscitiam. nam quid Accium memorem? cuius loquacitas habet aliquid argutiarum, nec id tamẽ ex illa erudita Græcorum copia, sed ex librariolis latinis: in orationibus autem multus & ineptus, ad summam impudentiam. Sisenna eius amicus omnes adhuc nostros scriptores, nisi qui forte non dum ediderunt, de quibus existimare non possumus, facile superauit. is tamen neque orator in numero uestro unquam est habitus, & in historia puerile quiddam consectatur: ut unum Clitarchum, neque præterea quenquam, de Græcis legisse uideatur, eum tamen uelle duntaxat imitari: quem si

assequi posset, aliquantum ab optimo tamen abesset. quare tuum est munus: hoc à te expectatur: nisi quid Quinto uidetur secus. Q. Mihi uero nihil: & saepe de isto collocuti sumus: sed est quaedam inter nos parua dissensio. Att. Quae tandem? Q. À quibus temporibus scribendi capiatur exordium: ego enim ab ultimis censeo, quoniam illa sic scripta sunt, ut ne legantur quidem: ipse autem aequalem aetatis suae memoriam deposcit, ut ea cóplectatur, quibus ipse interfuit. Att. Ego uero huic potius assentior: sunt enim maximae res in hac memoria, atque aetate nostra: tum autem hominis amicissimi Cn. Pompeij laudes illustrabit: incurret etiam in illum memorabilem annum suum: quem ab isto malo praedicari, quàm, ut aiunt, de Remo, & Romulo. M. Intelligo equidem à me istum laborem iandiu postulari Attice: quem non recusarem, si mihi ullum tribueretur uacuum tempus & liberum: neque enim occupata opera, neque impedito animo, res tanta suscipi potest: utrunque opus est, & cura uacare, & negocio. Att. Quid? ad caetera, quae scripsisti plura, quàm quisquam è nostris, quod tibi tandem tempus uacuum fuit concessum? M. Subsiciua quaedam tempora incurrunt: quae ego perire non patior: ut si qui dies ad rusticandum dati sint, ad eorum numerum accommodentur, quae scribimus. historia uero nec institui potest, nisi praeparato ocio; nec exiguo tempore absolui: & ego animi pendere soleo, cum semel quid orsus, si traducor aliò: neque tam facile interrupta contexo, quàm absoluo instituta. Att. Legationem aliquam nimirum oratio ista postulat, aut eiusmodi quampiam cessationem libe-

ram

ram, atq; ociosam. M. Ego uero ætatis potius uacatio=
ni confidebam, cum præsertim non recusarem, quo mi=
nus more patrio sedens in solio consulentibus responde=
rem, senectutisq; non inertis grato atq; honesto funge=
rer munere: sic enim mihi liceret & isti rei, quam desi=
deras, & multis uberioribus atq; maioribus operæ, quan
tum uellem, dare. Att. Atqui uereor, ne istam causam
nemo noscat: tibiq; semper dicendum sit, & eo magis,
quòd te ipse mutasti, & aliud dicendi genus instituisti:
ut quemadmodum Roscius familiaris tuus in senectute
numeros in cantu cæciderat, ipsasq; tardiores fecerat
tibias, sic tu à contentionibus, quibus summis uti sole=
bas, quotidie relaxes aliquid, ut iam oratio tua non
multum à philosophorum lenitate absit. quod sustine=
re cum uel summa senectus posse uideatur, nullam ti=
bi à causis uacationem uideo dari. Q. At mehercule
ego arbitrabar posse id populo nostro probari, si te ad
ius respondendum dedisses. quamobrem, cum place=
bit, tibi experiendum censeo. M. Id, siquidem Quin=
te nullum esset in experiendo periculum: sed uereor,
ne, dum minuere uelim laborem, augeam, atque ad
illam causarum operam, ad quam ego nunquam nisi
paratus, & meditatus accedo, adiungatur hæc iuris
interpretatio, quæ non tam mihi molesta sit propter
laborem, quàm quòd dicendi cogitationem auferat, si=
ne qua ad nullam maiorem unquam causam sum ausus
accedere. Att. Quin igitur ista ipsa explicas nobis his
subsiciuis, ut ais, temporibus, & conscribis de iure ci=
uili subtilius, quàm cæteri. nam à primo tempore æta
tis iuri studere te memini, cum ipse etiam ad Scæuolam

uentitarem: neq; unquam mihi uisus es ita te ad dicendum dedisse, ut ius ciuile contemneres. M. In longum sermonem me reuocas Attice: quem tamen, nisi Quintus aliud quid nos agere mauult, suscipiam: & quoniã uacui sumus, dicam. Q. Ego uero libenter audierim: quid enim agam potius? aut in quo melius hunc consumam diem? M. Quin igitur ad illa spatia nostra, sedesq; pergimus? ubi, cum satis erit deambulatum, requiescemus: nec profecto nobis delectatio deerit, aliud ex alio quærentibus. Att. Nos uero, & hac quidem, adire si placet per ripam & umbram. sed iam ordire explicare quæso, de iure ciuili quid sentias. M. Ego memini summos fuisse in ciuitate nostra uiros, qui id interpretari populo, & respondere soliti sint; sed eos magna professos, in paruis esse uersatos. quid enim est tantum, quantum ius ciuitatis? quid autem tam exiguum, quàm est munus hoc eorum, qui consuluntur? quàm est populo necessarium? nec uero eos, qui ei muneri præfuerunt, uniuersi iuris expertes fuisse existimo, sed hoc, ciuile quod uocant, eatenus exercuerunt, quoad populo præstare uoluerunt. id autem incognitum est, minusq; in usu necessarium. quamobrem quò me uocas? aut quid hortaris, ut libellos conficiam de stillicidiorum, ac de parietum iure? aut ut stipulationum, & iudiciorum formulas componam? quæ & conscripta sunt à multis diligenter, & sunt humiliora, quàm illa, quæ à uobis expectari puto. Att. Atqui, si quæres ego quid expectem; quoniam scriptum est à te satis de optimo Reip. statu, consequens esse uidetur, ut scribas tu idem de legibus: sic enim fecisse uideo Platonem illum tuũ, quem

tu admiraris, quem omnibus anteponis, quem maxime diligis. M. Vis ne igitur, ut ille Cretæ cum Clinia, & cum Lacedæmonio Megillo, æstiuo, quemadmodum describit, die, in cupressetis Gnosiorum, & spatijs siluestribus, crebro insistens, interdum acquiescens, de institutis rerumpublicarum, ac de optimis legibus disputat; sic nos inter has procerissimas populos, in uiridi opacáq; ripa inambulantes, tum autem residentes, quæramus ijsdem de rebus aliquid uberius, quàm forensis usus desiderat? Att. Ego uero ista audire cupio. M. Quid ait Quintus? Q. Nulla de re magis. M. Et recte quidem: nam sic habetote, nullo in genere disputandi magis honesta patefieri, quid sit homini natura tributum, quantam uim rerum optimarum mens humana contineat, cuius muneris colendi, efficiendiq; causa nati, & in lucem editi sumus, quæ sit coniunctio hominum, quæ naturalis societas inter ipsos: his enim explicatis, fons legum, & iuris inueniri potest. Att. Non ergo à prætoris edicto, ut pleriq; nunc, neq; à XII tabulis, ut superiores, sed penitus ex intima philosophia hauriendam iuris disciplinam putas. M. Non enim id quærimus hoc sermone Pomponi, quemadmodũ caueamus in iure, aut quid de quaq; cõsultatione respondeamus. sit ista res magna, sicut est: quæ quondam à multis claris uiris, nunc ab uno summa auctoritate, & scientia sustinetur. sed noris ista. complectenda in hac disputatione tota causa uniuersi iuris est, ac legum, ut hoc, ciuile quod dicimus, in paruum quendam, & angustum locum concludatur naturæ: natura enim iuris nobis explicanda est, eaq; ab hominis repetenda natura:

considerandæ leges, quibus ciuitates regi debeant: tum hæc tractanda, quæ composita sunt, & descripta, iura, & iussa populorum, in quibus ne nostri quidem populi latebunt, quæ uocantur iura ciuilia. Q. Alte uero, &, ut oportet, à capite frater repetis quod quærimus: & qui aliter ius ciuile tradunt, non tam iustitiæ, quàm litigandi tradunt uias. M. Non est ita Quinte: ac potius ignoratio iuris litigiosa est, quàm scientia. sed hæc posterius. nunc iuris principia uideamus. Igitur doctissimis uiris proficisci placuit à lege: haud scio an recte, si modo, ut ijdem definiunt, lex est ratio summa insita in natura, quæ iubet ea, quæ facienda sunt, prohibetq; contraria. eadem ratio cum est in hominis mente confirmata, & confecta, lex est. itaq; arbitrantur prudentiam esse legem, cuius ea uis sit, ut recte facere iubeat, uetet delinquere: eamq; rem illi græco putant nomine suum cuique tribuendo appellatam, ego nostro à legendo: nam ut illi æquitatis, sic nos delectus uim in lege ponimus; & proprium tamen utrunq; legis est. quod si ita recte dicitur, ut mihi quidem plerunq; uideri solet: à lege ducendum est iuris exordium: ea est enim naturæ uis, ea mens ratioq; prudentis, ea iuris atq; iniuriæ regula. sed quoniam in populari ratione omnis nostra uersatur oratio, populariter interdum loqui necesse erit, & appellare eam legem, quæ scripto sancit quod uult, aut iubendo, aut uetando, ut uulgus appellat. constituendi uero iuris ab illa summa lege capiamus exordium, quæ seculis omnibus ante nata est, quàm scripta lex ulla, aut quàm omnino ciuitas constituta. Q. Commodius uero, & ad rationem institut i

ſermonis ſapientius. M. Vis ne ergo, ipſius iuris ortum à fonte repetamus? quo inuento, non erit dubium, quò ſint hæc referenda quæ quærimus. Q. Ego uero ita faciendum eſſe cenſeo. Att. Me quoq; adſcribito fratris ſententiæ. M. Quoniam igitur eius Reip. quam optimam eſſe docuit in illis ſex libris Scipio, tenendus eſt nobis, & ſeruandus ſtatus, omneſq; leges accommodandæ ad illud ciuitatis genus, ſerendi etiam mores, nec ſcriptis omnia ſancienda: repetam ſtirpem iuris à natura; qua duce eſt nobis omnis diſputatio explicanda. Att. Rectiſſime: & quidem iſta duce errari nullo pacto poteſt. M. Das ne igitur hoc nobis Pomponi (nam Quinti noui ſententiam) deorum immortalium natura, ratione, poteſtate, mente, numine, ſiue quod eſt aliud uerbum, quo planius ſignificem quod uolo, naturã omnem diuinam regi? nam ſi hoc non probas, à deo nobis cauſa ordienda eſt potiſſimum. Att. Do ſanè, ſi poſtulas: etenim propter hunc concentum auium, ſtrepitumq; fluminum, non uereor, condiſcipulorum ne quis exaudiat. M. Atqui cauendum eſt: ſolent enim, id quod uirorum bonorum eſt, admodum iraſci: nec uero ferent, ſi audierint te primum caput libri optimi prodidiſſe: in quo ſcripſit nihil curare deum nec ſui, nec alieni. Att. Perge quæſo: nam id, quod tibi conceſſi, quorſum pertineat expecto. M. Non faciam longius: huc enim pertinet: Animal hoc prouidum, ſagax, multiplex, acutum, memor, plenum rationis, & conſilij, quem uocamus hominem, præclara quadam conditione generatum eſſe à ſupremo deo: ſolum eſt enim ex tot animantium generibus, atq; naturis particeps rationis & cogitatio=

nis, cum cætera ſint omnia expertia. quid eſt autem non dicam in homine, ſed in omni cœlo, atq; terra, ratione diuinius? quæ cum adoleuit, atq; perfecta eſt, nominatur rite ſapientia. eſt igitur, quoniam nihil eſt ratione melius, eaq; & in homine & in deo, prima homini cum deo rationis ſocietas. inter quos autem ratio, inter eoſdem etiam recta ratio cõmunis eſt. quæ cum ſit lex, lege quoq; conſociati homines cum dijs putandi ſumus. inter quos porrò eſt communio legis, inter eos communio iuris eſt. quibus autem hæc ſunt inter eos communia, & ciuitatis eiuſdem habendi ſunt. ſi uero iiſdem imperijs & poteſtatibus parent, multo etiam magis parent huic cœleſti deſcriptioni, mentiq; diuinæ, & præpotenti deo: unde etiam uniuerſus hic mundus una ciuitas communis deorum atq; hominum exiſtimanda: & quod in ciuitatibus ratione quadam, de qua dicetur idoneo loco, agnationibus familiarum diſtinguuntur ſtatus, id in rerum natura tanto eſt magnificentius, tantoq́; præclarius, ut homines deorum agnatione & gente teneantur. nam cum de natura omni quæritur, diſputari ſolent nimirum iſta; perpetuis curſibus, conuerſionibus cœleſtibus extitiſſe quandam materiam ſerendi generis humani, quod ſparſum in terras, atq; ſatum, diuino auctum ſit animorum munere. nam quòd aliquibus cohærent homines, è mortali genere ſumpſerunt quæ fragilia eſſent et caduca: animum eſſe ingeneratum à deo; ex quo uere uel agnatio nobis cum cœleſtibus, uel genus, uel ſtirps appellari poteſt: itaq; ex tot generibus nullum eſt animal præter hominem, quod habeat notitiam aliquam dei: de ipſiſq; hominibus nulla gens eſt neq; tam

immansueta, neq; tam fera, quæ non, etiam si ignoret qualem habere deum deceat, tamen habendum sciat. ex quo efficitur illud, ut is agnoscat deum, qui, unde ortus sit, quasi recordetur ac noscat. iam uero uirtus eadem in homine ac deo est, neq; ullo alio ingenio præterea. est autem uirtus nihil aliud, quàm in se perfecta, & ad summum perducta natura. est igitur homini cum deo similitudo. quod cum ita sit, quæ tandem potest esse propior certior'ue cognatio? itaq; ad hominum commoditates, & usus tantam rerum ubertatem natura largita est, ut ea, quæ gignuntur, donota consulto nobis, non fortuito nata uideantur; nec solum ea, quæ frugibus atq; bacis terræ fœtu profunduntur; sed etiam pecudes, quod perspicuum sit, partim esse ad usum hominum, partim ad fructum, partim ad uescendum procreatas. artes uero innumerabiles repertæ sunt docente natura. quam imitata ratio res ad uitam necessarias solerter consecuta est. ipsum autem hominem eadem natura non solum celeritate mentis ornauit, sed etiam sensus tanquam satellites attribuit ac nuncios; & rerum plurimarum obscuras & necessarias intelligentias enudauit, quasi fundamenta quædam scientiæ; figuramq; corporis habilem, et aptam ingenio humano dedit: nam cum cæteras animantes abiecisset ad pastum, solum hominem erexit, ad cœliq; quasi cognationis domiciliiq; pristini conspectum excitauit: tum speciem ita formauit oris, ut in ea penitus reconditos mores effingeret. nam & oculi nimis arguti, quemadmodum animo affecti simus, loquuntur: & is, qui appellatur uultus, qui nullo in animante esse præter hominem potest, indicat mores:

cuius uim Græci norunt, nomen omnino non habent. omitto opportunitates, habilitatesq; reliqui corporis, moderationem uocis, orationis uim, quæ conciliatrix est humanæ maxime societatis. neq; enim omnia sunt huius disputationis, ac temporis: & hunc locum satis, ut mihi uidetur, in ijs libris, quos legistis, expressit Scipio. nũc quoniam hominem, quod principium reliquarum rerum esse uoluit, generauit & ornauit deus, perspicuum sit illud, ne omnia disserantur, ipsam per se naturã longius progredi; quæ etiam nullo docente profecta ab ijs, quorum ex prima & inchoata intelligentia genera cognouit, confirmat ipsa per se rationem & perficit. Att. Dij immortales, quàm tu longe iuris principia repetis, atq; ita, ut ego non modo ad illa non properem, quæ expectabam à te de iure ciuili, sed facile patiar te hunc diem uel totum in isto sermone consumere: sunt enim hæc maiora, quæ aliorum causa fortasse complecteris, quàm ipsa illa, quorum hæc causa præparantur. M. Sunt hæc quidem magna, quæ nunc breuiter attinguntur: sed omniũ, quæ in hominum doctorum disputatione uersantur, nihil est profecto præstabilius, quàm planè intelligi nos ad iustitiam esse natos, neq; opinione, sed natura constitutum esse ius. id iam patebit, si hominum inter ipsos societatem, coniunctionemq; perspexeris. nihil est enim unum uni tam simile, tam par, quàm omnes inter nosmet ipsos sumus. quòd si deprauatio consuetudinum, si opinionum uanitas non imbecillitatem animorũ torqueret, et flecteret quocunq; cœpisset: sui nemo ipse tam similis esset, q̃ omnes sunt omnium. itaq; quæcuq; est hominis diffinitio, una in omnes ualet. quod argumenti satis

est, nullam dissimilitudinem esse in genere. quæ si esset, non una omnes diffinitio contineret. etenim ratio, qua una præstamus beluis, per quam coniectura ualemus, argumentamur, refellimus, disserimus, conficimus aliquid, concludimus, certe est communis, doctrina differens, discendi quidem facultate par. nam & sensibus eadem omnia comprehenduntur: & ea, quæ mouent sensus, itidem mouent omnium: quæq; in animis imprimuntur, de quibus ante dixi, inchoatæ intelligentiæ, similiter in omnibus imprimuntur: interpresq; est mentis oratio, uerbis discrepans, sententijs congruens. nec est quisquam gentis ullius, qui ducem naturam nactus ad uirtutem peruenire non possit. nec solum in rectis, sed etiam in prauis actibus insignis est humani generis similitudo. nã & uoluptate capiuntur omnes: quæ etsi est illecebra turpitudinis, tamen habet quiddam naturalis boni: lenitatis est enim, & suauitatis: id enim, ut suauitate delectans, sic ab errore mentis tanquam salutare aliquid asciscitur. similiq; inscitia mors fugitur, quasi dissolutio naturæ: uita expetitur, quia nos, in quo nati sumus, continet: dolor in maximis malis ducitur, cum sua asperitate, tum quòd naturæ interitus uidetur sequi. propter quam honestatis, & gloriæ similitudinem beati, qui honorati sunt, uidentur; miseri autem, qui inglorij. molestiæ, lætitiæ, cupiditates, timores similiter omnium mentes peruagantur: nec, si opiniones aliæ sunt apud alios, iccirco, qui canem & felem ut deos colunt, non eadem superstitione, qua cæteræ gentes, conflictantur. quæ autem natio non comitatem, non benignitatem, non gratum animum, & beneficij memorem diligit? quæ

superbos, quæ maleficos, quæ crudeles, quæ ingratos non aspernatur, non odit? quibus ex rebus cum omne genus hominum sociatum inter se esse intelligatur, illud extremum est, quòd recte uiuendi ratio meliores efficit. quæ si approbatis, pergam ad reliqua: sin quid requiritis, id explicemus prius. Att. Nos uero nihil; ut pro utroque respondeam. M. Sequitur igitur, ad participandum alium alio communicandumq; inter omnes, iustos natura esse factos (atque hoc in omni disputatione sic intelligi uolo, quod dicam naturam esse) tantam autem esse corruptelam malæ consuetudinis, ut ab ea tanquam igniculi extinguantur à natura dati, exorianturq; & confirmentur uitia contraria. quòd si, quo modo est natura, sic iudicio homines humani (ut ait poeta) nihil à se alienũ putarent, coleretur ius æque ab omnibus: quibus enim ratio natura data est, iisdem etiam recta ratio data est: ergo & lex, quæ est recta ratio in iubendo, & uetando: si lex, ius quoque. at omnibus ratio: ius igitur datum est omnibus: recteq; Socrates execrari eum solebat, qui primus utilitatem à natura seiunxisset: id enim querebatur caput esse exitiorum omnium: unde enim illa Pythagorea uox, τὰ τῶν φίλων κοινὰ, καὶ φιλίαν ἰσότητα. ex quo perspicitur, cum hanc beneuolentiam tam late longeq; diffusam uir sapiens in aliquem pari uirtute præditum contulerit, tum illud effici, quod quibusdã incredibile uideatur, sit autem necessarium, ut nihilo sese plus, quàm alterum diligat. quid enim est, quod afferat, cum sint cuncta paria? quòd si interesse quippiam tantulum modo potuerit, iam amicitiæ nomen occiderit: cuius est ea uis, ut, simul atque sibi aliquid, q̃

alteri maluerit, nulla ſit. quæ præmuniuntur omnia re liquo ſermoni, diſputationiq́; noſtræ, quo facilius, ius in natura eſſe poſitum, intelligi poſſit. de quo cum per= pauca dixero, tum ad ius ciuile ueniam, ex quo hæc o= mnis nata eſt oratio. Q. Tu uero iam perpauca ſcilicet: ex iis enim quæ dixiſti, Attice * uidetur, mihi qui= dem certe ex natura ortum eſſe ius. Att. An mihi aliter uideri poſſit, cum hæc iam perfecta ſint? primum quaſi muneribus deorum nos eſſe inſtructos, & ornatos: ſe= cundo autem loco unam eſſe hominum inter ipſos uiuen di parem, communemq́; rationem: deinde omnes inter ſe naturali quadam indulgentia, & beneuolentia, tum etiam ſocietate iuris contineri. quæ cum uera eſſe recte, ut arbitror, conceſſerimus, qui iam licet nobis à natu= ra leges & iura ſeiungere? M. Recte dicis: & res ſic ſe habet. uerum philoſophorum more, non ueterum qui= dem illorum, ſed eorum, qui quaſi officinas inſtruxe= runt ſapientiæ, quæ fuſe olim diſputabantur, ac libere, ea nunc articulatim diſtincteq́; dicuntur: nec enim ſatiſ fieri cenſent huic loco, qui nunc eſt in manibus, niſi ſe= paratim hoc ipſum, naturæ eſſe ius, diſputarint. Att. Et ſcilicet tua libertas diſſerendi amiſſa eſt; aut tu is es, qui in diſputando non tuum iudicium ſequare, ſed au= ctoritati aliorum pareas. M. Non ſemper Tite: ſed, iter huius ſermonis quod ſit, uides: ad Reip. firman= das, & ſtabiliendas uires, ſanandos populos omnis no= ſtra pergit oratio. quocirca uereor committere, ut non bene prouiſa, & diligenter explorata principia po= nantur, nec tamen ut omnibus probentur (nam id fie= ri non poteſt) ſed ut iis, qui omnia recta, atque ho=

nesta per se expetenda duxerunt, & aut nihil omnino in bonis numerandum, nisi quod per se ipsum laudabile esset, aut certe nullum habendum magnum bonum, nisi quod uere laudari sua sponte posset. his omnibus, siue in Academia uetere cum Speusippo, Xenocrate, Polemone manserunt, siue Aristotelem, & Theophrastũ, cum illis re congruentes, genere docendi paulum differentes, secuti sunt, siue, ut Zenoni uisum est, rebus non commutatis immutauerunt uocabula, siue etiam Aristonis difficilem, atque arduam, sed iam tamen fractam, & conuictam sectam secuti sunt, ut uirtutibus exceptis, atque uitijs, cætera in summa æqualitate ponerent, his omnibus hæc, quæ dixi, probantur. sibi autem indulgentes, & corpori deseruientes, atque omnia, quæ sequantur in uita, quæq; fugiant, uoluptatibus, & doloribus ponderantes, etiam si uera dicunt, nihil enim opus est hoc loco litibus, in hortulis suis iubeamus dicere, atque etiam ab omni societate Reip. cuius partem nec norunt ullam, nec unquam nosse uoluerunt, paulisper facessant rogemus. perturbatricem autem harum omnium rerum Academiam hanc ab Arcesila, & Carneade recentem exoremus, ut sileat. nam si inuaserit in hæc, quæ satis scite nobis instructa & composita uidentur, nimias edet ruinas. quam quidem ego placare cupio, submouere non audeo * nam & in ijs sine illius suffimentis expiati sumus. at uero scelerum in homines, atque impietatum nulla expiatio est. itaque pœnas luunt non tam iudicijs, quæ quondam nusquam erant, hodie multifariam nulla sunt, ut sint tamen, persæpe falsa sunt; ut eos agitent, insectenturq; furiæ, non ar-

dentibus tædis, ſicut in fabulis, ſed angore conſcientiæ, fraudiſq; cruciatu. quòd ſi homines ab iniuria pœna, non natura arcere deberet, quænam ſolicitudo uexaret impios, ſublato ſuppliciorum metu? quorum tamen ne=mo tam audax unquam fuit, quin aut abnuerit à ſe cõ=miſſum eſſe facinus, aut iuſti ſui doloris cauſam aliquã fingeret, defenſionemq; facinoris à natura iure aliquo quæreret. quæ ſi appellare audent impij, quo tandem ſtudio colentur à bonis? quòd ſi pœna, ſi metus ſupplicij, non ipſa turpitudo, deterret ab iniurioſa, facinoroſáq; uita: nemo eſt iniuſtus, at incauti potius habendi ſunt improbi. tum autem qui non ipſo honeſto mouemur, ut boni uiri ſimus, ſed utilitate aliqua atque fructu, calli=di ſumus, non boni. nam quid faciet is homo in tene=bris, qui nihil timet niſi teſtem, uel iudicem? quid in de ſerto loco, nactus quem multo auro ſpoliare poſſit im=becillum, atque ſolum? noſter quidem hic natura iuſtus uir ac bonus etiam colloquetur, iuuabit, in uiam dedu=cet. is uero, qui nihil alterius cauſa facit, & metitur ſuis commodis omnia, uidetis credo quid ſit acturus. quòd ſi negabit ſe illi uitam erepturum, & aurum ablaturũ, nunquam ob eam cauſam negabit, quòd id natura turpe iudicet, ſed quòd metuat ne emanet, ideſt ne malum ha=beat. ò rem dignam, in qua non modo docti, uerum eti=am agreſtes erubeſcant. iam uero ſtultiſſimum illud, exi ſtimare omnia iuſta eſſe, quæ ſcita ſint in populorum in=ſtitutis, aut legibus. etiam'ne, ſi quæ ſint tyrannorum le=ges, ſi triginta illi Athenis leges imponere uoluiſſent? aut ſi omnes Athenienſes delectarentur tyrannicis legibus, nũ iccirco hæ leges iuſtæ haberentur? nihil credo magis illa,

quam interrex noster tulit, ut Dictator, quem uellet ciuium, indicta causa impune posset occidere: est enim unum ius, quo deuincta est hominum societas, & quod lex constituit una. quæ lex est recta ratio imperandi, atque prohibendi: quam qui ignorat, is est iniustus, siue est illa scripta uspiam, siue nusquam. quòd si iustitia est obtemperatio scriptis legibus, institutisq; populorum, & si, ut ijdem dicunt, utilitate omnia metienda sunt, negliget leges, easq; perrumpet, si poterit, is, qui sibi eam rem fructuosam putabit fore. ita fit, ut nulla sit omnino iustitia, si neque natura est, & ea, quæ propter utilitatem constituitur, utilitate illa conuellitur. atqui si natura confirmatum ius non erit, uirtutes omnes tollantur: ubi enim liberalitas, ubi patriæ charitas, ubi pietas, ubi autem bene merendi de altero, aut referendæ gratiæ uoluntas poterit existere? nam hæc nascuntur ex eo, quòd natura propensi sumus ad diligendos homines, quod fundamentum iuris est: neque solum in homines obsequia, sed etiam in deos cærimoniæ, religionesq; tolluntur: quas non metu, sed ea coniunctione, quæ est homini cum deo, conseruandas puto. quòd si populorum iussis, si principum decretis, si sententijs iudicum, iura constituerentur; ius esset latrocinari, ius adulterare, ius testamenta falsa supponere, si hæc suffragijs, aut scitis multitudinis probarentur. quæ si tanta potentia est stultorum sententijs, atque iussis, ut eorum suffragijs rerum natura uertatur: cur non sanciunt, ut, quæ mala, perniciosaq; sunt, habeantur pro bonis, ac salutaribus? aut cur, cum ius ex iniuria lex facere possit, bonum eadem facere non possit ex malo? atqui nos legem bonam à ma

la nulla alia nisi naturali norma diuidere possumus. nec solum ius à natura dijudicatur, sed omnino omnia honesta ac turpia. nam & communis intelligentia nobis notas res efficit, easq; in animis nostris inchoauit, ut honesta in uirtute ponantur, in uitijs turpia. hæc autem in opinione existimare, non in natura ponere, dementis est. nam nec arboris, nec equi uirtus quæ dicitur, in quo abutimur nomine, in opinione sita est, sed in natura. quod si ita est, honesta quoque & turpia natura dijudicanda sunt. nam si opinione uniuersa uirtus, eadem eius etiam partes probarentur. quis igitur pruden em, &, ut ita dicam, catum non ex ipsius habitu, sed ex aliqua re externa iudicet? est enim uirtus perfecta ratio. quod certe in natura est. igitur omnis honestas eodem modo. nam ut uera, & falsa, ut consequentia, et contraria, sua sponte, non aliena iudicantur: sic constans, & perpetua ratio uitæ, quæ est uirtus, itemq; inconstantia, quod est uitium, sua natura probatur. nos ingenia iuuenum non ratione ab ingenita naturæ uirtute, sed uitia, quæ existunt ab ingenijs, iudicamus. an ea non aliter, quàm honesta & turpia, non ad naturã referri necesse erit? quod laudabile bonum est, in se habeat quod laudetur necesse est: ipsum enim bonum non est in opinionibus, sed in natura: nam ni ita esset, beati quoque opinione essent: quo quid dici potest stultius? quare cum & bonum & malum natura iudicetur, & ea sint principia naturæ: certe honesta quoque & turpia simili ratione dijudicanda, & ad naturam referenda sunt. Sed perturbat nos opinionum uarietas, hominumq; dissensio: & quia non idem contingit in

ſenſibus, hos natura certos putamus, illa, quæ aliјs ſic, aliјs ſecus, nec iјſdem ſemper uno modo uidentur, ficta eſſe dicimus. quod eſt longe aliter. nam ſenſus noſtros non parens, non nutrix, non magiſter, non poeta, non ſcena deprauat, non multitudinis conſenſus abducit à uero. animis omnes tenduntur inſidiæ, uel ab iјs, quos modo enumeraui, qui teneros, & rudes cum acceperunt, inficiunt, & flectunt, ut uolunt; uel ab ea, quæ penitus in omni ſenſu implicata inſidet imitatrix boni uoluptas, malorum autem mater omnium; cuius blanditiјs corrupti, quæ natura bona ſunt, quia dulcedine hac et ſcabie carent, non cernimus ſatis. Sequitur, ut concluſa mihi iam hæc ſit omnis ratio, id quod ante oculos ex iјs eſt, quæ dicta ſunt, & ius, & omne honeſtum ſua ſponte eſſe expetendum. etenim omnes uiri boni ipſam æquitatem & ius ipſum amant: nec eſt uiri boni errare, & diligere, quod per ſe non ſit diligendum. per ſe igitur ius eſt expetendum & colendum. quòd ſi ius: & iuſtitia: ſic reliquæ quoque uirtutes per ſe colendæ ſunt. quid liberalitas? gratuita ne eſt, an mercenaria? ſi ſine præmio benigna eſt, gratuita: ſi cum mercede, conducta: nec eſt dubium, quin is, qui liberalis, benignus ue dicitur, officium, non fructum ſequatur. ergo item iuſtitia nihil expetit præmiј, nihil pretiј: per ſe igitur expetitur. eademq; omnium uirtutum cauſa, atque ſententia eſt. atque etiam ſi emolumentis, non ſuapte natura uirtus expetitur, una erit uirtus, quæ malitia rectiſſime dicetur. ut enim quiſque maxime ad ſuum commodum refert quæcunque agit, ita minime eſt uir bonus, ut, qui uirtutem præmio metiuntur, nullam

uirtutem

uirtutem nisi malitiam putent. ubi enim beneficus, si nemo alterius causa benigne facit? ubi gratus, si non eum ipsum, cui referunt gratiam, cernunt grati? ubi illa sancta amicitia, si non ipse amicus per se amatur toto pectore, ut dicitur? qui etiam deserendus et abijciendus est, desperatis emolumentis, & fructibus. quo quid potest dici immanius? quòd si amicitia per se colenda est, societas quoq; hominum, & æqualitas, & iustitia per se expetenda. quod ni ita est, omnino iustitia nulla est: id enim iniustissimum ipsum est, iustitiæ mercedem quærere. quid uero de modestia, quid de temperantia, quid de continentia, quid de uerecundia, pudore, pudicitiáq; dicemus? infamiæ ne metu non esse petulantes, an legum, & iudiciorum? innocentes ergo & uerecundi sunt, ut bene audiant; & ut rumorem bonum colligant, erubescunt, & pudet impudica loqui. ac me nimirum istorum philosophorum pudet, qui nullum uitium uitare, nisi iudicio ipso multatum, putant. quid enim? possumus eos, qui stupro arcentur infamiæ metu, pudicos dicere, cum ipsa infamia propter rei turpitudinem consequatur? nam quid aut laudari rite, aut uituperari potest, si ab eius natura recesseris, quod aut laudandum, aut uituperandum putes? an corporis prauitates, si erunt perinsignes, habebunt aliquid offensionis, animi deformitas non habebit? cuius turpitudo ex ipsis uitijs facillime perspici potest: quid enim fœdius auaritia, quid immanius libidine, quid contemptius timiditate, quid abiectius tarditate & stultitia dici potest? quid ergo? eos, qui singulis uitijs excellunt, aut etiam pluribus, propter damna, aut detrimenta, aut cruciatus aliquos

miſeros dicimus, an propter uim turpitudinemq́; uitiorum? quod item ad contrariam laudem in uirtute dici poteſt. nam ſi propter alias res uirtus expetitur, melius eſſe aliquid, quàm uirtutem, neceſſe eſt. pecuniam ne igitur? an honores? an formam? an ualetudinem? quæ &, cum adſunt, perparua ſunt; &, quàm diu affutura ſint, certum ſciri nullo modo poteſt. an, id quod turpiſſimum dictu eſt, uoluptatem? at in ea quidem ſpernenda & repudianda uirtus uel maxime cernitur. Videtis ne, quanta ſeries rerum, ſententiarumq́; ſit? atq; ut ex alio alia nectantur? quin labebar longius, niſi me retinuiſſem. Q. Quò tandem? libenter enim frater cum iſta oratione tecum prolaberer. M. Ad finem bonorum, quò referuntur, & cuius cauſa ſunt facienda omnia: controuerſam rem, et plenam diſſenſionis inter doctiſſimos, ſed aliquando tamen iudicandam. A. Qui iſtuc fieri poteſt L. Gellio mortuo? M. Quid tandem id ad rem? Att. Quia me Athenis audire ex Phædro meo memini, Gellium, familiarem tuum, cum proconſul ex Prætura in Græciam ueniſſet, Athenis philoſophos, qui tum erant, in locum unum conuocaſſe, ipſiſq́; magnopere auctorem fuiſſe, ut aliquando controuerſiarum aliquem facerent modum: quòd ſi eſſent eo animo, ut nollent ætatem in litibus conterere, poſſe rem conuenire; & ſimul operam ſuam illis eſſe pollicitum, ſi poſſet inter eos aliquid conuenire. M. Ioculare iſtud quidem Pomponi, & à multis ſæpe deriſum: ſed ego planè uellem me arbitrum inter antiquam Academiam & Zenonem datum. Att. Quo tandem iſtuc modo? M. Quia de re una ſolum diſſident, de cæte-

ris mirifice congruunt. Att. An tandem una de re est solum dissensio? M. Quæ quidem ad rem pertineat, una: quippe cum antiqui omnes, quod secundum naturam esset, quo iuuaremur in uita, bonum esse decreuerint, hic, nisi quod honestum esset, putauerit bonum. Att. Perparuam uero controuersiam dicis, ac non eam, quæ dirimat omnia. M. Probe quidem sentis, si re, ac non uerbis dissiderent. Att. Ergo assentiris Antiocho familiari meo, magistro enim non audeo dicere; quocum uixi, & qui me ex nostris penè conuellit hortulis, deduxitq; in Academiam perpauculis passibus. M. Vir iste fuit ille quidem prudens & acutus, & in suo genere perfectus, mihiq;, ut scis, familiaris: cui tamen ego assentiar in omnibus, nec ne, mox uidero: hoc dico, controuersiam totam istam posse sedari. Att. Qui istuc tandem uides? M. Quia si, ut Chius Aristo dixit, solum bonum esse diceret, quod honestum esset; malumq;, quod turpe; cæteras res omnes planè pares, ac ne minimum quidem, utrum adessent, an abessent, interesse: ualde à Xenocrate, & Aristotele, & ab illa Platonis familia discreparet, essetq; inter eos de re maxima, & de omni uiuendi ratione dissensio. nunc uero cum decus, quod antiqui summum bonum esse dixerunt, hic solum bonum dicat; item dedecus, quod illi summum malum, hic solum; diuitias, ualetudinem, pulchritudinem, commodas res appellet, non bonas; paupertatem, debilitatem, dolorem, incommodas, non malas: sentit idem, quod Xenocrates, quod Aristoteles; loquitur alio modo. ex hac autem non rerum, sed uerborum discordia controuersia nata est de finibus: in

qua quoniam usucapionem XII tabulæ inter quinque pedes esse uoluerunt, depasci ueterem possessionem Academiæ ab hoc acuto homine non sinemus: nec Manilia lege singuli, sed ex his tres arbitri fines regemus. Q. Quamnam igitur sententiam dicimus? M. Requiri placere terminos, quos Socrates pepigerit; iisq; parere. Q. Præclare frater iam nunc à te uerba usurpantur ciuilis iuris & legum: quo de genere expecto disputationem tuam: nam ista quidem magna diiudicatio est, ut ex te ipso sæpe cognoui. M. Sed certe res ita se habent, ut ex natura uiuere summum bonum sit, idest uita modica, & apta uirtute perfrui, aut naturam sequi, & eius quasi lege uiuere, id est nihil, quantum in ipso sit, prætermittere, quo minus ea, quæ natura postulet, consequatur, quòd inter hæc uelit uirtute tanquam lege uiuere. quapropter hoc diiudicari, nescio an unquam, sed hoc sermone certe non potest, si quidem id, quod suscepimus, perfecturi simus. Att. At ego huc declinabã non inuitus. Q. Licebit aliàs: nunc id agamus, quod cœpimus, cum præsertim ad id nihil pertineat hæc de summo malo, bonoq; dissensio. M. Prudentissime Quinte dicis: nam quæ à me adhuc dicta sunt, * Q. nec Licurgi leges, nec Solonis, neq; Charondæ, neq; Zaleuci, nec nostras XII tabulas, nec plebiscita desidero: sed te existimo tum populis, tum etiam singulis hodierno sermone legem uiuendi, & disciplinam daturum. M. Est huius uere disputationis Quinte propriũ id, quod expectas: atque utinam esset etiam facultatis meæ. sed profecto ita se res habet, ut, quoniam uitiorum emendatricem legem esse oportet, commendatri=

cemq́; uirtutum, ab ea uiuendi doctrina ducatur. ita fit, ut mater omnium bonarum artium sapientia sit: à cuius amore græco uerbo philosophia nomen inuenit: qua nihil à dijs immortalibus uberius, nihil florentius, nihil præstabilius hominum uitæ datum est. hæc enim una nos cum cæteras res omnes, tum, quod est difficillimum, docuit, ut nosmet ipsos nosceremus: cuius præcepti tanta uis, tanta sententia est, ut ea non homini cuipiam, sed Delphico deo tribueretur. nam qui se ipse norit, primum aliquid sentiet se habere diuinum, ingeniumq́; in se suum, sicut simulacrum aliquod, dedicatum putabit; tantoq; munere deorum semper dignum aliquid & faciet, & sentiet; & cum se ipse perspexerit, totumq́; tentarit, intelliget quemadmodum à natura subornatus in uitam uenerit, quantaq; instrumenta habeat ad obtinendam, adipiscendamq́; sapientiam, quoniam principio rerum omnium quasi adumbratas intelligentias animo ac mente conceperit, quibus illustratus sapientia duce bonum uirum, & ob eam ipsam causam cernat se beatum fore. nam cum animus, cognitis perceptisq́; uirtutibus, à corporis obsequio, indulgentiaq; discesserit, uoluptatemq́; sicut labem aliquam dedecoris oppresserit, omnemq́; mortis dolorisq́; timorem effugerit, societatemq́; carnis eiecerit, tum suis, omnibusq́; natura cõiunctos, suos duxerit, cultumq́; deorum, & puram religionem susceperit, & exacuerit illam, ut oculorum, sic ingenij aciem ad bona deligenda & reijcienda contraria, quæ uirtus ex prouidendo est appellata prudentia: quid eo dici, aut excogitari poterit beatius? idemq́; cum cœlum, terras, maria, omniumq́;

rerum naturam perspexerit, eaq; unde generata, quò recurrant, quando, quo modo obitura, quid in ijs mortale, & caducum, quid diuinum, æternumq; sit, uiderit, ipsumq; ea moderantem & regentem penè prehenderit, seseq; non unis circundatum mœnibus popularem alicuius loci, sed ciuem totius mundi, quasi unius urbis, agnouerit: in hac ille magnificentia rerum, atq; in hoc conspectu & cognitione naturæ, dij immortales, quàm ipse se noscet, quod Apollo præcepit Pythius; quàm contemnet, quàm despiciet, quàm pro nihilo putabit ea, quæ uulgo dicuntur amplissima. atq; hæc omnia, quasi sepimento aliquo, uallabit disserendi ratione, ueri, & falsi, iudicio, scientia, & arte quadam intelligendi quid quanq; rem sequatur, & quid sit cuiq; contrarium. cumq; se ad ciuilem societatem natum senserit, non solum illa subtili disputatione sibi utendum putabit, sed etiam fusa latius perpetua oratione, qua regat populos, qua stabiliat leges, qua castiget improbos, qua tueatur bonos, qua laudet claros uiros, qua præcepta salutis, & laudis apte ad persuadendum edat suis ciuibus, qua hortari ad decus, reuocare à flagitio, consolari possit afflictos, factaq; & consulta fortium & sapientum cum improborum ignominia sempiternis monumentis prodere. quæ cum tot res tantæq; sint, quæ inesse in homine perspiciantur ab ijs, qui se ipsi uelint noscere; earum parens est educatrixq; sapientia. Att. Laudata quidem à te grauiter, & uere. sed quorsus hæc pertinent? M. Primum ad ea Pomponi, de quibus acturi iam sumus: quæ tanta esse uolumus: non enim erunt, nisi ea fuerint, unde illa manant, amplissima. deinde facio & libenter, &, ut

ſpero, recte, quòd eam, cuius ſtudio teneor, quæq; me, quicunq; ſum, effecit, non poſſum ſilentio præterire. Att. Re uera facis & merito, & ipſe, fuitq; id, ut dicis, in hoc ſermone faciendum.

M. T. CICERONIS DE LEGIBVS LIBER SECVNDVS.

ATTICVS.

SEd uis'ne, quoniam & ſatis iam deambulatum eſt, & tibi aliud dicendi initium ſumendum eſt, locum mutemus, et in inſula, quæ eſt in Fibreno, (nam opinor illi alteri flumini nomen eſſe) ſermoni reliquo demus operam ſedentes? M. Sane quidem: nam illo loco libentiſſime ſoleo uti, ſiue quid mecum ipſe cogito, ſiue aliquid ſcribo, aut lego. Att. Equidem, qui nunc primum huc uenerim, ſatiari non queo, magnificasq; uillas, & pauimenta marmorea, & laqueata tecta contemno. ductus uero aquarum, quos iſti tubos & euripos uocant, quis non, cum hæc uideat, irriſerit? itaq;, ut tu paulo ante de lege & iure diſſerens ad naturam referebas omnia, ſic in his ipſis rebus, quæ ad quietem animi, delectationemq; quæruntur, natura dominatur. quare antea mirabar (nihil enim his in locis niſi ſaxa, & montes cogitabam: idq; ut facerem, & orationibus inducebar tuis, & uerſibus) ſed mirabar, ut dixi, te tam ualde hoc loco delectari: nunc cõtra miror, te, cum Roma abſis, uſquã potius eſſe. M. Ego uero, cum licet plures dies

abesse, præsertim hoc tempore anni, & amœnitatem, & salubritatem hanc sequor. raro autem licet. sed nimirum me alia quoq; causa delectat, quæ te non attingit ita. Att. Quæ tandem ista causa est? M. Quia, si uerum dicimus, hæc est mea, & huius fratris germana patria: hic enim orti stirpe antiquissima sumus: hic sacra, hic genus, hic maiorum multa uestigia. quid plura? hanc uides uillam, ut nũc quidem est, lautius ædificatam patris nostri studio: qui cum esset infirma ualetudine, hic ferè ætatem egit in literis. sed hoc ipso in loco cum auus uiueret, & antiquo more parua esset uilla, ut illa Curiana in Sabinis, me scito esse natum. quare id est nescio quid, & latet in animo ac sensu meo, quo me plus hic locus fortasse delectet: siquidem etiam ille sapientissimus uir, Itacham ut uideret, immortalitatem scribitur repudiasse. Att. Ego uero tibi istam iustam causam puto, cur huc libentius uenias, atq; hunc locum diligas. quin ipse, uere dicam, sum ipsi uillæ amicior factus, atq; huic omni solo, in quo tu ortus, & procreatus es: mouemur enim nescio quo pacto locis ipsis, in quibus eorum, quos diligimus, aut admiramur, adsunt uestigia. me quidem ipsæ illæ nostræ Athenæ nõ tam operibus magnificis, exquisitisq; antiquorum artibus delectant, quàm recordatione summorum uirorum, ubi quisq; habitare, ubi sedere, ubi disputare sit solitus: studioseq; eorum etiam sepulcra contemplor. quare istum, ubi tu es natus, plus amabo posthac locum. M. Gaudeo igitur me incunabula penè mea tibi ostendisse. Att. Et quidem me cognosse admodum gaudeo. sed illud tamen quale est, quod paulo ante dixisti? hunc locum, idem ego te ac=

cipio dicere Arpinum, germanam patriam esse uestram. nunquid uos duas habetis patrias, an est illa una patria communis? nisi forte sapienti illi Catoni fuit patria non Roma, sed Tusculum. M. Ego mehercule & illi, & omnibus municipibus duas esse censeo patrias, unam naturæ, alteram ciuitatis: ut ille Cato, cum esset Tusculi natus, in populi R. ciuitatem susceptus est: itaque, cum ortu Tusculanus esset, ciuitate Romanus, habuit alteram loci patriam, alteram iuris: ut uestri Attici, priusquam Theseus eosdem migrare ex agris, & in astu, quod appellatur, omnes se conferre iussit, & symphradas ex Atticis: sic nos & eam patriam dicimus, ubi nati, & illam, qua excepti sumus: sed necesse est charitate eam præstare, qua Reip. nomen uniuersæ ciuitatis est: pro qua mori, & cui nos totos dedere, & in qua nostra omnia ponere, & quasi consecrare debemus. dulcis autem non multo secus est ea, quæ genuit, quàm illa, quæ excepit: itaque ego esse hanc meam patriam prorsus nunquam negabo, dum illa sit maior, & hæc in ea contineatur. Att. Recte igitur Magnus ille noster me audiente posuit in iudicio, cum pro Ambio tecum simul diceret, Remp. nostram iustissimas huic municipio gratias agere posse, quòd ex eo duo sui conseruatores extitissent: ut iam uideam adduci, hanc quoque, quæ te procreauit, esse patriam tuam. Sed uentum in insulam est. hac uero nihil est amœnius. ut enim hoc quasi rostro finditur Fibrenus, & diuisus æqualiter in duas partes latera hæc alluit, rapideq; dilapsus cito in unum confluit, & tantum complectitur quod satis sit modicæ palestræ loci. quo effecto, tanquam id habuerit ope=

ris, ac muneris, ut hanc nobis efficeret ſedem ad diſpu-tandum, ſtatim præcipitat in Lirem, &, quaſi in fami liam patritiam uenerit, amittit nomen obſcurius, Liremq; multo gelidiorem facit: nec enim ullum hoc frigidius flumen attigi, cum ad multa acceſſerim, ut uix pede ten tare id poſſim: quod in Phædro Platonis facit Socrates. M. Eſt uero ita: ſed tamen huic amœnitati, quam ex Quinto ſæpe audio, Thebanus Epirotes tuus ille nihil opi nor conceſſerit. Q. Eſt ita, ut dicis: caue enim putes Attici noſtri Emathio, platanisq; illis quicquam eſſe præ clarius. ſed, ſi uidetur, conſidamus hic in umbra, at-que ad eam partem ſermonis, ex qua egreſſi ſumus, re uertamur. M. Præclare exigis Quinte. at ego effugiſſe arbitrabar: & tibi nihil horum deberi poteſt. Q. Or dire igitur: nam hunc tibi totum dicamus diem, maio-re muſarum primordio, ſicut in Arati carmine orſi ſu mus. M. Quorſum iſtuc? Q. Quia nunc itidem ab eodem, & cæteris dijs immortalibus ſunt nobis agendi capienda primordia. M. Optime uero frater: & fie-ri ſic decet. Videamus igitur rurſus, priuſquam aggre diamur ad leges ſingulas, uim naturamq; legis, ne, cum referenda ſint ad eam nobis omnia, labamur in-terdum errore ſermonis, ignoremusq; uim ſermonis eius, quo iura nobis diffinienda ſint. Q. Sane quidem Hercule: & eſt iſta recta docendi uia. M. Hanc igitur uideo ſapientiſſimorum fuiſſe ſententiam, legem neque hominum ingenijs excogitatam, neq; ſcitum aliquod eſſe populorum, ſed æternum quiddam, quod uniuerſum mundum regeret imperandi, prohibendiq; ſapientia. ita principem legem illam, & ultimam, mentem eſſe

dicebant omnia ratione aut cogentis, aut uetantis dei: ex qua illa lex, quam dij humano generi dederunt, recte est laudata: est enim ratio, mensq; sapientis ad iubendum, & ad deterrendum idonea. Q. Aliquoties iam iste locus à te tactus est: sed antequam ad populares leges uenias, uim istius cœlestis legis explana, si placet; ne æstus nos consuetudinis absorbeat, & ad sermonis morem usitati trahat. M. À paruis enim Quinte didicimus, si in ius uocat, atque eat, eiusmodi leges alias nominare. sed uero intelligi sic oportet, & hæc, & alia iussa, ac uetita populorum uim habere ad recte facta uocandi, & à peccatis auocandi: quæ uis non modo senior est, quàm ætas populorum, & ciuitatum, sed æqualis illius cœlum, atque terras tuentis, & regentis dei: neque enim esse mens diuina sine ratione potest, nec ratio diuina non hanc uim in rectis prauisq; sanciendis habere: nec, quia nusquam erat scriptum, ut contra omnes hostium copias in ponte unus assisteret, à tergoq; pontem interscindi iuberet, iccirco minus Coclitem illum rem gessisse tantam fortitudinis lege, atque imperio putabimus: nec, si regnante Tarquinio nulla erat Romæ scripta lex de stupris, iccirco non contra illam legem sempiternam Sex. Tarquinius uim Lucretiæ Tricipitini filiæ attulit: erat enim ratio profecta à rerum natura, & ad recte faciendum impellens, & à delicto auocans: quæ non tum denique incipit lex esse, cum scripta est, sed tum, cum orta est: orta autem simul est cum mente diuina: quamobrem lex uera, atque princeps, apta ad iubendum, & ad uetandum, ratio est recta summi Iouis. Q. Assentior

frater, ut, quod est rectum, uerum quoque sit, neque cum literis, quibus scita scribuntur, aut oriatur, aut occidat. M. Ergo ut illa diuina mens summa lex est, item, cum in homine est perfecta, est in mente sapientis. quæ sunt autem uariæ, & ad tempus scriptæ, populi fauore magis, quàm re, legum nomen tenent: omnem enim legem, quæ quidem recte lex appellari possit, esse laudabilem quibusdam talibus argumentis docent. constat profecto, ad salutem ciuium, ciuitatumq; incolumitatem, uitamq; omnium quietam, & beatam conditas esse leges; eosq;, qui primum eiusmodi scita sanxerunt, populis ostendisse, ea se scripturos, atque laturos, quibus illi ascriptis, susceptisq;, honeste beateq; uiuerent: quæq; ita composita, sanctaq; essent, eas leges uidelicet nominarunt. ex quo intelligi par est, eos, qui perniciosa, & iniusta populis iussa descripserint, cum contra fecerint, quàm polliciti, professiq; sint, quiduis potius tulisse, quàm leges: ut perspicuum esse possit, in ipso nomine legis interpretando inesse uim, & sententiam iusti, & iuris colendi. quæro igitur Quinte à te, sicut illi solent: quo si ciuitas careat, ob eam ipsam causam, quòd eo careat, pro nihilo habenda sit, id est'ne numerandum in bonis? Q. Ac maximis quidem. M. Lege autem carens ciuitas an'ne ob ipsum habenda nullo loco? Q. Dici aliter non potest. M. Necesse est igitur legem haberi in rebus optimis. Q. Prorsus assentior. M. Quid, quòd multa perniciosa, multa pestifera sciscuntur in populis? quæ non magis legis nomen attingunt, quàm si latores aliquas concessu suo sanxerint. nam neque medicorum præcepta dici uere possent, si quæ inscij imperitiq; pro

ſalutaribus mortifera conſcripſerint: neque in populo lex, cuicuimodi fuerit, illa, etiam ſi pernicioſum aliq̃d populus acceperit. ergo eſt lex iuſtorum, iniuſtorumq́; diſtinctio, ad illam antiquiſſimam, & rerum omnium principem expreſſa naturam, ad quam leges hominum diriguntur, quæ ſupplicio improbos afficiunt, & defendunt, & tuentur bonos. Q. Præclare intelligo: nec uero iam aliam eſſe ullam legem puto non modo habendã, ſed ne appellandam quidem. M. Igitur tu Seias & Apuleias leges nullas putas? Q. Ego uero ne Liuias quidem. M. Et recte, quæ præſertim uno uerſiculo ſenatus puncto temporis ſublatæ ſint: lex autem illa, cuius uim explicaui, neque tolli, neque abrogari poteſt. Q. Eas tu igitur leges rogabis uidelicet, quæ nunquam abrogentur. M. Certe, ſi modo acceptæ à uobis duobus erunt. ſed, ut uir doctiſſimus fecit Plato, atque idem grauiſſimus, omniumq́; princeps, de Rep. cum ſcripſit, idemq́; ſeparatim de legibus eius, id mihi credo eſſe faciendum, ut, priuſquam ipſam legem recitem, de eius legis laude dicam. quod idem & Zaleucum, & Charondam feciſſe uideo, cum quidem illi non ſtudij, & delectationis, ſed Reip. cauſa leges ciuitatibus ſuis ſcripſerunt. quos imitatus Plato, uidelicet hoc quoque legis putauit eſſe, perſuadere aliquid, nõ omnia ui ac minis cogere. Q. Quid, quòd Zaleucum iſtum negat ullum fuiſſe Timæus? M. At Theophraſtus auctor, haud deterior mea quidem ſententia, meliorem multi nominant: commemorant uero ipſius ciues, noſtri clientes, Locri. ſed ſiue fuit, ſiue non fuit, nihil ad rem. loquimur, quod traditum eſt. ſit igitur hoc iam à principio perſuaſum ciuibus, dominos eſſe

omnium rerum, ac moderatores deos, eaq; quæ gerãtur, eorum geri iudicio, ac numine, eosdemq; optime de genere hominum mereri, & qualis quisq; sit, quid agat, quid in se admittat, qua mente, qua pietate religiones colat, intueri, piorumq; & impiorum habere rationem: his enim rebus imbutæ mentes, haud sanè abhorrebunt ab utili, & à uera sententia: quid est enim uerius, quàm neminem esse oportere tam stulte arrogantem, ut in se mentem & rationem putet inesse, in cœlo mundoq; non putet? aut ea, quæ uix summa ingenij ratione cõprehendat, nulla ratione moueri putet? quem uero astrorum ordines, quem dierum, noctiumq; uicissitudines, quem mensium temperatio, quemq; ea, quæ gignuntur nobis ad fruendum, non gratum esse cogant, hunc hominem omnino numerare qui decet? cumq; omnia, quæ rationem habent, præstent ijs, quæ sint rationis expertia, nefasq; sit dicere ullam rem præstare naturæ omnium rerum: rationem inesse in ea confitendum est. utiles esse autem opiniones has quis neget, cum intelligat, quàm multa firmentur iureiurando, quantæ salutis sint fœdera religionis, quàm multos diuini supplicij metus à scelere reuocarit, quamq; sancta sit societas ciuium, inter ipsos dijs immortalibus interpositis tum iudicibus, tum testibus? Habes legis proœmium: sic enim hoc appellat Plato. Q. Habeo uero frater: & in hoc admodum delector, quòd in alijs rebus, alijsq; sententijs uersaris, atque ille: nihil enim tam dissimile est, quàm uel ea, quæ ante dixisti, uel hoc ipsum legis exordium. unum illud mihi uideris imitari orationis genus. M. Vellem fortasse: quis enim id potest, aut unquam poterit imitari? nã

ſententias interpretari perfacile eſt. quod quidem ego facerem, niſi planè eſſe uellem meus: quid enim negocij eſt, eadem propè uerbis iiſdem conuerſa dicere? Q. Prorſus aſſentior. uerum, ut modo tute dixiſti, te eſſe malo tuum. ſed iam exprome, ſi placet, iſtas leges de religione. M. Expromam equidem, ut potero: & quoniam & locus, & ſermo familiaris eſt, legum uocem proponam. Q. Quidnam id eſt? M. Sunt certa legum uerba Quinte, neque ita priſca, ut in ueteribus his, ſacratiſq; legibus, & tamen, quo plus auctoritatis habeant, paulo antiquiora, quàm hic ſermo eſt. eum moré igitur cum breuitate, ſi potero, conſequar. leges autem à me edentur non perfectæ, nam eſſet infinitum, ſed ipſæ ſummæ rerum, ac ſententiæ. Q. Ita uero neceſſe eſt:
» quare audiamus uerba legis. M. Ad diuos adeunto ca=
» ſte: pietatem adhibento: opes amouento. qui ſecus faxit,
» deus ipſe uindex erit. Separatim nemo habeſſit deos, ne
» ue nouos: ſed ne aduenas, niſi publice adſcitos, priuatim
» colunto. conſtructa à patribus delubra habento: lucos
» in agris habento, & larum ſedes: ritus familiæ, pa=
» trumq; ſeruanto. diuos, & eos, qui cœleſtes ſemper
» habiti, colunto, & ollos, quos in cœlum merita uoca=
» uerint, Herculem, Liberum, Aeſculapium, Caſtorem,
» Pollucem, Quirinum: aſt olla, propter quæ datur ho=
» mini aſcenſus in cœlum, Mentem, Virtutem, Pietatem,
» Fidem, earumq; laudum delubra ſunto. nec ulla uitio=
» rum ſacra ſolennia obeunto. ferijs iurgia amouento,
» eaſq; in famulis operibus patratis habento. itaque, ut
» ita cadat in annuis anfractibus, deſcriptum eſt: cer=
» taſq; fruges, certaſq; bacas ſacerdotes publice libanto:

» hoc certis sacrificijs ac diebus. itemq; alios addes. uber-
» tatem lactis, fœtusq; seruanto. idq; ne committi possit,
» ad eam rem, & rationem cursus annuos sacerdotes fini-
» unto. quæq; cuique diuo decoræ grateq; sint hostiæ, pro
» uidento: diuisq; alijs alij sacerdotes, omnibus pontifices,
» singulis flamines sunto. uirgines Vestales in urbe custo-
» diunto ignem foci publici sempiternum: quoq; & pri-
» uatim, & publice modo, rituq; fiat, discunto ignari a pu
» plicis sacerdotibus. eorum autem duo genera sunto, unu
» quod præsit cerimonijs, & sacris, alterum quod interpre
» tetur fatidicorum & uatum effata incognita, cum sena-
» tus populusq; asciuerit. interpretes autem Iouis optimi
» maximi publici augures signis, & auspicijs postea uiden
» to, disciplinam tenento. sacerdotes uineta, uirgetaq;, &
» salutem populi auguranto: quiq; agent rem duelli, quiq;
» populare auspicium præmonento: olliq; obtemperanto,
» diuorumq; iras prouidento, ijsq; parento, cœliq; fulgura
» regionibus ratis temperanto, urbemq;, & agros, & tem
» pla liberata, & efflata habento: quæq; augur iniusta,
» nefasta, uitiosa, dira defixerit, irrita, infectaq; sunto:
» quiq; non paruerit, capitale esto. fœderum, pacis, belli,
» induciarum oratores, feciales, iudices sunto: bella, disce
» ptatio, prodigia, portenta ad Etruscos & aruspices, si se-
» natus iusserit, deferunto: Etruriæq; principes disciplina
» docento: quibus diuis creuerint, procuranto: idemq;
» fulgura atque obstita pianto. nocturna mulierum sacri
» ficia ne sunto, præter olla, quæ pro populo rite fient. ne
» ue initianto, nisi ut assolet Cereri Græco sacro. sacrum
» commissum, quod neque expiari poterit, impie comissum
» est: quod expiari poterit, publici sacerdotes expianto.

Ludis

» Ludis publicis, quod ſine curriculo & ſine certatione
» corporum fiat, popularem lætitiam in cantu, & fidi=
» bus, & tibijs moderanto, eamq́; cum diuũ honore iun=
» gunto. Ex patrijs ritibus optuma colunto, præter Ideæ
» matris famulos, eoſq́; iuſtis diebus, nequis ſtipem cogito.
» Sacrum ſacro'ue cõmendatum qui clepſerit, rapſeritq́;,
» parricida eſto. Periurij pœna diuina, exitium; huma=
» na, dedecus. Inceſtum pontifices ſupremo ſupplicio ſan
» ciunto. Impius ne audeto placare donis iram deorum.
» ſancte uota reddunto. Pœna uiolati iuris eſto. Quo cir
» ca ne quis agrum conſecrato: auri, argenti, eboris ſacran
» di modus eſto. ſacra priuata perpetua manento. Deorum
» manium iura ſancta ſunto. Hos leto dato diuos habento.
» ſumptum in ollos luctumq́; minuunto. Att. Concluſa
eſt quidem apte tam magna lex, ſanequam breuis: &,
ut mihi quidem uidetur, non multum diſcrepat iſta con=
ſtitutio religionum à legibus Numæ, noſtriſq́; moribus.
M. An cenſes, cum in illis de Rep. libris perſuadere ui=
deatur Africanus omnium rerumpublicarum noſtram
ueterem illam fuiſſe optimam, non neceſſe eſſe optumæ
Reip. leges dare conſentaneas? Att. Immo prorſus ita
cenſeo. M. Ergo adeo expectate leges, quæ genus illud
optimum Reip. contineant: et ſi quæ forte à me hodie ro
gabuntur, quæ non ſint in noſtra Rep. nec fuerint, ta=
men erant ferè in more maiorum, qui tum ut lex ua=
lebat. Att. Suade igitur, ſi placet, iſtam ipſam legem,
ut ego, ut & tu rogas, poſſim edicere. M. Ain tandem
Attice, non es edicturus aliter? Att. Prorſus maiorem
quidem rem nullam ſciſcam aliter: in minoribus, ſi uo
les, remittã hoc tibi. M. Atq; mea quidem ſententia eſt.

at ne longum fiat, uidete. Att. Vtinam quidem: quid enim agere malumus? M. Caste iubet lex adire ad deos, animo uidelicet, in quo sunt omnia: nec tollit castimoniam corporis: sed hoc oportet intelligi, cum multum animus corpori præstet, obseruetur'q; ut casto corpore adeatur, multo esse in animis id seruandum magis: nam illud uel aspersione aquæ, uel dierum numero tollitur; animi labes nec diuturnitate uanescere, nec manibus ullis elui potest. Quod autem pietatem adhiberi, opes amoueri iubet, significat probitatem gratam esse deo, sumptum esse remouendum: quid est enim, cum paupertatem diuitijs etiã inter homines esse æqualem uelimus, cur eam sumptu ad sacra adhibito deorum aditu arceamus? præsertim cum ipsi deo nihil minus gratum futurum sit, quàm non omnibus patere ad se placandum, & colendum uiam. Quod autem nõ iudex, sed deus ipse uindex cõstituitur, præsentis pœnæ metu religio cõfirmari uidetur. Suos'q; deos, aut nouos, aut alienigenas coli confusionem habet religionum, & ignotas cerimonias etiam sacerdotibus. nam à patribus acceptos deos ita placet coli, si huic legi paruerunt ipsi. Patrum delubra esse in urbibus censeo: nec sequor magos Persarum: quibus auctoribus Xerxes inflammasse templa Græciæ dicitur, quòd parietibus includerent deos, quibus omnia deberent esse patentia, ac libera, quorum'q; hic mundus omnis templum esset, & domus. melius Græci, atq; nostri: qui, ut augerent pietatem in deos, easdem illos, quas nos, urbes incolere uoluerunt: affert enim hæc opinio religionem utilem ciuitatibus: siquidem & illud bene dictum est à Pythagora doctissimo uiro, tum maxime & pietatem

& religionem uersari in animis, cum rebus diuinis ope-
ram daremus: & quod Thales, qui sapientissimus inter
* septem fuit, homines existimare oportere deos omnia cer
nere, deorum omnia esse plena: fore enim omnes castio-
res, ueluti quo in fans esset maxime religiosus: est enim
quadam opinione species deorum in oculis, non solum
in mentibus. Eandemq; rationem luci habent in agris.
neq; ea, quæ à maioribus prodita est cum dominis, tum
famulis, posita in fundi, uillæq; conspectu religio patrũ
repudianda est. Iam ritus familiæ patrumq; serua-
ri, id est, quoniam antiquitas proxime accedit ad deos, à
dijs quasi traditam religionem tueri. Quod autem ex
hominum genere consecratos, sicut Herculem, & cæ-
teros, coli lex iubet, indicat omnium quidem animos im
mortales esse, sed fortium, bonorumq; diuinos. Be-
ne uero, quòd Mens, Pietas, Virtus, Fides, consecra-
tur manu: quarum omnium Romæ dedicata publice
templa sunt, ut illa qui habeant (habent autem omnes
boni) deos ipsos in animis suis collocatos putent. nam
illud uitiosum Athenis, quòd, Cylonio scelere expiato,
Epimenide Crete suadente fecerunt Contumeliæ fanum,
& Impudentiæ: uirtutes enim, non uitia consecrare de-
cet. araq; uetus stat in Palatio Febris, & altera Exqui
lijs malæ Fortunæ, detestatæq;. quæ omnia eiusmodi re-
pudianda sunt. quòd si fingenda nomina uice poetæ,
* & potius uincendi, atq; potiundi, statassandiq; cogno-
mina, statoris, & inuicti Iouis, rerumq; expetendarum
nomina, salutis, honoris, opis, uictoriæ, quoniam qui-
dem expectatione rerum bonarum erigitur animus. Re-
cte etiam à Colatino spes consecrata est: fortunaq; sit

* uel huius diei. nam ualet in omnes dies uel respiciens ad opem ferendam, uel forum, in quo incerti casus significantur magis, uel primigeniam à gignendo: cum est

* feriarum festorumq; dierum ratio in liberis requietem habet litium, & iurgiorum, in seruis operum, & laborum: quas compositio anni conferre debet & perfectionem operum rusticorum. quod tempus, ut sacrificiorum libamenta seruentur, fœtusq; pecorum, quæ dicta in lege sunt, diligenter habenda ratio intercalandi est. quod institutum perite à Numa, posteriorum pontificum negligentia dissolutum est. Iam illud ex institutis pontificum & aruspicum non mutandum est, quibus hostijs immolandum cuiq; deo, cui maioribus, cui lactentibus, cui maribus, cui fœminis. Plures autem deorum omnium, singuli singulorum sacerdotes, & respondendi iuris & confitendarum religionum facultatum afferunt. cumq; Vesta quasi focus urbis, ut græco nomine est appellata, quod nos propè idem græcum interpretatum nomen tenemus, conspecta sit, ei colendæ uirgines præsint, ut aduigiletur facilius ad custodiam ignis, & sentiant mulieres in natura fœminarum omnium deũ castitatem pati. Quod sequitur uero, non solum ad religionem pertinet, sed etiam ad ciuitatis statum, ut sine ijs, qui sacris publice præsunt, religioni priuatæ satisfacere non possint: continet enim Reip. consilio & auctoritate optimatum semper populum indigere: descriptioq; sacerdotum nullum iustæ religionis genus prætermittit. nam sunt ad placandos deos alij constituti, qui sacris præsint solennibus; ad interpretanda alij prædicta uatum, neq; multorum, ne esset infinitum, neq; ut ea

ipsa, quæ suscepta publice essent, quisquam extra collegium nosset. Maximum autem, & præstantissimum in Rep. ius est augurũ, cum est auctoritati coniunctum. neq; uero hoc, quia sum ipse augur, ita sentio, sed quia sic existimare nos est necesse. quid enim maius est, si de iure quærimus, quàm posse à summis imperijs, & summis potestatibus comitia tollere? concilia uel instituta dimittere, uel habita rescindere? quid grauius, quàm rem susceptam dirimi, si unus augur aliter dixerit? quid magnificentius, quàm posse decernere, ut magistratu se abdicent consules? quid religiosius, quàm cum populo cum plebe agendi ius aut dare, aut non dare? quid, legem, si non iure rogata est, tollere? ut etiam decreto collegij, ut Liuias consilio Philippi, consules, & augures: nihil domi, nihil foris per magistratus gestum, sine eorum auctoritate posse cuiquam probari? Att. Age iam ista uideo, fateorq; omnia esse magna: sed est in collegio uestro inter Marcellum, & Appium optimos augures magna dissensio: nam eorum ego in libros incidi: cum alteri placeat auspicia ista ad utilitatem esse Reip. composita, alteri disciplina uestra quasi diuinari uideatur prorsus posse. hac tu de re quæro quid sentias. M. Ego ne? diuinationem, quam Græci μαντικὴν appellant, esse censeo, & huius hanc ipsam partem, quæ est in auibus cæterisq; signis disciplinæ nostræ, quòd, cum summos deos esse concedamus, eorumq; mente mundum regi, & eorundem benignitatem hominum consulere generi, & posse nobis signa rerum futurarum ostendere, non uideo cur diuinationem esse negem. sunt autem ea, quæ posui, ex quibus id, quod uolumus, efficitur, & co-

gitur. iam uero permultorum exemplorum & nostra plena est Resp. & omnia regna, omnesq; populi, cunctæq; gentes, augurum prædictis multa incredibiliter uera cecidisse: neq; enim Poletis, neq; Melampodis, neq; Mopsi, neq; Amphiarai, neq; Calchantis, neq; Heleni tantum nomen fuisset, neq; tot nationes id ad hoc tempus retinuissent, Arabum, Phrygum, Lycaonum, Cilicum, maximéq; Pisidarum, nisi uetustas ea certa esse docuisset: nec uero Romulus noster auspicato urbem condidisset, neq; Attij Nauij nomen memoria floreret tam diu, nisi hi omnes multa ad ueritatem admirabilia dixissent. sed dubium non est, quin hæc disciplina & ars augurum euanuerit iam & uetustate, & negligentia. itaq; neq; illi assentior, qui hanc scientiam negat unquam in nostro collegio fuisse: neq; illi, qui esse etiam nunc putat. quæ mihi uidetur apud maiores fuisse dupliciter, ut ad Reip. tempus non nunquam, ad agendi consilium sæpissime pertineret. Att. Credo Hercle ita esse, istiq; rationi potissimum assentior. sed redde cætera. M. Reddam uero, &, si potero, breui. Sequitur enim de iure belli: in quo & suscipiendo, & gerendo, & deponendo ius ut plurimum ualet, & fides: horumq; ut publici interpretes essens, lege sancimus. Iam de aruspicum religione, de expiationibus, & procurationibus satis, superq; in ipsa lege dictum puto. Att. Assentior, quoniam omnis hæc in religione uersatur oratio. M. At uero, quod sequitur, quo modo aut tu assentiare, aut ego reprehendam, sanè quæro Tite. Att. Quid tandem id est? M. De nocturnis sacrificijs mulierum. Att. Ego uero assentior, excepto præsertim in

ipſa lege ſolenni ſacrificio ac publico. M. Quid ergo
aget Iacchus, Eumolpidæq́; noſtri, & auguſta illa my=
ſteria, ſiquidem ſacra nocturna tollimus? non enim po
pulo R. ſed omnibus bonis firmiſq́; populis leges damus.
Att. Excipis credo illa, quibus ipſi initiati ſumus. M.
Ego uero excipiam. nam mihi cum multa eximia diui=
naq; uidentur Athenæ tuæ peperiſſe, atq; in uita homi=
num attuliſſe, tum nihil melius illis myſterijs, quibus ex
agreſti immaniq; uita exculti ad humanitatem, & miti
gati ſumus: initiaq; ut appellantur, ita re uera princi=
pia uitæ cognouimus: neq; ſolum cum lætitia uiuendi ra
tionem accepimus, ſed etiam cum ſpe meliore moriendi.
quid autem mihi diſpliceat, innocentes poetæ indicant co=
mici. qua licentia Romæ data, quidnam egiſſet ille, qui
in ſacrificium cogitatam libidinem intulit, quò ne im=
prudentiam quidem oculorum adijci fas fuit? Att.
Tu uero iſtam Romæ legem rogato, nobis noſtras ne
ademeris. M. Ad noſtra igitur reuertor: quibus pro=
fecto diligentiſſime ſanciendum eſt, ut mulierum fa=
mam multorum oculis lux clara cuſtodiat, initienturq́;
eo ritu Cereri, quo Romæ initiantur. quo in genere ſeue
ritatem maiorum ſenatus uetus auctoritas de Bacchana
libus, et Conſulum exercitu adhibito quæſtio, animaduer
ſioq́; declarat. atq; omnia nocturna, ne nos duriores for
te uideamur, in media Græcia Diagondas Thebanus le=
ge perpetua ſuſtulit. nouos uero deos, & in his colen
dis nocturnas peruigilationes ſic Ariſtophanes faceti=
ſimus poeta ueteris comœdiæ uexat, ut apud eum Saba
zius, & quidam alij dij, peregrini iudicati, è ciuitate eij
ciantur. Publicus autem ſacerdos imprudentiã conſilio

expiatam metu liberet, audaciam in admittendis religio nibus fœdis damnet, atq; impiam iudicet. Iam ludi publici, cum sint cauea, circoq; diuisi, sint corporum cer tationes, cursu, & pugillatione, luctatione, curriculisq; equorum usq; ad certam uictoriam circo constitutis; cauea, cantu, uoce, ac fidibus, & tibijs; dum modo ea moderata sint, ut lege præscribitur: assentior enim Pla toni, nihil tam facile in animos teneros, atq; molles influe re, quàm uarios canendi sonos. quorum dici uix potest quanta sit uis in utranq; partem. nanq; & incitat lan= guentes, & languefacit excitatos, & tum remittit ani= mos, tum contrahit: ciuitatumq; hoc multarum in Græ cia interfuit, antiquũ uocum seruare modum: quarum mores lapsi ad mollitiem, pariter sunt immutati cum cantibus, aut hac dulcedine corruptelaq; deprauati, ut quidam putant; aut, cum seueritas eorum ob alia uitia cecidisset, tum fuit in auribus animisq; mutatis etiã huic mutationi locus. quamobrem ille quidem sapientissimus Græciæ uir, longeq; doctissimus ualde hanc labem uere= tur: negat enim mutari posse musicas leges sine muta= tione legum publicarum. ego nec tam ualde id timen= dum, nec planè contemnendum puto. illa quidem, quæ so lebant quondam complecti seueritate iucunda Liuianis, et Næuianis modis, nunc ut eadem exultent, ceruices ocu losq; pariter cum modorum flexionibus torqueant. gra uiter olim ista uindicabat uetus illa Græcia, longe proui dens, quàm sensim pernicies illapsa ciuium animos ma lis studijs, malisq; doctrinis repente totas ciuitates euer= teret: siquidẽ illa seuera Lacedæmon neruos iussit, quòd plures quàm septem haberet, in Timothei fidibus inde

demi. Deinceps in lege est, ut de ritibus patrijs colantur optimi: de quo cum consulerent Athenienses Apollinem Pythium, quas potissimum religiones tenerent; oraculum editum est, eas, quæ essent in more maiorum. quò cum iterum uenissent, maiorumq; morem dixissent sæpe esse mutatum, quæsiuissentq; quem morem potissimum sequerentur è uarijs, respondit, optimum. & profecto ita est, ut id habendum sit antiquissimum, & deo proximum, quod sit optimum. Stipem sustulimus, nisi eam, quam apud paucos dies propriam Ideæ matris excepimus: implet enim superstitione animos, & exhaurit domos. Sacrilego pœna est, neque ei soli, qui sacrum abstulerit; sed etiam ei, qui sacro commendatum. quod & nunc multis fit in fanis. Alexander in Cilicia deposuisse apud Solem in delubro pecuniam dicitur, & Atheniensis Clisthenes Iunoni Samiæ ciuis egregius, cum rebus timeret suis, filiarum dotes credidit. Sed iam de periuris: de incestis nihil sanè hoc quidem loco disputandum est. Donis impij ne placare audeant deos, Platonem audiant, qui uetat dubitare qua sit mente futurus deus, cum uir nemo bonus ab improbo se donari uelit.

Diligentia uotorum satis in lege dicta est, ac uoti spõsio, qua obligamur deo. Pœna uero uiolatæ religionis iustam recusationem non habet. quid ego hic sceleratorum utar exemplis? quorum sunt plenæ tragœdiæ. quæ ante oculos sunt, ea potius attingantur. & si hæc cõmemoratio uereor ne supra hominis fortunam esse uideatur: tamen, quoniam mihi sermo est apud deos, nihil reticebo: uelimq; hoc, quod loquar, dijs immortalibus gratũ potius uideri, quàm graue. omnia autem tum

perditorum ciuium scelere discessu meo religionum iura polluta sunt: uexati nostri lares familiares: in eorum sedibus exædificatum templum Licentiæ: pulsus à delubris is, qui illa seruarat. circunspicit hæc celeriter animus (nihil enim attinet quenquam nominari) qui sint rerum exitus consecuti. nos, qui illam custodem urbis, omnibus ereptis nostris rebus, ac perditis, uiolari ab impijs passi non sumus, eam'q; ex nostra domo in ipsius patris domu detulimus, iudicia senatus, Italiæ, gentium denique omnium, conseruatæ patriæ consecuti sumus. quo quid * accidere potuit homini præclarius? quo scelere religiones prostratæ, afflictæq; sunt: partim ex illis distractæ ac dissipatæ iacent. qui uero ex his & omnium scelerum principes fuerunt, & præter cæteros in omni religione impij, non solum uita cruciati, atque dedecore, uerum etiam sepultura, ac iustis exequijs caruerunt. Q. Equidem ista agnosco frater, & meritas dijs gratias ago: sed nimis sæpe secus aliquanto uidemus euadere. M. Non enim Quinte recte existimamus, quæ pœna diuina sit: & opinionibus uulgi rapimur in errorem, nec uera cernimus: morte, aut dolore corporis, aut luctu animi, aut offensione iudicij, hominum miserias ponderamus: quæ fateor humana esse, & multis bonis uiris accidisse: sceleris autem pœna tristis, & præter eos euentus, qui sequuntur, per se ipsa maxima est. uidimus eos, qui nisi odissent patriam, nunquam inimici nobis fuissent, ardentes tum cupiditate, tum metu, tum conscientia, quid agerent modo timentes, uicissim contemnentes religiones, iudicia perrupta, ab ijsdem corrupta hominum, non deorum, reprimam iam, & non insequar longius, eo'q; mi-

nus, quo plus pœnarum habui, quàm petiui: tantum pœ
nam merui, duplicem pœnam eſſe diuinam, quòd con=
* ſtaret & ex uexandis uiuorum animis, & ea fama mor
tuorum, ut eorum exitium & iudicio uiuorum, & gau
dio comprobetur. Agri autem ne conſecrentur, Pla=
toni prorſus aſſentior: qui, ſi modo interpretari potue=
» ro, his ferè uerbis utitur. Terra igitur, ut focus, domi
» cilium ſacrum omnium deorum eſt. quocirca ne quis ite
» rum idem conſecrato. aurum autem, & argentum in
» urbibus & priuatim, & in fanis inuidioſa res eſt. tum
» ebur ex inani corpore extractum, haud ſatis caſtum do=
» num deo. iam æs, atque ferrum duelli inſtrumenta, non
» fani. ligneum autem quodq; uoluerit uno è ligno dedi=
» cato, itemq; lapideum. in delubris communibus textile:
» nec operoſius, quàm mulieris opus menſtruum. color
» autem albus præcipue decorus deo eſt tum in cæteris, tum
» maxime in textili. tincta uero abſint, niſi à bellicis inſi=
» gnibus. diuiniſſima autem dona habent, & formæ ab
» uno pictore uno abſolutæ die. itemq; cætera huius exem
» pli dona ſunt. hæc illi placent. ſed ego cætera non tam
reſtricte præfinio, uel hominum uitijs, uel ſubſidijs tem
porum uictus. terræ cultum ſegniorem ſuſpicor fore,
ſi ad eam tuendam, ferróq; ſubijciendam ſuperſtitio=
nis aliquid acceſſerit. Att. Habeo iſta. nunc de ſacris
perpetuis, & de manium iure reſtat. M. O` miram
memoriam Pomponi tuam. at mihi iſta exciderant.
Att. Ita credo: ſed tamen hoc magis eas res & memi=
ni, & expecto, quòd & ad pontificium ius, & ad ci=
uile pertinent. M. Vera, & apertiſſima ſunt iſtis
de rebus & reſponſa, & ſcripta multa: & ego in

hoc omni ſermone noſtro, quod ad cunque legis genus me diſputatio noſtra deduxerit, tractabo, quoad potero, eius ipſius generis ius ciuile noſtrum, ſed ita, locus ipſe ut notus ſit, ex quo ducatur quæque res, & ars iuris, ut non difficile ſit, quæcunque noua cauſa conſultatio'ue acciderit, eius tenere ius, cum ſcias à quo ſit capite repetendum. Sed iureconſultus ſiue erroris obijciendi cauſa, quo plura & difficiliora ſcire uideatur; ſiue, quod ſimilius ueri eſt, ignoratione docendi (nam non ſolum ſcire aliquid, artis eſt, ſed quædam ars etiam docendi) ſæpe, quod poſitum eſt in una cognitione, id in infinita diſpartiuntur: uelut in hoc ipſo genere, quàm magnum illud Scæuolæ faciunt, pontifices ambo, & ijdem iuris peritiſſimi? at, inquit Publij filius, ex patre audiui, pontificem neminem bonum eſſe, niſi qui ius ciuile cognoſſet. totum'ne? quid ita? quid enim ad pontificem de iure parietum, aut aquarum, aut ullo omnino? ſi ergo quod cum religione coniunctum eſt: id autem quantulum eſt? de ſacris credo, de uotis, de ferijs, de ſepulcris, & ſi quid eiuſmodi eſt. cur igitur hæc tanta facimus, cum cætera perparua ſint? de ſacris autem, qui locus patet latius, hæc ſit una ſententia, ut conſeruentur ſemper, & deinceps familijs prodantur, &, ut in lege poſui, perpetua ſint ſacra hic poſita. hæc iura pontificum auctoritatem conſecuta ſunt, ut ne morte patrisfamilias ſacrorũ memoria occideret, et ijs eſſet ea adiuncta, ad quos eiuſdem morte pecunia uenerit. hoc uno poſito, quod eſt ad cognitionem diſciplinæ ſatis, innumerabilia naſcuntur, quibus implentur iuriſconſultorum libri. quæruntur enim, qui aſtringantur ſacris.

hæredum causa iustissima est: nulla est enim persona, quæ ad uicem eius, qui è uita emigrauerit, propius ac=cedat. deinde qui morte, testamento'ue eius tantundem capiat, quantum omnes hæredes: id quoque ordine: est enim ad id, quod propositum est, accommodatum. Tertio loco, si nemo sit hæres, is, qui de bonis, quæ eius fuerint, cum moriturus, acceperit plurimum possidendo. Quarto, si nemo sit, qui ullam rem ceperit, de credito=ribus eius qui plurimum seruet. extrema illa persona est, ut is, qui mortuus sit, pecuniam debuerit, nemi=niq; eam soluerit, perinde habeatur, quasi eam pecu=niam ceperit. Hæc nos à Scæuola didicimus: non ita de=scripta sunt ab antiquis. nam illi quidem his uerbis do=cebant, tribus modis sacris astringi hæreditatem, aut si maiorem partem pecuniæ capiat, aut si maior pars pecuniæ legata est, aut si inde quippiam ceperit. sed pontificem sequamur. uidetis igitur omnia pendere ex uno illo, quòd pontificum pecuniam sacro coniungi uolunt. ijsdemq; ferias & cerimonias ascribendas putant. at=que etiam dant hoc Scæuolæ, quod est partitio; ut, si in testamento deducta, scripta non sint, ipsiq; minus ce=perint, quàm omnibus hæredibus relinquatur, sacris ne alligentur. in donatione hoc ijdem secus interpre=tantur: & quod paterfamilias in eius donatione, qui in ipsius potestate esset, approbauit, ratum est: quod eo inscio factum est, si id is non approbat, ratum non est. his propositis, quæstiunculæ multæ nascũtur: quas qui intelligat, non, si ad caput referat, per se ipse perspiciat: ueluti, si minus quis cepisset, ne sa=cris alligaretur, post de eius hæredibus aliquis exegisset

pro sua parte id, quod ab eo, cuius ipse hæres esset, præ-
termissum fuisset: eaq; pecunia non minor esset facta
cum superiore exactione, quàm hæredibus omnibus esset
relicta: qui eam pecuniam exegisset, solum, nisi cohæ-
redibus, sacris alligari. quin etiam cauent, ut cui plus
legatum sit, quàm sine religione capere liceat, is per æs,
& libram hæredem testamenti soluat; propterea quòd
eo loco res est ita soluta hæreditate, quasi ea pecunia
legata non esset. hoc ego loco, multisq; alijs quæro à uo-
bis Scæuolæ pontifices maximi, & homines meo quidem
iudicio acutissimi, quid sit, quòd ad ius pontificium ci-
uile appetatis? ciuilis enim iuris sciētia pontificium quo-
dam modo tollitis: nam sacra cum pecunia pontificum
auctoritate nulla lege coniuncta sunt: itaque usibus
tantum modo pontificis esset, si pontificalis maneret au-
ctoritas. sed quod idem iuris ciuilis est, spernitis, ac
scientia illa eluditis. placuit P. Scæuolæ, & Corunca-
no pontificibus maximis, idemq; cæteris, qui tantundem
caperet, quantum omnes hæredes, sacris alligari. ha-
beo ius pontificium. quid huc accessit ex iure ciuili? par-
titionis caput, scriptum caute, ut centum numi dedu-
cerentur. inuenta est ratio, cur pecunia sacrorum mo-
lestia liberaretur. quòd si hoc, qui testamentum facie-
bat, cauere uoluisset, admonet iurisconsultus hic qui-
dem ipse Mutius, pontifex idem, ut minus capiat, quàm
omnibus hæredibus relinquatur. super dicebant, quic-
quid cepisset, astringi. rursus sacris liberantur. hoc ue-
ro nihil ad pontificium ius, & è medio est iure ciuili,
ut per æs, & libram hæredem testamenti soluant, et eo-
dem loco res sit, quasi ea pecunia legata non esset, si is,

cui legatum est, stipulatus est id ipsum, quod legatum est, ut ea pecunia ex stipulatione debeatur, sitq́; ea * non doctum hominem sanè: cuius fuit Accius per familiaris: sed mensem credo extremum anni, ut ueteres februarium, sic hic decembrem sequebatur. Hostia autem maxima parentare, pietatis esse adiunctum putabat. Iam tanta religio est sepulcrorum, ut extra sacra, & gentem inferri fas negent esse: idq́; apud maiores nostros Torquatus in gente Popilia iudicauit. nec uero tam denicales, quæ à nece appellatæ sunt, qua resi dunt mortui, quàm cæterorum cœlestium quieti dies feriæ nominarentur, nisi maiores eos, qui ex hac uita migrassent, in deorum numero esse uoluissent: eas in eos dies cõferre ius, ut neque ipsius, neque publicæ feriæ sint. totaque huius iuris compositio pontificalis magnam religionem cerimoniamq́; declarat. neque necesse est edisseri à nobis, quæ finis funestæ familiæ, quod genus sacrificij lareueruecibus fiat, quemadmodum os reiectum terræ obtegatur, quæq́; in porca confracta iura sint, quo tempore incipiat sepulcrum esse, & religione teneatur. at mihi quidem antiquissimum sepulturæ genus id fuisse uidetur, quo apud Xenophontem Cyrus utitur: redditur enim terræ corpus, & ita locatum, ac situm, quasi operimẽto matris obducitur. eodemq́; ritu in eo sepulcro, quod procul ad fontis aras, Regem nostrum Numam conditum accepimus: gentemq́; Corneliam usque ad memoriam nostram hac sepultura scimus esse humatam. C. Marij sitas reliquias apud Anienem dissipari iussit Sylla uictor, acerbiore odio incitatus, quàm si tam sapiens fuisset, quàm fuit uehemens. quod haud scio an timens suo

corpore poſſe accidere, primus è patritijs Cornelijs igni uoluit cremari: declarat enim Ennius de Africano,

» Hic eſt ille ſitus.

uere: nam ſiti dicuntur ij, qui conditi ſunt: nec tamen eorum ante ſepulcrum eſt, quàm iuſta facta, & corpus incenſum eſt. & quod nunc communiter in omnibus ſepultis penitus, humati dicantur; id erat proprium tum in ijs, quos humus iniecta contegeret: eumq; morem ius pontificale confirmat. nam priuſquam in eos iniecta gleba eſt, locus ille, ubi crematum eſt corpus, nihil habet religionis. iniecta gleba tumulis, & humatus eſt, & gleba uocatur: ac tum deniq; multa religioſa iura complectitur. itaque in eo, qui in naui necatus, deinde in mare pro
* iectus eſſet, decreuit P. Mutius familiam puram quot os ſupra terram non extare, porcam hæredi eſſet. contra cenſet habẽdas triduum ferias, & porco fœmina piaculum pati: ſi in mari mortuus eſſet, eadem præter piaculum & ferias. Att. Video, quæ ſint in pontificio iure. ſed quæro, quidnam ſit in legibus. M. Pauca ſanè Tite, &, uti arbitror, non ignota uobis. ſed ea non tam ad religionem ſpectant, quàm ad ius ſepulcrorum. hominem mortuum, inquit lex in duodecim tabulis, in urbe ne ſepelito, ne ue urito. credo uel propter ignis periculũ. quod autem addit, ne ue urito, indicat, non qui uratur ſepeliri, ſed qui humetur. Att. Quid, qui poſt duodecim in urbe ſepulti ſunt? M. Claros uiros credo Tite fuiſſe, aut eos, quibus hoc ante hanc legem uirtutis cauſa tributum eſt, ut Publicolæ, ut Tuberto, quod eorum poſteri iure tenuerunt, aut eos, ſi qui hoc, ut C. Fabricius, uirtutis cauſa ſoluti legibus cõſecuti ſunt. ſed in urbe ſepeliri

liri

liri lex uetat. sic decretum à pontificum collegio, non esse ius in loco publico fieri sepulcrum. nostis extra portam Collinam ædem Honoris: & aram in eo loco fuisse, memoriæ proditum est: ad eam cum lamina esset inuenta, & in ea scriptum, domina honoris: ea causa fuit ædis huius dedicandæ. sed cum multa in eo loco sepulcra fuissent, exarata sunt: statuit enim collegium, locum publicum non potuisse priuata religione obligari. Iam cætera in duodecim, minuendi sunt sumptus, lamentationesq; funeris, translata de Solonis ferè legibus: hoc plus inquit, ne facito rogum, ascia ne polito. nostis quæ sequuntur: discebamus enim pueri duodecim ut carmen necessarium: quas iam nemo discit. extenuato igitur sumptu tribus ricinijs, & uinculis purpuræ, & decem tibicinibus, tollit etiam lamentationem. mulieres genas ne radunto, ne ue lessum funeris ergò habento. hoc ueteres interpretes, Sex. Aelius, L. Acilius nõ satis se intelligere dixerunt, sed suspicari uestimenti aliquod genus funebris: Lælius lessum quasi lugubrem eiulationem, ut uox ipsa significat. quod eo magis iudico uerum esse, quia lex Solonis id ipsum uetat. hæc laudabilia, & locupletibus ferè cum plebe communia. quod quidem maxime è natura est, tolli fortunæ discrimen in morte. cætera item funebria, quibus luctus augetur, duodecim sustulerunt. homini, inquit, mortuo ne ossa legito, quo post funus faciat. excipit bellicam peregrinamq; mortem. hæc præterea sunt in legibus de unctura: quæ seruilis unctura tollitur, omnisq; circumpotatio. quæ & recte tolluntur, neq; tollerentur, nisi fuissent, ne sumptuosa aspersione longæ coronæ, nec acerræ

prætereantur. illa iam ſignificatio eſt, laudis ornamenta ad mortuos pertinere, quòd coronam uirtute paratam, & ei, qui peperiſſet, & eius parenti ſine fraude eſſe lex impoſitam iubet; credóq; quòd erat factitatum, ut uni plura fierent, lectiq; plures ſternerentur, id quoq; ne fieret, lege ſancitum eſt. qua in lege cum eſſet, ne'ue aurum
" addito, quàm humane excipiat. Altera lex præcipit, altera lex uetat, ut cui auro dentes iuncti eſſent, aſtim cum
* illo ſepeliretur: & ne ſe fraudi eſto: & ſimul illud uidetote, aliud habitum eſſe ſepeliretur ære. Duæ ſunt præterea leges de ſepulcris. quarum altera priuatorum ædificijs, altera ipſis ſepulcris cauet. nã quòd rogum buſtum ue nouũ uetat propius ſexaginta pedes adijci ædes alienas inuito domino, incendium ueretur acerbum. Quod autem forum, id eſt ueſtibulum ſepulcri buſtum'ue uſucapi uetat, tuetur ius ſepulcrorum. hæc habemus in duodecim ſanè ſecundum naturam: quæ norma legis eſt. reliqua ſunt in more: funus ut indicatur, ſi quid ludo-
* rum, domuſq; funeris utatur accenſo, atq; lictoribus: honoratorum uirorum laudes in concione memorantor, eaſq; etiam ad cantus ad tibicinem proſequantor: cui nomen Næniæ: quo uocabulo etiã Græcos cantus lugubres nominant. Q. Gaudeo noſtra iura ad naturã accommodari: maiorumq; ſapientia admodum delector. M. Sed credo Quinte, ut cæteros ſumptus, ſic etiam ſepulcrorum modum recte requiri: quos enim ad ſumptus progreſſa iam iſta res ſit, in C. Figuli ſepulcro uides. ſed credo minimam olim iſtius rei fuiſſe cupiditatem. alioquin multa extarent exempla maiorum. noſtræ quidem legis interpretes, quo capite iubentur ſumptus, et luctum

remouere à deorum manium iure, hoc intelligunt, in primis sepulcrorum magnificentiam esse minuendam. nec hæc à sapientissimis legum scriptoribus neglecta sunt. nam & Athenis iam ille mos à Cecrope, ut aiunt, permãsit, hoc ius terra humandi: quam cum proximi fecerant, obductaq; terra erat, frugibus obserebatur, ut sinus & gremiũ quasi matris mortuo tribueretur, solum autem frugibus expiatum ut uiuis redderetur. sequebantur epulæ, quas inibant parentes coronati: apud quas de mortui laude, cum ni quid ueri erat prædicatum: nam mentiri nefas habebatur: ad iusta coniecta erant. posteaquam, ut scribit Phalereus, sumptuosa fieri funera, & lamentabilia cœpissent, Solonis lege sublata sunt. quã legem eisdem propè uerbis nostri uiri in decimam tabulam coniecerunt. nam de tribus ricinijs, & pleraq; illa Solonis
» sunt. de lamentis uero expressa uerbis sunt. mulieres ge
» nas ne radunto, ne'ue lessum funeris ergò habento. de sepulcris autem nihil est apud Solonem amplius, quàm ne quis ea deleat, ne'ue alienum inferat: pœnaq; est, si quis bustum (nam id puto appellari tymbon) aut monumentum, inquit, aut columnam uiolarit, deiecerit, fregerit, sed post aliquanto propter has amplitudines sepulcrorum, quas in Ceramico uidemus, lege sanctum est, ne quis sepulcrum faceret operosius, quàm quod decem homines effecerint triduo. neq; id opere tectorio exornari, nec, Hermas quos uocant, licebat imponi, nec de mortui laude nisi in publicis sepulturis, nec ab alio nisi qui publice ad eam rem constitutus esset, dici licebat. sublata etiam erat celebritas uirorum & mulierum, quo lamentatio minueretur: habet enim luctum concursus homi=

num. quocirca Pittacus omnino accedere quenquam uetat in funus aliorum. sed ait rursus idem Demetrius increbuisse eam funerum, sepulcrorumq́; magnificentiam, quæ nunc ferè Romæ est. quam consuetudinem lege minuit ipse: fuit enim hic uir, ut scitis, non solum eruditissimus, sed etiam ciuis Reip. maxime tuendæq; ciuitatis peritissimus. iste igitur sumptus minuit non solum pœna, sed etiam tempore: ante lucem enim iussit efferri. sepulcris autem nouis finiuit modum: nam super terræ tumulum noluit quid statui, nisi columellam tribus cubitis non altiorem, aut mensam, aut labellum: & huic procurationi certum magistratum præfecerat. Hæc igitur Athenienses tui. sed uideamus Platonem, qui iusta funerum reijcit ad interpretes religionum. quem nos morem tenemus. de sepulcris autem dicit hæc. Vetat ex agro culto, eo'ue, qui coli possit, ullam partem sumi sepulcro; sed quæ natura agri tantummodo efficere possit, ut mortuorum corpora sine detrimento uiuorum recipiat, ea potissimum ut compleatur; quæ autem terra fruges ferre, & ut mater cibos suppeditare possit, eam ne quis nobis minuat ne'ue uiuus, ne'ue mortuus. extrui autem uetat sepulcrum altius, quàm quod quinq; diebus absoluerint, nec è lapide extari plus, nec imponi quàm quod capiat laudem mortui incisam quatuor heroicis uersibus: quos longos appellat Ennius. Habemus igitur huius quoq; auctoritatem summi uiri de sepulcris: à quo iterum funerum sumptus præfinitur ex censibus à minis quinq; usq; ad minam. deinceps dicit eadem illa de immortalitate animorum, & reliqua post mortem tranquillitate bonorum, pœnis impiorum. Ha-

betis igitur explicatum omnem,ut arbitror,religionis lo
cum. Q. Nos uero frater, & copioſe quidem: ſed
perge ad cætera. M. Pergam equidem: &, quoniam
libitum eſt uobis me ad hæc impellere,hodierno ſermone
conficiam ſpero,hoc præſertim die: uideo enim Platonem
idem feciſſe,omnemq; orationem eius de legibus perora=
tam eſſe uno æſtiuo die. ſic igitur faciam, & dicam de
magiſtratibus: id eſt enim profecto,quod conſtituta reli
gione Remp.contineat maxime. Att. Tu uero dic, &
iſtam rationem,quam cœpiſti,tene.

M. T. CICERONIS DE LEGIBVS LIBER TERTIVS.

MARCVS.

S Equar igitur,ut inſtitui,diuinum illum
uirum:quem quadam admiratione cõ=
motus ſæpius fortaſſe laudo,q̃ neceſſe
eſt. Att. Platonem uidelicet dicis. M.
Iſtum ipſum Attice. Att. Tu uero eũ
nec nimis ualde unquã,nec nimis ſæpe laudaueris: nam
hoc mihi etiam noſtri illi,qui neminem niſi ſuum lauda=
ri uolunt,cõcedunt,ut eum arbitratu meo diligam. M.
Bene Hercle faciũt: quid enim eſt elegãtia tua dignius?
cuius & uita & oratio conſecuta mihi uidetur difficilli=
mam illam ſocietatem grauitatis cum humanitate. Att.
Sanè gaudeo quòd te interpellaui, quandoquidem tam
præclarum mihi dediſti iudicij tui teſtimonium.ſed per=
ge,ut cœperas. M. Laudemus igitur prius legem ipſam

ueris, & proprijs generis sui laudibus. Att. Sanè quidem, sicut de religionum lege fecisti. M. Videtis igitur, magistratus hanc esse uim, ut præsit, præscribatq; recta, & utilia, & coniuncta cum legibus. ut enim magistratibus leges, ita populo præsunt magistratus: uereq; dici potest magistratum legem esse loquentem, legem autem mutũ magistratum. nihil porrò tam aptum est ad ius, conditionemq; naturæ: quod cum dico legem, à me dici nihil aliud intelligi uolo, quàm imperium, sine quo nec domus ulla, nec ciuitas, nec gens, nec hominum uniuersum genus stare, nec rerum natura omnis, nec ipse mundus potest: nam & hic deo paret, et huic obediũt maria terræq;, et hominum uita iussis supremæ legis obtemperat. atq; ut ad citeriora ueniam & notiora nobis: omnes antiquæ gentes Regibus quondã paruerunt. quod genus imperij primum ad homines iustissimos, et sapientissimos deferebatur: idq; in Rep. nostra maxime ualuit, quoad ei regalis potestas præfuit. deinde etiam deinceps posteris prodebatur: quod & in his etiam, qui nunc regnant, manet. quibus autem regia potestas non placuit, non ij nemini, sed non semper uni parere uoluerunt. nos autem, quoniam leges damus liberis populis; quæq; de optima Rep. sentiremus, in sex libris ante diximus; accõmodabimus hoc tempore leges ad illum, quẽ probamus, ciuitatis statum. magistratibus igitur opus est: sine quorum prudentia ac diligentia esse ciuitas non potest: quorum descriptione omnis Reip. moderatio continetur. neq; solum ijs præscribendus est imperandi, sed etiam ciuibus obtemperandi modus. nam & qui bene imperat, paruerit aliquando necesse est: & qui modeste paret, uidetur,

qui aliquando imperet, dignus esse. itaq; oportet & eũ, qui paret, sperare se aliquo tempore imperaturum; et illum, qui imperat, cogitare breui tempore sibi esse parendum. nec uero solum ut obtemperent, obedientq; magistratibus, sed etiam ut eos colant, diligantq;, præscribimus, ut Charondas in suis facit legibus. noster uero Plato Titanum è genere statuit eos, qui, ut illi cœlestibus, sic hi aduersentur magistratibus. quæ cum ita sint, ad ipsas iam leges ueniamus, si placet. Att. Mihi uero & istud, & ordo iste rerum placet. M. Iusta imperia sunto, iisq; ciues modeste, ac sine recusatione parento. magistratus nec obedientem, & noxium ciuem mulcta, uinculis, uerberibusq; coercento, ni par, maior ue potestas, populusq; prohibessit, ad quos prouocatio esto. cum magistratus iudicassit, inrogassit ue, per populum mulctæ pœnæ certatio esto. militiæ ab eo, qui imperabit, prouocatio ne esto. quodq; is, qui bellum gerat, imperassit, ius ratumq; esto. minores magistratus periti iuris plures in prælia sunto. militiæ quibus iussi erunt imperanto, eorumq; Tribuni sunto. domi pecuniam publicam custodiunto: uincula sontium seruanto: capitalia uindicanto: æs, argentum, aurum ue publice signanto: lites contractas iudicanto: quodcunq; senatus creuerit, agunto. suntoq; Aediles curatores urbis, annonæ, ludorumq; solennium: ollisq; ad honoris amplioris gradum is primus ascensus esto. Censores, populi æuitates, soboles, familias, pecuniasq; censento, urbis templa, uias, aquas, ærarium, uectigalia tuento, populiq; partes in tribus distribuunto: exin pecunias, æuitates, ordines partiũto: equitum, pedi-

» tumq; prolem describunto : cœlibes esse prohibento : mo
» res populi regunto : probrum in senatu ne relinquunto:
» bini sunto : magistratum quinquennium habento : reli=
» qui magistratus annui sunto : eaq; potestas semper esto.
» iuris disceptator, qui priuata iudicet, iudicari ue iubeat,
» prætor esto : is iuris ciuilis custos esto : huic potestati pa
» rento . quotcunq; senatus creuerit, populus ue iusserit,
» tot sunto . regio imperio duo sunto : iiq; præeundo, iudi=
» cando, consulendo, prætores, iudices, consules appellanto :
» militiæ summum ius habento : nemini parento : salus po
» puli suprema lex esto. eundem magistratum, ni interfue
» rint X anni, nequis capito. æuitatem annali lege seruan
» to . ast quando duellum grauius, discordiæ ciuium, escun
» to ne amplius sex menses, si senatus creuerit : idem iuris,
» quod duo Consules, tenento : isq; aue sinistra dictus, po
» puli magister esto : æquitatem quicunq; regat habeto pa
» ri iure cum eo, quicunq; erit iuris disceptator. ast quando
» Consulis est, magistratus'ue populi, nec reliqui magi=
» stratus'ne sunto : auspicia patrum sunto : olliq; ex se
» produnto, qui comitijs creare Consules rite possint. impe
» ria, potestates, legationes cum senatus creuerit . populus
» ue iusserit, ex urbe exeunto : duella iusta iuste gerunto :
» socijs parcunto : se, & seruos continento, populi sui glo
» riam augento : domum cum laude redeunto : rei suæ
» ergò ne quis legatus esto. Plebes quos pro se contra uim
» auxilij ergò decem creassit, Tribuni eius sunto : quodq;
» ij prohibessint, quodq; plebem rogassint, ratum esto: san
» ctiq; sunto : ne'ue plebem orbam Tribunis relinquunto.
» omnes magistratus auspiciũ, iudiciumq; habento : éq; his
» senatus esto : eius decreta rata sunto. ast ni potestas par,

» maior'ue prohibet, S. C. perscripta seruanto. is ordo
» uitio uacato: cæteris specimen esto. creatio magistratu=
» um, iudicia, populi iussa, uetita, cum suffragio consci=
» scentur, optimatibus nota, plebi libera sunto. at si quid
» erit, quod extra magistratus cohærario æsussit, qui co=
» hæret, populus creato, eiq; ius coercendi dato. cum po=
» pulo, patribusq; agendi ius esto consuli, prætori, magi=
» stro populi, equitumq;, eiq;, quem produnt patres con=
» sulum rogandorum ergò: Tribunisq;, quos sibi plebs ro=
» gassit, ius esto cum patribus agendi: idem ad plebẽ, quod
» census erit, ferunto. quæ cum populo, quæ cum patri=
» bus agentur, modica sunto. senatori, qui nec aderit, aut
» causa, aut culpa esto. causas populi teneto. uis in po=
» pulo abesto. par, maior'ue potestas plus ualeto. ast qui
» turbassitur in agendo, fraus auctoris esto. intercessor
» rei malæ salutaris ciuis esto. qui agent, auspicia seruan=
» to: auguri publico parento: promulgata, proposita, in
» ærario cognita, agunto: nec plus, quàm de singulis rebus
» semel consulunto: rem populum docento: doceri à ma=
» gistratibus priuatisq; patiuntor. priuilegia ne irrogan=
» to de capite ciuis, nisi per maximum comitatum: ollosq;,
» quos censores in partibus populi locassint, ne ferũto: do=
» num ne capiunto, ne'ue danto, ne'ue petenda, ne'ue geren
» da, ne'ue gesta potestate. quod quis earum rerũ migras=
» sit, noxiæ pœna par esto. Censores fide legem custodiun=
» to. priuata ad eos acta referunto: nec eo magis lege li=
beri sunto. Lex recitata est. discere, & tabellam iu=
bebo dari. Q. Quàm breui frater in conspectu posita
est à te omnium magistratuum descriptio, sed ea penè
nostræ ciuitatis: & si à te paululum allatum est noui.

M. Rectissime Quinte animaduertis: hæc est enim, quam Scipio laudat in libris, & quam maxime probat temperationem Reip. quæ effici non potuisset, nisi tali descriptione magistratuum: nam sic habetote, magistratibus, ysq́; , qui præsunt, contineri Remp. & ex eorum compositione, quod cuiusque in Rep. genus sit, intelligi. quæ res cum sapientissime, moderatissimeq́; constituta esset à maioribus nostris, nihil habui sanè, non modo multum, quod putarem nouandum in legibus. Att. Reddes igitur nobis, ut in religionis lege fecisti admonitu, & rogatu meo, sic de magistratibus, ut disputes, quibus de causis maxime placeat ista descriptio. M. Faciam Attice, ut uis; et locum istum totum, ut à doctissimis Græciæ quæsitum, & disputatum est, explicabo; &, ut institui, nostra iura attingam. Att. Istud maxime expecto disserendi genus. M. Atqui pleraque sunt dicta in illis libris: quod faciundum fuit, cum de optima Rep. quæreretur. sed huius loci de magistratibus sunt propria quædam, à Theophrasto primū, deinde à Dione Stoico quæsita subtilius. Att. Ain tandem, etiam à Stoicis ista tractata sunt? M. Non sanè, nisi ab eo, quem modo nominaui, & postea à magno homine, & in primis erudito, Panætio. nam ueteres uerbo tenus, acute illi quidem, sed non ad hunc usum popularem, atque ciuilem, de Rep. disserebant. ab hac familia magis ista manarunt Platone principe: post Aristoteles illustrauit omnem hunc ciuilem in disputando locum, Heraclidesq́; Ponticus profectus ab eodem Platone. Theophrastus uero institutus ab Aristotele habitauit, ut scitis, in eo genere rerum: ab eodemq́; Aristotele doctus Dicæarchus huic rationi stu=

dioq́; non defuit. post à Theophrasto Phalereus ille Demetrius, de quo feci supra mentionem, mirabiliter doctrinam ex umbraculis eruditorum, ocioq́; non modo in solem, atque puluerem, sed in ipsum discrimen, aciemq́; perduxit. nam & mediocriter doctos magnos in Rep. uiros, & doctissimos homines non nimis in Rep. uersatos multos commemorare possumus. qui uero utraque re excelleret, ut & doctrinæ studijs, & regẽda ciuitate princeps esset, quis facile præter hunc inueniri potest? Att. Puto posse, & quidem aliquem de tribus nobis. sed perge, ut cœperas. M. Quæsitum igitur ab illis est, placeret ne unum in ciuitate esse magistratum, cui reliqui parerent: quod exactis Regibus intelligo placuisse nostris maioribus. sed quoniam regale ciuitatis genus probatum quondam, postea non tam regni, quàm Regis uitijs repudiatum est, nomen tantum uidebitur Regis repudiatum, res manebit, si unus omnibus reliquis magistratibus imperabit. quare nec Ephori Lacedæmone sine causa à Theopõpo oppositi Regibus, nec apud nos Consulibus Tribuni. nam illud quidem ipsum, quod in iure positum est, habet Consul, ut ei reliqui magistratus omnes pareant, excepto Tribuno, qui post extitit, ne id, quod fuerat, esset: hoc enim primum minuit consulare ius, quòd extitit ipse, qui in eo non teneretur; deinde quòd attulit auxilium reliquis non modo magistratibus, sed etiam priuatis, Consuli non parentibus. Q. Magnum dicis malum: nam, ista potestate nata, grauitas optimatum cecidit, conualuitq́; ius multitudinis. M. Non est ita Quinte: non enim ius illud solum superbius populo, sed uiolentius uideri necesse erat: quò posteaquam modica & sapiens

temperatio accessit, conuersa lex in omnes est.

Multa desunt.

» domum cum laude redeunto. nihil enim præter laudem bonis, atque innocentibus, neque ex hostibus, neque à socijs reportandum. iam illud apertum profecto est, nihil esse turpius, quàm quenquam legari nisi Reip. causa. omitto, quemadmodum isti se gerant, atq; gesserint, qui legatione hæreditates, aut syngraphas suas persequuntur. in hominibus est hoc fortasse uitium. sed quæro, quid hac re sit turpius, quàm sine procuratione senator, legatus sine mandatis, sine ullo Reip. munere? quod quidem genus legationis ego Consul, quanquam ad commodum senatus pertinere uideatur, tamen approbante senatu frequentissimo, nisi mihi leuissimus Tribunus pl. intercessisset, sustulissem: tamẽ minui tempus, &, quod erat infinitum, annuum feci. ita turpitudo manet, diuturnitate sublata. sed iam, si placet, de prouincijs decedatur, in urbemq; redeatur. A. Nobis uero placet: sed ijs, qui in prouincijs sunt, minime placet. M. At uero Tite, si pareant his legibus, nihil his urbe, nihil domo sua dulcius, nec laboriosius, molestiusq; prouincia. Sed sequitur lex, quæ sancit eam Tribunorum pl. potestatem, quæ in Rep. no=

ſtra: de qua diſſeri nihil neceſſe eſt. Q. At mehercule ego frater quæro, de iſta poteſtate quid ſentias: nam mihi quidem peſtifera uidetur, quippe quæ in ſeditione, & ad ſeditionem nata ſit: cuius primum ortum, ſi recordari uolumus, inter arma ciuium & occupatis, & obſeſſis urbis locis procreatum uidemus. deinde cum eſſet cito legatus tanquam ex XII tabulis, inſignis ad deformitatem puer breui tẽpore neſcio quo pacto creatus, multoq; tetrior, & fœdior natus eſt. quem enim ille non edidit, qui primum, ut impio dignum fuit, patribus omnem honorem eripuit, omnia infima ſummis paria fecit, turbauit, miſcuit; cum afflixiſſet principum grauitatem, nunquam tamen conquieuit? atque ut Cn. Flaminium, atque ea, quæ priſca ſunt, relinquam: quid iuris bonis uiris T. Gracchi Tribunatus reliquit? & ſi quinquennio ante D. Brutum, & P. Scipionem Conſules, quos, & quantos uiros, homo omnium infimus, & ſordidiſſimus Tribunus pl. C. Curiatius in uincula coniecit: quod
* ante factum non erat. C. uero Gracchus ruinis, & emiſſicijs, quas ipſe ſe proieciſſe in forum dixit, quibus digladiarentur inter ſe ciues, non'ne omnem Reip. ſtatum permutauit? quid iam de Saturnini ſupplicio, reliquisq; dicam? quos ne depellere quidem à ſe ſine ferro potuit Reſp. cur autem aut uetera, aut aliena proferamus potius, quàm & noſtra, & recentia? quis unquam tam audax, tam inimicus nobis fuiſſet, ut cogitaret unquam de ſtatu noſtro labefactando, niſi mucronem aliquem tribunitium exacuiſſet in nos? quem cum homines ſcelerati, ac perditi non modo ulla in domo, ſed nulla in gente reperirent, gentes ſibi in tenebris Reip.

* perturbandas putauerunt. quod nobis quidem egregium, & ad immortalitatem memoriæ gloriosum, neminem in nos mercede ulla potuisse reperiri, nisi cui nec esse quidē licuisset Tribuno. sed ille quas strages edidit? eas uidelicet, quas sine ratione, ac sine ulla spe bona furor edere potuit impuræ beluæ multorum inflammatus furoribus. quamobrem in ista quidem re uehementer Syllam probo, qui Tribunis pl. sua lege iniuriæ faciendæ potestatem ademerit, auxilium ferendi reliquerit: Pompeiumq; nostrum cæteris rebus omnibus, semper amplissimis, summisq; effero laudibus: de tribunitia potestate taceo: nec enim reprehendere libet, nec laudare possum. M. Vitia quidem Tribunatus præclare Quinte perspicis. sed est iniqua in omni re accusanda prætermissis bonis malorum enumeratio, uitiorumq; selectio. nam isto quidem modo uel Consulatus uituperabilis est, si Consulum, quos enumerare nolo, peccata collegeris. ego enim fateor in ipsa ista potestate inesse quiddam mali. sed bonum, quod est quæsitum in ea, sine isto malo non haberemus. nimia potestas est Tribunorum pl. quis negat? sed uis populi multo sæuior, multoq; uehementior: quæ ducem quòd habet, interdum lenior est, quàm si nullum haberet: dux enim suo periculo progredi cogitat, populi impecus perituli rationem sui non habet. at aliquando incenditur. & quidem sæpe sedatur: quod enim est tam desperatum collegium, in quo nemo è decem sana mente sit? quin per ipsum Ti. Gracchum non solum uetitus, sed etiam sublatus intercessor fuerat. quid enim illum aliud perculit, nisi quòd potestatem intercedendi collegæ abrogauit? sed tu sapientia maiore nihilo uide. con=

cessa plebi à patribus ista potestate arma ceciderunt: restincta seditio est: inuentum est temperamentum, quo tenuiores cum principibus æquari se putarint: in quo uno fuit ciuitatis salus. at duo Gracchi fuerunt. & præter eos quamuis enumeres multos licet, cum deni crearentur: nullos in omni memoria reperies perniciosos Tribunos, leues, & non bonos fortasse plures. inuidia quidem summus ordo caret: plebs de suo iure periculosas contentiones nullas facit. quamobrem aut exigendi Reges non fuerunt, aut plebi re, non uerbo danda libertas: quæ tamen sic data est, ut multis præclarissimis addiceretur, ut auctoritati principum cederet. Nostra autem causa, quæ optime & dulcissime frater incidit in tribunitiam potestatem, nihil habuit contentionis cum Tribunatu. non enim plebs incitata nostris rebus inuidit: sed uincula soluta sunt, & seruitia incitata, adiuncto terrore etiam militari. neque nobis cum illa tum peste certamen fuit, sed cum grauissimo Reip. tempore: cui si non cessissem, non diuturnum beneficij mei patria fructum tulisset. atque hoc rei exitus indicauit. quis enim non modo liber, sed etiam seruus libertate dignus fuit, cui nostra salus chara non esset? quòd si is casus fuisset rerum, quas pro salute Reip. gessimus, ut non omnibus gratus esset, & si in nos multitudinis uis furentis inflammata inuidia pepulisset tribunitia: quis in me populum, sicut Gracchus in Lenatem, Saturninus in Metellum, incitasset? ferremus ò Quinte frater: consolarenturq; nos non tam philosophi qui Athenis fuerunt, qui hoc facere debent, quam clarissimi

uiri, qui illa urbe pulsi carere ingrata ciuitate, quàm manere in improba maluerunt. Pompeium uero quòd una ista in re non ita ualde probas, uix satis mihi illud uideris attendere, non solum ei, quid esset optimum, uidendum fuisse, sed etiam quid necessarium: sensit enim deberi non posse huic ciuitati illam potestatem: quippe quam tantopere populus noster ignotam expetisset, qui posset carere cognita? sapientis autem ciuis fuit, causam nec perniciosam, & ita popularem, ut non posset obsisti, perniciose populari ciui non relinquere. Scis solere frater in huiusmodi sermone, ut transiri aliò possit, admodum dici. Q. Prorsus ita est: haud equidem assentior: tu tamen ad reliqua pergas uelim. M. Perseueras tu quidem, & in tua uetere sententia permanes. Q. Non mehercule. Att. Ego sanè à Quinto nostro dissentio. sed ea, quæ restant, audiamus. M. Deinceps igitur omnibus magistratibus auspicia, & iudicia dantur: iudicia, ut esset populi potestas, ad quam prouocaretur: auspicia, ut multos inutiles comitatus probabiles impedirent moræ: sæpe enim populi impetum iniustum, auspicijs dij immortales represserunt: ex ijs autem, qui magistratum ceperunt, quod senatus consulto efficitur, popularem sanè neminem in summum locum nisi per populum uenire sublata cooptatione censoria. sed præsto est huius uitij temperatio, quòd senatus
" lege nostra confirmatur auctoritas. sequitur enim, eius
" decreta rata sunto. nam ita se res habet, ut, si senatus dominus sit publici consilij, quodq́; is creuerit, defendant omnes, & si ordines reliqui principis ordinis cõsilio Rép. gubernari uelint, possit ex temperatione iuris, cum po-

testas

testas in populo, auctoritas in senatu sit, teneri ille mode=
ratus, et concors ciuitatis status, præsertim si proximæ le
gi parebitur. nam proximum est. is ordo uitio careto, cæ=
teris specimen esto. Q. Præclara uero frater ista lex:
sed & altera, ut & uitio careat ordo, & ut censorem
quærat interpretem. Att. Ille uero, etsi tuus totus est or
do, gratissimamq; memoriam retinet Consulatus tui;
pace tua dixerim, non modo censores, sed etiam iudices
omnes potest defatigare. M. Omitte ista Attice: non
enim de hoc senatu, nec his de hominibus, qui nunc sunt,
sed de futuris, si qui forte his legibus parere uoluerint,
hæc habetur oratio. nam cum omni uitio carere lex iu=
beat, ne ueniet quidem in eum ordinem quisquam uitij
particeps. id autem difficile factu est, nisi educatione
quadam, & disciplina: de qua dicemus aliquid fortas=
se, si quid fuerit loci, aut temporis. Att. Locus certe nō
deerit, quoniam tenes ordinem legum: tempus uero lar=
gitur longitudo diei. ego autem, etiam si præterieris, re=
petam à te istum de educatione, & de disciplina locum.
M. Tu uero & istum Attice, & si quem alium. Cæteris
specimen esto: quod sic tenemus omnia. ut enim cupidi=
tatibus principum, & uitijs infici solet tota ciuitas: sic
emendari & corrigi continentia. uir magnus, & nobis
omnibus amicus, L. Lucullus ferebatur quamcommo=
dissime respondisse, cum esset obiecta magnificentia uillæ
Tusculanæ, duos se habere uicinos, superiorem equitem
R. inferiorem libertinum: quorum cum essent magnifi=
cæ uillæ, concedi sibi oportere, quod ijs, qui tenuioris
ordinis essent, liceret. non ne uides Luculle à te id ipsum
natum, ut illi cuperent? quibus id, si tu non faceres, non

liceret. quis enim ferret istos, cum uideres eorum uillas signis, & tabulis refertas partim publicis, partim etiam sacris, & religiosis? quis non frangeret eorum libidines, nisi illi ipsi, qui eas frangere deberent, cupiditatis eiusdem tenerentur? nec enim tantum mali est peccare principes (quanquã est hoc magnum per se ipsum malum) quantum illud, quòd permulti imitatores principum existunt. nam licet uidere, si uelis replicare memoriam temporum, qualescunq; summi ciuitatis uiri fuerunt, talem ciuitatem fuisse: quæcunq; mutatio morum in principibus extiterat, eandem in populo secuturam. idq; haud paulo est uerius, quàm quod Platoni nostro placet, qui musicorum cantibus ait mutatis, mutari ciuitatum status. ego autem, nobilium uita, uictuq; mutato, mores mutari ciuitatum puto. quo pernitiosius de Rep. merentur uitiosi principes, quòd non solum uitia concipiunt ipsi, sed ea infundunt in ciuitatem; neq; solum obsunt, quòd illi ipsi corrumpuntur, sed etiã quòd corrumpunt, plusq; exemplo, quàm peccato nocent. atq; hæc lex dilatata in ordinem cunctum coangustari etiam potest: pauci enim, atq; admodum pauci, honore & gloria amplificati, uel corrumpere mores ciuitatis, uel corrigere possunt. sed hæc & nunc satis, & in alijs libris tractata sunt diligentius. quare ad reliqua ueniamus. Proximus autem est de suffragijs: quæ iubeo nota esse optimatibus, populo libera. Att. Ita mehercule attendi, nec satis intellexi, quid sibi lex, aut quid uerba ista uellent. M. Dicam Attice, & uersabor in re difficili, ac multum et sæpe quæsita; suffragia in magistratu mandando, aut de reo iudicando quin in lege, aut rogatione clam, an pa

lam ferre, melius eſſet. Q. An etiam id dubium eſt? uereor, ne à te rurſus diſſentiam. M. Non facies Quinte: nam ego in iſta ſum ſententia, qua te fuiſſe ſemper ſcio, nihil ut fuerit in ſuffragijs uoce melius. ſed, obtineri an poſſit, uidendum eſt. Q. bona tua uenia dixerim, iſta ſententia maxime & fallit imperitos, & obeſt ſæpiſſime Reip. cum aliquid uerum, & rectum eſſe dicitur, ſed obtineri, id eſt obſiſti poſſe populo, negatur. primum enim obſiſtitur, cum agitur ſeuere: deinde ui opprimi in bona cauſa, eſt melius, quàm male cedere. qui autem non ſentit auctoritatem omnem optimatium tabellariam legem abſtuliſſe? quam populus liber nunquam deſiderauit, idem oppreſſus dominatu, ac potentia principum flagitauit. itaq; grauiora iudicia de potentiſſimis hominibus extant uocis, quàm tabellæ. quamobrem ſuffragandi nimia libido in non bonis cauſis eripienda fuit potentibus, non latebra danda populo, in qua, bonis ignorantibus quid quiſq; ſentiret, tabella uitioſum occultaret ſuffragium. itaq; iſti rationi neq; lator quiſquam eſt inuentus, neq; auctor unquam bonus. ſunt enim quatuor leges tabellariæ: quarum prima de magiſtratibus mandandis: ea eſt Gabinia, lata ab homine ignoto, & ſordido. ſecuta biennio poſt Caſſia eſt de populi iudicio: ea à nobili homine lata eſt L. Caſſio, ſed, pace familiæ dixerim, diſſidente à bonis, atque omnes rumuſculos populari ratione aucupante. Carbonis eſt tertia de iubendis legibus, ac uetandis, ſeditioſi atq; improbi ciuis: cui ne reditus quidem ad bonos ſalutem à bonis potuit auferre. uno in genere relinqui uidebatur uocis ſuffragiũ, quod ipſe Caſſius exceperat, perduellio=

nis. dedit huic quoque iudicio Celius tabellam, doluitq; quoad uixit. sed ut opprimeret Celius populum, nocuit & Reip. et auus quidem noster singulari uirtute in hoc municipio, quoad uixit, restitit M. Gratidio, cuius in matrimonio sororem auiam nostram habebat, ferēti legem tabellariam: excitabat enim fletus in simpulo, ut dicitur, Gratidius, quos post filius eius in Aegæo excitauit mari.
* ac nostro quidem, qui cum res esset ad se delata, Scaurus Consul, utinam, inquit, M. Cicero isto animo, atq; uirtute in summa Rep. nobiscum uersari, quàm in municipali maluisses. Quamobrem, quoniam non recognoscimus nunc leges populi R. sed aut repetimus ereptas, aut nouas scribimus, non quid ab hoc populo obtineri possit, sed quid optimum sit, tibi dicendum puto. nam Cassiæ legis culpam Scipio tuus sustinet, quo auctore lata esse dicitur. tu, si tabellariam tuleris, ipse præstabis: nec enim mihi placet, nec Attico nostro, quantum è uultu eius intelligo. Att. Mihi uero nihil unquam populare placuit: eamq; optimam Remp. esse duco, quam hic Consul constituerat, quæ sit in potestate optimorum. M. Vos demum, ut uideo, legem antiquastis sine tabella. sed ego, etsi satis dixit pro se in illis libris Scipio, tamen libertatem istam largior populo, ut & auctoritate ualeant, & utantur bonis. sic enim à me lex
" est recitata de suffragijs. optimatibus nota, plebi libe-
" ra sunto. quæ lex hanc sententiam continet, ut omnes leges tollat, quæ postea latæ sunt, quæ tegunt omni ratione suffragium, ne quis inspiciat tabellam, ne roget, ne appellet. pontes etiam lex Maria fecit angustos. quæ si opposita sunt ambitiosis, ut sunt ferè, non repre-

hendo. sin ualuerint tamen leges, ut ne sint ambitus: ha
beat sanè populus tabellam, quasi uindicem libertatis,
dummodo hæc optimo cuiq;, & grauissimo ciui osten=
datur, ultroq; offeratur, uti sit ipsa libertas, in qua po
pulo potestas honeste bonis gratificandi datur. eoq; nunc
fit illud, quod à te modo Quinte dictum est, ut minus
multos tabella condemnet, quàm solebat uox, quia popu
lo licere satis est. hoc retento, reliqua uoluntas auctori=
tati, aut gratiæ traditur. itaq;, ut omittam largitione
corrupta suffragia: non uides, si quando ambitus si=
leat, quæri in suffragijs, quid optimi uiri sentiant?
quamobrem lege nostra libertatis species datur, bono=
rum auctoritas retinetur, contentionis causa tollitur.
» Deinde sequitur, quibus ius sit cum populo agendi, aut
» cum senatu. grauis, &, ut arbitror, præclara lex. quæ
» cum patribus agentur, modica sunto: id est modesta,
atq; sedata: auctor enim moderatur effingit non mo=
do mentem, ac uoluntates, sed penè uultus eorum, apud
* quos agit. quod si in senatu non difficile est: est enim ip=
se senator is, cuius non ad auctorem referatur animus,
sed qui per se ipse spectari uelit. huic iussa tria sunt:
ut adsit; nam grauitatem res habet, cum frequens ordo
est: ut loco dicat, id est rogatus: ut modo; ne sit infini=
tus: nam breuitas non modo senatoris, sed etiam ora=
toris magna laus est in sententia. nec est unquam longa
oratione utendum, nisi aut spectante senatu, quod fit am
* bitione sæpissime, nullo magistratu adiuuante, tolli diem
utile est; aut cum tanta causa est, ut opus sit oratoris co
pia uel ad hortandum, uel ad docendum. quorum gene=
rum in utroq; magnus noster Cato est. Quodq; addit,

" causas populi teneto, est senatori necessariũ nosse Remp. idq; late patet, quid habeat militum, quid ualeat ærario, quos socios Resp. habeat, quos amicos, quos stipendiarios, qua quisq; sit lege, conditione, fœdere: tenere consuetudinem decernendi, nosse exempla maiorum. uidetis iam, genus hoc omne scientiæ diligentiæ memoriam esse, sine quo paratus esse senator nullo pacto potest. Deinceps sunt cum populo actiones: in quibus primum & maximum, uis abesto. nihil est enim exitiosius ciuitatibus, nihil tam contrarium iuri, & legibus, nihil minus ciuile, & humanum, quàm, composita, & constituta Rep. quicquam agi per uim. parere iubet intercessori: quo nihil præstantius: impediri enim bonã rem melius, quàm concedi malæ. Quod uero actoris iubeo abesse fraudẽ, id totum dixi ex Crassi sapientissimi hominis sententia: quam senatus est secutus, cum decreuisset, C. Claudio Consule designato Carbonis seditionem referente, eo inuito, qui cum populo ageret, seditionem non posse fieri, quippe cui liceat consilium, simul atq; intercessum, turbariq; cœptum sit, dimittere. quod qui permouet cum agi nihil potest, uim quærit. cuius impunitatem amittit hac lege. " sequitur illud. intercessor rei malæ salutaris ciuis esto. quis non studiose Reip. subuenerit, hac tam præclara legis uoce laudatus? Sunt deinde posita deinceps, quæ " habemus etiam in publicis institutis, ac legibus: auspicia " seruanto: auguri parento. est autem boni auguris meminisse, maximis Reip. temporibus præsto esse debere, Iouiq; optimo maximo se consiliarium, atq; administrum datum, ut sibi eos, quos in auspicio esse iusserit, cœliq; par* tes sibi definitas esse traditas, è quibus sæpe opem referre

possit. deinde de promulgatione, de singulis rebus agendis, de priuatis, magistratibus'ue audiendis. tum leges praeclarissimae de XII. tabulis translatae duae: quarum altera priuilegia tollit, altera de capite ciuis rogari, nisi maximo comitatu, uetat, nõ dum initis seditiosis Tribunis
* plebis Negocialis quidem admirandũ tantum maiores in posterum prouidisse: in priuatos homines leges ferri noluerunt: id est enim priuilegiũ: quo quid est iniustius? cum legis haec uis sit, scitum est iussum in omnes ferri, de
* singulis nisi centuriatis comitijs noluerunt: descriptus enim populus censu, ordinibus, aetatibus, plus adhibet ad suffragiũ auxilij, q̃ fuse in tribus conuocatus. quo uerius in nostra causa uir magni ingenij, summáq; prudentia L. Cotta dicebat, nihil omnino actum esse de nobis: praeter enim q̃ quod comitia illa essent armis gesta seruilibus, praeterea neq; tributa capitis, neq; comitia rata esse possent, neq; ulla priuilegia: quo circa nihil nobis opus esse lege, de quibus nihil omnino actũ esset legibus. sed uisum est & nobis, & clarissimis uiris melius, de quo serui, et latrones sciuisse se aliquid dicerent, de hoc eodem cunctam Italiam, quid sentiret, ostendere. Sequitur de capitis pecunijs, de ambitu legis. quae cum magis iudicijs, q̃ uerbis san
» cienda sint: adiungitur, noxiae poena par esto, ut in suo uitio quisq; plectatur, uis capite, auaritia multa, honoris cupiditas ignominia sanciatur. Extremae leges sunt nobis non usitatae, Reip. necessariae. legum custodiã nullam habemus: itaq; hae leges sunt, quas apparitores nostri uolũt: à librarijs petimus: publicis literis cõsignatã memoriam publicam nullam habemus. Graeci hoc diligentius: apud quos νομοφύλακες creantur: nec hi solum literas (nam id

quidem etiam apud maiores nostros erat) sed etiam facta hominum obseruabant, ad legesq; reuocabant. Hæc detur cura censoribus: quando quidem eos in Rep. semper uolumus esse: apud eosdem, qui magistratu abierint, edant, & exponant quid in magistratu gesserint: deq; ijs Censores præiudicent. hoc in Græcia fit publice cōstitutis accusatoribus. qui quidem graues esse non possunt, nisi sint uoluntarij. quocirca melius est rationes referri, causamq; exponi Censoribus, integram tamen legem accusatori, iudicioq; seruari. Sed satis iam disputatum est de magistratibus, nisi forte quid desideratis. Att. Quid? si nos tacemus, locus tamen ipse nō admonet, quid tibi sit deinde dicendum? M. Mihi ne? de iudicijs arbitror Pomponi: id est enim iunctum magistratibus. Att. Quid? de iure populi R. quemadmodum instituisti, dicendum nihil putas? M. Quid tandem hoc loco est, quod requiras? Att. Ego ne? quod ignorari ab ijs, qui in Rep. uersantur, turpissimum puto. nam, ut modo à te dictum est, leges à librarijs lego: sic animaduerto, quosq; in magistratibus ignoratione iuris sui tantum sapere, quantum apparitores uelint. quamobrem, si de sacrorum alienatione dicendum putasti, cum de religione leges proposueras; faciendum tibi est, ut, magistratibus lege constitutis, de potestate, tum de iure disputes. M. Faciam breuiter, si cōsequi potuero: nā pluribus uerbis scripsit ad patrem suū M. Iunius sodalis, perite meo quidem iudicio, & diligenter. at de iure naturæ cogitari per nos, et quæ dicere debemus de iure populi R. quæ relicta sunt, & tradita. Att. Sic profecto cēseo: et id ipsum, quod dicis, expecto.

Multa desunt.

M. TVLLII CICERONIS DE VNIVERSITATE LIBER.

MVlta sunt à nobis & in Academicis conscripta contra physicos, & sæpe cũ P. Nigidio, Carneadeo more & modo disputata: fuit enim uir ille cum cæteris artibus, quæ quidem dignæ libero essent, ornatus omnibus, tum acer inuestigator, & diligens earum rerum, quæ à natura inuolutæ uidẽtur. denique sic iudico, post illos nobiles Pythagoreos, quorum disciplina extincta est quodam modo, cum aliquot secula in Italia, Siciliáq; uiguisset, hunc extitisse, qui illam renouaret. qui cum me in Ciliciam proficiscentem, Ephesi expectauisset, Romam ex legatione ipse decedens, uenissetq; eodem Mytilenis mei salutandi, & uisendi causa Cratippus Peripateticorum omnium, quos quidem ego audiuerim, meo iudicio facile princeps: perlibenter & Nigidiũ uidi, et Cratippum cognoui. ac primum quidem tempus salutationibus, reliquum percunctatione consumpsimus.

Desunt multa.

quid est, quod semper sit, neque ullum habet ortum, & quod gignatur, nec unquam sit. quorum alterum intelligentia, & ratione comprehenditur, quod unum semper, atque idem est: alterum, quod affert opinionem per sensus, rationis expers, quod totum opinabile est, id gignitur, & interit, nec unquam esse uere potest. omne autem, quod gignitur, ex aliqua causa gigni necesse est: nullius enim rei causa remota, reperiri origo potest. quocirca si is, qui aliquod munus efficere molitur, eam speciem, quæ semper est eadem, intuebitur, atque eam sibi proponet exemplar, præclarum opus efficiat necesse est. sin autem illam, quæ gignitur: nunquam illam, quam expetet, pulchritudinem consequetur. omne igitur cælum, siue mundus, siue quouis alio uocabulo gaudet, hoc à nobis nuncupatus sit. de quo id primum consideremus, quod principio est in omni quæstione considerādum, semper ne fuerit nullo generatus ortu, an ortus sit, an ab aliquo temporis principatu ortus est, quandoquidem cernitur, & tangitur, & est undique corporatus. omnia autem talia sensum mouēt: sensusq; mouentia quæ sunt, eadem in opinatione considunt: quæ ortum habere, gigniq; diximus, nihil autem gigni posse sine causis. atque illum quidem quasi parentem huius uniuersitatis inuenire difficile: &, cum iam inueneris, indicare in uulgus nefas. rursus igitur uidendum, ille fabricator tanti operis utrum sit imitatus exemplar, id ne quod semper unū et idem, & sui simile, an id quod generatum ortumq; dicimus. Atqui si pulcher est hic mundus, si probus eius artifex: profecto speciem æternitatis imitari maluit. sin secus, quod ne dictu quidem fas est: generatum exem=

plum est pro æterno secutus. non igitur dubium, quin æternitatem maluerit exequi, quandoquidem neque mundo quicquam pulchrius, neque eius ædificatore præstantius. si ergo generatus, ad id est effectus, quod ratione sapientiáq; comprehenditur, atque immutabili æternitate continetur. ex quo efficitur, ut sit necesse hunc, quem cernimus, mundum, simulacrum æternum esse alicuius æterni. difficillimum autem est in omni conquisitione rationis exordium. de ijs igitur, quæ diximus, hæc sit prima distinctio. in omni oratione cum ijs rebus, de quibus ex=
* plicandum uidetur, esse cognitio. itaque cum de re stabili & immutabili disputatur, oratio talis sit, qualis sit illa, quæ neque redargui, neque conuinci potest. cum autem ingressa est imitata, et effecta simulacra, bene agi putat, si similitudinem ueri consequatur. quantum enim ad id, quod ortum est, æternitas ualet: tantum ad fidem ueritas. quocirca si forte de deorum natura, ortúq; mundi differentes, minus id, quod habemus animo, consequimur, ut tota dilucide, & planè oratio exornata sibi constet, & ex omni parte secum ipsa consentiat: haud sanè erit mirum: contentiq; esse debebitis, si probabilia dicentur: æquum est enim meminisse, & me, qui disseram, hominem esse, & uos, qui iudicatis: ut, si probabilia dicentur, nil ultra requiratis. Quæramus igitur causam, quæ eum impulerit, qui hæc machinatus sit, ut originem rerum, & molitionem nouam quæreret. probitate uidelicet præstabat: probus autem inuidet nemini: itaque omnia sui similia generauit. hæc nimirum gignendi mundi causa iustissima. nam cum constituisset deus bonis omnibus explere mundum, mali nihil admiscere, quoad natura patere=

tur: quicquid erat quod in cernendi ſenſum caderet, id ſibi aſſumpſit, non tranquillum & quietum, ſed immoderate agitatum, & fluctuans: idq́; ex inordinato in ordinem adduxit: hoc enim iudicabat eſſe præſtantius. fas autem nec eſt, nec unquam fuit, quicquam niſi pulcherrimum facere eum, qui eſſet optimus. cum rationem igitur habuiſſet, reperiebat nihil eſſe eorum, quæ natura cernerentur, non intelligens, intelligente, in toto genere præſtantius. quocirca intelligentiam in animo, animũ concluſit in corpore. ſic ratus eſt opus illud effectum eſſe pulcherrimum. quam ob cauſam non eſt cunctandum profiteri, ſi modo inueſtigari aliquid coniectura poteſt, hunc mundum animal eſſe, idq́; intelligens, & diuina prouidentia conſtitutum. hoc poſito, quod ſequitur uidendum eſt, cuiuſnam animantium deus in fingendo mundo ſimilitudinem ſecutus ſit. nullius profecto, eorum quidem, quæ ſunt nobis nota animantia: ſunt enim omnia in quædam genera partita, aut inchoata, nulla ex parte perfecta: imperfecto autem nec abſoluto ſimile, pulchrũ eſſe nihil poteſt. cuius ergo omne animal quaſi particula quædam eſt, ſiue in ſingulis, ſiue in diuerſo genere cernatur, eius ſimilem mundum eſſe dicamus. omnes igitur, qui animo cernuntur, & ratione intelliguntur animantes, complexu rationis & intelligentiæ, ſicut homines, hoc mundo, & pecudes, & omnia quæ ſub aſpectum cadũt, comprehenduntur: quod enim pulcherrimum in rerum natura intelligi poteſt, & quod ex omni parte abſolutiſſimum eſt; cum deus ſimilem mundum efficere uellet, animal unum, aſpectabile, in quo omnia animalia continerentur, effecit. recte ne igitur unum mundum dixeri-

mus, an sint plures, an innumerabiles, dictu uerius et me
lius. unus profecto, siquidem factus est ad exemplum:
quod enim omnes animantes eos, qui ratione intelligun=
tur, complectitur, id non potest esse cum altero. rursus
enim alius animans, qui eum contineat, sit necesse est, cu=
ius partes sint animantes superiores, cœlumq; hoc simu=
lacrum illius ultimi sit, non proximi. quorum ne quid
accideret, atque ut hic mundus esset animanti absoluto
simillimus, hoc ipso, quòd solus atque unus esset, iccirco sin
gularem deus hunc mundum, atque unigenam procrea=
uit. Corporeum autem & aspectabile, itemq; tractabi=
le omne necesse est esse, quod natum est. nihil porrò igni
uacuum uideri potest: nec uero tangi, quod careat soli=
do: solidum autem nihil, quod terræ sit expers. quam=
obrem mundum efficere moliens deus, terram primum,
ignemq; iungebat. omnia autem duo ad cohærendum
tertium aliquid requirunt, & quasi nodum, uinculumq;
desiderant. sed uinculorum id est aptissimum atque pul
cherrimum, quod ex se, atq; de his, quæ astringit, quam=
maxime unum efficit. id optime assequitur quæ græce
ἀναλογία, latine (audendum est enim, quoniam hæc pri=
mum à nobis nouãtur) comparatio, proportio'ue dici po
test. quando enim trium uel numerorum, uel figurarũ,
uel quorumcunque generum contingit, ut quod medium
sit, uti primũ proportione, ita id postremo comparetur, ui
cissimq; ut extremum cum medio, sic medium cum pri=
mo conferatur: id, quod medium est, tum primum fit,
tum postremum; postrema uero & prima media fiunt.
ita necessitas cogit, ut eadẽ sint ea quæ deiuncta fuerunt.
eadem autẽ cum facta sint, efficitur, ut omnia sint unũ.

quòd si uniuersitatis corpus planum & æquabile explicaretur, neque in eo quicquam esset requisitum: unum interiectum medium, & se ipsum, & ea, quibus esset interpositum, colligaret. sed cum soliditas mundo quæreretur, solida autem omnia uno medio nunquam, duobus semper copulentur, ita contingit ut inter ignem, & terram aquam deus, animamq; poneret, eaq; inter se compararet, & proportione coniungeret, ut, quemadmodum ignis animæ, sic anima aquæ, quodq; anima aquæ, id aqua terræ proportione redderet. qua ex coniunctione cœlum ita aptum est, ut sub aspectum, & tactum cadat. itaque & ob eam causam, & ab ijs rebus numero quatuor mundi est corpus effectum, ea constructum proportione, qua dixi: ex quo ipse se concordi quadam amicitia, & charitate complectitur; atque ita apte cohæret, ut dissolui nullo modo queat, nisi ab eodem à quo est colligatus. earum autem quatuor rerum, quas supra dixi, sic in omni mundo omnes partes collocatæ sunt, ut nulla pars huiusce generis excederet extra, atque in hoc uniuerso inessent genera illa uniuersa. id ob eas causas, primum ut mundus animans possit ex perfectis partibus esse perfectus, deinde ut unus esset, nulla parte, unde alter gigneretur, relicta, postremo ne quis morbus eũ possit, aut senectus affligere: omnis enim coagmentatio corporis uel calore, uel frigore, uel aliqua impulsione uehementi labefactatur, & frangitur, & ad morbos senectutemq; compellitur. hanc igitur habuit rationem effector mundi, molitorq; deus, ut unum opus totum, atque perfectum ex omnibus totis, atque perfectis absolueretur, quod omni morbo senio'ue careret. for=

mam autem & maxime sibi cognatam, & decoram dedit. à quo enim animante omnes reliquos cõtineri uel= let animantes, hunc ea forma figurauit, qua una omnes reliquæ formæ concluduntur: & globosus est fabrica= tus: quod σφαιροειδὲς Græci uocant: cuius omnis ex= tremitas paribus à medio radijs attingitur: idq; ita tor= nauit, ut nihil effici possit rotundius, nihil ut asperitatis haberet, nihil offensionis, nihil inclusum angulis, nihil an= fractibus, nihil eminens, nihil lacunosum, omnesq; partes simillimæ omnium, quoad eius præstabat iudicio dissimi= litudini similitudo. Omni autem totam figuram mundi leuitate circundedit: nec enim oculis egebat, quia nihil extra, quod cerni posset, relictum erat; nec auribus, quia ne quod audiretur quidem: neque erant anima circun= fusa extrema mundi, ut respirationem requireret: nec uero desiderabat aut alimenta corporis, aut detractionẽ confecti, & consumpti cibi: neque enim ulla decessio fie= ri poterat, neque accessio. neque uero erat unde: ita se ipse consumptione & senio alebat sui, cum ipse per se, & à se & pateretur, & faceret omnia. sic enim ratus est ille, qui ista iunxit, & condidit, ipsum se contentum esse mundum, neque egere altero. itaque nec ei manus affixit, quia nec capiendum quicquam erat, nec repellen dum: nec pedes, nec alia membra, quibus ingressus corpo re sustineret: motum enim dedit cœlo eum, qui figuræ eius sit aptissimus, qui unus ex septem motibus mentem atque intelligentiam cohiberet maxime. itaque una con= uersione, atque eadem ipse circum se torquetur, et uerti= tur. sex autem reliquos motus ab eo separauit: itaque eum ab omni erratione liberauit. ad hãc igitur cõuersio=

nem, quæ pedibus & gradu non egeret, ingrediẽdi mem bra non dedit. hæc deus is, qui erat, de aliquando deo futuro cogitans, leuem eum effecit, & undique æquabilem, & à medio ad ſummum parem, & perfectum, atque abſolutum ex abſolutis, atque perfectis. animum autem ut in eius medio collocauit, ita per totum tetendit: deinde eum circundedit corpore, & ueſtiuit extrinſecus: cœloq́; ſoliuago, & uolubili, & in orbem incitato complexus eſt, quod ſecum ipſum propter uirtutem facile eſſe poſſet, nec deſideraret alterum ſatis ſibi ipſe notus, & familiaris. ſic deus ille æternus hunc perfecte beatum deum procreauit. ſed animum haud ita, ut modo locuti ſumus, tum denique cum corpus ei effeciſſet, inchoauit: neque enim eſſet rectum minori parere maiorem. ſed nos multa inconſiderate ac temere dicimus. deus autem & ortu, et uirtute antiquiorem genuit animũ, eumq́; ut dominum atque imperantem obedienti præfecit corpori: idq́; molitus tali quodam eſt modo. ex materia, quæ indiuidua eſt, & quæ ſemper uniuſmodi, ſuiq́; ſimilis, & ex ea, quæ corporibus diuidua gignitur, tertiũ materiæ genus ex duobus in medium admiſcuit, quod eſſet eiuſdem naturæ, & quod alterius: idq́; interiecit inter indiuiduum, atque id, quod diuiduum eſſet in corpore. ea cum tria ſumpſiſſet, unam in ſpeciem temperauit: naturamq́; illam, quam alterius diximus, uel cum eadem coniunxit fugientem, & eius copulationis alienam permiſcẽs cum materia, cum ex tribus effeciſſet unum, id ipſum in ea quæ decuit membra partitus eſt. iam partes ſingulas ex eodem, & ex altero, & ex materia temperauit. fuit autem talis illa partitio. unã principio partem detraxit

ex

ex toto : secundam autem primæ partis duplam : deinde tertiam, quæ esset secundæ sesquialtera, primæ tripla : deinde quartam, quæ secundæ dupla esset : quintam inde, quæ tertiæ tripla : tum sextam octuplam primæ : postremo septimam, quæ septem, et uiginti partibus antecederet primæ . deinde instituit dupla & tripla interualla explere, partes rursus ex toto desecans : quas interuallis ita locabat, ut in singulis essent bina media : uix enim audeo dicere medietates, quas Græci μεσότητας appellant: sed quasi ita dixerim, intelligatur: erit enim planius. earum alteram, eadem parte præstantem extremis, eademq; superatam, alteram pari numero præstantem extremis, pariq; numero superatam. sesquialteris autem interuallis, & sesquitertijs, & sesquioctauis sumptis ex his colligationibus in primis interuallis, sesquioctauo interuallo, sesquitertia omnia explebat, cum particulam singulorum relinqueret. eius autem particulæ interuallo relicto, habebat numerus ad numerum eandem proportionem, comparationemq; in extremis : quam habent CCLVI cum CCXLIII : atque ita permistum illud, ex quo hæc secuit, iam omne consumpserat . hanc igitur omnem coniunctionem, duplicem in longitudinem diffidit : mediæq; accommodans mediam, quasi decussauit: deinde in orbem torsit, ut & ipsæ secum, & inter se, ex commissura, quæ è regione esset, iungerentur : eoq; motu, cuius orbis semper in eodem erat, eodemq; modo ciebatur, undiq; est eas circumplexus . atq; ita cum alterum esset exteriorem amplexus orbem, illum eiusdem naturæ, hunc alterius nominauit : eamq;, quæ erat eiusdem, detorsit à latere in dextram partem : hanc

autem citimam à media linea direxit ad læuam: sed principatum dedit superiori, quam solam indiuiduam reliquit. interiorem autem cum in sex partes diuisisset, septem orbes dispares duplo, & triplo interuallo moueri iussit, contrarijs inter se cursibus. eorum autem trium fecit pares celeritates, sed quatuor & inter se dispares, & dissimiles triũ reliquorum. animum igitur cum ille procreator mundi deus ex sua mente & diuinitate genuisset, tum deniq; omne, quod erat concretum, atq; corporeum, substernebat animo, interiusq; faciebat: atq; ita medio medium accõmodans copulabat. sic animus à medio profectus, extremitatem cœli à suprema regione rotundo ambitu circũiecit, seséq; ipse uersans, diuinæ, sempiternæ, sapientisq; uitæ induxit exordium. & corpus quidem cœli spectabile effectum est. animus autem oculorum effugit obtutum. est autem animus ex omnibus, rationis, contentionisq; (ἁρμονίη græce) sempiternarum rerum & sub intelligentiam cadentium compos & particeps: quo nihil ab optimo et præstantissimo genitore melius procreatum: quippe qui ex eadem uinctus, alteráq; natura, adiuncta materia temperatione trium partium, proportione compacta, se ipse cõuersans, cum materiam mutabilem arripuisset, & cum rursus indiuiduam, atq; simplicem, per quam omnis mouetur, discernitq; quid sit eiusdem generis, & quid alterius: & cætera diiudicat, quid cuiq; rei sit maxime aptum, quid quoq; loco, aut modo, aut tempore contingat: quæq; distinctio sit inter ea, quæ gignantur, & ea quæ sint semper eadem. ratio autem uera, quæ uersatur in ijs, quæ sunt semper eadem, et in ijs quæ mutantur, cum in eodem, & in altero moue-

tur ipsa per se sine uoce, & sine ullo sono, cum eandem partem attingit, qua sensus cieri potest: orbis illius generis alterius immutatus & rectus omnia animo mentiq; denunciat: tum opiniones, adsensionesq; firmæ ueræq; gignuntur. cum autem in illis rebus uertitur, quæ manẽtes semper eædem, non sensu, sed intelligentia continentur,

Desunt multa.

ita uim suam natura conuertit, ut terram Lunæ cursus proxime ambiret, eiq; supra terrã proxima Solis circunuectio esset. Lucifer deinde et sancta Mercurij stella cursum habent Solis celeritati parem, sed uim quandam contrariam: eaq; conuersione, quam inter se habent Lucifer, Mercurius, Sol, alij alios uincũt, uicissimq; uincũtur. Reliquorum siderum quæ causa collocandi fuerit, quæq; eorum sit collocatio, in sermonem alium differendum est, ne in eo, quod attingendum fuit, q̃ in eo, cuius causa id attigimus, longior ponatur oratio. quãdo igitur unũquodq; eorum siderum cursum decorum est adeptum, è quibus erat motus tẽporis consignandus: colligatisq; corporibus uinculis animalibus, tũ animãtia orta sunt, eaq; imperio

parere didicerũt, tunc ex alterius naturæ motione transuersa, in eiusdem naturæ motum incurrentia, in eoq; hærentia, atq; impedita, cum alia maiorem lustrarent orbem, alia minorem, tardiusq; maiorem, celeriusq; minorem, motu uero unius eiusdemq; naturæ, quæ uelocissime mouebantur, ea celeritate uinci à tardioribus, & cum superabant, superari uidebantur: omnis enim orbis eorũ quasi facilitatis inflexione uertebatur: quam bifariam cõtrarie simul procedentia efficiebant, ut, quod esset tardissimum, id proximum fieret celerrimo. atque ut esset mensura quædam euidens, quæ in istis octo cursibus celeritates, tarditatesq; declararet; deus ipse solem, quasi lumen, accendit ad secundum supra terram ambitum, ut quammaxime cœlum omnibus colluceret, animantesq;, quibus ius esset doceri, ab eiusdem motu, & ab eo, quod simile esset, numerorum naturam, uimq; cognoscerent. nox igitur & dies ad hunc modum, & ob has generata causas, unũ circuitum orbis efficit sapientissimum, atq; optimum: mensis autem, quando Luna lustrato suo cursu Solem cõsecuta est: annus, ubi Sol suum totum confecit, & peragrauit orbem. cæterorum autem siderum ambitus ignorantes homines, præter admodum paucos, neq; nomen appellant, neq; inter se numero commetiuntur: itaq; nesciunt hos siderum errores id ipsum esse, quod rite dicitur tempus, multitudine infinita, uarietate admirabili præditos. attamen illud prospici, & intelligi potest, absoluto, perfectoq; numero temporis, absolutum, perfectumq; annum, tunc compleri deniq;, cum se octo ambitus confectis suis cursibus ad idem caput retulerunt, cumq; eos permensus est idem, & sem=

per sui similis orbis. has igitur ob causas nata astra sunt, quæ per cœlum penetrantia solstitiali se & brumali reuocatione conuerterent, ut hoc omne animal, quod uidemus, esset illi animali, quod sentimus, ad æternitatis imitationem simillimum. & cætera quidem usq; ad temporis ortum impressa ab illis, quæ imitabatur, effinxerat. sed quia non dum omne animal in mundo intus incluserat, ex ea parte deficiebat ad propositum exemplar imaginis similitudo. quot igitur, & quales animalium formas mens, in speciem rerum intuens, poterat cernere, totidem, & tales in hoc mundo secum cogitauit effingere. erant autem animantium genera quatuor, quorum unum diuinum, atq; cœleste, alterum pennigerum & aerium, tertium * terrestre quartum. diuinæ animationis maxime speciem faciebat ex igne, ita ut splendidissimus esset, & aspectu pulcherrimus. cumq́; similem uniuersitatis naturæ efficere uellet, ad uolubilitatem rotundauit, comiteq; eum sapientia quamoptimæ mentis effecit, circumq; cœlum æqualiter distribuit, ut hunc uarietate distinctum bene Græci κόσμον, nos lucentem mundum nominaremus. dedit autem diuinis duo genera motus: unum, quod semper esset in eodem æque, & idem in omnibus, atq; uno modo celeraret: alterum, quod ante mouit in quam partem à cõuersione eiusdem, & similis, pelleretur. quinq; autem reliquis motibus orbem eum esse uoluit expertem, immobilem, & stantem. ex quo genere ea sunt sidera, quæ infixa cœlo non mouentur loco: quæ sunt animantia, eaq; diuina, ob eamq́; causam suis sedibus inhærent, & perpetuo manent. quæ autem uaga & mutabili ratione labuntur,

ita generata sunt, ut supra diximus. iam uero terram altricem nostram, quæ traiecto axe sustinetur, diei no=ctisq; effectricem, eandemq; custodem, antiquissimã deo=rum uoluit esse eorum, qui intra cœlum gignerẽtur. fle=xiones autem deorum, & inter ipsos deos conuersiones, quæq; in orbibus eorum conuersiones, antecessionesq; eue=niant, cumq; inter se penè contingant, eos, qui propè co=pulentur contraria regione, & ponè quos, aut ante la=buntur, quisq; temporibus à nostro aspectu oblitescant, rursusq; emersi errorem incutiant rationis expertibus, si uerbis explicare conemur, nullo posito sub oculis simula=cro, earum rerum frustra suscipiatur labor. Sed hæc sa=tis sunt dicta nobis. quæ de deorum, qui cernuntur, quiq; orti sunt, natura præfati sumus, habeant hunc terminũ. reliquorum autem, quos Græci δαίμονας appellant, nostri opinor lares, si modo hoc recte conuersum uideri potest, & nosse, & nunciare ortum eorum maius est, quàm ut profiteri scribere nos audeamus. credendum nimirum est ueteribus & priscis, ut aiunt, uiris, qui se progeniem deorum esse dicebant. itaq; eorum uocabula nobis pro=diderunt. nosse autem generatores suos optime pote=rant: ac difficile factu est, à dijs ortis fidem non ha=bere: quanquam nec argumentis, nec rationibus certis eorum oratio confirmatur: sed quia de suis rebus notis uidentur loqui, ueteri legi, moriq; parendum est. sic igi=tur, ut ab his est traditum, horum deorum ortus habea=tur, atq; dicatur, ut Oceanum Salaciamq; cœli satu ter=ræq; conceptu generatos, editosq; memoremus: ex his Phorcyn, Saturnum & Opem: deinceps Iouem, atq; Iu=nonem, reliquos, quos fratres inter se, agnatosq; usur=

pare, atq; appellare uidemus, & eorum, ut utamur ue
teri uerbo, prosapiam. quando igitur omnes, & qui mo
uentur palamq; ostenduntur, & qui ea tenus nobis de=
clarantur, quo ipsi uolunt, creati sunt: tum ad eos is
deus, qui omnia genuit, fatur. Hæc uos, qui deorum
satu orti estis, attendite: quorum operum ego parens ef=
fectorq; sum, quæ per me facta, non sunt dissoluta me
inuito: quanquam omne colligatum solui potest: sed
haudquaquam boni est, ratione uinctum uelle dissolue=
re. sed quoniam orti estis, immortales uos quidem esse, &
indissolubiles non potestis: neutiquam tamen dissoluemi=
ni, nec uos ulla mortis fata periment, nec fraus ualentior,
quàm consiliũ meum: quod maius est uinculum ad per=
petuitatem uestram, quàm illa, quibus estis tum, cum gi=
gnebamini, colligati. quid sentiam igitur, cognoscite. tria
nobis genera reliqua sunt, eaq; mortalia: quibus præter=
missis, cœli absolutio perfecta non erit: omnia enim ge=
nera animalium cõplexu non tenebit: teneat autem opor
tebit, ut eodem ne quid absit, quæ à me ipso effecta sint,
quod deorum uitam possit adæquare. ut igitur mortali
generentur conditione, uos suscipite, ut illa gignatis, imi=
teminiq; uim meã, qua in uestro ortu me usum esse me=
ministis: in quibus qui tales creantur, ut deorum immor
talium quasi gentiles esse debeant, diuini generis appellen
tur, teneantq; omnium animãtium principatum, nobisq;
iure & lege uolentes pareant: quorum uobis initium,
statusq; traditur à me: uos autem ad id, quod erit im=
mortale, partem attexitote mortalem. ita orientur ani=
mantes, quos & uiuos alatis, et consumptos sinu recipia=
tis. Hæc ille dixit. deinde ad temperationem superiorem

reuertit: in qua omnem animum uniuersæ naturæ temperans permiscebat, superisq; permixtionis reliquias fundens æquabat, eodem modo fermè, nisi quòd non ita incorrupta, ut ea quæ semper idem, sed à dijs secundum sumebat, atq; tertium. toto igitur omnino constituto, sideribus parem numerum distribuit animorum, & singulos adiunxit ad singula, atq; ita quasi in currum uniuersitatis imposuit, commõstrauitq; leges fatales, ac necessarias, & ostendit primum ortum unum fore omnibus, eumq; moderatum, atq; constantem, nec ab ullo imminutum: satis autem, & quasi sparsis animis, fore uti certis temporum interuallis oriretur animal, quod esset ad cultum deorum aptissimum. sed cum duplex esset natura generis humani, sic res habebant, ut præstantius genus esset eorum, qui essent futuri uiri. cum autem animis corpora cum necessitate inseuisset, cumq; ad corpora necessitate tũ accessio fieret, tũ abscessio, necesse erat sensum existere unum, communemq; omnium uehementiore motu excitato, coniunctoq; naturæ, deinde uoluptate & molestia mixtum amorem, post iram & metum, & reliquos motus animi, comites superiorum, & his etiam contrarios dissidentes: quos qui ratione rexerit, iuste uixerit: qui autem his se dederit, iniuste. atque ille, qui recte & honeste curriculum uiuendi à natura datum confecerit, ad illud astrum, quo cum aptus fuerit, reuertetur: qui autem immoderate & intemperate uixerit, eum secundus ortus in figuram muliebrem transferet; & si ne tum quidem finem uitiorum faciet, grauius etiam iactabitur, & in suis moribus simillimas figuras pecudum, & ferarum

transferetur, neque malorum terminum prius aspiciet, quàm illam sequi cœperit conuersionem, quam habebat in se ipse eiusdẽ, & unius simul innatã & insitam. quod tum eueniet, cum illa, quæ ex igne, aere, aqua, atq; terra turbulenta, & rationis expertia insederint, denique ratione depulerit, & ad primam atq; optimam affectionem animi peruenerint. Quæ cum ita designasset, seséq;, si quid postea fraudis, aut uitij euenisset, extra omnem culpam, causamq; posuisset, alios in terra, alios in luna, alios in reliquas mundi partes, quæ sunt ad spatiorum temporis significationem notæ constitutæ, spargens quasi serebat. post autem sationem eam dijs, ut ita dicam, iunioribus permisit, ut corpora mortalia effingerent, quantumq; esset reliquum ex humano animo, quod deberet accedere, id omne, & quæ sequentia essent, perpolirent, & absoluerent: deinde ut huic animanti principem se ducemq; præberet, uitamq; eius pulcherrime regeret, & gubernaret, nisi quatenus ipse beneficijs sua culpa sibi aliquid miseriæ quæreret. atque is quidem, qui cuncta composuit, constanter in suo manebat statu. qui autem erant ab eo creati, cum parentis ordinem cognouissent, hunc sequebantur. itaque cum accepissent immortale principium mortalis animantis, imitantes genitorem & effectorem sui, particulas ignis, & terræ, & aquæ, & aeris à mundo, quas rursus redderent, mutuabantur, easq; inter se copulabant, haud ijsdem uinculis, quibus ipsi erant colligati, sed talibus, quæ cerni non possent propter paruitatem: crebris quasi cuneolis iniectis unum efficiebant ex omnibus corpus: itemq; in eo influente atque effluente animo diuino am=

bitus illigabant. itaque illi in flumen immersi neque tenebant, neque tenebantur, sed ui magna tum ferebant, tum ferebantur. ita totum animal mouebatur illud quidem, sed immoderate & fortuitu, ut sex motibus ueheretur: nam & ante & pone, ad læuam, & ad dextram, & sursum, & deorsum, modo huc, modo illuc.

Desunt non nulla.

sed si in splendore consedit, tum uel eadem species, uel interdum immutata redditur, cum ignis oculorum cum eo igne, qui est ob os offusus, se confudit, & contulit. dextra autem uidentur, quæ læua sunt; quia contrarijs partibus oculorum, contrarias partes attingunt. respondent autem dextra dextris, læua læuis conuersione luminum, cum ea inter se non cohærescunt. id fit, cum speculorum leuitas hinc, illincq; altitudinem assumpsit, & ita dextra detrusit in læuam partem oculorũ, læuaq; in dextram. supina etiam ora cernuntur depulsione luminum: quæ conuertens inferiora reddit quæ sunt superiora. atqui hæc omnia ex eo genere sunt, quæ rerum adiuuant causas. quibus utitur ministerijs deus, cum optimi speciem, quoad fieri potest, efficit. sed æstimant plerique non hæc adiuuantia causarum, sed has ipsas esse omnium causas, quæ uim habeant frigoris & caloris, concretionis & liquoris, careant autem omni intelligentia, atq;

ratione, quæ, nisi in animo, nulla alia in natura reperiantur. animus autem sensum omnem effugit oculorum. at ignis, & aqua, & terra, & aer corpora sunt, eaque cernuntur. illum autem, qui intelligentiæ sapientiæq; se amatorem profitetur, necesse est intelligentis sapientisq; naturæ primas causas conquirere, deinde secundas causas rerum earum, quæ necessario mouẽt alias, cũ ipsæ ab alijs mouentur. quocirca nobis sic cerno esse faciendum, ut de utroque nos quidem dicamus genere causarum, separatim autem de ijs, quæ cũ intelligentia sunt efficientes pulcherrimarum rerum, atque optimarum, & de ijs, quæ uacantes prudentia, inconstantia, perturbataq; efficiunt. Ac de oculorum quidem causis, ut haberent eam uim, quam nunc habent, satis fermè esse dictum puto. maxima autem eorum utilitas donata humano generi deorum munere deinceps explicetur. rerum enim optimarum cognitiones nobis oculi attulerunt. nã hæc, quæ est habita de uniuersitate, oratio à nobis haud unquam esset inuenta, si neque sidera, neque Sol, neque cœlum sub oculorum aspectum cadere potuissent. nunc uero dies noctesq; oculis cognitæ, tum mensium, annorumq; conuersiones ad numerum machinatæ sunt, & spatium temporis dimensæ sunt, & ad quæstionem totius naturæ impulerunt. quibus ex rebus philosophiam adepti sumus: quo bono nullum optabilius, nullum præstantius neque datum est mortalium generi deorum concessu, atque munere, neque dabitur.

Multa desiderantur.

Q. CICERO DE PETITIONE CONSVLATVS AD M. TVLLIVM FRATREM.

E Tsi tibi omnia suppetunt, quæ consequi ingenio, aut usu homines, aut diligentia possunt: tamen amore nostro non sum arbitratus alienũ, ad te perscribere ea, quæ mihi ueniebant in mentem, dies ac noctes de petitione tua cogitanti: non ut aliquid ex ijs noui adijcerem: sed ut ea, quæ in re dispersa, atque infinita uiderentur esse, ratione, & distributione sub uno aspectu ponerentur. Quanquam plurimum natura ualet, tamen uidetur in paucorum mensium negocio posse simulatio naturam uincere. ciuitas quæ sit, cogita, quid petas, qui sis. propè quotidie ad forum tibi descendenti meditandum hoc sit, nouus sum, Consulatum peto, Roma est. nominis nouitatem dicendi gloria maxime subleuabis. semper ea res plurimum dignitatis habuit. non potest, qui dignus habetur patronus consularium, indignus Consulatu putari. quamobrem, quoniam ab hac laude proficisceris, &, quicquid es, ex hoc es: ita paratus ad dicendũ uenito, quasi in singulis causis iudicium de omni ingenio futurum sit. eius facultatis adiumenta, quæ tibi scio esse seposita, ut parata ac prompta sint, cura; & sæpe, quæ de Demosthenis studio & exercitatione scripsit Demetrius, recordare. deinde & amicorum multitudo, & genera appareant: habes enim ea, quæ noui habuerũt, omnes publicanos, totũ ferè equestrem ordinem, multa præterea

municipia, multos abs te defensos homines cuiusque ordinis, aliquot collegia, præterea studio dicendi concilia tos plurimos adolescentulos, quotidianam amicorum assiduitatem & frequentiam. hæc cura & ut teneas commendando, & rogando, & omni ratione efficiendo, ut intelligant qui debent tua causa, referendæ gratiæ, & qui uolunt, obligandi tui tempus sibi aliud nullum fore. etiam hoc multum uidetur adiuuare posse nouum hominem, hominum nobilium uoluntas, & maxime consularium. prodest, quorum in locum ac numerum peruenire uelis, ab his ipsis illo loco, ac numero dignum putari. hi rogandi omnes sunt diligenter, & ad eos allegandum: persuadendumq; est ijs, nos semper cum optimatibus de Rep. sensisse, minime populares fuisse; si quid loquuti populariter uidemur, id nos eo consilio fecisse, ut nobis Cn. Pompeium adiungeremus, ut eum, qui plurimum posset, aut amicum in nostra petitione haberemus, aut certe non aduersarium. præterea adolescentes nobiles elabora ut habeas, uel ut teneas studiosos quos habes. multum dignitatis afferent. plurimos habes: perfice ut sciant, quantum in his putes esse. si adduxeris, ut ij, qui nolunt, cupiant, plurimum quidem proderunt. ac multum etiam nouitatem tuam adiuuat, quòd eiusmodi nobiles tecum petunt, ut nemo sit qui audeat dicere, plus illis nobilitatem, quàm tibi uirtutem prodesse oportere. iam P. Galbam, & L. Cassium summo loco natos, quis est, qui petere Consulatum putet? uides igitur amplissimis ex familijs homines, qui sine neruis sint, tibi pares esse non posse. at Antonius & Catilina molesti sunt. immo homini nouo, industrio, innocenti, diserto, gratioso

apud eos, qui res iudicant, optandi competitores, ambo
sicarij, ambo libidinosi, ambo egentes. eorum alterius bo
na proscripta uidemus, uocem deniq; audiuimus iuran
tis se Romæ iudicio æquo cum homine Græco certare nō
posse: & ex senatu eiectum scimus. optima uero Cen=
sorum existimatione in Prætura competitorem habui=
mus, amico Sabidio, & Panthera, quòd, ad tabulam
quos poneret, non habebat. quo tamen in magistratu a=
micam, quam palàm domi haberet, de machinis emit.
In petitione autem Consulatus caupones omnes hic com=
pilare per turpissimam legationem maluit, quàm a=
desse, & populo R. supplicare. Alter uero, dij boni,
quo splendore est? primum nobilitate eadem, qua Ca=
tilina. num maiore? non, sed uirtute. quamobrem qui
inanius umbram suam metuit, hunc negliges quidem,
natum in patris egestate, educatum in sororis stupris,
corroboratum in cæde ciuium, cuius primus ad Remp.
aditus in equitibus R. occidendis fuit. nam illis, quos me
minimus, Gallis, qui tum Titiniorum, ac Vanniorum,
ac Tanusiorum capita demebant, Scylla unum Catili=
nam præfecerat; in quibus ille hominem optimum
Q. Cæcilium sororis suæ uirum, equitem R. nulla=
rum partium, cum semper natura, tum etiam ætate
iam quietum, suis manibus occidit. quid ego nunc di=
cam petere eum tecum Consulatum, qui hominem cha=
rissimum populo R. M. Marium inspectante populo R.
uirgis per totam urbem ceciderit, ad bustum egerit,
ibi omni cruciatu lacerarit, uiuo stanti collum gladio
sua dextera secuerit, cum sinistra capillum eius à uer=
tice teneret, caput sua manu tulerit, cum inter di=

gitos eius riui sanguinis fluerent? qui postea cum histrionibus, & cum gladiatoribus ita uixit, ut alteros libidinis, alteros facinoris adiutores haberet: qui nullum in locum tam sanctũ ac tam religiosum accessit, in quo non, & si in alijs culpa non esset, tamen ex sua nequitia dedecoris suspicionem relinqueret: qui ex curia Curios, & Annios, ab atrijs Sapalas, & Caruilios, ex equestri ordine Pompilios, & Cneios sibi amicissimos cõpararit: qui tantum habet audaciæ, tantum nequitiæ, tantum denique in libidine artis, & efficacitatis, ut parentum propè in gremijs prætextatos liberos constuprarit. Quid ego nunc tibi de Africa, quid de testium dictis scribam? nota sunt: & ea tu sæpius legito. sed tamen hoc mihi non prætermittendum uidetur, quòd primum tam egens ex eo iudicio discessit, quàm quidam iudices eius ante illud iudicium fuerunt: deinde tam inuidiosus, ut aliud in eum iudicium quotidie flagitetur. hic se sic habet, ut magis timeat, etiam si quieuerit; quàm ut contemnat, si quid commouerit. Quanto melior tibi fortuna petitionis data est, quàm nuper homini nouo C. Celio? ille cum duobus hominibus ita nobilissimis petebat, ut tamen in ijs omnia pluris essent, quàm ipsa nobilitas: summa ingenia, summus pudor, plurima beneficia, summa ratio, ac diligentia petendi. tamen eorum alterum, cum deesset alter, Celius, etiam cum multo esset inferior genere, superior nulla re penè, superauit. quare si facies ea, quæ tibi natura, & studia, quibus usus es semper, largiuntur, quæ temporis tui ratio desiderat, quæ potes, quæ debes: non erit difficile certamen cum ijs competitoribus, qui nequa-

quam

quàm ſunt tam genere inſignes, quàm uitiјs nobiles. quis enim reperiri tam improbus ciuis poteſt, qui uelit uno ſuffragio duas in remp. ſicas diſtringere? Quoniam igitur, que ſubſidia nouitatis haberes, & habere poſſes, expoſui: nunc de magnitudine petitionis dicendũ uidetur. Conſulatum petis: quo honore, nemo eſt, qui te non dignum arbitretur: ſed multi, qui inuideant. petis enim homo ex equeſtri loco ſummum locum ciuitatis, atq; ita ſummum, ut forti homini, diſerto, innocenti multo ille idem honos plus amplitudinis, quàm cæteris afferat. noli putare eos, qui ſunt eo honore uſi, non uidere, tu cum idem ſis adeptus, quid dignitatis habiturus ſis. eos uero, qui conſularibus familijs nati locum maiorum conſecuti non ſunt, ſuſpicor tibi, niſi qui admodum te amant, inuidere. etiam nouos homines prætorios exiſtimo, niſi qui tuo beneficio iuncti ſunt, nolle abs te ſe honore ſuperari. iam in populo quàm multi inuidi ſunt, quàm multi conſuetudine horum annorum ab honoribus nouis alienati, uenire tibi in mentem certo ſcio. eſſe etiam non nullos tibi iratos ex ijs cauſis, quas egiſti, neceſſe eſt. iam illud tute circunſpicito, quod ad Cn. Pompeij gloriam augendam tanto ſtudio te dediſti, num quos tibi putes ob eam cauſam eſſe amicos? quamobrem cum & ſummum locum ciuitatis petas; & uideas eſſe ſtudia, quæ tibi aduerſentur: adhibeas neceſſe eſt omnem rationem, & curam, & laborem, & diligentiam. Et petitio magiſtratuum diuiſa eſt in duarum rationum diligentiam: quarum altera in amicorum ſtudijs, altera in populari uoluntate ponenda eſt. Amicorum ſtudia beneficijs, &

officijs, & uetuſtate, facilitate, ac iucunditate naturæ parta eſſe oportet. ſed hoc nomen amicorum in petitione latius patet, quàm in cætera uita. quiſquis eſt enim, qui oſtendat aliquid in te uoluntatis, qui colat, qui domum uentitet, is in amicorum numero eſt habendus. ſed tamen, qui ſunt amici ex cauſa honeſtiore, cognationis, aut affinitatis, aut ſodalitatis, aut alicuius neceſſitudinis, his charum & iucundum eſſe maxime prodeſt. deinde ut quiſque optimus, ac maxime domeſticus, ut is amet, quiſque fideliſſimum eſſe te cupiat, ualde elaborandum puto: tum ut tribules, ut uicini, ut clientes, ut denique liberti, poſtremo etiam ſeruitus: nam ferè omnis ſermo ad forenſem famam à domeſticis emanat auctoribus. deinde inſtituendi ſunt cuiuſcunque generis amici ad ſpeciem hominis illuſtris honore ac nomine: qui etiam ſi ſuffragandi ſtudia non nauant, tamen afferunt petitori aliquid dignitatis ad iuſtitiam obtinẽdam. Magiſtratus, ex quibus maxime Conſules, deinde Tribunos pl. ad conficiendum centurias homines excellenti gratia, qui tribuent centuriam, ut aliquod ex te beneficium aut habeant, aut ut habeant ſperent, eos prorſus magnopere compara, & confirma. nam per hos annos homines ambitioſi uehementer omni ſtudio, atque opere laborarunt, ut poſſent à tribulibus ſuis ea, quæ peterent, impetrare. hos tu homines, quibuſcunque rationibus poteris, ut ex animo, atque ut ex illa ſumma uoluntate tui ſtudioſi ſint, laborato. quòd ſi ſatis grati homines eſſent, hæc omnia parata eſſe debebant, ſicut parata eſſe concerno: nam hoc biennio quatuor ſodalitates ciuium ad ambitionem gratioſiſſimorum tibi obligaſti, M. Fundanij,

Q. Gallij, Cn. Cornelij, L. Coruini: & horum in cau-
ſis ad te deferendis quidnam eorum ſodales receperint et
confirmarint, ſcio: nam interfui. quare hoc tibi faci-
endum eſt, ut idem ab ijs, quod debent, exigas, ſæpe
commonendo, rogando, confirmando, curando ut in-
telligant nullum tempus aliud ſe unquam habituros re-
ſtituendæ gratiæ. profecto homines & ſpe reliquorum
tuorum officiorum, etiam recentibus beneficijs ad ſtudi-
um ſeruandum excitabuntur. & omnino quoniam eo
genere amicitiarum petitio tua maxime initiata eſt, quod
cauſarum defenſionibus adeptus es: fac ut planè ijs ho-
minibus, quos deuinctos tenes, deſcriptum, ac diſpoſi-
tum ſuum cuique munus ſit. &, quemadmodum me-
mini, quòd nulla in re illis unquam moleſtus fuiſti,
ſic cura ut intelligant omnia te, quæ ab illis tibi deberi
putaris, ad hoc tempus reſeruaſſe. Sed quoniam tribus
rebus homines maxime ad beneuolentiam, atque hæc ſuf
fragandi ſtudia ducuntur, beneficio, ſpe, adiunctione a-
nimi, uel uoluntate: animaduertendum eſt, quemadmo
dum cuique horum generi ſit inſeruiendum. Minimis be
neficijs homines adducuntur, ut ſatis cauſæ putent ſe ad
ſtudium ſuffragationis dediſſe, ne dum ij, quibus ſalu-
ti fuiſti, quos tu habes plurimos. & intelligant, ſi hoc
tuo tempore non ſatisfecerint, ſe probatos nemini un-
quam fore. quod cum ita ſit, tamen rogandi ſunt, at-
que etiam in hanc opinionem adducendi, ut, qui nobis
adhuc obligati fuerint, ijs uiciſſim nos obligari adhuc
poſſe uideamur. qui autem ſpe tenentur, quòd genus ho
minũ multo eſt diligentius, atq; officioſius; ijs fac ut pro
poſitũ, ac paratũ auxiliũ tuũ eſſe uideatur; deniq; ut ſpe-

ctatorem te suorum officiorum esse intelligant diligentem; ut uidere te planè, atq; animaduertere, quantum ab unoquoq; proficiscatur, appareat. Tertium illud genus est studiorũ uoluntarium: quod agendis gratijs, accõmodãdis sermonibus ad eas rationes, propter quas quisq; studiosus esse uidebitur, significanda ergo illos pari uoluntate, adducenda amicitia in spem familiaritatis, et consuetudinis confirmari oportebit. atq; in ijs omnibus generibus iudicato & perpendito quantum quisq; possit, ut scias & quemadmodum cuiq; inseruias, & quid à quoq; expectes, & postules. sunt enim quidam homines in suis ciuitatibus, & municipijs gratiosi: sunt diligentes, & copiosi: qui etiam si antea nõ studuerunt huic gratiæ, tamen ex tempore elaborare eius causa, cui debent, aut uolunt, facile possunt. his hominum generibus sic inseruiendum est, ut ipsi intelligãt te uidere quid à quoq; expectes, sentire quid accipias, meminisse quid acceperis. Sunt autem alij, qui aut nihil possunt, aut etiam odio sunt tribulibus suis, nec habent tantum animi, aut facultatis, ut enitantur ex tempore. hos internoscas: & uideto, ne, spe in aliquo maiore posita, præsidij parum comparetur. & quanquam partis & fundatis amicitijs fretũ ac munitum esse oporteret: tamen in ipsa petitione amicitiæ permultæ, ac perutiles comparantur. nam in cæteris molestijs habet hoc tamen petitio commodi, ut possis honeste, quod in cætera uita non queas, quoscunq; uelis, adiungere ad amicitiam: quibuscum si alio tempore agas, ut te utantur, absurde facere uideare: in petitione autem nisi id agas & cum multis, & diligenter, nullus petitor esse ui-

deare. Ego autem tibi hoc confirmo, esse neminem, nisi si aliqua necessitudine competitorum alicui tuorum sit adiunctus, à quo non facile, si contenderis, impetrare possis, ut suo beneficio promereatur, se ut ames, & sibi ut debeas, modo intelligat te magni æstimare, ex animo agere, bene se ponere, fore ex eo non breuem & suffragatoriã, sed firmam & perpetuam amicitiam. nemo erit, mihi crede, in quo modo aliquid uirtutis sit, qui hoc tempus sibi oblatum amicitiæ tecum constituendæ prætermittat, præsertim cum id tibi casus afferat, uti tecum petant, quorum amicitia aut contemnenda, aut fugienda sit, & qui hoc, quod ego te hortor, non modo non assequi, sed ne incipere quidem possint. nam quid incipiat Antonius homines adiungere, atq; inuitare ad amicitiam, quos per se suo nomine appellare non possit? mihi quidem stultius nihil uidetur, quàm existimare eum studiosum tui, quem non noris. eximiam quandam gloriam, & dignitatem, ac rerum gestarum magnitudinem esse oportet in eo, quem homines ignoti, nullis suffragãtibus meritis honore afficiant. nanque ut homo iners, sine officio, sine ingenio, cum infamia, nullis amicis septus, hominem plurimorum studio, atq; omnium bona existimatione munitum præcurrat, sine magna culpa negligentiæ fieri non potest. quamobrem omnes centurias multis & uarijs amicitijs, cura, ut confirmatas habeas: & primum id, quod ante oculos est, senatores, equitesq; romanos, cæterorum hominum nauos homines & gratiosos complectere. multi homines urbãni & industrij, multi libertini gratiosi: in foro nanq; uersantur: quos per te, quos

per communes amicos poteris ſumere. cura ut tui cupi=
di ſint, elaborato, appetito, allegato, ſummo beneficio
te afficere oſtendito. deinde habe oratores urbis totius,
collegium omnium pagorum, uicinitatum. ex ijs prin=
cipes ad amicitiam tuam ſi adiunxeris, per eos reliquam
multitudinem facile tenebis. poſtea totam Italiam fac
ut in animo, ac memoria tibi diſtributam, comprehen=
ſamq; habeas: ne quod municipium, coloniam, præfe=
cturam, locum denique Italiæ ne quem eſſe patiare, in
quo non habeas firmamenti quod ſatis eſſe poſſit. perqui
ras etiam & inueſtiges homines ex omni regione, eosq;
cognoſcas, appetas, confirmes, cures ut in ſuis ciuitati=
bus tibi aliquos petant, & tua cauſa quaſi candidati
ſint. uolent te amicum, ſi ſuam à te amicitiam expeti ui
debunt. id ut intelligant, oratione, quæ ad rationem
pertinet, conſequere. homines municipales, ac ruſtica=
ni, nomine tantum, noti in amicitia ſe eſſe arbitrentur. ſi
uero etiam præſidij ſe aliquid ſibi conſtituere putant, non
amittunt occaſionem promerendi. hos cæteri, & ma=
xime tui competitores ne norunt quidem, tu & noſti,
& facile cognoſces: ſine queis amicitia eſſe non poteſt.
neque id tamen ſatis eſt, tametſi magnum eſt; ſed ut
conſequatur ſpes utilitatis, atque amicitiæ, ne nomen=
clator ſolum, ſed amicus etiam bonus eſſe uideare. ita
cum & hos ipſos propter ſuam ambitionem, qui apud
tribules ſuos plurimum gratia poſſint, ſtudioſos in cen
turijs habebis; & cæteros, qui apud aliquam partem
tribulium propter municipij, aut ciuitatis, aut colle=
gij rationem ualent, cupidos tui conſtitueris; in optima
ſpe eſſe debebis. Iam equitum centuriæ multo facilius

mihi diligentia poſſe teneri uidentur . primum cognoſcendi ſunt equites , deinde adipiſcendi : multo enim facilius illa adoleſcentulorum ad amicitiam ætas adiungitur . deinde habebis tecum ex iuuentute optimum quenque , & ſtudioſiſſimum humanitatis . tum equeſter ordo ſequetur illius auctoritatem ordinis, ſi abs te adhibetur ea diligentia , ut non ordinis illius auctoritatem ſolum uoluntate, ſed etiam ſingulorum amicitijs eas centurias confirmatas habeas . iam ſtudia adoleſcentulorum in ſuffragando , in obeundo , in nunciando, in aſſectando mirifice & magna & honeſta ſunt . Et quoniam aſſectationis mentio facta eſt , id quoque curandum eſt , ut quotidiana cuiuſque generis , & ordinis , & ætatis utare : nam ex ea ipſa copia coniectura fieri poterit , quantum ſis in ipſo campo uirium , ac facultatis habiturus . huius autem rei tres partes ſunt ; una ſalutatorum , cum domum ueniunt ; altera deductorum ; tertia aſſectatorum . In ſalutatoribus , qui magis uulgares ſunt, & ad hanc conſuetudinem, quæ nunc eſt , plures ueniunt , hoc efficiendum eſt , ut hoc ipſum minimum officium eorum tibi gratiſſimum eſſe uideatur . Qui domum tuam uenient , ijs ſignificato te animaduertere , & eorum amicis , qui illis renuncient , oſtendito , ſæpe ipſis dicito . ſic homines ſæpe , cum obeunt plures competitores , & uident unum eſſe aliquem, qui hæc officia maxime animaduertat , ei ſe dedunt , deſerunt cæteros , minutatim ex communibus proprij , ex fucoſis firmi ſuffragatores euadunt . iam illud teneto diligenter , ſi eum , qui tibi promiſerit , fucum , ut dicitur , facere uelle ſenſeris , ut te id audiſſe, aut

ſcire diſſimules; ſi quis tibi ſe purgare uolet, quòd ſuſpe ctum eſſe arbitretur, affirmes te de illius uoluntate nunquam dubitaſſe, nec debere dubitare: is enim, qui ſe non putat ſatisfacere, amicus eſſe nullo modo poteſt. ſcire autem oportet, quo quisq; animo ſit, ut etiam, quantum cuiq; confidas, conſtituere poſſis. Iam deductorum officium, quod maius eſt q̃ ſalutatorum, hoc gratius tibi eſſe ſignificato, atq; oſtendito, & quoad eius fieri poterit, certis temporibus deſcendito. magnam afſert opinionem, magnam dignitatem quotidiana in deducendo frequentia. Tertia eſt ex hoc genere aſſidua aſſectatorum copia. in ea quos uoluntarios habebis, cura ut intelligant te ſibi in perpetuum ſummo beneficio obligari. qui autem tibi debent, ab ijs planè hoc munus exige; qui per ætatem, ac negocium poterunt, ipſi tecum ut aſſidui ſint. qui ſi ſectari non poterunt, neceſſarios ſuos in hoc munere cóſtituant. ualde ego te uolo, & ad rem pertinere arbitror, ſemper cum multitudine eſſe. præterea magnam affert laudem, & ſummã dignitatem, ſi ij tecum erunt, qui à te defenſi, & qui per te ſeruati, ac iudicijs liberati ſunt. hæc tu planè ab ijs poſtulato, ut, quoniam nulla impenſa per te alij rem honeſtam, alij ſalutem, ac fortunas omnes obtinuerunt, nec aliud ullum tempus futurum ſit, ubi tibi referre gratiam poſſint, hoc te officio remunerent. Et quoniam in amicorum ſtudijs hæc omnis oratio uerſatur: qui locus in hoc genere cauendus ſit, prætermittendum non uidetur. fraudis, atq; inſidiarum, & perfidiæ plena ſunt omnia. non eſt huius temporis perpetua illa de hoc genere diſputatio, quibus rebus beneuolus, &

simulator dijudicari possit. tantum est huius temporis admonere. summa tua uirtus eosdem homines & simulare tibi esse amicos, & inuidere coget. quamobrem Ἐπιχαρμεῖον illud teneto, neruos atque artus esse sapientiæ non temere credere. & cum tuorum amicorum studia constitueris, tum etiam obtrectatorum, atque aduersariorũ rationes, et genera cognoscito. hæc tria sunt: unum ex ijs, quos læsisti: alterum, qui sine causa non amant: tertium, qui competitorum ualde amici sunt. Quos læsisti cum contra eos pro amico diceres, his te purgato planè: necessitudines commemorato: in spem adducito, te in eorum rebus, si se in amicitiam contulerint, pari studio, atque officio futurum spondeto. Qui sine causa non amant, eos aut beneficio, aut spe, aut significando tua erga illos studia futura, delinies, dans operam, ut de illa animi prauitate deducas. Quorum uoluntas erit abs te propter competitorum amicitias alienior, his quoque inserui oratione qua superioribus: & si probare poteris, te in eos ipsos competitores tuos beneuolo esse animo ostendito. Quoniam de amicitijs constituẽdis satis dictum est, dicendum est de illa altera parte petitionis, quæ in populari ratione uersatur. Ea desiderat nomenclationem, blanditiam, assiduitatem, benignitatem, rumorem, spem in Rep. Primum id, quod facis, ut homines noris, significa, ut appareat; & auge, ut quotidie melius fiat. nihil mihi tam populare, neque tã gratum uidetur. Deinde id, quod natura non habes, induc in animum ita simulandum esse, ut natura facere uideare. non cõmittas tibi necesse est, ea, quæ bono ac suaui homine digna sunt. sed opus est magnopere blanditia:

quæ etiã si uitiosa est, & turpis in cætera uita, tamen in petitione necessaria. tibi enim cum deteriorem aliquem assentando facit, improba est: cum amiciorem, non tã uituperãda. petitori uero necessaria est, cuius et frõs, & uultus, & sermo ad eorum, quoscunque conuenerit, sensum, & uoluntatem commutandus est. iam assiduitatis nullum est præceptum: uerbumq; ipsum docet, quæ res sit. prodest quidem uehementer nusquam deesse: sed tamen hic fructus est assiduitatis, non solum esse Romæ, atque in foro, sed assidue petere, sæpe eosdem appellare, non committere ut quisquam possit dicere, quod eius sit consequi possis, si abs te non sit rogatum, & ualde ac diligenter rogatum. Benignitas autem late patet, & est in re familiari. quæ quanquam ad multitudinem peruenire non potest, tamen ab amicis laudatur, & multitudini grata est. est in conuiuijs, quæ facete abs te, et amicis tuis concelebrentur & passim, & tributim: est etiam in opera, quam peruulga, & communica: cura, ut aditus ad te diurni atque nocturni pateant, neque foribus solum ædium tuarum, sed etiam uultu, & fronte, quæ est animi ianua. quæ si significant uoluntatem abditam esse ac retrusam, parui refert patere ostium: homines enim non modo promitti sibi, præsertim quæ à candidato petant, sed etiam large ac honorifice promitti uolunt. quare hoc quidem facile præceptum est, ut, quod acturus sis, id significes te studiose, ac libenter esse facturum. illud difficilius, & magis ad tempus, quàm ad naturam accommodatum tuam; quod facere non possis, ut id iucunde neges. quorum alterum est boni uiri, alterum boni petitoris. nam cum id petitur, quod

honeſte, aut ſine detrimento noſtro promittere non poſſu mus, quo modo ſi quis roget, ut contra amicum aliquam cauſam recipiamus: belle negandum eſt, ut oſtendas neceſſitudinem, demõſtres quàm moleſte feras, alijs te id rebus exacturum eſſe perſuadeas. audiui hoc dicere quendam de quibuſdam oratoribus, ad quos cauſam ſuam detuliſſet; gratiorem ſibi fuiſſe orationem eius, qui negaſſet, quam illius, qui recepiſſet. ſic homines fronte, & oratione magis, quàm ipſo beneficio, req́; capiuntur. uerum hoc probabile eſt. illud alterum ſubdurum tibi homini planè perito ſuadere. ſed tamen tempori tuo cõſulam. quibus enim te propter aliquod officiũ neceſſitudinis affuturũ negaris, tamẽ ij poſſunt abs te placati æquiq; diſcedere. quibus autẽ iccirco negaris, quòd te impeditũ eſſe dixeris aut amicorũ negocijs, aut grauioribus cauſis, aut ante ſuſceptis; inimici diſcedunt, omneſq; hoc animo ſunt, ut ſibi te mentiri malint, quàm negare. C. Cotta in ambitione artifex dicere ſolebat, ſe operam ſuam, quod non contra officium rogaretur, polliceri ſolere omnibus, impartire ijs, apud quos optime poni arbitraretur; ideoq; ſe negare nemini, quòd ſæpe accideret cauſa, cur is, qui pollicitus eſſet, uacuus foret plus quàm putaret; neq; poſſe domum eius compleri, qui tantũ modo reciperet, quantum uideret ſe obire poſſe; caſu fieri, ut agantur ea, quæ non putaris, illa, quæ credideris in manibus eſſe, ut aliqua de cauſa non agantur: deinde eſſe extremum, ut iraſcatur is, cui mendacium dixeris. id ſi promittas, & incertum eſt, & in diem, & in paucioribus. ſin autem id neges, ſtatim abalienant ſe, & inimicantur: plures enim multo ſunt qui rogant, ut uti liceat opera alterius, quàm

qui utantur. quare ſatius eſt, ex ijs aliquos aliquando tibi in foro iraſci, quàm omnes continuo domi, præſertim cum multo magis iraſcantur ijs, qui negent, quàm
* ijs, quem uideant ea cauſa impeditum, ut facere, quod promiſit, cupiat, ſi ullo modo poſſit. Ac ne uidear aberraſſe à diſtributione mea, qui hæc in hac populari parte petitionis diſputem; hoc ſequor, hæc omnia non tam ad amicorum ſtudia, quàm ad popularem famam pertinere. & ſi ineſt aliquod dictum ex illo genere, benigne reſpondere, ſtudioſe inſeruire negocijs amicorum, ac periculis: tamen hoc loco ea dico, quibus multitudinem capere poſſis, ut de nocte domus compleatur, ut multi ſpe tui præſidij teneatur, ut amiciores abs te diſcedant quàm acceſſerint, ut quamplurimorum aures optimo ſermone compleant. Sequitur enim, ut de rumore dicendum ſit. cui maxime ſeruiendum eſt. ſed quæ dicta ſunt omni ſuperiori oratione, eadem ad celebrandum rumorem ualent, dicendi laus, ſtudia publicanorum, & equeſtris ordinis, hominum nobilium uoluntas, adoleſcentulorum frequentia, eorum, qui abs te defenſi ſunt, aſſiduitas, ex municipijs multitudo eorũ, quos tua cauſa ueniſſe appareat, bene homines noſſe, comiter appellare, aſſidue ac diligenter petere, benignum, ac liberalem eſſe, bene loqui exiſtimare, domus ut multa nocte compleatur, omnium generum frequentia adſit, ſatisfiat oratione omnibus, re, operáq; multis proficiatur, id quod fieri poteſt labore, & arte, & diligentia, non ut ad populum ab ijs omnibus fama perueniat, ſed ut in ijs ſtudijs populus ipſe uerſetur. Iam urbanam illam multitudinem & eorum ſtudia, qui conciones tenent, quæ ade=

ptus es in Pompeio ornando, in Manilij causa recipienda, Cornelio defendendo, excitanda nobis sunt: quæ adhuc habuit nemo, quin idem splendorem omnium, uoluntatesq; haberet. Efficiendum illud est, ut sciant omnes, Cn. Pompeij summam erga te esse uoluntatem, & uehementer ad illius rationes, te id assequi, quod petis, pertinere. Postremo tota petitio cura ut pompæ plena sit, ut illustris, ut splendida, ut popularis, ut habeat summam speciem, ac dignitatem, ut, etiam si quid possit, ne competitoribus tuis existat aut sceleris, aut libidinis, aut largitionis accommodata ad eorum mores infamia. Atque etiam in hac petitione maxime uidendum est, ut spes Reip. bona de te sit, & honesta opinio. nec tamen in petendo Resp. capescenda est, neque in senatu, neque in concione. sed hæc sunt tibi retinenda, ut senatus te existimet ex eo, quòd ita uixeris, defensorem auctoritatis suæ fore; equites R. boni, & locupletes ex uita acta te studiosum ocij ac rerũ tranquillarum; multitudo, ex eo duntaxat quòd oratione in concionibus, ac iudicio popularis fuisti, te à suis commodis alienum non futurum. Hæc mihi ueniebant in mentem de duabus illis commotionibus matutinis, quo tibi quotidie ad forum descendenti meditandum esse dixeramus. nouus sum: Consulatum peto: tertium restat, Roma est, ciuitas ex nationum cõuentu constituta; in qua multæ insidiæ, multa fallacia, multa in omni genere uitia uersantur; multorum arrogantia, multorum contumacia, multorum maleuolentia, multorum superbia, multorum odia ac molestia perferenda est. uideo esse magni consilij, atque artis, in tot hominum cuiusque modi uitijs, tantisq;

uersantem uitare offensionem, uitare fabulam, uitare insidias, esse unum hominem accõmodatum ad tantam morum, ac sermonum, ac uoluntatum uarietatem. quare etiam atque etiam perge tenere istam uiam, quam instituisti: excelle dicendo: hoc & tenentur Romæ homines, & alliciuntur, & ab impediendo, ac lædendo repelluntur. & quoniam in hoc uel maxime uitiosa est ciuitas, quòd, largitione interposita, uirtutis, ac dignitatis obliuisci solet, in hoc fac ut te bene noris, id est ut intelligas eum esse te, qui iudicij ac periculi metum maximum competitoribus afferre possis. fac itaque, ut se abs te custodiri, atque obseruari sciant. cum diligentiam tuam, tum auctoritatem uimq; dicendi, tum profecto equestris ordinis erga te studium pertimescent. atque hæc ita te uolo illis proponere, ut uideare occasionem non meditari, sed ut hoc terrore facilius hoc ipsum, quod agis, consequare. & planè sic contende omnibus neruis, ac facultatibus, ut adipiscamur quod petimus. uideo esse nulla comitia tam inquinata largitione, quibus nõ gratis aliquæ centuriæ renuncient suos maxime necessarios. quare si aduigilamus pro rei dignitate, & si nostros ad summum studium beneuolos excitamus, & si hominibus studiosis gratiosisq; nostri suum cuique munus describimus, & si competitoribus indicia proponimus, si ex equestribus metum inijcimus, diuisores ratione aliqua cohercemus: perfici potest, ut largitio nulla fiat, aut nihil ualeat. Hæc sunt quæ putaui non melius scire me quàm te, sed facilius his tuis occupationibus colligere unum in locum posse, & ad te perscripta mittere. quæ tamen ita scripta sunt, ut non ad omnes, qui honores petant, sed ad te

proprie, & ad hanc tuam petitionem ualeant. tamen tu si quid mutandum esse uidebitur, aut omnino tollendum, aut si quid erit præteritum, uelim hoc mihi dicas: uolo enim hoc commentariolum petitionis haberi omni ratione perfectum.

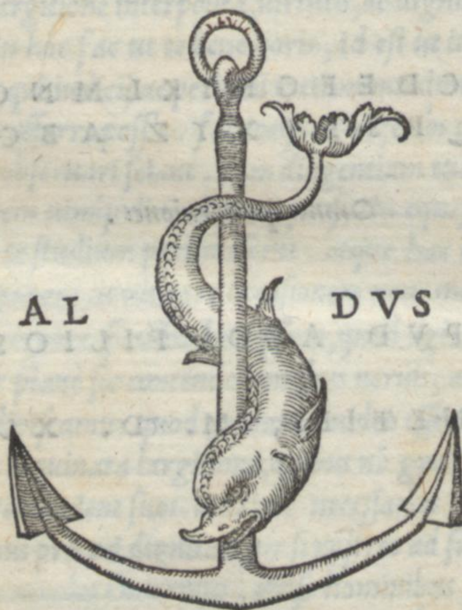
FINIS.

A B C D E F G H I K L M N O P
Q R S T V X Y Z A B C.

Omnes quaterniones.

APVD ALDI FILIOS.

VENETIIS, M. D. XLI.

AL
DVS

BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE
FIRENZE

